

LOGICA

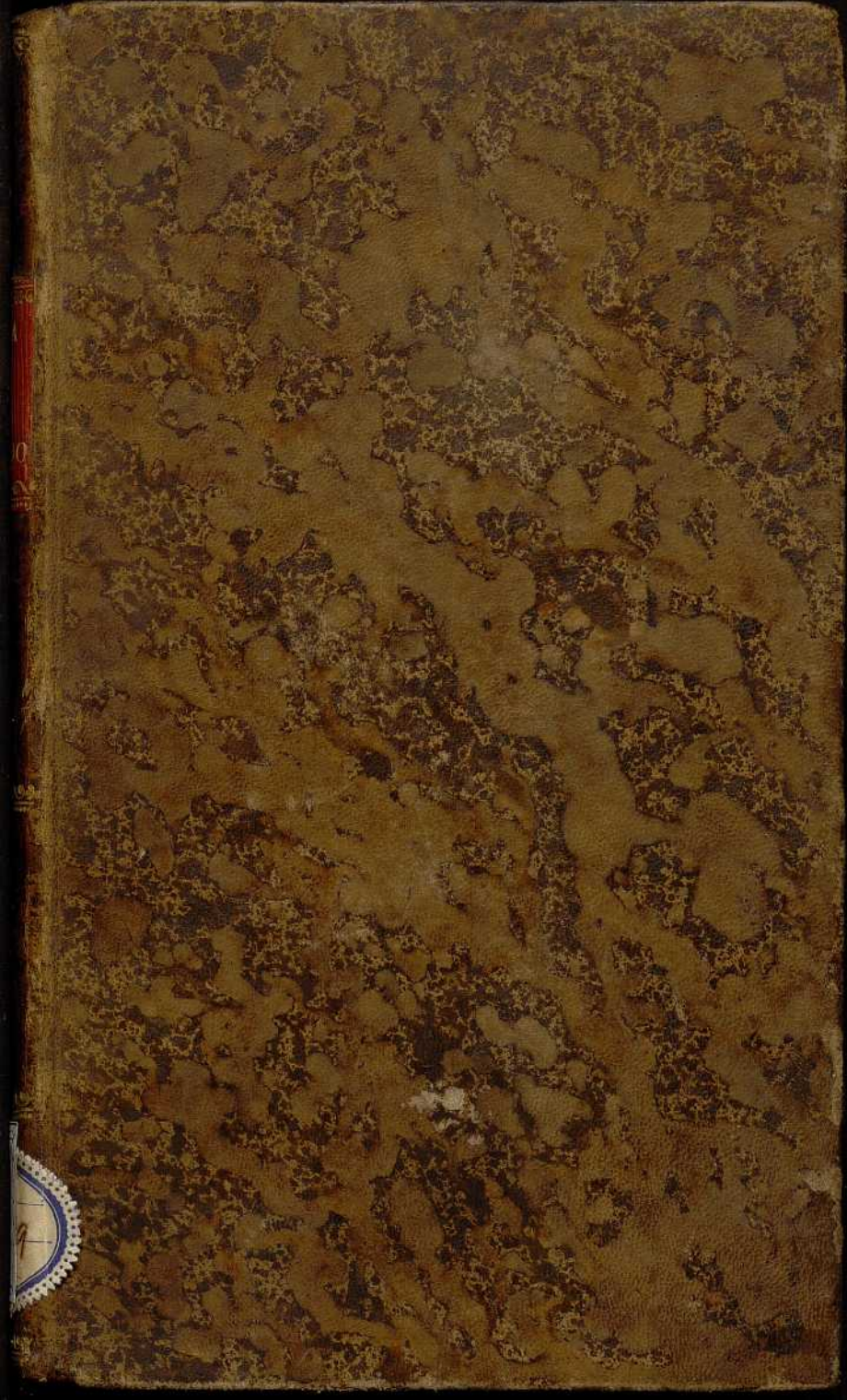
DE

ARNALDO

A

32

398

I 16561065

2

25-8206

BIBLIOTECA HOSPITAL REAL GRANADA	
Sala:	A
Estante:	32
Numero:	398

N. 799 / 14. 998

ANTONII ARNALDI LOGICA

S I V E

ARS COGITANDI,

In qua præter Vulgares regulas plura nova habentur ad Rationem dirigendam utilia.

POST PLURIMAS

GALLICAS ET AMSTELODAMENSES

EDITIO QUARTA VENETA

Latinarum omnium accuratissima, sex capitibus ex Gallico Codice nunc primum translatis aucta, & erratis omnibus tum Interpretis, tum Librariorum expurgata ad Auctoris exemplar usquequaque exacta.

V E N E T I I S,
APUD THOMAM BETTINELLI

MDCCLXXXVIII.

SUPERIORUM PERMISSU, AC PRIVILEGIO.

1797

AN ACT FOR THE
RELIEF OF THE

DEBTORS IN
THE COUNTY OF

GLoucester

IN PARLIAMENT ASSEMBLED

SHALD ENACT

That the Statute in that behalf made

AND THE KING'S HEAD

IN TESTIMONY WHEREOF

Anta est errorum multitudo, in quos homines res dijudicantes nimis misere impingunt, ut falsum, ne dum incertum videatur nonnullis axioma, quo docemur, singulos homines recta mente aequae a Deo donatos esse, sive vim illam omnibus tributam, qua recte de rebus ipsis statuere possint. Cur enim, ajunt, si ea mentis natura divinitus nobis est indita, quae justa esse possit rerum aestimatrix, tam saepe, tamque turpiter in errores illabimur? Nihil nobis tam ingratum, tam odiosum, quam error; unde igitur tantus in illum hominum incursus, ut paucissimis tandem post operosos, ac diuturnos labores detur verum a falso aliquando secernere, justaque formare rerum aliquarum judicia? Sed, ut scite sagax ille Romanæ Historiæ Princeps Sallustius admonuit, falso queritur de natura sua genus humanum; si præstantissimam hanc hominis facultatem penitus inspexerimus, inveniemus non Naturam deesse hominibus in rerum cognitione, sed operam, & industriam. Nam si toti essent in perpurganda mente ab innumeris præjudicatis opinionibus, quæ illi usque ad infantia infederunt, tenerentque methodum, qua proprias cogitationes recte dirigere debent, ut res primo clare agnoscere, deinde de iis ipsis juste judicare possent; profecto non suæ ipsorum Naturæ vitio darent tot errores, in quos idem prolabantur. Divinæ bonitatis est, res omnes bonas, ac perfectas creare: perfectam vero mentem, si illi recte judicandi facultatem ademseris, & errandi adjunxeris necessitatem, nemo dixerit, non ergo illi sunt congeniti errores, sed ideo tantum admittit, quia præjudicatas illa opiniones a semetipsa non expellit, nec modum inquirat, quo cogitationes suas ad

veritatem inveniendam recte dirigat. Si enim nullis præjudiciis locum daret, sicque posset cogitationes disponere, ut nonnisi a simplicium rerum contemplatione ad compositas dignoscendas progredieretur, neque quicquam colligeret, nisi quæ a clare, & distincte cognitis primordiis, & immediata successione descendunt; nullus plane esset errori locus, justumque sese rerum omnium judicem præberet.

Que cum ita sint, optime de hominibus meritus dicendus erit, qui ipsorum mentem studuerit ad ejusmodi recte cogitandi facultatem formare: id quod a doctissimo hujus Operis, quod ierum Prælo subjicitur, Authore usquequaque prestitum est; cum singulas mentis ipsius operationes instituit. Primo enim solas ideas considerat, earumque naturam, & proprietates docet, demonstratque quibus ad verum assequendum dirigitur, quibusque in falsum protrahitur; qua in re semper menti sua ipsius detegit præjudicia, viamque cavendi indicat. Deinde ad judicia progreditur, eorumque etiam natura, & proprietatibus declaratis, vera a falsis secernit, ac regulas consignat, quibus illa formari, ista vitari possint. In ratiociniis non modo vulgares regulas tradit, quibus possint recta a fallacibus, & sophismatibus discerni; sed causas insuper errorum in ratiocinando subtilius inquirit, rationemque demonstrat, qua possit quisque statim in unoquoque proposito argumento, aut veritatem agnoscere, aut fraudem detegere. Denique (quod nullus fere Antiquorum attingit) viam ipsam aperit, quæ ad veritatem ducit, methodum nempe docet ipsius veritatis inquirendæ, ejusque aliis demonstrandæ. Singulas autem has partes mirifice ornat; ubique non jejuna exempla subjungens, sed ex omnibus fere scientiis, & præsertim ex morum doctrina decerpta dogmata proponens, ut non tam Logi-

cam docere videatur; quam ad rerum omnium cognitionem aditum aperire.

Sed quod humana fert calamitas, ut optime quæque res, & ad vitam nobis in primis necessaria, & ad nos juvandos ineptæ quandoque reddantur; ita de hac Logica actum erat, in qua vix credi potest quantum fuerit de vera, & genuina ejus forma detractum. Ut enim omittamus priorum Typographorum incuriam, qua æque crebris, ac gravissimis erroribus scatebat, ut integri etiam quandoque versus desiderarentur: Interpretes ipsius Latini imperitia ferri non poterat, qui non assequutus Authoris mentem, aut reddere non potens, sæpenumero alia prorsus ab iis, quæ in Gallico Codice habebantur, expresserat. Curatum est in hac editione singula ad exemplar illud exigere, & omnia iterum interpretari loca, quæ ab illo aut non plane intellecta, aut parum feliciter reddita erant, ut nullus fere his correctionibus versus vacet; quod unusquisque poterit agnoscere, qui priores voluerit cum hac editione conferre. Sex insuper capita, a nullo hæctenus Latino Interprete translata, adjecimus; in quibus Author graviora Hæreticorum nostri temporis argumenta ita infringit, ut nihil in illis esse demonstrat, præter vanissimas argutias, & tam insulsa sophismata, quorum vel minimum tyrunculum puderet: his capitibus asteriscos præfiximus. Ut ergo hæc editio numeris omnibus absoluta, & Litterariæ Reipublicæ utilis prodiret, pro virili parte præstitum est. Nostro itaque qualicumque labore Lector frui; ex quo si uberrimos eruditionis fructus percipere vis, hujus Logicæ lectioni Geometriæ studium adjunge, sic enim recte ratiocinandi regulas exacte, & sine offensione discere exercere. Vale.

INTERPRES LECTORI.

ANNUS est, & is qui excurrit, ex quo meas ad manus in ultima ferme Anglia degente, pervenit hæc Logica. Dicitur vix potest quantum vel cursim primum perfecta placuerit mihi; nec mirum, quippe conscripta visa est ex illius Philosophiæ placitis, quam ego utcumque meo more excolueram.

Hinc, ut fieri assolet, ubi quid arridet, cum prima subitariaque lectione animo meo non fecissem satis, ad secundam volavi, inque illa totus, & meditabundus aliquandiu hæseram, cum legendo, meditandoque fessus, forte aliud agens, calammum in manus sumpsi, &, ut mentem rerum ingestarum numero, & mole gravem, enato ipsis ex studiis oblectamento, recrearem, primarum ludibundus linearum versionem tentavi. En levem inconsultamque Operis mei originem.

Ceterum, paginæ unius alteriusve translatione, Minerva non prorsum, ut mihi videbatur, invita defunctus, consilium cœpi Operis totius aggrediendi, experiundique (post viginti plus minus annorum a Musis Galliisque absentiam) quid ego Angelus in Gallicis Latine vertendis possem: atque una ignorandi, hoc est per litteras, Amicosve non inquirendi, quousquam ultimam Operi manum imposuissem, an alterius cujuscumque studio hæc nostra Logica Latinitate donata, aliis quam populæ Gallis sui copiam fecisset.

Neque

Neque male mihi cessurum hunc, cum hac ignorantia, laborem sum arbitratus: quamdiu enim in illis versarer, habiturus eram, quo non inutiliter oblectarem otium meum, atque etiam id studium atque eam diligentiam in intelligendis addiscendisque, quæ ad Latina traducebantur, mihi ducebam adhibenda, quæ par est adhiberi, ubi quidpiam Publico destinatur, & quæ proinde non poterant non altissime memoriæ infigere doctrinam a Cl. Authore traditam, quam ego ad Rationem, hoc est, vitam optime regendam rebar utilissimam.

Jam vero integra versione perfunctus, cœpi tandem quærere, an uspiam alias extaret hæc Logica; cumque innotuisset quærenti, vel solis hucusque Gallis præstitisse, vel saltem primam tantum editionem in Latinam linguam translata, (quod etiam ita mihi subindicabatur, ut de facti veritate dubitandi locus relinqueretur) hanc meam duxi edendam versionem, qua Lector tertiam illam Editionem Gallicam, ab Authore recognitam, & tertia, ut ille in Monito affirmat, parte auctam, habiturus est.

Ad hoc ego propellebar, non lucelli, non gloriolæ spe, sed unica singularique Operis utilitate, absentium Amicorum literis, præsentium calculis summopere mihi commendata, propellebar ea, quam apud Gentiles Gallos iteratis editionibus sibi comparaverat æstimatione, atque etiam honorificentissima mentione, quam apud Authores acerrimos inveni non infrequentem; adeo ut ab illorum nonnullo, *Mirabilis Logica*, sive *Ars Cogitandi*, audiatur.

Propellebar denique insigni Librorum numero, (qui vel mihi hic terrarum constituto, ubi tenue vel nullum literarum, literatorumque commercium

est, innotuerat) ex hujus Logices regulis conscriptorum, tum ab aliis, tum ab ipso præcipue Cl. Authore, qui illis non minus quam rebus præclare gestis etiamnum inclaruit, ac in dies inlarescit magis; si vera, non incuriose quærenti, nunciata sunt, ut noris, Lector, Logicum nostrum Pedagogico Scholarum pulvere non sordescere.

Dictis superest, ut paucula adjiciam de eo quod in hac Logica est Operis mei. Animi, ut superius innui, levandi causa hanc ego telam orsus sum, succesivas tantum horas illi impendi, (neque enim me Bibliothecæ, aut Musæi inquilinum fecit, aut vitæ ratio, aut sors asperior) hinc totum biennium hæsit in textrino. Fateor me non indiligenter, aut perfunctorie in hoc opere versatum, ac proinde inscitæ meæ, non oscitantæ adscribendos, quos hic Lector errores offendet: ut autem hi essent quam paucissimi, Amicorum, ut potui, Latine Galliceque Doctorum operas adhibui, qui exemplaria contenderent, emendarentque quicquid vel a Gallicis secus dictum esset, vel posset assuetas puriori Latinitati aures offendere. Piaculum duxi vel hilum ab Authoris sensu discedere. Si verbum verbo, vel comma commate alicubi non reddidero, me illa arbitror usum licentia, quæ Interpretibus danda est, qui imitatorum instar *servum pecus nan sunt*. Verborum centones non minus quam sparsim assutos, ut Horatius loquitur, purpureos panos vitavi. Ubique studui, ut sine Barbariei sordibus oratio esset (quantum patitur Logices refractaria indoles) Latina, perspicua, & subjectæ materiæ accommodata. Quædam sunt cap. 8, & 9 Partis secundæ Gallicæ Linguæ Idiomatismos tantum spectantia: Hæc etiam inserui, tum quia pauca, tum ne viderer aliquid juris mihi vindicare ad

Authoris scriptionem, mutilandam. Denique (1) coactus sum quosdam *D. Augustini* locos, unumque *Ciceronis*, meis verbis dare; cum illorum opera ad manum non essent, & ruri degerem, ubi illa haberi non potuere. Præterea notata capita non erant, unde conquiri ex aliorum Bibliothecis per amicos possent.

Quod, si quicquid protuli, ad meam excusationem non faciat, sintque adhuc, qui credant cum Libro optimo, mala versione male actum, accedo, doleoque. Non tamen spes me destituit, aliquem illa, quæ versus facit, indignatione permotum, versionem aliam, meliorem, Operi parem olim adornaturum. (Neque enim intermori, aut non digne ad posteros transmitti potest tantæ utilitatis Libellus) Quod si me vivo eveniat, quos hic recte incorrupteque judicare cupientibus consecro labores, alacri spondeo, lubentique animo, me daturum emendaturis ignibus.

Sed diu te in limine moror, Lector. Ad opus ipsum jam te voco, cum primum monuero, ut quæ pure Logicalia sunt, iis scilicet similia, quæ in scholis passim traduntur, mecum, si velis, contemnas, (licet & hæc suam hic gratiam, decusque habeant, a singulari, qua docentur methodo). Cetera vero author sum, non ut legendo percurras, sed ut meditando digeras, digestaque dispergas ad omnia judicia, ad omnes vitæ actiones, si tanti ducas sapere.

MO-

(1) Hæc loca substituimus originalia.

MONITUM AUCTORIS.

O Rigo hujus Operis prorsus fortuita est, debeturque potius cuidam animi oblectamento, quam serie deliberationi. Vir quidam illustris Adolescenti nobili, quicum sermones conferebat, & in quo elucebat ingenium admodum perspicax, & solidum, narrabat se identidem adolescentem, in virum quendam incidisse, a quo maximam Logices partem intra quindecim dierum spatium didicerat. Alius qui aderat, quique non magni scientiam illam faciebat, hinc sumpta occasione; subvidens spondit, se intra quatuor aut quinque dies, nobilem Adolescentem edoctrum modo laboris tedium non detractaret, quicquid esset in Logica utile: Placuit pollicitationis hujus casu emissæ, cum materiam alternis aliquandiu sermonibus ministrasset, periculum facere. Et cum vulgare Logicæ, non satis commode, ut compendiose scripta judicarentur, e re visum est epitomen conscribere in Adolescentis hujus solius usum.

En unicum operis scopum, cum primo conceptum est: quinimo illi unicus tantum dies tunc perficiendus est assignatus. Sed cum adlaboratum aliquantulum est, tot nova in mentem inter scribendum venere, & etiam illa necesse fuerit in chartam deponere, ne memoriam gravarent: hinc non unus, sed quatuor aut quinque dies absorpti, quo tempore Logicæ hujus summa conscripta, cui postea plura alia sunt adjecta.

Quamvis autem præter primum scriptionis consilium, hic multa tractentur, res ipsa tamen successu

non caruit. Egregius etenim Juvenis in quatuor tabulas totam hanc Logicam sua ipsius opera conjecit, singulasque diebus singulis, etiam nullo docente, didicit. Verum quidem est, non expectandum esse, ut quivis alius tanta facilitate hæc addiscat; quippe pollebat ille ingenio acri, & mirum in modum prompto, ad quidvis intellectu præstandum.

Habet Lector descriptionis occasionem. Jam vero quodcumque demum futurum est operi fatum, jure tamen reprehendi non debet, quod præli beneficio prodeat in publicum; cum non tam emittatur, quam vi quadam extorqueatur e manibus. Plures plura sibi exscribi exemplaria curaverant, in quæ ut fieri assolet, varia irrepserant menda; significatum præterea est, editionem meditari Typographos; hinc ne illi vitiosa, & mutila exemplaria sequerentur, visum est opus emendatum, & integrum exhibere; hac etiam necessitate quadam adacti sumus, ad varia adjicienda, adeo ut jam tertia Parte auctum compareat; etenim ultra limites, quos primo specimini fixeramus, nobis progrediendum. En sequentium Dissertationum materiam, quæ Operis scopum explicant, rationesque deducunt, cur res tam variæ, quas hic videre est tractentur.

NOI RIFORMATORI

Dello Studio di Padova.

CONcediamo Licenza a *Nicolò Bettinelli* Stampatore di Venezia, di poter ristampare il Libro intitolato: *Logica, sive Ars Cogitandi &c. ristampa*, osservando gli ordini soliti in materia di Stampe, e presentando le Copie alle Pubbliche Librerie di Venezia, e di Padova.

Dat. li 30. Luglio 1788.

(GIROLAMO ASCANIO ZUSTINIAN K. Rif.
 (ZACCARIA VALLARESSO Rif.
 (FRANCESCO PESARO K. Pr. Rif.

Registrato in Libro a Carte 262, al Numero 2458.

Marc' Antonio Sanfermo Seg.

XIII

DISSERTATIO I.

PROEMIALIS.

In qua novæ hujus Logices conscribendæ consilium explicatur.

Nihil optabilius est Bona Mente, Rationisque ad Verum a Falso dignoscendum $\text{\AE}$ -quabilitate. Ceteræ Animi Dotes limites habent, spatiisque concluduntur, Methodus autem Rationis recte utendæ, in omnibus vitæ Officiis, incircumscripto usui est. Nec sane in Scientiis solis errorem a veritate, secernere difficile est, sed in omnibus rebus, quas agunt Homines, in omnibus, de quibus colloquuntur, idem plane arduum. Nusquam non occurrunt viarum Bivia, hæc ad Veritatem, illa ad Falsitatem ducentia; Rationis autem est eligere, quibus erit insistendum; qui bene eligunt; rationem bene formatam habent, secus, qui male; atque hinc petitur primum maximumque mentium discrimen.

Cum hoc ita sit, in id præcipue nobis est incumbendum ut iudicium nostrum rite, & ad illam, quæ accuratissima est, amussim componamus; huic uni maxima Studiorum pars addicenda. Nos ratione tamquam instrumento utimur ad Scientias acquirendas; cum e contra Scientiis uti deberemus tamquam instrumentis ad rationem bene formandam. Hæc etenim iudicii in iudicando $\text{\AE}$ quabilitas infinitis gradibus superat omnes speculationes, etiam illas, ad quas perveniri potest ope Scientiarum maxime verarum, & solidarum. Quod cum ita sit, Sapiens non alio fine illis curam, studiumque impendet quam prout huic comparandæ inserviunt; in illis itaque animi vires identidem exercere, non autem defigere debet.

Perdimus, quam, alio animo, Scientiis Speculativis operam, damus. Quod enim, si huc non collimet, est Studium Geometriæ, Astronomiæ, aut Physiçæ, nisi vana animi occupatio? Quæ nec multum earundem rerum ignorantioni præferenda est: cum hæc saltem, & laboris minus habeat, nec locum det insanæ illi Vanitati, quæ plerumque nascitur e rerum sterilium, & infœcundarum cognitione.

Nec sane quædam tantum Scientiarum partes, & quasi recessus, sed totæ, quantæ sunt, inutiles censendæ, si in

se ipsis, & propter se ipsas æstimentur. Non in hoc homines nascimur, ut in lineis mensurandis, angulorum proportionibus examinandis, & diversis materiæ moribus considerandis, toti versemur. Major animus est, vita brevior, tempus pretiosius, quam quæ tantillis impendantur. Cum tamen nobis quam maxime adlaborandum sit, ut iusti simus, ut æqui veracesque simus, tum in Sermonibus, tum in omni Vitæ actione. Et hoc illud est, ad quod præcipue nos ipsos comparare debemus.

Necesse autem est, ut eo majori cura, & diligentia huic Studio incumbamus, quo pauciores inveniuntur hac rationis æquabilitate præditi. Nusquam non occurrunt ingenia erroribus obnoxia, quæ in Vero dignoscendo prorsus cæcutiunt; quæ omnia inverso ordine pensitant; quæ tum sibi, tum aliis amant malis ratiociniis illudere; quæ manus omni rationis Umbræ dant; quæ in extremis semper, in medio nunquam versantur, quæ vel agnitæ Veritati infidum assensum præstant, (illam enim casu sortiuntur, non præmisso examine adsciscunt) vel ea obstinantia fidem sensuum præjudiciis oppignorant, ut omni rationi, qua ab illis dimoveantur, aures occludant, quæ de rebus quas ignorant, quas non intelligunt, nec quæ fortasse a quovis possunt intelligi, audacter pronunciant; quæ nullum discrimen inter discursum, & discursum ponunt; vel quæ de rerum veritate, ex loquentium voce dijudicant; horum iudicio, ii, qui libere, sed graviter loquuntur, veritati litant, secus vero qui ægre, & vi quapiam mentem exprimant; nec aliam ab hac norunt iudicii ferendi Methodum.

Quapropter nullæ producuntur opiniones adeo absurdæ, adeo enormes, quæ approbatoribus careant. Quicumque velit hominibus imponere, is homines dubio procul inveniet, quibus decipi voluptas erit, & nugæ omnium nugacissimæ quotidie ingenia offendunt iis credendis, æstimandisque apta. Postquam autem constitit Astrologiæ judiciariæ deliramentis tot capi, virosque, ceteroqui graves, hanc materiam serio tractare, nihil hac in parte mirum videri debet. Est in Cælo sydus, cui nonnullis placuit Libræ nomen indere, cum tamen non magis Libram referat, quam Molam Alatham: Libræ Justitiæ Symbolum est, ergo quibus hoc sydus nascentibus præfuit, in viros evadent justos, & æquos. Tria alia in Zodiaco signa existunt, horum uni Aries, alteri Taurus, tertio Capricornus nomen est, cum tamen Elephantis, Crocodili, & Rhinocerotis nomina illis quis potuisset imponere. Utcunque Aries, Taurus, Capricornus

bus animalia ruminantia sunt, ergo periculum est, ne quis vomitu reddat, quæ medicamenta sumpserit, dum Luna hisce constellationibus subjacet. Utut ridicula, & futilia hæc ratiocinia sunt, aliqui inveniuntur, qui ea pro sinceris mercibus vendunt, alii qui emunt.

Sed hic malus rationis usus non tantum causa est errorum, quos Scientiis immiscemus, sed ut plurimum aliorum, qui in civili vita committuntur. Hinc proveniunt injustæ, & male motæ lites, hinc præcocia consilia, hinc temere suscepta negotia; quinimo raro peccatur, nisi cum perperam, & inconsulte judicatur. Adeo ut omnium maxime intersit nosmetipsos hac in parte rite instituere, & conformare.

Sed quo hoc optabilius, eo factu difficilius est, cum ab illo pendeat Ingenii dimensio, quod cuique nascenti distributum est. Sensus communis res est non admodum communis. Ingenia crassa, & stupida infinito numero reperiuntur; hæc frustra veritates docendo excolueris, intra earum rerum limites cohibenda sunt, quæ ipsorum captum non excedunt, interdicensque ne de iis pronuncient, quæ nequeunt intelligere. Fatendum tamen est maximam falsorum judiciorum partem hinc ortum suum non ducere, sed deberi cuidam mentis præcipitationi, & attentionis defectui, quæ in causa sunt, ut de iis, quæ confuse tantum, & obscure cognoscimus, temere, & præpropere judicemus. Tepidus etiam ille amor, quo veritatem prosequimur, nos efficit in verò a falso discernendo, plerumque minus sollicitos. Apertis ulnis in sinum admittimus promiscuam ratiociniorum, & axiomatum farraginem, hæc malum pro veris supponere, quam ad examen vocare; si non capimus ipsi, credere volumus ab aliis capi, & sic memoriam infinita rerum falsarum, obscurarum, & non intellectarum suppellectile oneramus, e quibus tamquam indubitatis principiis, conclusiones postea deducimus; nequaquam ad ea attendentes, quæ vel dicimus, vel cogitamus.

Vanitas præterea, & arrogantia vires addunt huic malo. Pudet nos de quovis dubitare, quidvis ignorare; malumus inconsultu garrere, & casu pronunciare, quam nosmetipsos agnoscere non satis instructos ad sententiam ferendam: toti scatemus ignorantis, & erroribus, cum tamen nihil difficilius sit, quam hanc tam æquam, tam debitam humanæ conditioni confessionem extorquere, *Nescio, Fallor.*

E contra, alii inveniuntur indolis prorsus oppositæ. His luci affulsit satis, qua dignoscant plurima obscura esse, ac incerta; cumque in alterum Vanitatis extremum abrepti, testa-

testatum Orbi velint, se neutiquam inconsultæ plebis credulitati obnoxios, gloriæ ducunt, asserere nihil certi omnino esse. Hoc pacto amoliantur laborem illum, qui in rebus examinandis collocari debet; ac eidem pessimo principio innixi, veritates manifestissimas, atque ipsam adeo Religionem inter dubia, & incerta habent. Hinc, (alterum illud Ingenii humani extra rationis orbitam evagantis vitium) natus est Pyrrhonismus, qui cum videatur illorum temeritati contrarius, qui omnia credunt, de omnibus pronunciant, ab eadem tamen radice originem ducit, *Attentionis*, scil. *defectu*. Illi enim eam operam, quæ erroribus cognoscendis necessaria est, nequaquam impendunt; hi nolunt in veritatum contemplatione versari ea cura, ac diligentia, quæ illis potis est evidentiam conciliare. Quævis sublustris, & maligna lux ad veritatem in rebus falsissimis videndam illis sufficit, his ad falsitatem in rebus verissimis detegendam; cum tamen in utrisque effectuum tam disparium causa sit, unus idemque Attentionis defectus.

Vera Ratio unicuique, quod proprium est, tribuit: hæc duce, de dubiis dubitamus, falsa rejicimus, & serio vera agnoscimus, missas facientes vana Pyrrhonicorum argutias, quæ neque apud eos, qui illas vendunt, res certas suas possunt certitudine exuere: An sit *Terra, Sol, Luna*, an *totum majus sit sua parte* nemo unquam serio dubitavit; verbis quidem poterit quis affirmare se dubitare, quia mentiri potest, ut autem animitus hoc dicat, prorsus impossibile est. Adeo ut Pyrrhonismus mentientium secta censenda sit, non hominum ea, quæ persuasa habent, profitentium. Hinc cum sensa animi male cum verbis consentiant, passim pugnantia proferunt, ut in Montano videre est, qui vitam & vires ultimo seculo huic sectæ reddere conatus est. Is enim postquam Pyrrhonicos inter, & Academicos id discriminis agnovisset, quod hi quædam aliis verisimiliora dicerent, negarent illi, pro Pyrrhonicis sententiam dicit, his verbis: *Pyrrhonicorum opinio*, inquit, *est audacior, atque eadem verisimilior est*. Sunt itaque alia aliis verisimiliora. Neque sane hac locutione, argutias sectatus videtur, sed verba a natura ipsa (quam opinionum falsitas extinguere non potest) profecta, illi nec cogitanti excidere.

Periculosius in rebus abstrusioribus grassatur hoc malum: qui enim sceptice amant de omnibus dubitare, vel animam omnino avocant ab illarum rerum consideratione, quæ illis lucem possunt affundere, vel admodum perfunctorie in earum contemplatione versantur, atque ita in Spontaneam

de rebus ad Religionem pertinentibus dubitationem dilabuntur; hæc autem incertitudinis tenebræ, in quas se conjiciunt, illis plurimum adblandiuntur, ac commodæ reputantur, quæ & oblatrantem conscientiam compescant, & licentiam indulgeant libidini, & vitiis inserviendi.

Hæc itaque mentis humanæ aberrationes, quæ sibi metipsis adeo oppositæ videntur (altera enim inconsulte assensum nostrum obscuris, & incertis prostituit, quem altera claris, & evidentibus denegat) ab eadem causa proficiscuntur, illo scilicet attentionis defectu, quæ veritati investigandæ necessaria est. Quod cum ita sit, palam est, uno eodemque modo medendum esse utrisque; medebimur autem si accurata trutinatio, & summa attentione, tum judicium, tum cogitationes pensitemus. Unica hæc methodus est, qua nos a lapsu tutos præstemus. Vana quippe est Academicorum subtilitas, qua conantur probare, non magis veritatem quam fugitivum servum posse cognosci, si hic stigmatem, illa criteriis careat. Prout enim ad lucem a tenebris distinguendam, ipsa tantum luce, quæ sese oculis ingerit, opus est, ita etiam ad veritatem dignoscendam, sufficit claritas illa, quæ Veritatem ipsam circumambit, quæque nos nolentes, & renitentes rapit in sui agnitionem. Adeo ut horum Philosophorum argumenta hæc, non magis impedire possunt, quominus Veritati manus demus, cum illam attente, & serio contemplamur, quam eadem poterint efficere, ne Solis radios videamus, cum illi in sanos, & apertos oculos incurrunt.

Sed quia mens non adhibita debitæ attentionis cautela a quoquam falso lumine in errores quandoque deducitur, suntque plurima, quæ non nisi post longum, & laboriosum examen suæ nobis veritatis copiam faciunt; utile sine dubio est, in promptu quasdam regulas habere, quæ gressus nostros in veritatis indagazione regant, quo facilius progrediamur, & tutius. Nec sane inter res impossibiles recensendæ sunt hæc regulæ. Cum enim homines nunc rite, nunc perperam judicent, interdum probe ratiocinentur, illegitimas interdum nectant consequentias; insuper cum errores post lapsum possint recognoscere, possunt etiam cogitationum seriem relegendo, illam methodum invenire, qua in legitimis ratiociniis usi sunt, non minus quam errorum, ubi lapsi sunt, causas detegere; atque ita ex hisce animadversionibus quosdam sibi Canones, sive Regulas formare, quæ usui esse possunt, ne deinceps fallantur.

Et hoc ipsum est, quod se facturos Philosophi spondent,

b

ac

ac de quo adeo magnifica pollicentur. Si lubeat iis credere in illa parte, quam regendæ Rationi destinant, quamque Logicam vocant, eam nobis affundunt lucem, quæ omnes a mente tenebras dispellat, quæ omnes apprehensionum errores tollat, quæ regulas commonstret adeo certas, ut illarum ductu infallibiliter veritatem simul assequuturi, adeo necessarias, ut sine illis nobis illuc pervenire sit impossibile. En quibus hi Philosophi Logicam suam exornant Encomiis. At si, consulta experientia, scire velimus, quos hi Philosophi hujus beneficio scientiæ, vel in ipsa Logica, vel in aliis Philosophiæ partibus progressus fecerint, jure metuendum erit, ut magnifici promissores fidem liberarint.

Cum tamen hinc iniquum sit, illud, quod in Logica bonum est, rejicere, quia in malos nonnumquam usus cedit: illinc a vero abhorreat, magna ingenia tantum operis in investigandis ratiocinationum regulis posuisse, & nihil solidi, aut utilis adinvenisse: ac denique, quia consuetudo necessitatem quamdam invexerit, crassa saltem Minerva, ea sciendi, quæ de Logica traduntur: credidimus aliquantulum utilitati nos publicæ litaturos, si illa in unum collegerimus, quæ ad judicia nostra formanda aptissima videbuntur; atque hic proprius hujus operis scopus est, quamvis illi novæ considerationes quamplurimæ, quæ in mentem inter scribendum venerunt, additæ sint, quæ & mole maxima, & forsitan utilitate præcipuam operis partem faciunt.

Philosophorum enim vulgus in tradendis consequentiarum regulis versatum ut plurimum videtur: & quamvis dici non potest, quod sua careant utilitate hæ regulæ, cum utiles esse possint, tum argumentorum quorundam implicatorum vitiis detegendis, tum cogitationibus ea serie, ac ordine disponendis, quæ veritates evidentius, & victoriosus probent; attamen arctos limites habet hæc utilitas: rarissime enim in consequentiis deducendis erramus, in judiciis vero ferendis, sæpissime, e quibus postea malæ consequutiones deducuntur. Parum vero solliciti huc usque Logici fuerunt de hoc vitio tollendo, cum tamen novæ, quæ in hoc Libro passim occurrunt considerationes, illi amoliendo præcipue destinentur.

Exigit tamen a nobis Justitia, ut Lectorem certiozem faciamus, considerationes, quas hic novas dicimus, quia in vulgaribus Logicorum scriptis non reperiuntur, illius omnes non esse, qui in hoc opere conscribendo laboravit; sed alias mutuatas esse e libris cujusdam Philosophi, cujus magnum hoc seculo nomen est, ac in quo tantus elucet inge-

nii nitor, claritasque, quanta in reliquis deprehenditur confusio, atque obscuritas; alias vero desumptas ex Opusculo nondum edito Cl. Paschalii, cui nomen *L'Esprit de Geometrie, Mens Geometrica*: atque hæc præcipue Parte 1, cap. 12, inveniuntur, ubi de differentia definitionum nominis, & rei disseritur, atque Parte 4, ubi quinque Regulæ traduntur; quamvis hic fusius explicentur, quam in illa scriptione originali.

En vero quæ de iis observanda jam occurrunt, quæ de vulgaribus Logicorum libris in hunc nostrum translata sunt.

Primo propositum est ea omnia hic tradere, quæ revera utilia in aliis comperta sunt, qualia habentur regulæ Figurarum, Nominum, ac Idearum Divisiones, & quædam de Propositionibus animadversiones. Alia quidem parum utilia judicavimus, qualia sunt, quæ de Categoriis, Locisque Topicis traduntur: hæc tamen ideo non omisimus, quia pauca sunt, & facilia, communiterque addiscuntur, sed una indicavimus, quo in pretio haberi debeant, ne scilicet utiliora, quam sunt, credantur.

Anxius dubitatum est, an loci quidam salebrosi, parumque utiles traçerentur, quales sunt illi, qui Propositionum Conversiones tradunt, aliique, qui Figurarum Regulas demonstrant. Tandem tamen & hoc consulto adjecimus, cum difficultas ipsa suam secum ferat utilitatem. Jure quidem dici potest, cum hæc ad veritatem aliquam eruendam non collimet, *Stultum esse difficiles habere nugas*: attamen declinanda non est, cum ad verum nos deducit: arduæ enim veritates non sine magno commodo exercent.

Quemadmodum ventriculum aliqui ita constitutum habent, ut non nisi teneros, delicatosque possint cibos concoquere; ita alii iis præditi ingeniis sunt, qui nullas capiunt veritates nisi faciles, & Eloquentiæ lenociniis commendatas. Utraque vituperanda hæc teneritudo, vel potius debilitas est. Assuefaciendum ingenium est ad veritatem tum maxime eruendam, cum latet, difficultatibusque obsepitur; illam enim, quacumque demum facie sese videndam exhibet, recipere debemus, & colere. Si hanc animi a rebus Scholasticis, & subtilibus aversionem (in quam omnes proclives sumus) non projiciamus: sensim ingenium coarctamus, ac iis intelligendis ineptum reddimus, quæ non nisi post catenatam plurimum propositionum seriem cognoscuntur. Si enim veritas aliqua non nisi e tribus, quatuorve principiis, quæ uno intuitu consideranda sunt, emicet, continuo mentis oculis tenebræ offunduntur, tædiumque non ca-

pit illius perpendendæ; atque hoc pacto, rerum multarum perquam utilium nos scientia privamus, quod sane vel maxime vituperandum est.

Ampliatur quodammodo, capaciorque assuetudine mens fit, idque præcipue Mathematicarum, aliarumque rerum difficultium, (quales illæ, de quibus modo loquimur) contemplatione. Illæ extensionem quamdam, ac amplitudinem Menti impertiunt; illæ faciunt ut cognoscendis sese applicet attentius, & cognitis adhærescat firmiter.

En quibus adducti rationibus, arduas hasce materias tractavimus, idque non minus accurate, quam in aliorum Logicis fieri solet. Poterunt, quibus non probantur, iis omnia ad alia transire: in hunc finem notas illarum indicum capitibus, ubi habentur, præfiximus; adeo ut hic Lectorem queri non possit; si enim legit, id sponte facit.

Præterea insuper habendam duximus illorum nauseam, qui, auditis illis terminis, quos Arseformavit ad argumentationum modos altius memoriæ infingendos, non aliter horrescunt, quem ad Magorum incantationes; quique *Baroco*, & *Baralipon* satis frigidos jocos tamquam horum usus apud illos tantum Sciolos vigeret, quos Galli *Pedantes* dicunt. Nos tamen plus offendimus in ineptis illis terminis, quam in technicis istis terminis. Vera enim ratio, & sana mens nequaquam sinunt, ut id pro ridiculo habeamus, quod ridiculum non est: Ridiculi autem in his terminis nihil est, modo nulla in illis arcana latere fateamur, & cum ad memoriam tantum sublevandam sint excogitati, ab illis in communi sermone abstinemus: risu enim dignus esset, qui argumentaturus, argumentaturum se in *Bocardo*, vel *Felapton* præmoneret.

Vanam hanc Sciorum gloriationem (Gallis *Pedantes* dictam) perperam aliquando aliis objicimus, imo objicimus in eam impingimus. Vitium enim illud Animi est, in Professionis: sunt qui illo laborant in omni vitæ genere, omni statu, omni conditione. Res humiles, & nihili momenti facere, peritiam vanitatis ergo ostentare, Latinis Græcis sententias sine defectu accumulare; de ordine Mensium Atticorum, de vestibus Macedonum, ac similibus nugis disputando incalescere; Scriptores quos redarguimus, injure afficere; eos, qui nobiscum de intelligendo Suetonio, de Religionis, aut publicæ ageretur, crudeliter lacerare; Populum concitare adversus eum, qui minus honorifice de Cæsarone sentiret, tamquam publicæ pacis violatorem, quod advet-

adversus Erasmum facere conatus est Julius Scaliger; cuiuspiam ex antiquis Philosophis famam, ac æstimationem non aliter tueri, quam si eum sanguine, quam proxime attingeres, ipsissimum est, quod prædicto illo Gallico nomine male audit. Non tamen in eos cadit hoc vitium, qui in terminis quibusdam technicis, satis ingeniose ad memoriæ subsidium inventis, vel discendis, vel explicandis occupantur, modo id debita & superius memorata cautione fiat.

Nihil jam superest, nisi ut rationem reddamus, cur plurimas quæstiones, quæ in vulgaribus Logicis reperiuntur, hic omiserimus, quales illæ sunt, quæ in Prolegomenis traduntur, quæque de *Universali a parte rei*, de *Relationibus*, aliisque ejusdem farinae tractant. Responsi vicem habere posset, illas potius ad Metaphysicam pertinere, quam Logicam. Sed hoc præcipue in causa non fuit: modo enim quidpiam usui esset erudiendo intellectui, parum curavimus ad quam demum scientiam spectaret. Liberum unicuique est, non minus cogitationes suas, quam formas literarum Typographicas eo ordine, ac serie disponere, quæ maxime sibi conducibilis videbitur, licet tamen ad illam teneatur, quæ rebus ipsis naturalis est: omni illo, quod nobis utile est, uti possumus, eique locum concedere tamquam domestico, & familiari. Quapropter plurima huc translata e Physica, atque Ethica, immo e Metaphysica omnia ferme, quæ scitu sunt necessaria: quamvis nihil idcirco ab illis mutuo dici possimus accepisse: quidquid Logicæ tradendæ inservit, ad Logicam pertinet. Cui profecto risum, & cachinnos non excuteret cum Ramistis Ramus, (licet alias viri docti censeant) dum laborat, ac sudat in suis unicuique Scientiæ limitibus assignandis, cauteque non minus sollicitè ne aliæ aliarum jura, ac ditiones invadant, quam si de Regnorum limitibus, & Curiarum jurisdictionibus ageretur.

Neque tamen ob hanc causam tantum, quod difficiles, parumque utiles sunt, has Scholæ quæstiones missas fecimus; quasdam enim tales deduximus. Insuper enim credidimus neminem in malam partem accepturum nostrum de illis silentium, cum in nullo passim pretio habeantur.

Magnum sane discrimen statuendum est inter inutiles quibus Philosophorum libri scatent, quæstiones: quædam ipsis Authoribus contemptui sunt, quædam sibi nomen, ac famam acquisivere, crebroque tractantur a viris ceteroqui doctis, & magnæ æstimationis.

Opiniones celebres passimque agitatae, quamvis alioquin falsæ sint, & erroneæ, æquum quodammodo est ut addiscamus:

mus: Hanc enim civilitatem, vel potius justitiam, non ex
 roribus (cultum enim illi merentur nullum) sed hominibus
 iis imbutis debemus. Iniquum enim est, quæ alii magni pen-
 dunt, non præmisso examine, rejicere, aut condemnare
 quinimo non nisi ipso examinis labore contemnendi jus no-
 bis comparamus futes has quæstiones in illis.

Liberius de inutilibus primi generis quæstionibus agi po-
 test, quarum ex numero illæ sunt, quas nostra e Logica
 abesse jussimus. Commodum enim accedit, quod non tantum
 extra, (ubi nequidem innotuere) sed etiam intra Scholarum
 parietes, exiguo ab ipsis etiam Doctoribus in pretio habe-
 antur. De *Universali a parte rei, Entibus rationis, Secur-*
disque intentionibus nemo (superis grates) serio jam solli-
 citus est. Nec proinde timendum, ne quis factam sibi in-
 juriam queratur, quod manum ab illis abstinuerimus. Quo-
 nimo tam male illis cum Gallico sermone convenit, ut tra-
 ctatæ, in contemptum potius Scholasticam Philosophiam sine
 adducturæ, quam nova honoris accessione accumulaturæ.

Denique abs re non erit Lectorem monere, a regulis Me-
 thodi omnibus numeris absolutæ, nonnumquam esse disces-
 sum. Quædam enim in partem quartam rejicimus, quæ vi-
 deri poterant ad secundam, vel tertiam pertinere; sed hoc
 hoc consulto: visum enim est in rem fore, simul illa om-
 nia ob oculos ponere, quæ necessaria essent ad summam
 perfectionem Scientiæ conciliandam, quod Methodi (de quo
 in quarta parte) ipsissimum opus est. Eandem ob causam no-
 nisi illic loci de axiomatis, ac demonstrationibus actum est.

En igitur, quod nobis proposuimus in hac Logica. Inve-
 nientur fortasse pauci, qui fructum exinde aliquem vel ce-
 pient, vel animadvertent se cepisse, quia pauci sunt, qui
 traditis præceptionibus, per expressas reflexiones, uti re-
 exigit, utuntur. Speramus tamen eos, qui has non prorsus
 perfunctorie legerint, etsi illis leviter imbuti, ut in poste-
 rum evasuri sint in ferendis judiciis, & accuratioribus,
 solidiores; idque licet de hisce præceptis ne quidem cogi-
 tent. Sic quædam medicamenta sensim, vires instaurando
 partesque male affectas corroborando, morbos pellunt. Quis
 quid demum sit, nemini diu oneri futurum est hoc opus,
 quippe qui vel modice in studiis profecere, illud perlege-
 re, & discere intra septem, aut octo dierum spatium po-
 terant, & fieri omnino non potest, quin unusquisque e tan-
 to rerum diversarum acervo aliquid in suos usus seponat,
 quod lectionis tædium compenset.

DISSERTATIO II.

In qua iis Objectionibus occurritur, quæ contra hanc Logicam factæ sunt.

Quisquis aliquid opus in publicum statuit emit-
tere, is sibi tot Judices constituat oportet,
quot est lectores habiturus: Neque hoc illi aut
oneri esse, aut iniquum videri debet; quod e-
nim publici juris factum est, desinit ad Au-
thorem pertinere, qui proinde nec debet an-
xiam illius curam gerere, nec illud alio, quam quo aliorum
opera, oculo intueri.

Si quid tamen juris residuum Authori competit in emis-
sum opus, illo tantum uti potest, ad ea corrigenda, quæ
secus dicta reperientur; cui rite faciendo maxime conducunt
varia variorum judicia sive illa æqua fuerint, sive iniqua:
Æqua enim nunquam non prosunt, iniqua autem neque-
unt officere, quippe quæ jure possumus negligere.

Exigit tamen prudentia, ut iis sæpe judiciis aliquid de-
feramus, quæ nobis visa fuerint iniquiora; si enim eorum,
quæ redarguuntur non ostendunt falsitatem, ostendunt tamen
ea redarguentium captui non esse proportionata. Præ-
stat autem, ubi id sine magno incommodo fieri potest, tam
æquabile præferre temperamentum, ut dum sapientibus
placemus, insipientibus nequaquam displiceamus. Speranda
etenim felicitas non est nullos Lectores habituros præter do-
ctos, intelligentesque.

Ac proinde rem facerent Scriptores votis expetendam, si
primam Operum editionem pro informi tantum, ac rudi
tabula haberent, postquam delitescerent, virorum doctrina
præstantium judicia, ac censuras exciperent, ac postea dis-
sentientium opinionibus ad examen revocatis, ac serio per-
pensis, in scriptis recensendis, & ad quam possunt accura-
tissimam perfectionem deducendis, operam denuo collocarent.

En quod in hac Logicæ editione factum dedissemus, si
plura ad nostram pervenissent notitiam, quæ sparsim ad-
versus primam objecta sunt. Utcumque fecimus, quod fieri
potuit: multa vel addita, vel expuncta, vel emendata sunt
ex eorum sententia, qui ea nobis, quæ improbarunt, ami-
ce significavere.

Et primo quod ad stylum, locutionemque spectat, duorum ferme iudiciis stetimus, qui quasdam mendas, quæ incuria irreperant, dictionumque formulas, ad communem usum minus accommodatas, notare dignati sunt; si ab illis aliquando diversum abivimus, id tunc factum cum alios consulentes in diversa sentientes incidimus, quo casu quidam illud, quod nobis magis collibitum, eligeremus?

Rebus ipsis plura addita, quam vel mutata, vel expuncta; idque, quia pauca illa fuere, quæ nobis oblata, sunt inverso stylo digna; hoc non obstante quædam generaliora rescivimus adversus nostram Logicam objici, quibus tamen refellendis immorandum non erit, quia persuasum habemus satisfactum iri hæc opponentibus, postquam perspexerint, quid nobis propositum fuerit in iis, quæ criminantur deducendis: ac proinde, abs re non erit majoris notæ objectionibus occurrere.

Quibusdam ipsa Inscriptio *Ars Cogitandi* displicuit; huic substituendum censuere *Ars bene ratiocinandi*. Meminerint hi Logicam omnibus mentis operationibus regulas præscribere, ac proinde non minus de simplicibus agere. Nullum autem aliud verbum omnes hasce Operationum differentias complectitur; cum tamen omnes hujus dictionis notioni subjectæ sint; quippe simplices Ideæ cogitationes sunt, & Judicia, & Discursus. Forsan non absone illam dixissem *Ars bene Cogitandi*: sed etiam adverbium illud redundaret, cum Artis vocabulo includatur: Ars enim, ipsam methodum aliquid bene faciendi denotat, ut Aristoteles observavit; quapropter nude dicimus *Artem pingendi*, *artem numerandi*, quia ut male pingat, aut numeret, arte opus non habet.

Plus nobis negotii facessit altera e multiplici variarum rerum, aliis e scientiis in hanc Logicam translatarum faragine, petita Objectio; cum integrum Operis conscribendi consilium evertere videatur; ac proinde illius explicandi occasionem obtrudat, est nobis majori studio examinanda, ac diluenda. Quid tandem nobis hic negotii est, exclamant, cum versicoloribus illis Rhetorices, Ethices, Physices, Metaphysices, & Geometriæ centonibus? Nos Logicam expectabamus; en ut ex improvise in altissimas scientias abripimur, cum tamen non constet, illasne calleamus necne? Nunquid non supponi melius potuisset nobis Logica opus non esse, si illarum gnari essemus? Nunquid non præstitisset Logicam tradidisse nudam, simplicemque, in qua regulæ tritis, obviisque exemplis docerentur, quam tot

tamque disparatarum rerum congeriem coacervasse, e qua vix illa emicant, quæ spectant ad Logicam?

Sed qui ita rationes suas subdixerunt, non videntur satis perspexisse, non posse infelicius cum libro agi, quam si omnino non legatur; solis enim legentibus prodest, ac proinde quicquid ad libri lectionem allicit, libro utilitatem conciliat. Certissimum autem est, si ex Objigientium sententia Logicam dedissemus jejunam, in qua tritissima *Animalis*, & *Equi* exempla ad nauseam repeterentur, quamvis alias accurate scripta fuissent, ac methodice, aliarum tantum auxissemus Logicarum numerum, quæ passim habentur, & negliguntur; cum tamen ipsissima hæc diversarum rerum varietas, & æstimationem aliquam apud curiosos huic nostræ conciliavit, & effecit ut minori tædio, quam ceteræ, legeretur.

Non tamen eo tantum consilio tam varia admiscuimus, ut ipsa varietate Lectorum animos, majorique delectatione afficeremus, quam qua solent capi, qui vulgares legunt: insuper credidimus nos eam sequutos methodum, quæ non est altera hujus artis tradendæ vel connaturalior, vel utilior, quaque obviam itum est grandi incommodo, quo fere omnino inutile redditur Logices studium.

Experientia constat, e millenis, qui Logicam docentur, post sextum a finitis studiis mensem, vis denos esse, qui Logices quicquam meminerint. Causa autem hujus vel oblivionis, vel neglectus videtur esse, quod cum abstractissima sint, & a communi usu alienissima, quæ in Logica traduntur, eadem non nisi per inficeta exempla, & de quibus in posterum nulla cogitandi intervenit occasio, docentur: hinc mens, quæ non nisi renitens, & coacta in illis discendis versata est, iisdem postea infide adhærescit, citoque enatas inde notiones abiicit, cum illæ denuo per praxim numquam memoriæ commendentur.

Insuper, cum per hæc vulgaria exempla palam non fiat, Artem hanc posse rebus majoris momenti accommodari, solent tyrones Logicam intra Logicam concludere, nec ad alia transferre: cum tamen illa instrumentum solum sit ad reliquas scientias acquirendas: adeo ut qui numquam legitimum illius usum perspectum habuerint, legitime illa uti non possint: quinimo proclives sunt ad illam, tamquam rem abjectam, & parum utilem, negligendam, ac projiciendam.

Huic nos incommodo remedium allaturos speravimus, si tanto Logicam intervallo, quanto vulgo solet, ab aliis scien-

tiis non sejungeremus, sed ope novorum exemplorum ita solidis cognitionibus applicarem, ut uno intuitu dici possemus exhibuisse & regulas, & regularum usum: sic namque Logices ope de aliis scientiis judicabimus, quæ contra ipsam Logicam altius memoriæ infigent.

Tantum igitur abest, ut hæc rerum varietas, nos a præceptis dignoscendis, discendisve impediatur, ut nihil ipsa varietate plus poterit conferre, ad ea seu intellectui, seu memoriæ commendanda: subtiliora etenim hæc sunt, si in se ipsis spectentur, quam quæ possint vegetum, vividumque, ut ita loquar, sui sensum animo imprimere, nisi rebus jucundioribus, ac sensibilibus alligentur.

Ut autem varietatem hanc, quam maxime utilem redderemus, aliunde sumpta exempla casu sortiti non sumus, sed iis locis, ubi gravissimæ veritates tractantur, talia illegimus, quæ & regularum, & principiorum instar esse potuerunt ad verum aliis in rebus inveniendum, quæ hic fusius nequeunt deduci.

De Rhetorica, Ex. gr. animadversum est, parum ad Oratorem formandum valere illa subsidia, quæ ab inventione argumentorum, phrasium, ornamentorumve petuntur. Argumentorum ferax mens est, dicendi formulas usus suppeditat, figurarum autem, ac troporum nunquam non adhibetur plusquam satis; adeo ut Artis Oratoriæ primarium sit, quædam affectata, & vitiosa dicendi, ac scribendi genera vitare, præsertim stylum nimis artificiosum ac Rhetoricum, mendacium, & hyperbolicum, figurisque vi introductis, sententiarum, quo non aliud apud Rhetores majus vitium. Nostræ huic Logicæ ad hæc vitia tum cognoscenda, tum fugienda, tot inserta reperientur, quot aliis in libris, qui Rhetoricam ex professo docent, frustra forte quæseris. i. P. c. 14, dum quid stylus figuratus est describit, eadem opera docet genuinum illius usum, certissimasque tradit regulas, quibus a spuris, legitimas figuras dignoscamus. Illud in quo generatim de Locis agitur, utile esse poterit ad vulgarium argumentorum superfluum copiam amputandam. Articulus ille, in quo notantur falsæ, & male coherentes ratiocinationes, in quas proclives sunt, qui ornatus, atque uberius perorare ambiunt, dum pro turpi id omne habendum docet, quod falsum est, obiter gravissimam veræ Rhetoricæ regulam proponit, & qua nihil magis, animum ad quoddam orationis genus simplex, naturale, & prudens instituit, & comparat. Ubi denique in eodem capite admonemur, ut adhibita etiam cura, & diligentia ca-

veamus ab irritandis acri sermone illis, quibus cum loquimur, plurimos errores docemur effugere, qui eo periculosiores censentur, quo sunt cognitu difficiliore.

Propter primarium Operis objectum non licuit huc plura ex Ethica transferre. Arbitror tamen neminem iturum inficias, quin latissime pateant, & ad plerasque hominum aberrationes cognoscendas plurimum conferant, tum quæ parte prima capite de falsis ideis boni, & mali, tum quæ illo capite de ratiocinationis fallaciis in civili vita contingentibus, edisserentur.

Nihil Metaphysica scitu dignius, utiliusve habet iis, quæ de origine nostrarum idearum, de idearum spiritualium ab imaginibus corporeis separatione; de distinctione mentis, & corporis, illiusque immortalitate argumentis ab hac distinctione deductis demonstrata, disputantur, quæ omnia fuse tractantur in prima, & quarta operis parte.

Variis etiam in locis sparsa occurrunt generalia Physices principia, quæ colligere, ac colligare arduum non erit; itaque ex iis, quæ de gravitate, de qualitatibus sensibilibus, de actionibus, de sensibus, de facultatibus attractivis, de qualitatibus occultis, ac formis substantialibus dicuntur, satis affulgebit lucis, ad innumeras ideas falsas amovendas, quas ab infantie præjudiciis hausimus.

Non tamen, quod hic pleraque delibentur, vellem Lectores ab illorum lectione librorum absterrere, qui hæc ex professo tradunt. Nos tantum consideravimus quodam esse, quibus generalis hæc, & vaga scientiarum cognitio sufficit; sufficit autem iis, qui sese Theologiæ studiis consecraturi non sunt. Ad Theologiam enim accurata Scholasticæ Philosophiæ notitia prærequiritur, cum hæc illius linguam vernaculam loquatur. Quamvis autem non omnia quæ utcumque oportet discere, hic reperiantur, vere nihilominus affirmari poterit, omnia haberi, quæ memoriæ mandari, ac ad usum servari conveniet.

Quod obiicitur exemplorum quædam esse tyronum captui non satis proportionata, tantum est respectu exemplorum Geometricorum; ceteri enim intelligi satis poterunt a quovis, qui ingenio non prorsus destituitur: quamvis alias Philosophiæ rudis sit; immo fortasse melius intelligi ab iis poterunt, qui ab omnibus adhuc præjudiciis liberi sunt, quam illis, qui principiis Philosophiæ communis imbuti sunt.

Verum quidem est, non omnes sumpta e Geometricis exempla comprehensuros, sed quid hinc inde mali? Nam illic tantum adducuntur, ubi vel Geometrica expresse, &
ab

ab aliis separatim traduntur, ac proinde negligi poterunt; vel ubi res traditæ, aut per se claræ aliena luce non indigent, aut aliis exemplis ita sunt illustratæ, ut Geometricis hisce opus non habeant.

Si eos præterea locos examinemus, in quibus hæc adducta sunt, rem difficilem deprehendemus alia, quæ ad rem essent, his substituisse, cum inter scientias vix una sit, quæ tum notiones claras, & distinctas, tum propositiones indubias suppeditet.

Exempli causa; De proprietatibus reciprocis agentes, talem affirmavimus in triangulis rectangulis inveniri, ubi quadratum hypotenusæ æquale quadratis reliquorum laterum: indubitatum hoc, ac evidens est omnibus, qui illud capiunt; qui non capiunt, poterunt pro certo, & indubitato supponere, nec ideo rem ipsam, ad quam probandam adductum exemplum est, minus comprehendent.

Si autem communi *Risibilitatis* exemplo uti libuisset, quæ hominis reciproca Proprietas dicitur, rem sane proposuissemus, & satis obscuram, atque insuper disputatissimam. Si enim per *Risibilitatem* intelligimus vim, quam habemus, oris certo quodam modo contrahendi, deducendique, quod inter ridendum fit, nihil profecto obstat, quominus possimus alia animalia docere, has oris gesticulationes exhibere: quinimmo inveniuntur forsitan aliqua, quæ tales revera exhibent: si autem ultra hanc vultus mutationem, quæ ridentium propria est, cogitationem adjiciamus, quæ eam & comitetur, & efficiat, adeo ut *Risibilitatis* notio includat potentiam ridendi *cogitando*; sic omnes hominum actiones reciprocarum proprietates dicendæ erunt, cum illarum nullæ non sint hominum propriæ, modo cogitationes adjungamus: sic ambulare, bibere, manducare hominum proprietates erunt, cum soli homines *cogitando* ambulent, bibant, edant; si sic res sese habeat, nunquam ad manum non erunt proprietatum reciprocarum exempla; sed quæ illico non satisficient illis, quibus persuasum est, cætera animalia cogitare, illorumque proinde risum, adjunctam cogitationem habere; cum tamen allatum exemplum has difficultates non patiat, quippe quod certum, indubiumque est apud omnes omnino homines.

Alio in loco intimavimus quasdam res corporeas esse, quas tamen modo prorsus spirituali, ac sine imaginationis ope concipimus: huic illustrando Chiliogoni allatum exemplum est; hanc figuram mente & distincte, & clare concipimus, cum tamen imaginatio nullam illius tam distinctam

etiam picturam formare possit, in qua ejus proprietates elucescant. Obiter etiam proprietatum hujus figuræ aliquam inseruimus, scilicet omnes ejus angulos æquales esse 1996 angulis rectis. Palam autem est nos nostram, hoc exemplo, assertionem optime illustrasse.

Superest tantum, ut querelam satis invidiosam nobis, a quibusdam intentatam, amoveamus, quod ex ipso, scilicet Aristotele quædam selegimus exempla, tum definitionum vitiosarum, tum ratiocinationum male cohærentium; hoc enim illis ex secreto Philosophiæ Peripateticæ deprimentæ consilio factum esse videtur.

Nunquam tamen hi tam iniquam adversus nos sententiam tulissent, si ad observandas in citandis errorum exemplis regulas attendissent, quas tamen nos sequuti sumus in Aristotele producendo.

Primo, experientia didicimus exempla illa, quæ vulgo proponuntur, & parum utilia esse, & admodum infelicitè memoria teneri: idque, quia prohibitu finguntur, suntque errorum adeo palpabilium, & crassorum, ut pene impossibile judicetur, ut in illos impingamus. Magis itaque ad rem erit; tum ut altius memoriæ infigatur, quod de hisce erroribus dicitur, tum ut possimus eosdem facilius effugere, errorum exempla seligere, in quos de facto Scriptor aliquis magni nominis inciderit: fama etenim, & æstimatione magnorum Virorum, in quos tales errores potuisse cadere videmus, excitamur ad satagendum ne simile nobis obrepant.

Præterea, sicut unusquisque tenetur id quod scribit, reddere, quam potest, maxime utile; ita in hoc casu, de industria, illa errorum exempla proferenda sunt, quos e re fuerit non ignorare. Sine omni prorsus fructu quis memoriam Fluddi, Helmontii, & Paracelsi somniis, & nugis oneraret: ac proinde petenda sunt exempla ab Authoribus tantæ æstimationis, ut eorum vel errores intersit habere perspectos.

Hoc autem totum in Aristotele adamussim habetur. Nihil valentius nos a lapsibus cohibet, redditque in præcavendis erroribus magis cautos, quam cognoscere Virum talem, ac tantum ad eosdem obices cæspitasse. Philosophiam etiam illius adeo celebrem reddidere, qui eam sequuti sunt, & excoluere Viri innumeri doctrina, & ingenio clarissimi, ut necesse sit illius defectus, & vitia noscere. Quod cum ita sit, operæ pretium Lectores facturos sumus arbitrati, si obiter Peripateticæ Philosophiæ dogmata recognoscerent; & quia nunquam non turpe est falli, & decipi, ita pro-

posita sunt, ut qualia sunt, possint cognosci, notarique per transennam defectus, ne Lectoribus imponerent.

Non itaque deprimendi Aristotelis causa, sed magis ut illi honor deferatur quantus ab illis deferri potest, qui diversa ab eo sentiunt, hæc ipsius ex libris conquisita exempla. Et aliunde clarum est, quæ hic redarguuntur, non esse magni ponderis, nec Philosophiæ Aristotelicæ corpus concutere, quam impugnare numquam in animum induximus.

Si vero eorum, quæ ab Aristotele singulis in libris præclare scripta sunt, nulla hic facta sit mentio, in causa fuit, quod dicendorum series illam non admitteret; hoc tamen & iubentes, & lætabundi fecissemus, si sese obtulisset occasio, nec debitis laudibus Aristoteles caruisset, quem, extra controversiam est, ingenio polluisse & perspicaci, & capacissimo, quo subnixus, in iis, quas disputavit, materiis, longas consequentiarum catenas contexit: quapropter & optima sunt, quæ libro secundo Rhetorices de effectibus disserit. Egregia etiam sunt, quæ in Politicis, Ethicis, Problematibus, ac Historia Animalium tradit. Ex Analyticis vero, quamvis pro confusis traducuntur, illud omne desumptum est, quod de Regulis Logices scitur; adeo ut a nemine plura, quam ab Aristotele mutuo acceperimus, cum ipsa præceptorum summa ab illo sit profecta.

Verum quidem est, Physicam inter Aristotelis opera videri minus perfectam; illa ipsa etiam est, quæ per aliquot sæcula ab Ecclesia & prohibita, & condemnata fuit, uti Vir doctus, edito in hoc argumentum libro, demonstrat. Non tamen in hoc præcipuè peccat, quod falsa sit, sed e contra, quod nimis vera, nihilque doceat, præter ea, quæ ignorari non possunt. Quis enim unquam dubitare potest, e materia, & certa quadam materiæ forma omnia composita esse? Materiam, ut novam formam acquireret, illa prius carere debuisset, id est, illius privationem habuisse? Quis denique unquam in dubium vocare potest illa alia metaphysica principia, quibus docemur, omnia a forma pendere, nudam materiam nihil agere; locum, motum, qualitates, ac facultates quasdam existere? At postquam hæc omnia didicimus, nihil tamen novi videmur didicisse, nec ad cujusvis phænomeni causam reddendam, scientes magis evadimus.

Si tamen quidam sint, qui nefas arbitrantur, vel tantillum ab Aristotele dissentire, idque palam testari; non erit admo-

admodum difficile ostendere, quam a ratione aliena sic hæc teneritudo.

Si quibusdam Philosophis reverentiam deferre tenemur, id tantum duas ob causas faciendum est, vel scilicet intuitu veritatis, quam coluerunt, vel æstimationis quam sibi apud eruditos acquisivere.

Veritatis autem causa, tunc solum illis cultus debetur, cum illa sunt assequuti; veritas autem non exigit ut falsitatem, apud quemcumque demum fuerit, revereamur.

Quantum vero ad æstimationem, quam ab unanimi approbatorum consensu Philosophi habent, fatendum est, illi aliquid deferendum esse, nec citra imprudentiam posse sine debitis cautelis labefactari, & ratio est. Qui receptam omnium opinionem impugnat, superbix & præsumptionis crimen videtur incurrere, dum plus sibi lucis, quam ceteris omnibus, arrogat.

Cum vero in Auctore aliquo æstimando, divisus in partes Eruditorum orbis sit, cum utrinque consistant Viri doctrina præstantes: non jam amplius has tenemur cautiones adhibere, sed libere possumus vel condemnare, vel approbare ea, de quibus inter doctos opinionum dissensio est. Jam enim non tam sensum nostrum Auctoris, & approbatorum sensui anteponimus, quam in partes abimus contraria docentium.

Ena vero ipsissimam, in qua nunc dierum versatur Aristotelis conditionem: illius placita utramque experta fortunam sunt; quondam ab omnibus impugnata, & rejecta, ab omnibus alias culta, & approbata; nunc vero medium inter hæc extrema locum tenent, a pluribus viris doctis propugnantur, ab aliis non minoris inter eruditos famæ impetuntur. Passim in Galliis, Belgio, Anglia, Germania, Hollandia liberrime de Aristotele disputatur; Colloquia Parisiensa non minus, quam scripta in partes scissa, nec ullus queritur, quod apertum Aristoteli bellum indicatur. Celeberrimi Professores non amplius se ad illam damnant servitutem, quidvis scilicet clausis oculis acceptandi, tuendique, quod in illius libris proponitur; immo quædam Aristotelicarum opinionum prorsus antiquantur. Ubinam enim medicus ille, qui nervos a corde originem ducere, prout sensit Aristoteles affirmabit? Cum illos a Cerebro oriri ex Anatomia evidentissimum sit. Hinc Divus Augustinus ait: *Qui ex puncto cerebri, & quasi centro, sensus omnes quinaria distributione diffudit.* Quis tandem Philosophus in Aristotele defendendo adeo obstinax, ut dicat, gravium descenden-

dentium celeritatem augeri eadem proportione, qua est ipsorum gravitas? Cum nullus sit, qui se ex hoc errore liberare non poterit, duo corpora inæqualissime gravia e loco edito demittendo, quorum inter descendendum, celeritatis discrimen erit perquam exiguum.

Omnia violenta perbrevis durationis sunt, omnia extrema violentis annumeranda. Nimis durum est omnes omnino Aristotelis opiniones proscribere, quod aliquando factum; omnibus autem assensum oppignorare, illumque solum pro regula Philosophiæ habere, quod postea est agitatam, immanis servitus visa: talem homines tyrannidem diu pati nequeunt, sensim in nativam rationabilis libertatis possessionem sese vindicant; hæc autem in eo sita est, ut unusquisque id approbet, quod verum, id rejiciat, quod falsum judicat.

Rationi absonum non videtur, ut ratio iis in scientiis sese gerat obnoxiam, quæ circa res rationem supergressas versantes, aliam lucem, Divinam scilicet autoritatem sequi debent: in scientiis vero, quæ ex professo rationi inintuntur, ratio bene, & ex suis ipsius præscriptis agit, si decernat autoritati non esse adversus rationem adhærescendum.

En Regulam, quam in opinionibus tam veterum, quam recentium Philosophorum proferendis sequuti sumus, in utrisque veritatem quærivimus, nulli sectæ nomen dedimus, nullum impugnavimus.

Ac proinde ubi vel Aristotelis, vel alterius cujuscumque opinionem refellimus, inferri tantum debet, nos hac in re ab iis solum dissentire, non vero in aliis non consentire; multo minus esse ab illis aversationes, illosve deprimere velle, aut extenuare. Hoc autem consilium nostrum confidimus omnibus æquis iudicibus probatum iri, nihilque in toto Opere esse præter sinceram publicæ utilitati inserviendi desiderium, quantum per hujuscemodi librum licuit, sine ullo adversus quempiam odio.

LOGICA

S I V E

A R S C O G I T A N D I .

LOGICA est *Ars bene utendi ratione in rerum cognitione acquirenda, tam ad sui ipsius, quam aliorum institutionem.* Elicitur autem hæc ars ex iis considerationibus, quas homines circa quatuor præcipuas mentis operationes habere, *Apprehensionem scil. Judicium, Discursum, & Dispositionem.*

Apprehensionem dicimus simplicem rerum, quæ menti nostræ sese offerunt, contemplationem: sicuti cum *terram, solem, arborem, rotundum, quadratum, cogitationem, ens* consideramus, nihil expresse de illis pronuntiantes. Forma autem, sub qua hæc considerantur, *Idea* dicitur.

Judicium illam mentis operationem dicimus, per quam varias ideas copulantes, hanc esse illam affirmamus, vel negamus: sic ideam *terre, & ideam rotundi*, considerantes; vel affirmamus, vel negamus *terram esse rotundam.*

Discursum vocamus illam mentis operationem, per quam e pluribus judiciis aliud elicimus: sic, cum judicavimus veram virtutem ad Deum refèrri debere, Ethnicos autem illam ad Deum non retulisse, deducimus virtutem Ethnicorum non fuisse veram.

Dispositionem vocamus illam mentis operationem, per quam varias ideas, *judicia & rationes*, quas de uno, eodemque subjecto, ut de corpore humano, habemus, eo ordine disponimus, qui illi explicando maxime idoneus est: hanc autem alio nomine *Methodum* appellamus.

A

Hæc

Hæ autem operationes natura tantum duce eliciuntur idque nonnumquam perfectius ab iis, qui regularum Logice rudes sunt, quam ab aliis, qui easdem didicere. Adeo ut hujus artis opus non sit, modum invenire, quo hæc fiant, (hoc enim a natura sola habemus, quæ nos rationi usu donavit) sed potius quasdam animadversiones facere circa illa, quæ in nobis ipsa natura operatur, quod tripliciter esse usui potest.

Primo, sic certi reddimur nostra nos ratione recte uti efficit enim regularum consideratio, ut denuo, & majori attentione animum applicemus.

Secundo, hoc pacto facilius errores, defectusque in qua discurrendo labimur, detegimus ipsi, detectosque aliis manifestamus. Sæpe enim accidit, ut solo naturæ lumine detegamus ratiocinationis vitium; in quo tamen illud situm sit, non protinus innotescit. Quemadmodum illi, qui pingendi rudes sunt, imagine informi offendi possunt, non tamen illico monstrare digito, in quo pictoris manus aberaverit.

Tertio, in accuratiorem mentis nostræ cognitionem deducimur per hæc considerationes, quas circa mentis ipsius operationes instituimus. Hoc autem multis gradibus, si vult solam speculationem spectes, rerum omnium corporearum cognitioni præferendum est; sunt enim res corporeæ, spiritibus infinite ignobiliores.

Si ea, quæ circa cogitationes nostras mente agitamus ad nos solos referri debuissent; satis profecto fuisset, illi in semetipsis considerasse, nec verborum tegumentis, aliove signorum genere amicta exhibuisse; nunc autem, cum animi sensus aliis manifestare non possimus, nisi externorum quorundam signorum beneficio, tantumque invaluerit hæc consuetudo, ut etiam cum soli meditamur, res ipsæ nonnisi cum iisdem verbis, quibus utimur, dum illas alii manifestamus, menti nostræ offerantur; quadam necessitate impellimur ad considerationem *Idearum*, prout verba subsunt; *Verborum* autem, quatenus sunt cum ideis connecta.

Ex his omnibus deducitur, dividendam Logicam esse in quatuor partes, pro considerationum diversitate, quæ in quatuor hisce mentis operationibus instituuntur.

PARS PRIMA

In qua Considerationes habentur circa Ideas, sive circa primam mentis Operationem, quæ Apprehensio dicitur.

Quandoquidem rerum, quæ extra nos sunt, nullam nobis comparare scientiam possumus, nisi Idearum interventu, quæ nobis insunt; ea, quæ sumus de Ideis dicturi, omnium utilissima fortasse censenda erunt, quæ in Logica traduntur, fundamentique loco haberi poterunt, cui cetera inædificentur.

Poterunt autem hæ considerationes ad quinque capita reduci pro modorum numero, quibus Ideas consideramus.

Primo, Ideas consideramus secundum naturam, & originem.

Secundo, secundum primarias rerum, quas repræsentant, differentias.

Tertio, secundum simplicitatem & compositionem, ubi de abstractionibus, & præcisionibus intellectus agemus.

Quarto, secundum extensionem, sive restrictionem, id est universalitatem, particularitatem, & singularitatem.

Quinto, secundum claritatem, & obscuritatem, seu distinctionem, & confusionem.

C A P U T I.

De Idearum natura, & origine.

Idea nomen est ex eorum numero, quæ adeo clara sunt, ut ulterius explicari per alia non possint, quia alia non habentur, vel clariora, vel simpliciora.

Verum quicquid hic fieri potest ad impediendum, ne quis in errores labatur, est ut nempe notemus, falsam posse huic vocabulo attribui interpretationem, cum adhibetur ad eum tantum concipiendi modum significandum, qui sit per mentis conversionem ad imagines in cerebro depictas, quique *Imaginatio* dicitur.

Homines namque post peccatum, uti a Divo Augustino sæpius observatur, ita assuevere rebus tantum corporeis,

(quarum imagines per sensus ingressæ cerebro imprimuntur) considerandis, ut pars maxima judicent nihil se posse concipere, quod nequeunt etiam imaginari, hoc est, sub imagine corporea sibi repræsentare: quasi vero nullam aliam haberemus cogitandi, & concipiendi rationem.

Cum e contra, non possumus ea, quæ apud mentem nostram fiunt, attente considerare, quin statim agnoscamus, multa nos concipere omni corporea imagine prorsus destituta, discrimenque percipiamus inter imaginationem, & intellectionem puram. Cum enim, e.g. triangulum imaginor, illud non solum concipio tamquam figuram tribus lineis rectis comprehensum, sed insuper has tres lineas vi, & interna mentis applicatione, tamquam præsentis considero, quod proprie *imaginari* est. Quod si chiliogonum vellem considerare, verum quidem esset, me eadem facilitate concipere, illud esse figuram millena latera habentem, quam prius cognoveram triangulum tribus lateribus constitisse, illius tamen figuræ mille latera imaginari non possum, illaque tamquam præsentia mentis, ut ita dicam, oculis contemplari.

Verum quidem est, imaginationis usum assiduam in rebus corporeis apprehendendis sæpe in causa esse, ut confusam aliquam figuram imaginemur: cum chiliogonum concipere volumus, evidens tamen vicissim est, hanc figuram imaginationis ope efformatam, chiliogonum non esse; cum in nullo differat ab illa imagine, quam mihi effingerem, si de figura, decies millenos angulos habente, cogitarem; quæ proinde nulli usui esse potest ad proprietates detegendas, per quas chiliogonum a quovis polygono discriminatur.

Non possum itaque millenum angulorum figuram proprie imaginari, cum imago, quam de ea in imaginatione mea depingere vellem, mihi quamvis aliam multorum angulorum figuram æque exhiberet, ac chiliogonum; chiliogonum tamen & clarissime, & distinctissime possum concipere, quippe qui illius proprietates omnes demonstrare valeam, ut omnes illius angulos æquales esse 1996. angulis rectis; ac proinde aliud est imaginari, aliud concipere.

Hoc etiam evidentius deducitur a multarum rerum consideratione, quas clarissime valemus concipere, cum tamen eas nullatenus imaginatione assequi possimus. Quid enim clarius ipsa cogitatione, dum cogitamus, concipimus? Impossibile tamen est cogitationem imaginari, ullamve illius picturam in cerebro effingere. Quænam etiam affirmationis est, & negationis non est, in cerebro depingi possunt imagines?

gines? Qui iudicat terram esse rotundam, & qui iudicat eam non esse rotundam, uterque easdem in imaginatione res depictas habet, *terram* scilicet, & *rotunditatem*; sed unus ex iis adjunctam habet affirmationem, quæ est actio mentis, quam absque ulla imagine corporea concipit; alter vero actionem contrariam, quæ est negatio; quæ multo minus imaginem sui habere potest.

Cum itaque de ideis loquimur, non tantum indigitamus eo nomine imagines, quæ phantasiæ insunt, sed etiam quicquid aliud est in mente nostra, quando vere possumus affirmare nos rem quamquam concipere, quocumque demum modo illam concipiamus.

Hinc infertur, nihil nos posse verbis exprimere, modo ea, quæ dicimus, intelligamus, quin ex hoc ipso certum sit nos in nobis habere ideam rei, quæ verbis nostris significatur; quamvis idea hæc aliquando clarior, & distinctior sit, aliquando obscurior, & confusior, prout inferius explicabitur. Etenim contradictione implicaretur, qui affirmaret se scire quid per voces, quas profert, intelligeret, se tamen, easdem proferendo, nihil intelligere præter illarum sonos.

Hinc falsitatis convincuntur duæ perniciosissimæ opiniones, quas quidam hoc sæculo Philosophi evulgavere.

Prima est, nos nullam habere Dei ideam. Si autem nullam ejus habemus ideam; nomen hoc *Deus* proferendo, nihil amplius concipimus, quam hæcæ quatuor litteras, *D, e, u, s,* & Latinæ linguæ peritus, nihil amplius haberet in mente audit illo nomine, quam si Synagogam ingressus, Hebraicæ linguæ ignarus, Hebraica Dei nomina *Adonai*, vel *Eloha* audiret.

Præterea, cum quidam Dii vocari voluere, quæ *Caligule*, & *Domitiani* insania fuit, impietatis crimen non incurrissent, cum nihil hisce literis, vel syllabis *Deus* subesset, quod non possit homini convenire, modo omni idea caruissent. Hinc enim Batavum illum impietatis non accusamus, quod diceretur *Ludovicus Dieu*, quæ vox Gallicæ Deum sonat. Quænam ergo fuit horum Principum impietas, nisi quod huic nomini *Deus* partem saltem suæ ideæ relinquebant; ita significaret naturam excellentem, & adorandam, unaque sibi hoc nomen cum hac idea adscribebant?

Insuper si nullam Dei habeamus ideam, quo demum fundamento niti possunt omnia, quæ de Deo dicimus? *unicum* nempe illum esse, *æternum*, *optimum*, *omnipotentem*, *sa-*

pienctissimum: nihil enim istorum omnium in hac voce *Deus* includitur, sed solummodo in *Idea*, quam de Deo habemus, quamque cum hac voce conjunximus.

Et hanc solam ob causam falsis Numinibus Dei nomen denegamus, non quia Dei nomen illis attribui non posset, si materialis tantum sonus consideraretur; immo illis attributum fuit ab Ethnicis. Sed quia *idea*, quam in nobis habemus Entis supremi, quamque huic nomini, *Deus*, alligavimus, soli Deo vero congruat.

Altera harum falsarum opinionum, quam Anglus quidam docuit, est *ratiocinationem forte nihil aliud esse, quam copulationem, & concatenationem nominum, sive appellationem per verbum hoc (est)*; unde colligimus ratione nihil omnino de natura rerum, sed de earum appellationibus, nimirum utrum copulemus rerum nomina secundum pacta, quæ arbitrio nostro fecimus circa ipsarum significationes vel non.

His auctor subjungit: *si hoc sit, sicut esse potest, ratiocinatio dependebit a nominibus, nomina ab imaginatione, & imaginatio forte, sicut sentio, ab organorum corporeorum motu; & sic mens nihil aliud erit, præterquam motus in partibus corporis organici.*

Credendum sane est, hæc verba objectionem continere a sententia ejus, qui eam proponit, longe diversam: at quia si dogmatice acciperentur, animæ immortalitatem destruerent, magnopere interest eorum falsitatem ostendere, quod non erit factu difficile. Etenim pacta, de quibus hic Philosophus loquitur, non potuerunt aliud quid fuisse, quam hominum consensio ad quosdam sonos habendos pro signis idearum, mentibus nostris inexistentium; adeo ut, si præter fuissent hæc pacta; prout impossibile est ullo prævio pacto cæcum docere, quid sibi velint hæc nomina, *rubrum, viride, cæruleum*: cum enim harum rerum ideis careat, illas nulli sono potest alligare.

Præterea, cum variæ Gentes varia nomina imposuerint rebus etiam maxime claris, & simplicibus, quales illæ, circa quas Geometria versatur; de iisdem veritatibus easdem non haberent ratiocinationes, si ratiocinatio nihil aliud esset, nisi nominum per verbum (*est*) connexio.

Cum autem palam fiat ex hac multiplici nominum diversitate, Arabes, v. g., non convenisse cum Gallis de iisdem significationibus vocibus imponendis, ita etiam nequaquam possent consentire in iudicando, ratiocinandoque,

que, si ipsorum ratiocinia ab hac conventionem dependere.

Denique magna est æquivocatio in hoc vocabulo, *arbitrarium*, cum dicimus significationem verborum esse arbitrariam. Verum quidem est, quod prorsus arbitrarium sit, hanc ideam huic sono potius, quam alteri alligare; ipsæ tamen ideæ res arbitrariæ non sunt, neque a nostra phantasia dependent, saltem illæ, quæ claræ sunt, & distinctæ. Quod ut evidenter constet, animadvertendum est, quod prorsus ridiculum sit credere, effectus positivos, & reales a rebus pure arbitrariis posse dependere. Verum, cum quis ratiocinando concluderit, axem ferreum, per duas molas transeuntem, posse circumagi, immota inferiori mola, si cum rotundus est, rotundo illius cavo exciperetur; non posse autem circumgyrare, nisi una in gyrum rapiat superiorem, si cum quadratus est, infixus esset foramini quadrato molæ superioris; effectus intentus infallibiliter inde sequitur & per consequens ejus ratiocinatio non nominum coacervatio fuit secundum pactum, quod pure ab hominum arbitrio dependeret, sed iudicium solidum, & de rerum natura conclusivum per idearum contemplationem, quas de iis in mente habet, quasque hominibus placuit certis quibusdam nominibus denotare.

Satis itaque perfectum habemus quid idearum nomine significandum veniat; superest ut de illarum origine paucula adjiciamus.

Eo tota hæc quæstio devolvitur, ut inquiremus, solis ne a sensibus omnes ideæ nostræ proveniant, acceptarique pro vero debeat vulgare axioma, *Nihil est in intellectu, quod non prius fuerit in sensu.*

Ita opinatur quidam Philosophus, qui passim magni habetur, quippe suam ab hac propositione Logicam orditur: *Omnis idea ortum ducit a sensibus.* Fatetur tamen non omnes ideas tales in sensibus nostris fuisse, quales in mente reperiuntur; asserit autem has ex iis, quæ per sensus intravere, efformari, vel *compositione*, uti cum ex diversis imaginibus auri, & montis, aureum montem effingimus, vel *ampliatione*, & *diminutione*, cum ex homine vulgaris staturæ, nobis gigantem, vel nanum imaginamur; vel *similitudine* & *proportione*, ut cum ex ædium visarum idea aliarum imaginem formamus, quas numquam vidimus. Et sic, inquit ille, Deum ipsum, qui numquam potuit in sensus nostros incurrere, tamquam senem venerandæ canitie, concipimus.

Ex hac doctrina sequitur omnes ideas nostras, quamvis nullum particulare corpus referant, quod sensus nostros percusserit, in solidum tamen corporeas esse, nihilque nobis exhibere, quod saltem membratim per sensus non intraverit: ac proinde nihil concipere nos posse, nisi imaginum ope, iis similibus, quæ in cerebro efformantur, cum corpora videmus, aut imaginamur.

Quamvis autem hæc opinio cum pluribus Scholasticis communis sit, audacter tamen dicam illam & absurdissimam esse, & non minus Religioni, quam veræ Philosophiæ adversari. Nam ut hic nihil dicamus, quod maxime clarum non sit, quid quæso, ipsa cogitatione distinctius concipimus? Quæ propositio hac clarior, *Cogito, ergo sum*? Jactare vere exploratam habere non possumus hujus propositionis certitudinem, nisi distincte noverimus quid sit *esse*, quod *cogitare*; nec profecto a nobis exigendum, ut hos terminos ulterius explicemus, quia ex iis sunt, quos homines ad se clare intelligunt, ut uberiori explicatione tenebris involverentur. Si itaque inficiari non potest, quin nos in nobis habeamus ideas *Entis & Cogitationis*, quæro, per quam demum sensuum januam, in animum penetrarint? Lucidæ ne, an coloratæ, ut per visum? Graves ne, an acutæ, ut per auditum potuerint intrasse? Gratiæ odoris, an foetentis, ut per odoratum? Cujus saporis, ut per gustum? Frigidæ ne, an calidæ; molles, an duræ, ut per tactum aditum sibi ad mentem fecerint? Si autem dicantur ex aliis sensibilibus imaginationibus efformatæ, una commostrandæ erunt sensibiles illæ imagines, e quibus hæc *Cogitationis & Entis* Ideas dicuntur emicuisse: & ostendendum, quo demum modo emicuerint, an per compositionem, ampliationem, diminutionem, aut similitudinem: quod si his omnibus nihil reperiri poterit, quod non sit abs ratione alienum; fatendum erit ideas *Entis & Cogitationis* nullo modo originem ducere a sensibus, sed mentem nostram in se habere illarum efficientiarum vim, quamvis mens sæpe excitetur ad eas efficiendas, a re quadam, quæ sensus afficit. Sic pictor proposita mercede ad pingendum inducitur, quamvis ex propter pictura dicenda non sit ab hac mercede duxisse originem.

Sed quod addunt hi Authores, ideam, quam de Deo habemus, a sensibus ortam esse, quia illum venerandi sensus instar concipimus, digna solis Antropomorphitis sententia est, & quæ veras ideas, quas de rebus spiritualibus habemus cum falsis illis imaginibus confundit, quas de iis male

omni-

omnium imaginandorum consuetudine formamus; cum non minus absurdum sit, velle imaginari illa, quæ corporea non sunt, quam audire colores, sonos videre.

Huic sententiæ refellendæ satis erit perpendisse, si aliam de Deo ideam non habeamus ab illa, quæ venerandi senis est; falsa nobis videri debere illa omnia judicia, quæ de eo faciemus, si huic ideæ contraria sint. Nam natura duce ad credendum ferimur, falsa esse judicia nostra, cum clare perspicimus illa esse contraria ideis, quas de rebus habemus; atque adeo pro certo affirmare non possumus, Deum partibus carere, incorporeum esse, ubique esse, invisibilem esse, cum hæc omnia venerandi senis ideæ non conveniant. Quod si Deus aliquando sub hac forma sese manifestaverit, non protinus sequitur, quod hæc sit idea, quam de eo habere debemus. Si namque una nobis fuerit Spiritus Sancti, & Columbæ idea, cum ille sub hujus forma apparuerit; concipiendus etiam nobis Deus esset instar soni, quia sonus, quo Dei nomen effertur, Dei ideæ in nobis excitandæ inservit.

Falsum itaque est, omnes nostras ideas a sensibus proficisci; immo e contra dici potest, nullam idearum, quæ menti insunt, ab illis originem ducere, nisi per occasionem, quatenus scilicet motus in cerebro excitati, quos solos efficere sensus possunt, occasionem animæ præbent varias ideas formandi, quas aliter non formaret, quamvis ferme semper hæc ideæ nihil simile iis habeant, quæ in sensibus, & cerebro peraguntur; immo idearum pars magna fit, quæ nihil corporeæ imaginis admixtum habens, non sine manifestissimo absurdo ad sensus referri potest.

Sed si quis objiciat eodem nos tempore, quo rerum spiritualium (*Cogitationis* v. g.) ideas habemus, corpoream imaginem efformare, saltem soni, qui illam significat; nihil proferet, quod ea destruat, quæ adstruximus. Hæc enim soni imago, quæ præsens imaginationi sistitur, cogitationis imago non est, sed soni tantum, nec illi repræsentandæ aliter inservit, quam quatenus anima assueta cogitationem concipere, audito hoc sono, tunc temporis sibi ideam omnino spiritualem cogitationis exhibet, quæ cum illa altera idea soni nihil commune habet, cui tantum per consuetudinem alligata est. Quod in surdis palam fit, quibus nullæ sonorum ideæ obversantur, cum tamen cogitationum suarum ideas habeant, saltem tunc cum ad illa, de quibus cogitant, attendunt.

De Ideis ratione Objectorum suorum consideratis.

Quicquid concipimus menti nostræ exhibetur, vel tamquam *res*, vel *modus*, vel *res modificata*.

Rem dico illud, quod concipitur subsistere per se, & tamquam subjectum eorum, quæ illi insunt: alio nomine *substantia appellatur*.

Rei modum, sive attributum, sive qualitatem dico illud, quod cum concipiatur substantiæ inesse, nec posse sine ea subsistere, illam determinat ad essendum certo quodam modo, eamque facit denominari talem.

Remi modificatam appello substantiam, ut consideratur certo quodam modo determinata.

Quæ omnia per exempla clarius comprehenduntur.

Cum corpus considero, illius idea mihi exhibet rem, sive substantiam, quia illud considero tamquam rem per se subsistentem, & quæ nullo indiget subjecto, ut existat.

Ast cum considero corpus hoc rotundum esse, idea rotunditatis mihi exhibet modum essendi, quem concipio non posse naturaliter existere sine corpore, cujus rotunditas est.

Denique modum cum corpore conjungens, corpus rotundum considero, hæcque idea mihi exhibet rem modificatam.

Nomina, quæ usurpantur ad res exprimendas, substantiva, seu absoluta appellantur, ut *terra*, *sol*, *anima*, *Deus*.

Uti & illa, quæ primario, & directe modos significant, quia in hoc cum substantiis quodammodo conveniunt, etiam substantiva, & absoluta vocantur, ut *durities*, *color*, *justitia*, *prudencia*.

Quæ vero res quatenus modificatas significant, primario, & directe substantiam, quamvis confusius notantia, modum vero indirecte, licet distinctius; adjectiva, & connotativa vocitantur, ut *rotundus*, *durus*, *justus*, *prudens*.

Sed observandum est, mentem nostram assuetam res plerasque cognoscere tamquam modificatas, quia in illarum cognitionem non devenit ferme, nisi per accidentia, seu qualitates, quæ sensus feriunt, sæpe unam substantiæ essentiam in duas ideas dispertiri, quarum alteram pro subjecto,

Go, alteram pro modo habet. Ita, quamvis in Deo nihil sit, quod non sit ipse Deus; illum tamen concipimus tamquam *Ens infinitum*, nobisque *infinitas* pro attributo Dei est, *Ens* vero pro hujus attributi subjecto. Sic etiam hominem consideramus tamquam subjectum humanitatis, vel habentem humanitatem, ac proinde tamquam rem modificatam.

Et tunc essenziale attributum, quod ipsissima res est, instar modi sumitur; quia tamquam subjecto inhærens apprehenditur. Hoc vero illud est, quod proprie Abstratum substantivum appellatur, ut *humanitas*, *corporeitas*, *ratio*.

Nihilominus magnopere interest rite distinguere id, quod revera modus est, ab eo, quod solum videtur esse, quia modorum cum substantiis, substantiarum cum modis confusio, præcipua errorum nostrorum causa est. De natura itaque veri modi est, ut substantia, cujus est modus, clare, & distincte concipi possit sine ipso; ipse tamen non possit vicissim clare, & distincte concipi, nisi una concipiatur relatio, quam ad suam substantiam habet, sine qua naturaliter nequit existere.

Possumus equidem modum concipere absque eo, quod ad illius subjectum distincte, & expresse attendamus: argumento tamen est, modi ad substantiam relationem in ipsius conceptu, saltem confuse contineri, quod modum illa relatione spoliare non possimus, quin eodem tempore ipsius ideam destruiamus, cum e contra, quando duas res, sive substantias concipimus, possumus unam de altera negare, non destructis singularium ideis.

Exempli causa, possum prudentiam considerare, non distincte considerato homine, qui prudens sit; non tamen possum prudentiam concipere, & simul negare relationem, quam habet ad hominem aliamve naturam intelligentem, prudentiæ capacem.

E contra, cum considero quicquid convenit substantiæ extensæ, quod corpus dicitur, ut *extensionem*, *figuram*, *mobilitatem*, *divisibilitatem*; ex altera vero parte, quicquid convenit menti, seu substantiæ cogitanti, ut *cogitationem*, *subitationem*, *recognitionem*, *volitionem*, *discursam*; possum de substantia extensa id totum negare, quod concipio ad substantiam cogitantem pertinere, nec tamen idcirco desinam distinctissime concipere substantiam extensam cum omnibus attributis, quæ cum illa cohærent. Vicissim possum de substantia cogitante negare quicquid conceperam

de substantia extensa, nec ideo desinam distinctissime concipere quicquid noveram ad substantiam cogitantem pertinere.

Quod probat cogitationem non esse modum substantiæ extensæ; quia extensio cum omni attributorum comitatu potest de cogitatione negari, nec ideo cogitatio desinet optime concipi.

Potest hic observari modorum aliquos esse, quos licet *intrinsicos* appellare, quia substantiæ inesse concipiuntur, ut *rotundus, quadratus*: alios, qui *extrinseci* dici poterunt, quia ab aliqua re desumuntur, quæ substantiæ non inhæret, ut *amatus, visus, desideratus*: hæc autem ab aliorum actionibus dependent. Hoc genus modi in Scholis *denominaciones* extrinsecæ appellantur. Si vero hi modi sumantur secundum modum, quo res concipiuntur, *secundæ intentiones* vocitantur; sic *subjici, prædicari*, sunt secundæ intentiones, quia sunt modi, quibus res ipsæ concipiuntur, prout in intellectu sunt, binas ideas conjungente, asserendo unam, esse aliam.

Insuper observari potest, modorum alios esse, quos licet *substantivos* vocare, quia nobis repræsentant veras substantias aliis substantiis, modorum instar applicatas: hujus generis modi sunt, *vestitus, armatus, &c.*

Alios esse, quos simpliciter *reales* dicimus; hi veri modi, non autem substantiæ sunt, sed substantiarum modificationes.

Denique alios esse, quos *negativos* appellamus, quia nobis exhibent substantiam cum negatione realis, vel substantivi modi.

Ideas veras dicimus, si objecta per illas repræsentata talia sint, qualia repræsentantur sive illa substantiæ sint, sive modi: si vero talia non sint, ideæ falsæ sunt eo modo, quo esse possunt. Hæc autem sunt, quæ in Scholis *Entia rationis* nuncupantur, quæ plerumque in eo consistunt, quod mens duas ideas in se reales conjungit, sed quæ revera ita conjunctæ non sunt, ut ex ipsis una, eademque idea efformari possit: sic idea, quæ *Montis Auri* effingi possit, Ens rationis est, quia componitur ex duabus ideis montis, & auri, quas mens repræsentat tamquam conjunctas, cum revera conjunctæ non sint.

CAPUT III.

De decem Categoriis Aristotelis.

AD hunc de ideis secundum objecta consideratis locum reduci possunt decem Aristotelis Categoriæ: quippe quæ classes tantum sunt, ad quas ille Philosophus omnia cogitationum objecta retulit; omnes scilicet substantias ad primam, ad reliquas vero novem omnia accidentia. Atque eccas.

Prima, Substantia, quæ vel spiritualis est, vel corporea, &c.

Secunda, Quantitas, quæ vel discreta dicitur, quando partes divisas habet, ut *numerus*; vel continua, quando illæ conjunctæ sunt, quæ est aut successiva, ut *tempus*, *motus*, vel permanens, quæ alio nomine vocatur spatium, sive extensio in longum, latum, & profundum: cujus sola longitudo *lineas* facit, longitudo cum latitudine *superficies*, tres junctim dimensiones, *solida*.

Tertia, Qualitas, cujus quaternas species statuit Aristoteles. Harum prima Habitus comprehendit, idest omnes animi, & corporis dispositiones, quæ iteratis actibus acquiruntur, uti sunt *scientiæ*, *virtutes*, *ars scribendi*, *pingendi*, *saltandi*. Secunda Potentias naturales, tales sunt facultates animi, & corporis, ut *intellectus*, *voluntas*, *memoria*, *quinque sensus*, *facultas ambulandi*. Tertia Qualitates sensibiles, quales sunt *durities*, *mollities*, *gravitas*, *frigus*, *calor*, *colores*, *soni*, *odores*, *sapores*. Quarta Formam, & Figuram, quæ determinatio externa quantitatis est, ut, esse *rotundum*, *quadratum*, *sphericum*, *cubicum*.

Quarta, Relatio, sive respectus unius ad aliud, ut *patris ad filium*, *heri ad servum*, *regis ad subditum*, *potentiæ ad objectum*, *visus ad visibile*, quibus adde omnia, quæ comparationum notæ sunt, ut *simile*, *æquale*, *majus*, *minus*.

Quinta, Actio, vel in se spectata, ut *ambulare*, *saltare*, *scire*, *amare*; vel extra, ut *percutere*, *secare*, *frangere*, *manifestare*, *calefacere*.

Sexta, Passio, ut *percuti*, *frangi*, *manifestari*, *caleferi*.

Septima, Ubi, idest cum respondemus quæstionibus de loco, ut *est Romæ*, *Parisiis*, *in museo*, *lecto*, *hemicyclo*.

Octava, Quando, cum scilicet respondemus quæstionibus de tempore, ut *quando vixit?* *centum ab hinc annis: quando hoc factum est?* *heri*.

Nona,

Nona, Situs, ut *sedere, stare, decumbere, esse ante, a dextris, a sinistris.*

Decima. Modus habendi, ut habere aliquid circa se, quod pro vestitu, ornatu, armatura sit, ut *esse vestitum, coronatum, armatum, caligas habere &c.*

En decem Aristotelis categorias tot-mysteriorum foetu, ut quibusdam placet, gravidas; quamvis, ut verum dicam, illæ parum utiles sunt, tantumque abest, ut ad rite formandum judicium prosint, (qui tamen Logices scopus unicus est) ut etiam sæpissime noceant; idque duas ob causas, quas hic notare operæ pretium erit.

Prima est, quod hæ categoriæ quibusdam videantur in ipsissima ratione, & veritate fundatæ, cum e contra nihil illis magis arbitrariam sit; quippe quæ e viri cujuscumque imaginatione prodierunt, penes quem jus nullum ad leges aliis scribendas; qui non minus, quam ille, uti poterunt suo jure ad objecta cogitationum suarum eo ordine disponenda, qui suæ philosophandi rationi sit maxime consentaneus. Quinimo hoc disticho quidam comprehenderunt quicquid in Universo considerandum occurrit secundum placita novæ cujuscumque Philosophiæ.

*Mens, mensura, quies, motus, positura, figura,
Sunt cum materia cunctarum exordia rerum.*

Persuasum namque est hujus Philosophiæ Sæctoribus his septem rebus, seu modis omnem Naturam exhauriri. 1

Mens, spiritus, substantia cogitans; 2 *Materia*, corpus, seu substantia; 3 *Mensura*, idest magnitudo, sive exiguitas cujusque partis materiæ; 4 *Positura*, seu partium ad invicem situs; 5 *Figura*; 6 *Motus*; 7 *Quies*, seu tardior motus.

Altera causa, ob quam perniciosam judicamus hanc categoriarum seriem, petitur ex eo, quod homines inducat ad inanes verborum cortices, pro sincero fructus acceptandos, credendumque se omnia scire, modo dinumerare valeant quædam nomina significationis arbitrariæ, quæ nullam claram, distinctamque ideam imprimunt, quemadmodum a libi ostendemus.

Hic aliquid dici posset de Lullistarum attributis, *Bonitate, Potentia, Magnitudine*, & ceteris: sed revera adeo commentum, adeo ridiculum est imaginari, se posse cujusvis rationem reddere quorundam verborum metaphysicorum applicatione, ut ne quidem refutatione dignum censeatur.

Jure merito quidam hoc sæculo Scriptor pronunciavit, *Aristotelis Logicam non tam prodesse ad ea, quæ ignoramus investiganda, quam ad ea, quæ scimus aliis exponenda: Ar-*

tem vero Lullii ad copiose, & sine iudicio de iis, quæ nescimus, garrendum. Ignorantia quippe multis modis præferenda est huic falsæ scientiæ, quæ nos inducit, ut ea nos credamus scire, quæ ignoramus. Nam, uti sapientissime D. Augustinus observavit libro de Utilitate credendi, talis animi dispositio quam maxime vituperanda est. Opinari, inquit, quas ob causas turpissimum est, quod discere non potest, qui sibi jam se scire persuasit; & per se ipsa temeritas non bene affecti animi signum est. Opinari apud Latinos significat dispositionem animi inconsulte de rebus incertis iudicantis, arbitrantisque se scire quæ nescit: hinc omnes Philosophi dixerunt sapientem nihil opinari: Ciceroque, seipsum huius vitii redarguens, semet dixit magnum opinatorem.

C A P U T I V.

De Ideis rerum, & signorum.

* CUM quis objectum aliquod in se ipso considerat, & in propria illius natura, non convertens mentem ad aliud quodpiam, quod illud potest repræsentare, tunc idea, quam de illo habet, rei idea est, ut idea terræ, idea solis. Cum vero objectum respicit, ut aliud objectum repræsentans, tum illius idea est idea signi, & prius objectum signum dicitur. Sic fere pictas chartas, & tabulas respicimus. Ita signum duas continet ideas, alteram ejus rei, quæ repræsentat, alteram illius, quæ ab ista repræsentatur; ipsiusque natura in hoc sita est, ut secundam ideam per priorem excitet.

Variæ signorum divisiones fieri possunt, sed hic solistibus contenti erimus, quæ longe utiliores sunt, quam ceteræ.

Primo, alia signa sunt certa, quæ Græce *τεχνη* dicuntur, ut respiratio vitam animalium denotât: alia tantummodo probabilia sunt, ut pallor probabile tantum signum est prægnationis in fœminis, quæ Græci *σημείον* dicunt.

Pleraque omnia iudicia temeraria hinc proficiscuntur, quod duæ hæ signorum species confunduntur, tribuaturque alicui causæ effectus aliquis, quamquam ab alia oriri possit, sitque probabile tantum huius causæ signum.

Secundo, alia signa sunt rebus iuncta, ut vultus exterior species significat interiores animi motus, & ipsis, quos significat, iuncta est; symptomata signa sunt morborum; ac morbis ipsis sunt iuncta: & ut amplioribus utar exemplis, Arca significabat Ecclesiam; & iuncta erat Noe, atque e-

jus filiis qui vera illius temporis Ecclesia erant: ita *Templa* nostra materialia signa fidelium, sæpe fidelibus sunt unita: ita *Columba* figura Spiritus Sancti unita erat Spiritui Sancto: ita *Ablutio* in baptismo denotat spiritualem generationem, ipsique generationi est juncta.

Alia signa a rebus sejuncta sunt, quemadmodum *Sacrificia Veteris Legis* signa Jesu Christi immolati, sejuncta erant ab eo, quod referebant.

Hæc signorum divisio has regulas nobis præscribendas suggerit.

1. Numquam posse præcise concludi; aut ex præsentia signi præsentiam rei significandæ, quia absentium quoque rerum sunt aliqua signa, aut a præsentia signi absentiam rei significatæ, cum signa nonnulla sint rerum præsentium. Quare ex peculiari natura signi judicandum est.

2. Quamvis res quæcumque in aliquo statu esse non possit sui ipsius signum in eodem statu; quandoquidem unumquodque signum aliquam distinctionem exigit inter rem repræsentantem, & repræsentatam; fieri tamen potest, ut res aliqua in quodam statu seipsam referat in alio statu, quomodo fieri potest, ut homo aliquis in proprio cubiculo seipsum repræsentet concionantem: & ita sola status distinctio sufficit inter rem figurantem, & rem figuratam, idest eadem res in quodam statu esse potest figurans, in alio statu figurata.

3. Fieri posse, ut eadem res tegat, & detegat rem aliquam in eodem tempore, eosque qui dixerunt, *nihil demonstrari posse ab eo ipso, qui illud abscondit*, axioma minime certum pronunciasse. Etenim, cum eadem res esse possit eodem tempore res, & signum, tamquam res tegere potest, tamquam signum detegere. Sic *calidus ignis* abscondit ignem, ut res, demonstrat, ut signum. Sic *formæ assumptæ ab Angelis* eos tegebant ut res, revelabant ut signa. Sic *Symbola Eucharistica* abscondunt corpus Christi ut res, detegunt ut signa.

4. Cum signi natura ea sit, ut excitet in sensibus per ideam rei figurantis ideam rei figuratæ; quamdiu hic effectus subsistit, hoc est, quamdiu hæc duplex idea excitatur concludi potest, signum ipsum subsistere, tunc etiam, cum hæc res in propria natura destructa fuerit. Ita nihil refert, colores in iride, quos Deus elegit, ut significarent, se non iterum deleturum humanum genus diluvio, reales esse, & veros, modo sensus nostri eandem semper patiantur impressionem, eademque utantur ad Dei promissa concipienda.

Nihil etiam refert, Panem Eucharisticum non subsistere in propria natura, modo in sensibus nostris imaginem semper imprimat panis, qua intelligere possumus, quo pacto Jesu Christi corpus nostrarum animarum alimentum sit, quoque pacto fideles inter se coadunentur.

Tertia signorum divisio est, ut alia signa naturalia sint, quæ ab hominum arbitrio non dependent, quemadmodum *imago in speculo* naturale signum est illius, quem repræsentat; alia instituta, vel quia remotam relationem habent cum re figurata, vel quia nullam. Sic verba sunt signa instituta cogitationum, & characteres verborum. Agentes de propositionibus, magni momenti veritatem circa hujusmodi signa explicabimus, quæ est, posse aliquando de ipsis res significatas affirmari.

C A P U T V.

De Idearum compositione, & simplicitate, in quo de modo cognoscendi per abstractionem, seu præcisionem.

Quod obiter diximus capite secundo, posse nos modum percipere absque eo, quod distincte attendamus ad substantiam, cujus modus est, occasionem nobis præbet explicandi, quid sit *mentis abstractio*.

Limitatio mentis nostræ in causa est, ut nequeamus comprehendere, res aliquammodo compositas alio modo, quam eas considerando, & quasi per partes diversas illarum facies contemplando, quæ nobis obverti possunt: hoc autem ipsum est, quod generaliter cognoscere per *abstractionem* dicitur.

Sed quoniam res diversis modis componuntur, suntque nonnullæ ex partibus realiter distinctis, quæ integrantes dicuntur, compositæ, ut *corpus humanum, numerus &c.* intellectu facile est, posse mentem unam partem considerare, non considerata altera, quia hæ partes realiter distinguuntur, sed hoc illud non est, quod *abstractionem* dicimus.

Attamen adeo utile est istis in rebus prius considerare partes seorsum, quam totum, ut absque eo nullam ferre possimus distinctam habere cognitionem. Ex causa, non aliter cognoscimus corpus humanum, quam illud in omnes suas partes dividendo, tam similes, quam dissimiles, diversisque nominibus unamquamque insigniendo. Arithmetica etiam, quanta quanta est, huic basi innititur. Etenim arte opus non est ad exiguos numeros mensurandos; hos enim

integros mens capere potest; adeo ut ars tota versetur in illis numeri partibus separatim numerandis, quem integrum numerare non possumus. Quacumque demum capacitate mentem dones, impossibile erit, ut duos numeros multiplicet, unumquemque octo, aut novem figurarum, illos integros, indivisosque sumendo.

Secundo, per partes cognoscimus, quando ad unicum modum attendimus, non considerata substantia; vel ad duos separatim, qui tamen uni, eidemque substantiæ junctim inhærent. Hoc a Geometris factum est, qui pro objecto Geometriæ corpus extensum in longum, latum, & profundum habent: ut enim hoc accuratè cognoscerent, primum unam tantum ejus dimensionem considerandam susceperunt; longitudinem nempe, cui lineæ nomen indiderunt: postea binas dimensiones, longitudinem scilicet, & latitudinem, quas superficies vocarunt, perpenderunt: denique considerando simul omnes tres dimensiones; longitudinem, latitudinem, & profunditatem, nominarunt illud solidum, seu corpus.

Hinc palam fit, quam inanes, & ridicule sint Scepticorum argutiæ, qui ipsam Geometriæ certitudinem in dubium vocare conantur, quia lineas supponit, & superficies quæ nusquam sunt. Non enim illa lineas sine latitudine aut superficies sine profunditate supponit; supponit tamen longitudinem posse considerari, non considerata latitudine quod extra omnem dubitationis aleam est; in dimetiendum namque intervallo, quo Urbs ab Urbe distat, ipsam tantum viarum longitudinem metimur, de latitudine nihil prorsus solliciti.

Jam vero, quo res in plures modos dispertimur, eo accuratius illarum cognoscendarum capax evadit mens nostra. Sic enim videmus, quamdiu in motu determinationem versus aliquam partem ab ipso motu, itemque in una, eademque determinatione diversas partes ad invicem non distinxerunt Philosophi, tamdiu non potuisse eos de reflexione, & refractione manifestam rationem reddere; quod denique ope hujus distinctionis factum est, ut videri potest capite secundo Dioptrices Domini de Cartes.

Tertio, cognoscimus per *Abstractionem*; quando res variâ attributa habet, nos tamen illorum unum, reliquis prætermittis, consideramus, licet inter ea distinctio rationis tantum intercedat. En methodum hujus abstractionis. Exempli gratia, animadverto me cogitare, ac per consequens, me illum esse, qui cogito; in hac idea mei cogitantis,

possum tantum considerare rem cogitantem, non considerans memet esse illam rem, quamvis in me, ego & res cogitans unum, idemque simus: sicque idea, quam concipiam rei cogitantis, non tantum memet ipsum, sed omnes alias res cogitantes repræsentabit.

Eodem modo si triangulum æquilaterum considero, prout in quadam charta depingitur, ceterisque determinantibus circumstantiis vestitur; idea hæc hunc mihi tantum triangulum repræsentabit; si vero mentem a consideratione horum particularium accidentium avocem, & ad hujus figuræ, prout tribus tantum lineis comprehenditur, considerationem applicem; idea sic formata hinc clarius æqualitatem linearum exhibebit; illinc ad reliquos omnes triangulos æquilateros repræsentandos aptior evadet. Quod si ulterius progrediar, nec sistam in æqualitate linearum contemplanda, sed solummodo percipiam figuram tribus rectis lineis contentam; hæc idea omnium triangulorum exprimet genera. Si denique linearum numerum non attendens, superficiem concipiam rectis tantum lineis circumscriptam; ideam formavero omnes figuras rectilineas exhibentem: sicque possum ad nudam extensionem gradatim ascendere. In hisce abstractionibus semper gradus inferior superiorem cum adjuncta aliqua determinatione continet; sic ego cogitans continet rem cogitantem: sic triangulus æquilaterus, triangulum; sic triangulus figuram rectilineam: gradus vero superior eo plura exhibet, quo minus determinatur.

Denique manifestum est, beneficio harum abstractionum ideas e singularibus fieri communes, e communibus communiores; unde admonemur ad ea transire, quæ de idearum universalitate, & particularitate dicenda sunt.

C A P U T VI.

*De Idearum universalitate, particularitate,
& singularitate.*

QUAMVIS quidquid existit singulare sit, nihilominus operatione abstractionum varia idearum genera in nobis sunt, quarum aliæ unicam tantum rem repræsentant, qualis est idea, quam quisque habet sui ipsius; aliæ plura simul, uti cum quis triangulum concipit, nihil in illo considerans, nisi quod sit figura habens tres lineas, totidemque angulos. Idea autem sic formata inservire potest omnibus aliis triangulis concipiendis.

Ideæ rem unicam repræsentantes singulares, & individua,

duæ; earum vero objecta, individua vocantur; quæ autem res plures, universales, communes, aut genericæ dicuntur.

Nomina, quæ priora denotant, propria sunt, ut *Socrates*, *Roma*, *Bucephalus*; quæ posteriora, communia, & appellativa, ut *homo*, *urbs*, *equus*; & tam ideæ universales, quam nomina communia *termini generivi* dici possunt.

Observandum autem est, terminorum genericorum duos esse genera; alterum eorum, qui univoci dicuntur, quæque ita alligatas habent universales ideas, ut idem nomen pluribus conveniat secundum eundem sonum, eandemque notionem, quæ sono alligata est: hujus generis sunt, *homo*, *urbs*, *equus*.

Alterum eorum, quos æquivocos appellamus: horum idem sonus est, sed diversis ideis alligatus; adeo ut hic sonus pluribus convenire possit, sed non secundum eandem ideam, sed diversas, quas usus huic sono subiecit. Sic *Canon* Gallice & tormentum bellicum, & decretum Concilii, & regulam significat, sed secundum ideas prorsus diversas.

Hæc universalia æquivoca duum generum sunt. Nam diversæ ideæ uni sono subjecta, vel nullam inter se naturalem relationem habent, ut in allato nomine *Canon*; vel aliquam habent, uti cum nomen unam ideam primario significat, alias vero non nisi, quia hanc primariam respiciunt ut causam, vel effectum, vel signum: hujuscemodi vero æquivoca etiam analogia dicuntur. Sic *sanus de animalibus*, *aere*, *cibo*, dicitur: idea, quæ huic verbo adjuncta est, primario sanitatem denotat, quæ animalis propria est; sed aliæ adjectæ sunt non multum ab hac primaria abludentes, qualis est, esse sanitatis causa; hinc sanum aerem, sanum cibum dicimus, quia sanitati conservandæ inserviunt.

Nos tamen cum hic de terminis universalibus loquimur, solos intelligimus univocos, qui ideis universalibus sunt alligati.

In his autem ideis universalibus duo sunt, quæ magno opere interest rite distinguere, *Comprehensio* scilicet & *Extensionis*.

Ideæ comprehensionem voco omnia illa attributa, quæ ita in illa continentur, ut nihil demi possit, quin idea destruat: sic comprehensio ideæ trianguli includit extensionem, figuram, tres lineas, tres angulos, horum angulorum æqualitatem cum duobus rectis.

Extensionem voco subjecta, quibus idea convenit, quæ etiam dicuntur inferiora termini universalis, qui, ad hæc rela-

relatus, superior nominatur: sic generica trianguli idea ad omnes diversas triangulorum species sese extendit.

Quamvis autem idea generica indistinctim ad omnia subiecta, idest, inferiora, quibus convenit, se extendat, communique nomine illa significet; tamen inter attributa, quæ comprehendit, & subiecta, ad quæ extenditur, discrimen ex eo est, quod ideam nullo suorum attributorum spoliare possimus, quin destruat, quemadmodum jam dictum est: cum tamen e contra possimus ejusdem extensionem restringere, illam tantum quibusdam subiectorum applicando, non tamen ea propter destruere.

Dupliciter autem hæc restrictio extensionis ideæ genericæ potest contingere.

Primo, additione alterius ideæ distinctæ, & determinatæ: sic si genericæ trianguli ideæ addo, quod habeat angulum rectum, genericam trianguli ideam restringo ad certam trianguli speciem, quæ triangulus rectangulus vocatur.

Secundo, additione ideæ solum indistinctæ, & indeterminatæ, ut si diceretur, *aliquis triangulus*; quo casu terminus fit particularis, quia jam tantum ad partem subiectorum, quæ prius omnia comprehendebat, se extendit, nec tamen pars illa, ad quam restringitur, determinatur.

C A P U T VII.

De quinque Ideis universalibus, Genere, Specie, Differentia, Proprio, & Accidente.

Quæ superioribus capitibus dicta sunt, nobis viam sternunt ad paucis explicanda, quæ in Scholis vulgo traduntur, universalialia.

Dum idea generica nobis objecta exhibeat, tamquam res, & notatur terminis substantivis, & absolutis, *Genus* vocatur, aut *Species*.

De Genere.

Genus idea dicitur, cum ita communis est, ut ad alias ideas etiã universales se extendat; sic figura quadrilatera genus est, respectu parallelogramini, & trapezii; sic etiã substantia genus est respectu substantiæ extensæ, quæ corpus dicitur; & substantiæ cogitantis, quæ spiritus appellatur.

De Specie.

Idea vero communis, quæ communiore, & generaliori subest, species vocatur; sic parallelogrammum, & trapezium species sunt figuræ quadrilateris: sic etiam corpus, & spiritus species sunt substantiæ.

Potest autem una, eademque idea genus dici, si alias ideas, ad quas se extendit, referatur; species vero, ad aliam generaliore, cui subjacet: sic corpus genus est respectu corporis animati, & inanimati, species vero respectu substantiæ: sic figura quadrilatera genus est respectu parallelogrammi, & trapezii, species vero respectu figuræ indeterminate sumptæ.

Sed alia est speciei notio, quæ non cadit nisi in illas ideas, quæ genera esse non possunt; uti cum idea aliqua sub se tantum habet individua, & singularia: sic circulus sub se habet tantum circulos singulares, qui sunt omnino ejusdem speciei. Talis species *infima* dicitur.

Est etiam genus, quod species esse non potest, quod est premium omnium generum dicitur, sive illud Ens sit, sive Substantia: nec magni refert hoc scire, cum potius ad Metaphysicam spectet, quam Logicam.

Dixi ideas, quæ nobis exhibent objecta sua tamquam res, genera esse, aut species; non tamen necesse est, ut objecta illa revera res sint, aut substantiæ, sed sufficit quod instar rerum, & substantiarum concipiantur. Quamvis enim modi sint, possunt concipi sine distincta relatione ad substantias, solumque ad alias modorum ideas referri, vel generaliores, vel minus generales: sic figura, quæ modus est corporis figurati, genus est respectu figurarum curvilinearum, & rectilinearum.

E contra, ideæ, quæ nobis exhibent sua objecta, tamquam res modificatas, notanturque terminis adjectivis, si connotativis, si cum substantiis comparentur, quas hi termini connotativi confuse quidem, sed directe significant, si e hi termini connotativi significant attributa essentialia (quæ revera aliud non sunt, quam ipsæ res) sive modus non tamen genera dicuntur, aut species, sed aut *differentiæ*, aut *propria*, aut *accidentia*.

Differentiæ vocantur, cum harum idearum objectum est attributum essentialia, quo species ab alia specie distinguitur, ut *extensum*, *cogitans*, *rationale*.

Propria vocantur, cum objectum revera ad rei essentialia per-

pertinet, sed primum non sit, quod in hac essentia consideratur, verum a primo pendet ut *divisibile, immortale, docile*.

Accidentia communia vocantur, cum illarum objecta veri modi sunt, qui saltem per intellectum separari possunt a re, cujus accidentia sunt, non destructa in mente nostra rei idea, ut *rotundum, durum, justum, prudens*. Sed hæc fusius deducenda.

De Differentia.

Cum genus duas sub se species habeat, necessario cujusque speciei idea aliquid in se includit, non inclusum in genere: si enim nihil in se haberent a genere diversum, genus essent; & sicut genus de utriusque speciebus prædicatur, ita utræque species de se invicem prædicarentur; hinc primum attributum essentielle speciei, non inventum in genere, ipsius Differentia nominatur, universalisque idea est, quam de illa habemus, quia sola, & unica nobis exhibere potest hanc differentiam, ubicumque demum invenitur, hoc est in omnibus inferioribus illius speciei.

Exemplum. Corpus, & Spiritus duæ sunt substantiæ species: oportet ergo, ut aliquid amplius sit in ideis corporis, & spiritus, quam est in idea substantiæ. Illud vero amplius, quod in corpore primo videmus, est *extensio*, quod in spiritu, *cogitatio*. Hinc differentia corporis erit *extensio*, spiritus vero *cogitatio*, hoc est, corpus erit substantia *extensa*, spiritus vero substantia *cogitans*.

Hinc sequitur primo, differentiam dupliciter referri, vel ad genus, quod dividit, vel ad speciem quam constituit, quia est primaria pars ejus, quod in comprehensione ideæ speciei includitur. Hinc omnis species, vel unico nomine exprimi potest, ut *mens, corpus*, vel duobus conjunctim, scil. generis, & differentiæ; quod etiam Definitio dicitur, ut *substantia cogitans, substantia extensa*.

Sequitur secundo, differentiam, quia speciem constituit, illamque discriminat a ceteris speciebus, eandem cum specie debere habere extensionem; ac proinde differentia, & species debent reciproce de se invicem prædicari, ut *quicquid cogitat spiritus est; omnis spiritus cogitat*.

Sæpe tamen accidit, ut in plerisque rebus nullum attributum sese offerat, quod toti speciei ita convenit, ut etiam conveniat tantum huic soli: hoc casu mos est, plura attributa connectere, quorum aggregatum, cum nusquam

inveniat nisi in hac specie, illius constituit differentiam. Sic Platonici asserentes dæmones non minus fuisse animalia rationalia, quam homines, non admittebant *rationale* pro reciproca hominis differentia, sed aliam huic adjungebant, v. g. *mortale*, quæ similiter reciproca hominis differentia non est, cum brutis conveniat; cum tamen hæ duæ simul junctæ, in solum hominem cadant. Hoc autem pacto nobis fabricamur ideas omnium ferme animalium.

Denique observandum est, non semper requiri, quod utraque differentia genus dividens, positiva sit; sufficit enim alteram talem esse. Sic duo homines abunde distinguuntur, si alter munere, quo alter caret, fungatur, licet munere carens nihil positivi habeat, quod alius non habet. Sic homo generaliter a brutis distinguitur, quia scil. homo animal mente præditum est, bruta vero animalia mera. Brutorum etenim idea generica nihil in se continet positivi, quod in homine non reperiatur, illi tantum ideæ negationem ejus, quod in homine est, *mentis* scil. adjiciemus. Adeo ut discrimen, quod est inter ideam animalis, & ideam bruti, in hoc situm sit, quod idea animalis in sua comprehensione, nec includat, nec excludat cogitationem, cum tamen illam extensione sua contineat, quia ea convenit animali cogitanti; bruti e contra idea eandem e sua comprehensione excludit, ac proinde bruto convenire non potest.

De Proprio.

Inventa differentia speciem constituyente, id est, primario essentiali attributo illam ab omni alia specie distinguente, si ulterius in ejus naturam inquirentes, aliud attributum offendamus, necessaria connexion a principali dependens, & consequenter huic speciei omni, & soli conveniens, tale attributum, proprietatem dicimus, illudque termino connotativo efferentes speciei *Proprium* dicimus: & quia omnibus inferioribus ejusdem speciei convenit, atque sola idea, quam de eo semel formavimus, potest nobis hanc proprietatem repræsentare, ubicumque demum sit, constitutum illud quartum universale.

Exemplum. Habere angulum rectum, essentialis trianguli rectanguli differentia est; quia vero necessario fluit ex hac anguli rectitudine, quod quadratum hypotenusæ æquale sit quadratis reliquorum laterum, horum quadratorum æqualitas pro proprietate trianguli rectanguli habetur, quæ omnibus, & solis triangulis rectangulis convenit.

Nihil-

Nihilominus quidam voluere, ut latius pateret hoc *proprii* nomen: hincque enatæ sunt quatuor illius species.

Illarum prima est, quam modo explicuimus, quæque *omni, soli, & semper* convenit. Sic omnis circuli, & solius circuli, & semper proprium est, ut omnes lineas a centro ad circumferentiam ductas æquales habeat.

Secunda, convenit *omni, sed non soli*. Sic extenso convenit, quod sit divisibile, quia omne extensum dividi potest; sed dividi etiam possunt duratio, numerus, vis.

Tertia, convenit *soli, sed non omni*. Sic soli homini convenit esse vel Medicum, vel Philosophum, quamvis omnes homines non sint aut Medici, aut Philosophi.

Quarta convenit *omni, & soli, sed non semper*: hujus exemplum habemus in senum canitie, quæ solis, & omnibus convenit, sed non semper, quippe tantum senescentibus.

De Accidente.

Jam superius, capite secundo, declaratum est, *modum* vocari id, quod naturaliter existere nequit, nisi per substantiam, quodque nulla necessaria connexionem substantiæ adhæret; ita ut optime percipi possit res, non percepto modo, uti optime concipimus hominem, non animadvertentes, quod prudens sit: sed ipsâ prudentia concipi non potest, nisi concipiatur vel homo, vel alia natura intelligens prudentiæ capax.

Quando ideam confusam, & indeterminatam substantiæ cum distincta idea alicujus modi copulamus, idea hæc potest repræsentare omnia, quibus hic modus inest: sic idea *prudentis*, omnes homines prudentes: idea *rotundi*, omnia corpora rotunda exhibebit. Hæc vero ideæ, sic terminis connotativis expressæ, illud est, quod quintum universale constituit, *Accidens* dictum, quia essentialiter ad rem non pertinet, cui attribuitur; si enim pertineret, differentia esset, aut proprium.

Sed hic observandum est, ut superius innuimus, quando duæ substantiæ simul concipiuntur, alteram concipi posse, tamquam alterius modum. Sic *homo vestitus* potest considerari, tamquam quid compositum ex *homine, & vestibus*; sed esse vestitum, respectu hujus hominis, modus essendi tantum est, sub quo homo concipitur, licet vestes substantiæ sint; ac proinde esse vestitum ad quintum universale pertinebit.

Ast de Universalibus, quæ tanto apparatu in Scholis tra-

traduntur, plus quam satis. Parum enim refert scire, quod dentur *Genera, Species, Differentiæ, Propria, & Accidentia*, sed vera rerum genera, generum veras species, harum differentias, propria, & accidentia habere perspecta, palmarium est: his vero dignoscendis lux aliqua effulgere poterit e sequentibus, postquam nonnihil de terminis complexis in antecessum fuerit deductum.

C A P U T VIII.

De Terminis complexis, eorumque universalitate, & particularitate.

Nonnumquam termino cuiusdam alios terminos adiungimus, ex quibus in mente nostra resultat idea totalis, de qua sæpe ea affirmare, aut negare possumus, quæ de singulis terminis separatim sumptis affirmari, aut negari non possunt. Hinc fiunt termini complexi, ut *homo prudens, corpus pellucidum, Alexander filius Philippi*.

Hæc additamenta aliquando fiunt per pronomen relativam, ut *corpus, quod est pellucidum; Alexander, qui est filius Philippi; Papa, qui est Vicarius Jesu Christi*.

Immo affirmari potest, licet hoc pronomen non semper exprimatur, semper tamen subintelligi, quia mutata propositione exprimi possunt; æquivalent enim *corpus pellucidum, & corpus, quod est pellucidum*.

Quod maxime in terminis complexis observatur, est, duo esse genera horum additamentorum, quorum alterum *explicativum* dici potest, alterum *determinativum*.

Explicativum tantum est, quando disertis verbis explicat, vel quod prius latebat in comprehensione ideæ primi termini, vel saltem, quod illi convenit tamquam accidens, modo illi generaliter, & secundum integram extensionem conveniat; ut cum dico, *homo est animal ratione præditum*; vel, *homo, qui naturaliter beatitudinem appetit*; vel, *homo, qui est mortalis*. Quæ hic adjiciuntur, explicativa tantum sunt, cum nihil immutent in tota idea, quæ huic voci, *homo*, adjuncta est; nec illam restringunt ad quosdam tantum homines significandum, sed ea solum denotant clarius, quæ omnibus omnino hominibus conveniunt.

Hujus generis sunt additiones omnes, quæ nominibus distincte individua significantibus applicantur; ut cum dicimus, *Lutetiam esse maximam totius Europæ urbem: Julium Cæsarem fuisse Imperatorem fortissimum: Aristotelem*

lem Philosophorum Principem : Ludovicum XIV Galliarum Regem. Termini enim individui distincte expressi, semper sumuntur secundum totam suam extensionem, cum ulteriore determinationem non admittant.

Determinativum est, quando id, quod additur, termini generalis significationem restringit; ita ut non jam in omni sua extensione accipiatur, sed complectatur tantum illius partem: sic *Corpora pellucida; Homines sapientes; Animal rationale.* Hæc additamenta non simpliciter explicativa sunt, sed determinativa, quia extensionem primi termini mutilant, & decurtant. Corporis enim nomen hic tantum corporum partem significat; hominis, hominum partem; animalis, animalium unam tantum speciem.

Harum autem additionum natura aliquando est, ut e termino communi singularem faciant, cum scilicet conditiones individuantes continent: sic quando dico, *Papa nunc sedens*, commune Papæ nomen ad singularem, unicamque Alexandri Septimi personam determinatur.

Alia porro duo terminorum complexorum genera sunt; quorum alterum verbis complexum est, alterum sensu tantum.

Primi generis sunt illi, qui expressam additionem habent. Horum exempla sunt, quæ hucusque attulimus.

Alterius generis illi sunt, in quibus terminorum alter non effertur, sed subauditur tantum, ut cum Galli *Regem* nominant. Hic terminus apud illos sensu complexus est, quia tunc, cum hoc nomen pronunciant, illorum animis non obversatur communis nominis regis idea solitaria, sed adjunctam habent ideam *Ludovici XIV*, qui nunc Gallis imperat. Infinitus terminorum numerus est, qui hoc modo complexi, in omni sermone occurrunt; sic in unaquaque familia *Herus*.

Quidam etiam termini complexi sunt tum verbis, tum sensu; verbis quidem respectu unius rei, sensu vero respectu alterius. Sic, *Princeps Philosophorum*, verbis complexus est, quia nomen Principis, Philosophi vocabulo determinatur: at respectu Aristotelis quem Scholastici sic amant nominare, sensu tantum complexus est: cum idea Aristotelis mentis solum insit, nec ullo sono, illum expressim denotante, exprimatur.

Omnia adjectiva, sive connotativa, vel partes terminorum complexorum sunt, quando eorum substantiva exprimuntur; vel sensu complexa, quando eorum substantiva intelliguntur: quia, ut capite secundo dictum est, hæc nomina

mina connotativa subjectum directe quidem, sed confusius, modum vero, seu formam indirecte, sed distinctius significant; atque ita subjectum est idea, & valde generalis, & valde confusa, nonnumquam quodpiam *ens*, aliquando *corpus* quoddam repræsentans, quæ tamen ut plurimum distincta formæ idea determinatur: sic *album rem* significat *habentem albedinem*: hinc confusa rei idea determinatur ad illas tantum res significandum, quæ albæ sunt.

Maxime autem in hac materia observandum est, terminorum complexorum quosdam esse, qui, quamvis revera ad unicum solum individuum determinantur, universalitatem tamen æquivocam, quam *erroris* licebit appellare, retinent. Cum enim homines consentiant, unicam tantum rem tali termino significari, disputent autem, quænam hæc res unica revera sit; fit, ut hic terminus ulterius determinetur, vel ab circumstantiarum varietate, vel ab orationis serie, ut ipsa termini significatio innotescat.

Sic, *vera Religio* nonnisi unam solitariam religionem significat, quæ revera Catholica est, cum præter illam, nulla vera sit: sed quia quivis Populus, quævis Hæresis suam religionem veram arbitratur, hic terminus valde æquivocus est, æquivocatione scilicet erroris. Si quis Historiographus scribat, suum Principem veræ religioni addictissimum fuisse, dici non potest, quid sibi voluerit, nisi sciatur, quam demum religionem professus fuerit ille Scriptor; si enim Protestanticam, de Protestantica intelligendus est; quemadmodum de Mahumetana, si de suo Principe scriberet Arabs Mahumetanus; nec de Catholica intelligi potest, nisi constet Catholicum fuisse Historicum.

Termini complexi, in quibus erroris æquivocatio invenitur, ea præcipue enuntiant, de quibus sensus non judicant, sed solum intellectus: proclive enim est, ut homines diversa de talibus sentiant.

Exempli gratia, si affirmarem nullos milites a Mario conscriptos, qui sexpedales non essent; hic terminus complexus, *miles sexpedalis*, erroribus æquivocationem non capit, cum facile factu sit homines metiri; ut sciamus, an sexpedales sint: si vero decretum esset, nullos debere conscribi, nisi *Strenuos*; hic terminus multo magis fuisset æquivocationi obnoxius, cum possit hominibus tribui, qui strenui quidem haberentur, cum tamen ignavi essent.

Hæc erroris æquivocatio sæpe in terminis comparativis invenitur; *Parisiensium Geometrarum maximus*, *hominum doctissimus*, *dexterrimus*, *ditissimus*. Quamvis enim hi termini

mini conditionibus individuantibus determinentur, cum unus tantum esse poterit Geometrarum Parisiensium maximus; poterit nihilominus hic terminus pluribus adscribi, licet uni soli conveniat: quia facile est, ut homines hac de re varie sentiant, ac proinde unusquisque illum hoc nomine cohonestet, quem ceteris omnibus in Geometria arbitratur præstare.

Illæ etiam loquendi formulæ, *Authoris sensus*, *Authoris hac de re sententia*, ex horum æquivocorum numero sunt, præsertim si Author ille adeo obscurus sit, ut de illius sensu litigetur. Sic etiamnum videmus continuas de Aristotelis opinionibus Philosophorum altercationes, dum unusquisque nititur suas in partes illum adducere. Quamvis enim Aristoteles unicum tantum, una de re, sensum habuerit; quia tamen a variis varie intelligitur, hæc verba, *sensus Aristotelis*, æquivoca per errorem sunt. Unusquisque enim Aristotelis esse sententiam pronunciat, quod Aristotelem sensisse persuasum habet. Cum itaque alii aliter mentem Aristotelis interpretentur, hi termini *Aristotelis de hac re sensus*, quamvis individuantes in seipsis sint, pluribus convenire poterunt, sententiis scilicet omnibus, quæ Aristoteli de ea materia attribui solent; atque adeo apud unumquemque id significabunt quod is sibi persuaserit eum Philosophum sensisse.

Sed ut melius possimus intelligere, in quo sita sit hæc, quam erroris dicimus, æquivocatio, observandum est, illius terminos vel expresse, vel sensu connotativos esse. Jam vero, uti dictum est, in terminis connotativis considerari potest tum subjectum, quod directe quidem, sed confuse exprimitur, tum forma, sive modus, qui distincte, sed indirecte significatur. Sic, *Album* confuse exhibet corpus quoddam, distincte albedinem: sic, *Sensus Aristotelis*, confuse significat aliquam sententiam, cogitationem, doctrinam; distincte vero hujus doctrinæ ad Aristotelem, cui attribuitur, relationem.

Æquivocatio vero, quæ hisce in terminis invenitur, nec proprie nascitur a forma, modove, qui distinctus cura sit, etiam invariabilis est; nec etiam a subjecto confuse considerato, quamdiu ab hac confusione non liberatur. Exempli causa: hæc verba, *Princeps Philosophorum*, æquivoca esse non poterunt, quamdiu idea Principis Philosophorum nulli distincte individuo applicatur. Sed æquivocatio in hoc solum consistit, quod mens subjecto confuso aliud distinctum, determinatumque substituit, cui forma, modusque appli-

applicatur. Cum vero homines hac de re dissentiant, plures possunt hoc honore afficere, ac deinde eosdem hac appellatione ornare, quam credunt illis convenire. Sic olim Plato Philosophorum Princeps audiebat: quo jam nomine Aristoteles indigitatur.

Hæc verba, *vera Religio*, cum nullius religionis distinctam ideam, sed confusam habeant, æquivoca non sunt, quia revera nihil ab illa religione significant, quæ reapse vera est: sed cum mens veræ religionis ideam distincte particularis cujusdam cultus, distincte cogniti, ideæ alligavit, evadunt quam maxime æquivoca, eumque apud unumquemque cultum significant, quem ille pro vera religione habet.

Ita etiam sese res habet cum his verbis, *Id quod sensus talis Philosophus de re tali*. Si enim illis relinquatur generalis idea, simpliciter, & generaliter significant doctrinam ab hoc Philosopho de hac re traditam, ut doctrinam ab Aristotele traditam de natura animæ; ubi illud *id quod*, &c. id est, doctrina hæc, quamdiu confusam ideam nulli distinctæ ideæ applicatam habet, æquivocationis capax non est. Cum vero mens in loco illius, *id*, id est, doctrinæ confuse conceptæ, subrogat doctrinam distinctam, distinctumque subjectum: tunc pro varietate distinctarum idearum, illud *id* æquivocationem potest inducere. Sic doctrina Aristotelis æquivoca est apud Pomponatium, asserentem animam ab Aristotele pro mortali habitam: & apud plures alios ejusdem interpretes, qui e contra docent Aristotelem animæ immortalitatem docuisse, non minus quam illius Præceptores Platonem, & Socratem. Hinc fit, ut hoc genus verba sæpissime rem significant, cui forma indirecte expressa nequaquam convenit. Supposito ex. gr. Philippum non fuisse Alexandri patrem, quod ipse etiam Alexander suadere conatus est; hæc verba *filius Philippi*, generaliter aliquem a Philippo procreatum notantia, erronee de Alexandro dicta, illum significant, qui re ipsa filius Philippi non sit. Verba hæc *Sensus Scripturæ* ab hæretico ad hæresim Sacræ Scripturæ contrariam confirmandam prolata, illam ipsam hæresim in ejus ore significant, quam arbitratus est esse Scripturæ sensum, & quam ideo illo nomine sensus Scripturæ cohonestavit. Nec sane Calvinistæ magis Catholici sunt, quod se verbo Dei protestentur adhærescere; nam verbum Dei apud illos significat omnem errorum farraginem, quos nobis pro Dei verbo conantur obtrudere.

CAPUT IX.

*De idearum claritate, & distinctione: earundemque
obscuritate, & confusione.*

IN ideis claritas a distinctione, obscuritas a confusione distingui possunt. Ideam etenim claram dicere possumus, cum vividum, ut ita dicam, sui sensum nobis imprimit, quamvis alias distincta non sit. Sic idea doloris, ex eo, quod nos quam vividissime afficit, clara dici potest; confusa tamen est, quia dolorem nobis repræsentat tanquam manui inhærentem, qui revera in mente nostra est.

Nihilominus dicere possumus, quod omnis idea sit distincta, quatenus est clara, quodque non aliam ob causam sint confusæ, quam quia sunt obscuræ. Sic doloris sensus, qui nos ferit, clarus est, atque etiam distinctus; id vero, quod in eo est confusum, dolorem nempe manui inesse, non est clarum.

Cum autem in ideis unum, idemque sit claritas, atque distinctio, utilissimum erit examinare, cur idearum aliæ claræ sint, aliæ confusæ.

Hoc autem exemplorum ope melius innotescet, quam ulla alia via: itaque enumerabimus præcipuas ideas, quas habemus tum claras, & distinctas, tum obscuras, & confusas.

Maxime clara est idea, quam quisque sui ipsius habet tanquam rei cogitantis; item ideæ ceterarum cogitationis nostræ appendicum, quales sunt *judicare, discurrere, vel-
le, desiderare, sentire, imaginari.*

Maxime etiam claræ nobis insunt ideæ *substantiæ exten-
sæ*, ejusque proprietatum, ut *figuræ, motus, quietis.*

Quamvis enim fingere possimus nullum esse corpus, nul-
lam figuram, (simile tamen quid nequimus de substantia
cogitante fingere, quamdiu cogitamus) non possumus ta-
men nobismetipsis dissimulare, nos clare percipere, quid
sit extensio, & figura.

Clare etiam concipimus *ens, existentiam, durationem, or-
dinem, numerum*, modo cogitemus, *durationem* cujuscumque
rei modum esse, sub quo eandem consideramus, quatenus
in existendo perseverat; similiterque ordinem, & numerum
realiter non differre a rebus ordinatis, & numeratis.

Omnes hæc ideæ adeo claræ sunt, ut si easdem nova lu-
ce illustrare velimus, neque iis, quæ a natura habemus,
contenti fuerimus, obscuriores potius reddemus.

Possumus etiam dicere, ideam Dei, quam in hac vita habemus, claram esse uno sensu, quamvis alio obscura sit, & imperfectissima.

Clara est, quia sufficit ad magnum attributorum numerum in Deo detegendum, quæ certissime scimus nullibi alias inveniri, quam in Deo: sed obscura est respectu illius, quam Beati in Cælo habent. Imperfecta autem est, quia mens nostra finita cum sit, non nisi imperfectissime Ens infinitum concipit. Perfectio enim, & claritas in ideis, res disparæ sunt; perfectæ etenim sunt, cum nobis exhibent quicquid est in objecto; claræ autem cum nobis repræsentant, quantum sufficit ad illud clare, & distincte percipiendum.

Ideæ confusæ, & obscuræ sunt, quas habemus qualitatum sensibilium, v. gr. *colorum, sonorum, odorum, gustuum, frigoris, caloris, gravitatis, &c.* uti etiam appetituum nostrorum, *famis, sitis, doloris, &c.* En vero causam obscuritatis harum idearum.

Cum infantes prius fuerimus, quam viri, resque exteriores in nos agentes varios in mente nostra sensus excitarent, ope impressionum, quibus corpora nostra afficiebant; membra conscia hos in se sensus præter voluntatem suam effici, sed occasione quorundam corporum, (ut v. g. caloris sensum occasione ignis) non tantum judicare voluit, res quasdam extra se esse, quæ essent causa, ut ipsa illas experiretur sensationes, (in quo quidem non errasset) sed ulterius progressa, imaginabatur aliquid in objectis prorsus simile sensationibus, aut ideis, quas illorum occasione habebat. Et ex his judiciis ideam sibi fabricata est, transferentes sensus hos caloris, coloris &c. in res ipsas, quæ extra semetipsam sunt. En igitur obscuras illas, confusasque qualitatum sensibilium ideam, ex eo enatas, quod mens falsa sua judicia iis, quæ a natura didicit, admiscuerit.

Cum vero hæc ideæ a natura non sint, sed a voluntate mirum in modum hæc in parte phantasie indulsumus. Quamvis calor, & ustio duæ tantum sensationes sint, altera debilior, altera acrior, calorem igni concessimus, ignem calore præditum affirmantes, at tamen ignem *ustione*, sive dolore, (quo nimis prope ad ignem accedentes torque-mur) privavimus, negantes ignem dolore affici.

Sed si homines recte perceperint, dolorem igni manum adurenti non esse attribuendum, in alio tamen errore versati sunt, atque illum manui, quam ignis urit, inesse crediderunt, cum tamen non nisi menti insit, quamvis occasione

sione eorum, quæ in manu fiunt, quia dolor corporis non est aliud, quam concepta mentis offensio ob excitos quosdam motus naturalis corporis temperamento contrarios.

Hoc non tantum agnitum fuit a quibusdam antiquis Philosophis, ut Cyrenaicis, sed etiam a D. Augustino multis in locis. *Dolores* (inquit ille, libr. 14 de Civitate Dei, cap. 15) *qui dicuntur carnis, animæ sunt in carne, & ex carne.* Nam *Dolor carnis* (subjicit ille) *tantummodo offensio animæ est ex carne, & quedam ab ejus passione dissensio, sicut animæ dolor, quæ tristitia nuncupatur, dissensio est ab his rebus, quæ nobis nolentibus acciderunt.*

Sic etiam lib. 7 super Genesim ad litteram, cap. 19. *Cum afflictiones corporis moleste sentit, (anima) actionem suam, qua illi regendo adest, turbato ejus temperamento, impediri offenditur, & hæc offensio dolor vocatur.*

Et quidem dolorem, qui corporis dicitur, ad animam pertinere, non ad corpus, manifestum omnino fit ex eo, quod dolorem, quem in nobis res quædam excitat, quamdiu ad ipsam attendimus, non sentiamus, cum mens vehementi applicatione alias distrahitur; ut videre est in Sacerdote illo Afro, qui, ut refert D. Augustinus lib. 14 de Civ. Dei cap. 24, quando ei placebat (rogabatur autem, ut hoc faceret, ab iis, qui rem mirabilem coram scire cupiebant) ad imitatas quasi lamentantis cujuslibet hominis voces, ita se auferebat a sensibus, & jacebat simillimus mortuo, ut non solum vellicantes, atque pungentes minime sentiret, sed aliquando etiam igne ureretur admoto sine ullo doloris sensu, nisi postmodum ex vulnere. Non autem obnitendo, subdit idem Sanctus, sed non sentiendo non movere corpus, eo probabatur, quod tamquam in defuncto nullus inveniebatur anhelitus.

Insuper vero observandum est, indebitam manus dispositionem, motumve ab ustione ortum proprie dolorem animæ non inferre, sed oportere hunc motum cerebro communicari per filamenta quædam, nervis tamquam tubulis inclusa, quæ fidium, sive funiculorum instar a cerebro usque ad manus, ceteraque corporis membra extenduntur, ita ut moveri non possint, nisi una moveatur pars illa cerebri, a qua oriuntur. Quapropter si quid impediat, quominus hæc nervorum filamenta motum suum cerebro communicent, (ut in Paralyti) fieri potest, ut quis abscindi sibi videat manum, aut uri, sine doloris sensu. Cum e contra (quod tamen admirabilius videri potest) manus illi dolere poterit, qui manibus caret; quemadmodum sæpissi-

me iis accidit, quibus manus amputatæ sunt. Quia si nervorum filamenta, quæ a manu ad cerebrum prius extendebantur, quodam spirituum fluxu moverentur in ea parte, ubi terminantur, postquam brachium est amputatum possunt illam cerebri partem, cui alligantur, eodem modo movere, quo moveretur, cum ad manum usque descenderent; ut altera funiculi extremitas potest eodem modo moveri si per medium trahatur, ac si per alteram extremitatem traheretur: & hinc anima eundem dolorem sentiet quem sentiret, si manus haberet: illuc enim loci attentionem dirigit anima, a quo ille cerebri motus solebat procedisci, qui ipsam hoc doloris sensu afficiebat. Sic imagine quas in speculo intuemur, eo loco apparent esse, quo futuræ essent si per directos radios aspicerentur, cum illius usitatissimus objectorum videndorum modus sit.

Et hæc sufficient, ut intelligamus fieri posse, ut anima a corpore separata igne inferni, vel purgatorio torqueatur, immo eundem dolorem sentiat, quo quis afficeretur si admoto igne ureretur: quia etiam tum cum corpori unita erat dolor ustionis in illa erat, non in corpore, dolorque nihil aliud erat, quam quædam animæ tristitia, quæ affligebatur ob ea, quæ in corpore, cui a Deo erat colligata, agebantur. Quid ergo impedit quominus concipiamus divinam justitiam posse aliquam materiæ partem ita animæ separatæ accommodare, ut in hac anima molestas cogitationes possit excitare illius materiæ motus: nec amplius quid accidit animæ nostræ a carnis dolore.

Sed ad ideas confusas pedem referamus. Idea gravitatis quæ adeo clara apparet, non minus confusa est, quam quævis aliæ, de quibus mox dictum: Cum enim a pueris videmus lapides, aliaque similia, quam primum dimissa sunt, cadere, formavimus ideam rei cadentis, quæ genuina est, & vera. Insuper etiam ideam formavimus causæ hujus descensus, quæ adhuc etiam vera est. Sed cum lapidem tantum videremus, non autem aliud, quod illum deorsum moveret, judicandi præcipitantiæ conclusimus illud, quod non cernebamus, nusquam esse, lapidemque proinde vi propria, & intrinseca descendere, non vero ab alio deorsum propelli: huic autem confusæ ideæ, quam præjudicia tantum procuderunt, *Gravitatis* nomen assignavimus.

Factum est etiam, ut iis de rebus, de quibus idem erat statuendum, diversa formarem judicia. Quemadmodum enim lapides versus terram, ita etiam vidimus paleam ad succinum, ferrum, & chalybem ad magnetem moveri. E-

dem ergo ratio, quæ lapidibus qualitatem indulsit, quæ versus terram moverentur, similes qualitates concedere debuisse paleis, & ferro, quibus ad succinum, & magnetem ferentur. Hoc tamen non placuit: sed e contra succino, & magneti ad paleas, & ferrum attrahenda qualitates assignavimus, quas diximus *Attrahivas*; cum eadem opera gravium attrahendorum qualitatem terræ indere potuissemus. Utcumque tamen hæ qualitates attractivæ (ut etiam gravitas) natæ sunt ex illegitima ratiocinatione, qua concludebatur, ferrum deberi a magnete trahi, quia nihil cernebatur, quod magnetem versus ferrum protruderet; cum tamen concipi nequeat posse unum corpus aliud attrahere, nisi attrahens moveatur, attractumque aliquo vinculo illi conjungatur.

His etiam infantia nostræ præjudiciis acceptas debemus ideas, quæ nobis res graves, & duras exhibent levibus, & raris solidiores, & plus corporis, seu materiæ habentes: hinc vas auro plenum credidimus plus materiæ continere quam si aere oppleretur. Hæ namque ideæ non aliunde advenere, quam ex eo, quod infantes soliti simus de omnibus rebus extrinsecis judicare ex illarum in nos actionibus: hinc, cum corpora dura, & gravia fortius in nos agebant levibus, & raris, judicavimus illa his plus materiæ continere. Cum tamen vera ratio pronunciet, eandem materiæ partem idem semper spatium occupare, idemque spatium eadem semper materiæ quantitate repleri.

Adeo ut vas cubicum pedale non plus materiæ contineat auro oppletum, quam aere, immo aliquo sensu dici potest, illud aere plenum plus materiæ solidæ continere, ob rationem, quam nimis longum esset hic fusius deducere.

Dici etiam potest, ex hujus præjudicii radice pullulasse infinitas quorundam opinionones, qui asseruerunt animas nostras esse, vel rarissimum ex atomis aerem, ut Democritus, & Epicurei; vel aerem accensum, ut Stoici; vel celestis lucis particulam, ut veteres Manichæi, & hoc etiam sæculo Fluddus; vel ventum subtilem, ut Sociniani. Horum etenim nullus sibi unquam persuasit cogitandi vim posse cadere in lapides, ligna, vel lutum: atque idcirco Cicero eodem tempore, quo cum Stoicis asserit animam nostram esse flammam subtilem, inter non ferenda absurda ponit, illam e terra, crassove aere concrecere: *Quid enim obsecro te, inquit, terrane tibi aut hoc nubilo, aut caliginoso cælo sata, aut concreta esse videtur tanta vis memoriæ?* Sed hi quo materiam subtiliorem, eo se illam

arbitrati sunt reddere, & minus materialem, & minus crassam, & minus corpoream, adeo ut tandem illam possent in rem cogitantem rarefacere; quod tamen affatim ridiculum est. Corpus enim corpore subtilius non est, nisi quod in minores, magisque agitatas particulas divisum est; hinc enim minus aliis corporibus obstat, illinc illorum poros facilius ingreditur. Sed indivisum sit, sive dividatur, quiescat, seu moveatur, non tamen minus materiale, minus corporeum, cogitationisve erit capacius; cum impossibile sit, ut motus, aut figura materiæ seu subtilis illa sit, seu crassa, quicquid habeat cum cogitatione commune; vel ut quædam materiæ pars, quæ neutiquam cogitabat, cum terræ instar quiesceret, vel instar aquæ, leni motu cieretur, ad sui ipsius cognitionem pervenire possit, si vehementius moveretur, illique tres, quatuorque agitationis gradus adjicerentur.

Uberior de hac materia institui posset disputatio; sed hæc sufficient ad omnes ideas confusas dignoscendas, cum omnes his similes sui causas habeant.

Hujus mali unicum remedium est, infantia nostræ omnia omnino præjudicia deponere, nihilque asserere, (de quo ad rationem pertinet pronuntiare) quia illud olim ita judicavimus; sed quia nunc ita præmisso examine judicamus. Sic illas tantum ideas habituri sumus, quas Natura impressit; & ex confusis id, quod clari tantum habent, in nostros usus servabimus, ut esse aliquid in igne, quod causa est, cur ego calorem sentiam; omnia, quæ gravia nuncupantur, ab aliquo deorsum propelli; nihil asserentes de eo, quod igni est, mihi hunc sensum infert, nec de causa gravium descendendum, priusquam aliquid clari, certique de illis constiterit.

C A P U T X.

Idearum confusarum, & obscurarum quædam exempla ex Ethica desumpta.

CApite superiori allata sunt exempla idearum confusarum, quas etiam falsas dicere ob rationem datam licebit; sed cum illa omnia ex Physica desumpta sint, non abs re erit, alia ex Ethica proferre, cum ideæ falsæ, quæ de virtutibus, & vitiis formantur, sint longe periculosiores.

Nec sane quisquam vel beatior est, vel infelicior, quod veram, vel falsam, claram, aut obscuram *gravitatis sensibilem*

bilium qualitatum, sensuumve ideam habeat: si illi hac in parte aliquid scientiæ adfuerit, defueritve, non melior evadet, aut nequior: quæcumque demum nostra sit his de rebus sententia, nunquam illa nostrum ergo immutabuntur: a nostra non pendent cognitione, uti neque regendæ vitæ ratio ad nos ab illorum scientia derivatur: unicuique collibitum erit, eam de illis cognitionem præstolari, quæ nobis post hanc vitam obveniet, mundique gubernationem Dei regentis bonitati, ac sapientiæ committere.

Nemini tamen licet de virtutibus, & vitiis non recte sentire, cum ex judiciorum de his latorum præscripto regenda vita sit, componendi mores, bonorumque, aut malorum speranda æternitas. Et quemadmodum falsæ virtutum, vitiorumque idæ in causa sunt, ut de iis perperam judicemus; ita infinite melius foret, his cognoscendis, corrigendisque studere, quam illis aliis emendandis, quas vel judicandi præcipitancia, vel infantia præjudicia nobis obtuserunt de re quapiam naturali, quæ nonnisi sterili, jejunæque speculationi, materiam poterit suppeditare.

Ad illas omnes detegendas conscribenda ab ovo foret Ethica universa; nobis tamen propositum tantum est, allatis exemplis docere, quomodo formentur; formantur autem diversarum idearum colligatione, quæ revera colligatæ non sunt, hinc vana constantur phantasmata, quæ homines venari non desinunt, & quorum comprehendendorum spe vitam miserrime alunt.

Homo in se reperit beatitudinis, & miseræ ideam, quæ nec falsa est, nec confusa, quamdiu generalis, & abstracta: habet etiam ideam abjectionis, & excellentiæ, beatitudinem appetit, miseriam fugit; excellentiam suspicit, despicit abjectionem.

Sed peccati labes, quæ abalienavit hominem a Deo, in quo solo veram felicitatem poterat invenire, & cui idcirco soli ejusdem ideam alligare debuerat, hanc ipsam felicitatis ideam innumeris aliis rebus affixit; ad quas amandas, prosequendasque homo præceps fertur, in illis amissam felicitatem recuperaturus. Hinc grandis surrexit falsarum, & obscurarum idearum moles, dum unusquisque putat, eorum, quæ amat, possessione se beatum fore, privatione miserum. Quin etiam veram nobilitatem, veram excellentiam homo peccando amisit; hinc ut possit semetipsum amare, coactus est sibi alium se, quam revera est, exhibere; miserias sibi suas, ac indigentiam oculere; plurima sui ipsius idæ adjicere, quæ ad illam omnino non pertinent,

ut major scilicet appareret, & augustior. En vero ordinariam harum falsarum idearum seriem.

Prima, præcipuaque Concupiscentiæ propensio est insensuum voluptates, ex exterioribus quibusdam rebus enascentes: cum vero anima has, quas diligit, voluptates, ex iisdem sibi advertit obvenire, ideam boni ipsis adjungit, & ideam mali omnibus illis rebus, per quas his voluptatibus privatur. Animadvertens deinde, divitias, humanamque potentiam ordinaria objectorum concupiscentiæ comparandorum instrumenta esse, has pro magnis bonis habere incipit; ac proinde divites, & potentes, quibus illæ contigere, beatos, felicesque pronunciat; pauperes vero, qui hæc destituuntur, infelices, & miseros.

Jam vero, cum felicitas excellentiam semper comitem habeat, harum ideas mens numquam non conjungit, excellentes semper arbitratur, quos felices putat, viles autem, & abjectos, quos indigos & miseros. Hinc pauperes contemptui sunt, cum opulentos omnes reverentur. Hæc autem adeo iniqua, adeo falsa judicia sunt, ut D. Thomas crediderit, hunc cultum, hanc divitum admirationem esse, quæ tam severe ab Apostolo Jacobo condemnaretur, dum honoratiorem sedem in cætibus Ecclesiasticis vetat divitibus, quam pauperibus assignari. Neque enim hic locus ita est ad litteram intelligendus, quasi vetaremur quamdam externam venerationem divitibus exhibere, quæ pauperibus non debetur; cum id Orbis dispositio, quam Religio non inturbat, exigit, illiusque praxis etiam apud Viros sanctitate eximios vigerit: intelligendus itaque videtur, de interno illo cultu, quo pauperes divitum pedibus subjicimus, divites vero pauperibus longissime credimus supereminere.

Sed quamvis hæc ideæ, orta que ab eis judicia, & falsa sint, & a ratione aliena, omnium tamen hominum pectoribus insident, qui illa non emendarunt, quia a concupiscentia procedunt, qua omnes vitiantur. Hinc autem accidit, ut non tantum ipsi tam honorifice de divitibus sentiamus, sed ut sciamus, ceteros etiam mortales eundem cultum, eandem æstimationem iisdem deferre: adeo ut illorum conditionem nobismetipsis exhibeamus non tantum omni splendore, omnibusque commodis circumdatam, sed etiam interna judiciorum, quibus divitibus adblandimur, adoratione cultam, quæque nobis nota sunt ex communi hominum sermone, propriaque experientia.

Perspnatus hic dives solio insidens, quem admiratorum

turba circumstat, intentis suspicit oculis, veneratur inter-
no timoris, observantiæ, & abjectionis cultu, ipsissimum
ambitosorum idolum est, cujus propitiandi causa tot æru-
mnas subeunt, in tot se pericula conjiciunt.

Ut autem manifestum sit, hoc illud ipsum esse, quod
ambiunt, quod colunt, ponamus unicum tantum in Orbe
hominem existere cogitandi facultate præditum, ceteros ve-
ro omnes homini-formes quidem apparere, sed tamen auto-
mata tantum esse: & præterea, unicum illum hominem
cogitantem, gnarum quidem, omnes illas statuas, sibi quoad
exteriora similes, ratione, cogitationeque interius destitui,
callere artem illas, ope quarundam rotularum ita moven-
di, ut omnibus iis officiis, quibus nunc homines destinan-
tur, fungi possint. Credibile sane est, hunc hominem iden-
tidem oblectatum iri diversis motibus, quos his statuis im-
primeret; numquam tamen collocaturum omnem volupta-
tem, omnem gloriam in externo illo cultu, quem sibi har-
um opera deferret, nec de se ob hanc illarum veneratio-
nem honorificentius sensurum: quinimo non minus illarum
tædium eum caperet, quam puparum, imaguncularumque,
quas Circulatores commonstrant: ac proinde contentus ut
plurimum esset eo famulatu, qui necessitati inserviret, nec
alium harum statuarum numerum sibi compararet, quam
qui suos in usus sufficeret.

Non itaque simplex, externumque hominum obsequium,
si ab interna animi submissione sejungatur, illud est, ad
quod ambitiosorum vota feruntur: lubet hominibus, non sta-
tuis dominari; totaque dominantium voluptas elicitur ex iis
motibus timoris, admirationis, quos aliis incutiunt.

Ex his clarum est, ideam, qua hi occæcantur, non mi-
nus vanam, inanemque esse, quam est idea illorum, qui
proprio vocabulo vani audientes, laudum, acclamationum,
elogiorum, titularum, aliarumque hujus farinae rerum tenui
cibo vescuntur. Quod hos ab illis aliis distinguit, unica o-
pinionum, judiciorumque, quæ utrique ceteris amant com-
municare, differentia est. Cum enim vani in votis tantum
habeant amoris, & æstimationis sensus excitare ob suam
scientiam, eloquentiam, ingenium, dexteritatem; ambitiosi
sensus terroris, venerationis, submissionisque erga se incu-
tere satagunt, unaque ideas his sensibus conformes, quarum
ope formidandi, elati, potentesque appareant. Sic utrique
ex aliorum cogitationibus suam emendicant felicitatem, sed
his hoc genus cogitationum placet, illis aliud.

Nihil usitatius, quam ut inania hæc idola, ex falsis ho-

minum judiciis consarcinata, maximi momenti consilia invertant, sintque scopus præcipuus, ad quem omnes vitæ actiones dirigantur.

Magnanimitas illa, & fortitudo, tanti ab omnibus habitæ, quæ eos, qui fortes dici ambiunt, intrepidus mittit in media pericula, sæpissime oritur ex nimia mentis ad hæc inanæ, vacuasque imagines, quæ cerebrum obsident, applicatione. Pauci serio vitam contemnunt, illique ipsi, qui tanta audacia mortem ad obsessæ urbis muros, vel in conferta acie ultro provocant, instar cæterorum mortalium, & sæpe plus quam ceteri inhorrescunt, cum in lecto illam opperiantur. Sed hæc illorum magnanimitas, quam identidem exerunt, inde nascitur, quod hinc illis obversentur defectoria, quibus ignavi, & pusillanimes proscinduntur, illinc laudes, quibus fortes, & magnanimi accumulatur; natumque ex his duobus idolum ita mentem detinet, ut periculis, mortique pensandis vacare non possit.

Hinc quo quis magis in hominum conspectu versatur; eo generosior evadit, & fortior; idque ob aliorum de se iudicia. Sic dux gregario milite, nobilis plebejo majores animos gerit: acrius enim ad magna proritantur, cum illis plus gloriæ tum acquirendum, tum amittendum sit. Idem labores, aiebat magnus Imperator, non æque molesti sunt duci, & militi: dux quippe totius exercitus, cujus conversi in illum oculi sunt, propellitur ad ardua; cum miles spem suam non ultra exiguum stipendium extendat, nomenque strenui militis; quod rarissime ad alios, quam penes commilitones spargitur.

Quid iis in votis est, qui ædes extruunt ultra censum, & sortem magnificas? Non ut in illis commode degant: profusa etenim magnificentia plus secum incommodi affert, quam commodi. Evidens etiam est numquam eos hos sumptus facturos, si vel soli essent, vel crederent se in eorum contemptum venturos, qui has ædes conspexissent. Aliis itaque ædes extruuntur, sed aliis extructas collaudaturis. Imaginantur domini, omnes has substructiones visuros plena venerationis, admirationisque iudicia de se laturos: ac proinde semet sibi ipsis, tamquam pro theatro exhibent, in mediis palatiis sedentes, clientum turbis stipatos, a quibus undique collustrantur, prædicanturque potentes, beati, magnifici. Huic itaque ideæ, qua toti occupantur, tantum laboris, & sumptus impenditur.

Ad quid, amabo, honoraria magnatum carpenta tanto pedissequorum examine onusta? Illorum servitus usui esse non

non potest; nocent enim plusquam prosunt. Ast sic in obviis excitatur idea viri cujuspian magnatis, & potentis; & hæc idea illorum vanitati satisfacit, ad quos carpenta pertinent.

Si eadem trutina in omnes vitæ conditiones, omnia officia, statusque inquiratur, quæ honoraria censentur; deprehendemus illa grata esse, laboresque, & ærumnas, quas una secum ferunt, leves fieri ex eo, quod excitam in aliis erga nos venerationis, æstimationis, timoris, atque admirationis ideam nobis repræsentent.

Hinc e contra solitudo plerisque mortalium gravis est. Qui enim e conspectu, frequentiaque hominum secedit, is se, ac sua omnia ex aliorum judiciis, & cogitationibus subducit: sic solitarii cor inane manet, & famelicum, cum ordinario cibo careat, nec in se inveniatur, quo alatur. Hanc ob causam Ethnici Philosophi vitam solitariam non ferendam sensere, adeo ut ausi sint dicere, nolle sapientem omnium bonorum corporis & animi potiendorum causa solum vivere, ita ut non haberet, quo cum de sua beatitudine colloqueretur. Sola Religio Christiana potuit solitudinem facere amabilem, quia sola homines in contemptum adducit harum inanum idearum, illa nobis sola ea offert, quæ & menti distinendæ aptiora sunt, & ad cor satiandum digniora; nec ad hæc hominum concursu, frequentiaque opus est.

Sed observandum venit, homines cupiditates suas non ultimo in aliorum de se cogitationibus, ac judiciis defigere, sed iis cognitis ulterius uti ad suam ipsorum ideam in se magnificandam, & exaltandam; dum illi alias ideas ascititias & peregrinas immiscent, subiguntque quasi in unam: dum crassissimo errore deluderentur se revera majores esse, quia majus palatium incolunt, majoremque alunt parasitorum numerum; cum tamen res externæ ad illos non pertineant, aliorumque cogitationes eos ab inopia, miseriaque, quibus antea jacebant obnoxii, nequaquam possint vindicare.

Colligi ex dictis potest, quidnam illud sit, quod multa hominibus grata, acceptaque reddit, quæ alias viderentur inepta ad oblectandum, animosque demulcendum. Orta quippe ex talibus voluptas in hoc tantum sita est, quod uniuscujusque idea, ascita aliqua inani circumstantia, semetipsum sibi grandiore exhibeat.

Hinc pulchrum videtur præterita pericula narrare; in iis enim nos ipsos tamquam prudentes nobismetipsis repræsentamus,

tamus, & a Deo præ ceteris dilectos. Hinc quoque amant quidam graves morbos, ex quibus convaluerunt memorare, quia se ipsos in hoc sibi ipsos repræsentant tamquam viros fortes, qui maximis malis resistere potuere.

In omni re, ut nobis præ ceteris bene succedat, optamus, etiam iis in ludis, ubi sors regnat, nullaque ars, solertiave requiritur, idque cum lucri causa ludimus: quia nostri ideæ ideam felicitatis adjungimus, fortunamque videri volumus nos reliquis prætulisse, in quos sua munera effundat, idque meritorum nostrorum intuitu. Imaginariam hanc felicitatem credimus ita ad nos pertinere, ut in solidum nostra sit, adeo ut jure quodam eisdem nobis in posterum successus possimus promittere. Hinc lusores alios præferunt, quibus sociis alexæ fortunam experiantur, quod tamen affatim ridiculum est: dici quidem potest hominem quemdam feliciter in hanc horam vixisse; quod autem in posterum is potius eandem experiri debeat fortunam, quam qui miserimus huc usque fuit, nulla est probabilior ratio.

Sic illorum animi, qui mundo addicti sunt, non alia desideriorum objecta habent, quam vana hæc phantasmata, quibus misere distinentur: quinimo illi, qui sapientissimi habentur, non minus quam reliqui, hisce spectris, & somniis deluduntur. Ii vero soli, qui vitam, vitæque actiones ad æterna referunt, dici possunt circa res solidas, reales, & permanentes versari; cum verum sit ceteros omnes vanitatem, & nihilum amare, erroremque, & mendacium sectari.

C A P U T XI.

De alia confusionis in cogitationibus, & ratiociniis causa, quod scilicet ideæ verbis sint alligatæ.

JAM dictum est, ex eo quod necesse sit, externis signis uti ad mentem exprimendam, nos ita ideas nostras verbis alligavisse, ut sæpenumero magis ad verba attendamus, quam ad res. Hinc illa, quæ in cogitationibus, discursibusque confusio est, frequentissime oritur.

Notandum quippe est, homines earundem rerum diversas habere ideas, iisdem tamen uti vocibus ad illas exprimendas. Idea *virtutis*, alia est apud Philosophum Ethnicum, alia apud Theologum; uterque tamen eodem virtutis nomine utitur ad suam ideam exprimendam.

Insuper pro ætatis discrimine easdem res modis diversissimis consideravimus; omnes tamen has varias ideas iisdem nominibus subjecimus. Hinc in errore proclives sumus, si-

ve illis verbis utamur ipsi; sive alios utentes audiamus: quandoquidem modo hanc, modo illam notionem iisdem verbis attribuimus. Exempli causa, animadvertimus in nobis quoddam principium esse (quodcumque demum illud sit) nutritionis, & accretionis, hoc *animam* nuncupavimus: eandemque animæ ideam non tantum ad id, quod in animalibus, sed etiam quod in plantis analogum est, extendimus. Animadvertimus etiam nos cogitare, atque hoc insuper cogitationis principium *animæ* nomine insignivimus. Hinc factum est, ut hac nominis similitudine, sive analogia decepti, pro una, eademque re sumpserimus principium cogitationis, & principium nutritionis, & accretionis. Eodem modo *vitæ* nomen & illi facultati inditum est, e qua functiones animales procedunt, & facultati etiam cogitatrici; cum tamen hæc duo toto cælo differant.

Sic hæc voces *sensus*, *sensatio* &c. etiam tum, cum de aliquo quinque sensuum dicuntur; æquivocationibus quam maxime laborant. Tria namque in nobis fiunt, cum aliquid sentimus, puta, cum rem quampiam cernimus. 1. Quidam motus excitantur in organis corporeis, ut cerebro, vel oculo. 2. Hi motus animæ occasionem præbent aliquid percipiendi: sic ex motibus excitis in oculo per lumen a guttis pluviis soli oppositis reflexum, anima ideas concipit coloris rubri, cærulei, flavi. 3. De rebus a nobis visis iudicium ferimus; sic hos colores iudicamus ad Iridem pertinere, quam pronunciamus tantæ magnitudinis, talisve figuræ esse, tantoque a nobis intervallo distare. Horum trium primum unice ad corpus pertinet; reliqua duo tantum ad animam, sed tamen ob ea, quæ in corpore peraguntur. Nihilominus hæc tria, quamvis in se diversissima, uno, eodemque *sensus*, vel *sensationis* nomine, visus v. g. vel auditus indigitamus. Nam quando oculus dicitur videre, auris audire, de iis tantum motibus id intelligendum est, qui in organo corporeo excitantur, cum manifestum sit, oculum objecta sua non percipere, nec de illis iudicare. E contra dicimus nos talem aliquem non vidisse, si alias mens advocata ad eum non attenderit, licet ille se nobis obtulerit, præsensque in oculos incurrerit: quo casu *visus* nomen usurpatur pro ea cogitatione, quæ in anima formatur occasione eorum, quæ in oculo, & cerebro fiunt, & secundum hanc nominis notionem anima videt, non corpus; quemadmodum a Platone, & post eum a Cicerone assertum est his verbis: *Nos enim ne nunc quidem ea oculis cernimus, quæ videmus; neque enim est ullus sensus in corpore. Viæ quasi*

si quædam sunt ad oculos, ad aures, ad nares a sede animi perforatæ, itaque sæpe aut cogitatione, aut aliqua morbi impediti, apertis, atque integris oculis, & auribus nec videmus, nec audimus; ut facile intelligi possit animam & videre, & audire, non eas partes, quæ quasi fenestræ sunt animi. Denique sumuntur hæc voces sensus, visus, auditus &c. pro horum trium ultimo, id est, pro iudicio ab anima latis post perceptiones factas occasione eorum, quæ in organis corporeis transiguntur, cum dicimus sensus falli, uti cum baculum cernimus in aqua curvum, solémve bipedalem. Indubium namque est, nullum errorem, aut falsitatem in iis reperiri, quæ in organis corporeis fiunt; neque etiam in nuda animæ perceptione, quæ simplex tantum apprehensio est. Sed omnis error inde proficiscitur, quod male iudicemus, asserentes v. g. solem bipedalem esse, quia ob maximam distantiam imago solis in fundo oculi depicta ejusdem præter propter magnitudinis est cum imagine, quam objectum bipedale imprimeret, si eo tantum intervallo distaret, quod ordinario videndi modo proportionatur. Sed quia a prima infantia talia tulimus iudicia, iisque ferendis ita assueti sumus, ut eodem fere momento, quo solem cernimus, ita sine ullo examine iudicemus, illa visui attribuimus, objectaque dicimus vel parva, vel magna, prout a nobis longius, propiusve distant; cum tamen mens sit, non oculus, quæ de illorum parvitate, atque magnitudine iudicat.

Omnes linguæ infinito similium verborum numero scatent, quæ, & eodem sono, iisdemque elementis constantia, sunt signa nihilominus rerum diversissimarum.

Sed notandum est, quando vox æquivoca duas res nulla inter se cognatione conjunctas, & numquam in hominum cogitationibus confusas significat, impossibile esse, ut erroris causa nobis sit. Illi enim, in quo vel tantillum sensus communis est, nunquam imponet hæc vox æquivoca, *Aries*, quæ animal quoddam significat, & *sydus* in *Zodiaco*, cum tamen difficile sit non falli, ubi æquivocatio orta est ex hominum errore, varias ideas confundentium, ut in hoc verbo *anima*; pro confesso enim habemus eos, qui primum illis vocibus usi sunt, in earum significationes inquisivisse, & sic nobis sæpe sufficit illas proferre; cum parum solliciti simus, an earundam notiones in nobis claræ, distinctæque sint, necne. Immo aliquando contingit, ut propter nominis identitatem rei alicui aliquid attribuamus, quod ideæ, quam de ea habemus, est contrarium, convenitque

nitque rebus longe diversis, nec advertimus hoc ex eo provenire, quod res diversas sub eodem nomine confundamus.

C A P U T XII.

De Remedio confusionis in cogitationibus, & ratiociniis nostris ex nominum confusione enascentis. De nominum definiendorum utilitate; deque differentia inter definitionem rei, & definitionem nominis.

AD evitandam nominum, quæ in vulgaribus linguis occurrunt, confusionem, nihil conducibilius videtur, quam novam linguam, novaque nomina condere, quæ illis tantum ideis, quibus significandis assignabuntur, erunt alliganda. Ut autem hoc fiat, necesse non erit, novos vocum sonos producere; cum illi, qui jam in usu sunt, iterum possint usurpari, modo considerentur tamquam omni significatione destituti, ut denuo eas illis notiones, quas libuerit, adscribamus. Et hoc etiam fiet, si nempe aliis verbis simplicibus, & ab omni æquivocatione liberis ideæ, quibus illi alligandi sunt, designabuntur. Sic si probandum sit, animam esse immortalem, vox hæc, *anima*, æquivoca cum sit, ut antea a nobis demonstratum est, confusionem in ea, quæ dicenda erunt, facile inducet; hujus evitandæ causa, vocem quidem hanc, *animæ*, ut sonum omni notione destitutum retinebo, quem demum illi rei, quæ in nobis est principium cogitationis, unice significandæ adhibebo, dicens, *Animam appello id, quod in nobis est principium cogitationis.*

En nominis definitionem tanto cum emolumento a Geometris usurpatam, quæ caute est a rei definitione distinguenda.

In definitione etenim rei, qualis hæc est, *homo est animal rationale; tempus est mensura motus*, termino definiendo, v. g. *homini & tempori*, usitata notio relinquitur, in qua alias notiones, sive ideas contineri asserimus, uti ideam *animalis rationalis*, vel *mensuræ motus*: cum in definitione nominis, ut dictum est, primo sonum tantum spectemus, quem deinde constituimus signum alicujus ideæ, aliis verbis designatæ.

Sed cavendum est, ne hanc nominis definitionem, de qua hic sermo est, cum illa altera confundamus, de qua quidam Philosophi loquuntur, quibus ea aliud non est, quam nominis ex vulgaris idiomatis usu, vel etymologia interpretatio.

tatio. De hac nobis alias dicendum erit. Nos autem hic privatim tantum illius sensum spectamus, qui nomen dedit, quique eo sensu cupit nomen intelligi ad propriam cogitationem manifestandam, parum anxius, an in eodem sensu ab aliis accipiatur.

Ex dictis sequitur primo, definitiones nominum ad libitum esse, non autem definitiones rei. Cum enim unusquisque sonus ex se, & natura sua indifferens sit ad quidlibet significandum, mihi licet, modo alios commonefaciam, proprios usus hunc sonum ad hanc præcisè rem significandam, sine omni alius significationis mixtura, determinare. Sed prorsus aliter se res habet cum definitione rei. Nam ab humano arbitrio non pendet, ut ideæ quidlibet comprehendant; adeo ut, si in ideis definiendis quidquam adjiciamus, quod in illis non continetur, inevitabilis fit errorum lapsus.

En utriusque definitionis exemplum. Si vocem hanc *Parallelogrammum*, omni significatione exutam, ad triangulum significandum suppono, id mihi licitum est, & culpa, erroreque careo, quamdiu hoc modo illam sumo; tunc potero affirmare parallelogrammum habere tres angulos æquales duobus rectis. Sed si reliquero huic voci notitiam, ideamque vulgarem, ita ut significet figuram, cuius latera parallela sunt; & nihilominus affirmavero, parallelogrammum figuram esse tribus lineis contentam, quia tunc hæc futura esset definitio rei, foret etiam falsissima cum impossibile sit, ut trium linearum figura latera habeat parallela.

Sequitur secundo, lites de nominum definitionibus mori veri non debere, eo ipso, quod arbitrariæ sint: quia negari haud potest, quin talem quis significationem huic soni dederit, quam se illi dedisse affirmat, nec quod talem significationem habeat apud eum, postquam semel illius admoniti sumus. Sed rerum definitiones sæpissime jure controversantur, cum falsæ esse possint, ut prius ostensum est.

Sequitur tertio, omnem nominis definitionem cum in disputationem vocari non possit, principii vicem sustinere, quod tamen de rerum definitionibus dici non potest, quandoquidem propositiones sunt, quæ ab iis negari queunt, qui aliquam obscuritatem in illis inveniunt; ac proinde reliquarum propositionum instar debent probari, non autem pro veris supponi, nisi ex seipsis claræ sunt, ut sunt axiomata.

Quod vero jam dixi, nominis definitionem principii vicem

cem sustinere posse, ulteriori elucidatione opus habet. Illud quippe verum tantum est: quia controversi nequit, quin determinata idea possit assignato nomine vocari; nihil tamen eapropter debemus de ipsa idea concludere, nec credere illam nobis quid positivi exhibere ex eo solum, quod tali nomine nuncupetur. Exempli causa, possum *chimære* nomen definire dicens, chimæram appello, quod contradictionem implicat; non tamen exindesequetur, chimæram aliquid esse. Eodem modo, si quis mihi Philosophus diceret, gravitatem voco illud principium internum, quo lapides, nullo impellente, deorsum feruntur, de definitione hæc non disquiram, quinimo eam libentissime acceptabo, quia ex ea cognosco, quod mihi cupit significare: sed negabo illud, quod hoc gravitatis nomine notatur esse quid reale, cum nullum tale principium lapidibus insit.

Fusius hæc mihi exponenda duxi ob graves errores, in quos vulgaris Philosophia impingit. Primo, definitionem rei cum definitione nominis confundit, primæque assignat, quod non nisi ad secundam pertinet. Nam cum illa innumeras definitiones non nominum, sed rerum procuderet, quæ falsissimæ sunt, nec rerum naturas, aut inditas nobis a natura ideas ullatenus explicent, has tamen definitiones nobis obtrudit pro principiis, quibus nefas sit refragari. Quod si quis illas negaverit (possunt autem jure meritissimo negari) hunc e Scholis eliminandum clamat, indignumque quocum disputetur.

Secundo, Philosophia vulgaribus nominum definitionibus numquam fere utitur ad obscuritatem amoliendam, nec illas certis quibusdam ideis clare designatis affligit, quæ ideo e confusione numquam emergunt. Hinc evenit, ut maxima disputationum pars de nominibus tantum instituat; quin etiam eo, quod in ideis clarum, verumque est, abutitur ad id stabiliendum, quod in iisdem confusum, falsumque continetur; quod tamen vitium ipsa nominum definitione tolleretur. Sic Philosophi, vulgo nihil credunt clarius, certiusve, quam quod ignis calidus sit, lapides graves, adeo ut judicent insipientis esse illa negare, quod sane unicuique persuadere poterunt, quamdiu a nominibus definiendis abstinent: quam primum tamen hoc fecerint, statim propalabitur, quid hisce de rebus obscurum sit, aut clarum. Petendum itaque ab illis quid sibi velint hæc nomina, *calidum*, & *grave*. Si enim respondeant, se per *calidum* id solum intelligere, quod in nobis caloris sensui excitando, aptum est; per *grave* id, quod deorsum fertur, a nullo

suffultum; jure merito dicere possunt, insipientis esse, ignem negare calidum, aut lapides graves. Sed si per *calidum* intelligant qualitatem similem illi, quam nobis imaginamur, quoties calorem sentimus, per *grave*, id quod habet principium internum, quo deorsum feratur, quamvis a nullo alio propulsum; facile ostendi potest, eum non rem clarum, sed obscurissimam negaturum, ne dicam falsissimam, qui ignem hoc sensu calidum negaverit, vel lapides graves: quia admodum clarum est, ignem nobis caloris sensum incutere actione illa, qua in corpus nostrum agit, sed nullo modo clarum est, esse aliquid in igne simile illi, quod ad ignem accedentes sentimus. Eodem modo clarum est, lapides, quam primum dimittuntur, descendere; sed clarum itidem non est, illos ex se, nullo alio protrudente, descendere.

Hæc ergo magna est definitionis nominum utilitas, quod nempe ipsa distincte sciamus id, de quo agitur, omnesque inutiles altercationes præscinduntur de vocibus, quas hic hoc sensu, ille alio intelligit, quod etiam sæpe accidit, cum de re qualibet confabulamur.

Sed præter hanc utilitatem, etiam alia est. Aliquando distinctam rei cujuscumque ideam exhibere nequimus, nisi pluribus verbis utamur ad illam designandam: jam vero in tempestivum esset, præsertim in scriptis scientificis, prolixam verborum seriem identidem repetere, quapropter postquam rem ipsam pluribus verbis expressam bene concepimus, conceptam illius ideam uni alicui verbo alligamus, quod loco ceterorum omnium esse poterit. Sic postquam compertum est, esse numeros in duos numeros æquales divisibiles; ut evitemus sæpius iterandam horum verborum repetitionem, aliquo peculiari nomine hanc proprietatem designamus, appellamusque numerum in duos numeros æquales divisibilem numerum parem. Ex quo palam fit, quoties nomine definito utimur, mentaliter sufficiendam esse ipsam definitionem; quam etiam ita semper animo præsentem habere oportet, ut protinus audito, v. g. numero pari, illum præcise numerum percipiamus, qui est in duos æquales numeros divisibilis; hæcque duo tam arcte debent in cogitatione conjungi, ut citius lingua unum proferre non possit, quin statim mens aliud adjiciat. Qui nomina definire, ut Geometræ, a quibus hoc quam accuratissime factum est, id tantum contrahendi sermonis causa fecerunt, (ne assidue circumloquendo moras faciamus, ut Sanctus Augustinus loquitur,) non idearum, quæ sermonum materia

teria sunt, decurtandarum: supponunt enim mentem integram definitionem contractis terminis substituere, quæ ideo tantum adhibent, ne vocum multiplicitas confusionem pariat.

C A P U T XIII.

Quædam magnopere observanda circa definitiones nominum.

CUM jam explicuerimus, tum naturam, tum utilitatem, necessitatemque definitionum nominum, e re erit, quædam de illarum usu, ne in abusum transeant, observare.

Primo, omnia nomina definienda non sunt, hoc enim sæpe, & inutile foret, & factu impossibile. Inutile, inquam, quia cum conceptæ de rebus ideæ distinctæ sunt, omnesque homines eandem linguam loquentes, audito aliquo nomine, eandem ideam efformant, supervacaneum esset tale nomen definire; quia jam definitionis intentum habemus; quippe illud sine definitione distinctæ, claræque ideæ alligatur. Hoc autem contingit in rebus valde simplicibus, quarum omnes homines naturaliter eandem ideas habent; adeo ut nomina, quibus exprimuntur, in eodem sensu ab omnibus intelligantur: si quid autem illis obscuri admisceatur, illud tamen quod clarum est primario, intenditur; atque ita, qui talibus ad ideam claram denotandam utuntur, metuere non debent, ne male intelligantur: Harum vocum ex numero sunt *ens, cogitatio, extensio, æqualitas, duratio, vel tempus, & similia*. Quamvis enim aliqui ideam temporis diversis propositionibus, quas definitiones appellant, subobscuram reddant, qualis est, *tempus est mensura motus secundum prius, & posterius*; insuper tamen habent has definitiones, cum de tempore loquuntur; nec illud de illo concipiuntur, quam quod ceteris mortalibus de eodem innatum est. Ac proinde docti, indoctique idem prorsus eadem facilitate intelligunt, cum audiunt equum minus temporis stadio conficiendo insumere, quam testudinem.

Insuper etiam dixi, factu impossibile esse omnes voces definire; quia ad nomen aliquod definiendum aliis nominibus opus est, ideam designantibus, cui illud nomen connectendum est. Quod si hæc nomina, quæ primo explicanda adhibentur, definienda itidem sunt, aliis etiam opus erit, & sic in infinitum. Quædam itaque primitiva sunt, quæ definirî non possunt: & æque peccabitur, si in defi-

niendo, vel nimii simus, vel nimio parci, quia utroque modo in illam labemur confusionem, quam studemus evitare.

Observandum secundo, notas, receptasque definitiones esse immutandas, quando in iis nihil occurrit culpandum quia facilius est nominis significationem alios docere, cui usus, si non omnium, saltem doctiorum, illud cuidam ideæ alligavit, quam cum alteri ideæ de novo connectendum est, spoliandumque priori, cui diutino usu fuerat conjunctum. Ac proinde culpa non careret, qui receptas Geometrarum definitiones immutaret, nisi quædam essent non satis elucidatæ, quarumque ideæ non satis terse describerentur, quales sunt apud Euclidem definitiones *anguli*, & *proprietionis*.

Observandum tertio, cum necessitas nominis definiendi incesserit, ad communem usum esse quam proxime accedendum, nec notiones prorsus ab illis, quas habent, alias vocibus assignandas, vel quæ etymologiæ adversentur, ut si definiretur parallelogrammum figura tribus lineis contenta: sed si nomen duas significationes habet, alterutra spoliandum est, ut alteri tantum affigatur. Sic, cum *calor* ex usu communi significet, & *sensum*, quem habemus, & *qualitatem*, quam igni inesse credimus, illi prorsus similem, quam sentimus; ad hanc ambiguitatem tollendam, caloris quidem nomine utar, sed illud alterutrum tantum ideæ exprimendæ, altera abdicata, adjudicabo, ajens, calorem appello illum sensum, quem, ad ignem accedens, habet causæ vero hujus sensationis darem vel nomen prorsus diversum, ut est illud *ardoris*, vel idem cum adjuncto determinante, distinguenteque a calore sumpto pro sensu, ut est illud aliud *caloris virtualis*.

Ratio hujus observationis ex eo petitur, quod homines postquam semel voci ideam affixerunt, non facile inducuntur ad eandem ab illa voce separandam: ac proinde veteri ideæ, numquam non recurrens, recentem, quam ex noua definitione habet, obliterat: adeo ut facilius assuescere homines possint voci nullius significationis, ut si quis *bera* uteretur ad figuram tribus lineis contentam designandam, quam induci, ut nomen hoc *parallelogrammum* exuanti ideæ figuræ, cujus opposita latera parallela sunt, induantque significatione alterius figuræ, cujus latera parallela esse non possunt.

Ita hunc errorem lapsi sunt omnes Chymici. Hi amarum rerum, de quibus agunt, nomina, nulla proposita utilitate, mutare, aliaque imponere res alias significantia, nullum-

lumque commercium habentia, cum novis ideis, quibus al-
ligantur. Hinc ineptæ, ac ridiculæ nonnullorum ratioci-
nationes, ut illa est cujusdam asserentis, pestem, mor-
bum, uti imaginabatur, saturninum, curatum iri si ægro-
tantis collo plumbea lamina; quod metallum Saturnus Chy-
micis dicitur, appenderetur, in qua incisus sit sabbato, qui
dies Saturno etiam sacer, character ille, qui apud Astro-
nomos illius planetæ symbolum est. Quasi vero arbitrariæ
illæ, & sine ratione effictæ relationes plumbum inter, &
Saturnum, Saturnum, & diem Saturni, notamque ejusdem
Planetæ indicem, reales effectus sortiiri possent, morbosque
reipsa curare.

Sed nihil in hac Chymicorum lingua intolerabilius, quam
temerata sacrosanctæ religionis mysteria ad Chymicorum
scilicet arcana obnubenda. Eo usque namque impietatis
quidam progressi sunt, ut quod a Sacra Scriptura de veris
Christianis dicitur, (scil. *illos esse genus electum, regale
sacerdotium, gentem sanctam, populum Dei acquisitum,
quem e tenebris vocavit in lucem suam admirabilem*) chy-
mæricæ Cruci-roseæ Fraternitati applicent; cujus alumni
secundum ipsos soli sapientes sunt, beatam immortalitatem
adepti, invento scilicet ope lapidis Philosophorum anima-
rum in corpore figendarum arcano, cum nullum corpus,
ut ajunt, auro magis fixum sit, aut minus corruptibile.
Has somniantium nugas videre est in Cl. Gassendi exami-
ne Philosophiæ Fluddianæ. Ex quibus patet nullum esse
ingeniorum periculosiorem morbum, quam quo hi ænigma-
tici scriptores laborant, qui arbitrantur res inficetissimas,
ne dicam falsissimas, & maxime flagitiosas grandium my-
steriorum instar æstimatum iri, ubi vocibus ultra commu-
nem hominum captum intelligibilibus amictæ prodierint in
lucem.

CAPUT XIV.

*De Definitionibus nominum alterius generis, per quas signi-
ficationes notantur secundum usum communem.*

Quicquid hucusque de definitionibus nominum dictum
est, de illis tantum intelligi debet, per quas unus-
quisque nomina definit in proprium usum: & hinc illæ li-
beræ sunt, & arbitrariæ, quia unicuique licet quolibet so-
no uti ad ideas suas exprimendas, modo alios commone-
faciat. Cum autem sermonis tantum proprii domini simus,
non autem sermonis aliorum, unicuique nostrum jus qui-

dem competit vocabularii condendi in proprios usus, non autem in usus ceterorum, quorum nec verba intrepertari debemus, ex iis significationibus, quas ipsi pro libitu nominibus dedimus. Ac proinde, cum illa nominis notio explicanda non sit, quæ nobis propria est, sed quæ nomini competit ex usu communi, nullatenus arbitrariæ dicendæ sunt tales definitiones, sed omnino debent, non quidem rerum, sed usus veritatem stricte repræsentare: immo falsæ dicendæ sunt, si hunc usum veraciter non exprimant, id est, si sonis easdem ideas non jungant, quibus conjunctæ sunt ex ordinario loquentium usu. Hinc palam fit, licet moveri posse de talibus definitionibus, cum numquam non disputetur de terminorum ex usu communi significationibus.

Quamvis autem harum definitionum condendarum munus ad Grammaticos proprie spectet, cum illorum sit Dictionaria componere, (quæ aliud non sunt, quam idearum explicationes, quas homines ex pacto quibusdam sonis assignavere,) plura tamen a Philosopho observari hac de re possunt, ad judicia accurate formanda apprime necessaria.

Primo itaque, quod etiam ceterarum fundamentum observationum est, observamus, totalem nominum significationem sub considerationem sæpe non venire, id est, nomina sæpe plura significant quam quæ videntur significare; ac proinde, qui illa interpretantur, non omnes illas ideas explicant, quas nomina in audientium mentibus excitant.

Significare namque, sive nomen scriptum sit, sive ore prolatum, aliud non est, quam quamdam in mente ideam excitare, aures, oculosve feriendo. Contingit autem sæpe, ut vox aliqua præter principalem ideam, quæ propria illius significatio habetur, alias etiam plures ideas excitet, quas primariæ illius ideæ appendices, sive ideas secundarias licet dicere, ad quas non attenditur, quamvis & illæ menti imprimantur.

Exempli causa: si quis cupiam diceret, *mentitus es*, si primaria notio spectetur, nihil aliud sibi voluit illæ voces, quam probe nosti, verum non esse, quod dicis. Sed huic primariæ significationi, usus aliam, contemptus scilicet, & opprobrii, ideam adjunxit. Hinc credimus iis vocibus utentes parum curare, an nos lædant, necne: ac proinde illæ contumeliosæ sunt, & offensivæ.

Aliquando hæ secundariæ ideæ non ab usu communi conjunctæ sunt, sed ab eo, qui eis pro tunc utitur: quo casu communiter excitantur vocis intentione, oris, corporisve

risve distorsione, aliisque signis naturalibus, quæ innumeras verbis ideas adjiciunt, illorum significationes variantes, mutant, minuentes, augentes, quia imagines motuum, judiciorum, & opinionum loquentium ipsis significationibus addunt.

Ac proinde si ille, qui dicebat, ex audientium auribus merendam esse vocis intentionem, crediderit sufficere, ut quis ea voce loquatur, quæ possit exaudiri, vocissane usum maxima ex parte ignoravit; cum ipsa vocis inflexio aliquando non minus significet, quam ipsa verba. Varii vocis accentus sunt, est quidem vox accommodata ad docendum, est ad blandiendum, est ad coarguendum: sæpe volumus non tantum, ut vox leniter ad aures pertingat, sed ut feriat acriter, & penetret. Quis enim ferret servum vehementius objurgatum dicentem, *Here, submissius loquere, probe te audio*, cum ipsa vocis vehementia pars objurgationis sit, eaque necessaria, ad illam menti ideam imprimendam, quam herus suo servo impressam cupit.

Sed nonnumquam secundariæ hæc ideæ verbis ipsis adjunctæ sunt, quia ordinario, illis prolatis, in mente excitantur. Hinc fit, ut verborum, quæ idem videntur significare, injuriosa alia sint, mitia alia, quædam modesta, alia imprudentia, quædam honesta, alia inhonesta; quia præter primariam ideam alias adjectivitatis habent, e quibus oritur hæc varietas.

Hæc notatio quorundam injustitiam propalare potest, qui de illatis opprobriis conquerentes, frequenter nomina substantiva in adjectiva commutant; adeo ut si *ignorantia*, & *impostura* accusentur, se *ignaros*, *impostoresque* agnominatos clamant. Quod tamen est a ratione alienum, cum hæc verba ejusdem significationis non sint. Nomina enim adjectiva; *ignarus*, *impostor*, præter notata vitia contemptus ideam includunt: cum tamen *ignorantia*, & *impostura* rem, prout est, sine ulla accessione significant. Quinimo alia nomina inveniri forte possunt, quæ idem significant, sed adjecta idea blanda, & demulcente, quæque desiderium testentur illius famæ parcendi, in quem dicuntur. Talibus autem vocibus utuntur viri prudentes, ac moderati, nisi peculiaris aliqua ratio exigat, ut res majori vehementia, & acrimonia agatur.

Hinc etiam cognosci potest discrimen inter orationis genus simplex, & figuratum; ratio peti, cur eadem sententiæ acriores, multoque vehementiores sunt, si figurata, quam si nuda, simplicique oratione efferentur. Elocutiones

etenim figuratæ, præter primum significatum, etiam motus, affectusque animi in loquente exprimunt, transmittuntque ad audientem; cum simplices nudam solummodo veritatem denotent.

Sic, ex causa, hemistichium illud Virgilianum, usque adeo ne mori miserum est? Si simpliciter, & sine figura sic efferretur, non est usque adeo miserum mori, languidum foret, multumque vehementiæ deperderet. Nec mirum, cum primus verborum ordo, multo plus significet, quam secundus. Primus etenim non tantum denotat, mortem non esse rem adeo malam, sed insuper virum depingit, mortem ipsam ultro provocantem, atque intrepide expectantem; imago quippe vividior ipsa primaria sententia, cui adjuncta est. Hinc mirum non est, si auditor vehementius commoveatur: mens etenim veritatum quidem ideis instruitur, movetur autem non nisi affectuum repræsentatione.

Si vis me flere dolendum est

Primum ipse tibi.

Ex eo autem, quod stylus figuratus, ut plurimum, non tantum res, sed ipsos animi affectus, quos inter loquendum, meditandumque concipimus, significet, colligi potest, quis demum illius usus esse debeat, quibusve sermonibus sit accommodandus. Manifestum autem est, figuram uti in rebus pure speculativis, ridiculum fore, quas oculis tranquillo contemplamur, & quæ nullos in animo motus excitant. Cum enim figuratæ locutiones animæ motibus exprimendis inserviant, illæ, quæ tum adhibentur cum anima sane omni motu placida, tranquillaque manet, motus quidem contra naturam spasmici dicendi sunt. Quid quæ inficetius concionatoribus quibusdam, qui de qualibet re indiscriminatim in oratione insurgunt, qui non minus de rebus Philosophicis, quam de veritatibus gravissimis, & salutem maxime necessariis perorando incalescunt.

E contra iis de rebus, quibus ut commoveamur ratio postulat, crimen est jejune, frigide, & sine omni commotione dicere.

Sic cum sacrosanctæ Religionis veritates non tantum propositæ sint, ut nude, simpliciterque cognoscantur, sed magis etiam, ut ab omnibus colantur, amentur, adorentur, dubio procul nobile illud, excelsum, & figuratum dicendi genus, quo SS. PP. uti sunt, illis tradendis multo magis convenit, quam stylus simplex sine ullo figurarum ornatu, qualis Scholasticorum est. Usurpatum etenim a Patribus dicendi genus, non tantum nos docet ipsas veritates, sed etiam

iam nobis exhibet eosdem amoris, reverentiæque affectus, quos ipsi inter scribendum habuere: oblata itaque menti nostræ hujus sanctæ dispositionis imago, multum confert nobis similiter componendis. Cum e contra simplex Scholasticorum stylus, nudæ veritatis ideam repræsentans, excitandis in anima amoris, & reverentiæ affectibus, quos debet erga veritates Christianas habere, minus aptus videatur. Hinc etiam non tantum minus utilis, sed etiam minus gratus hic simplex stylus est, cum anima magis oblectetur suorum affectuum sensu, quam quibuslibet cognitionibus.

Denique ex dictis solvi potest celebris illa, multumque ab antiquis Philosophis agitata quæstio, an scilicet quædam voces impudicæ sint; Stoicorumque possumus argumenta evertere, quibus contendebant, posse quasdam locutiones sine ullo discrimine usurpari, quæ tamen pro turpibus passim, & obscænis habentur.

Putabant Stoici, inquit Cicero, scripta hac de re epistola, nulla verba vel turpia esse, vel impudica. Nam turpitudine, inquirunt, vel in rebus est, vel in verbis: non in rebus, quas licitum est aliis nominibus appellare, quæ tamen in turpibus non sunt: nec etiam in verbis, si tantum ut soni considerentur; quia sæpe accidit, ut Cicero ostendit, ut idem sonus res diversas significans, prout hanc significationem habet, turpis sit, secus vero prout aliam.

Sed nihil hic videre est, præter vanam subtilitatem, inde enatam, quod Stoici nullam secundariarum idearum, quas mens primariis adjungit, rationem habuerint. Hinc enim accidit, ut eadem res hac pudice, illa vero obscæne possit significari, si vocum altera ideam addat, turpitudinem illam obvelantem, altera vero ideam, eandem turpitudinem propalantem, ac impudenter ostentantem. Sic *adulterium*, *incestus*, *peccatum abominandum*, nomina obscæna non sunt, licet res maxime obscænas significant, quia illas tantum exhibent quodam horroris velo obtectas, ita ut pro maximis flagitiis vel inde habeantur. Hæ itaque voces non tam actiones ipsas, quam actionum flagitia denotant: cum e contra aliæ sint, quæ easdem actiones nullo immisso horrore significant, immo illas potius ut gratas, placentesque, quam ut flagitiosas notant, idea effrontis impudentiæ superaddita. Et hæ illæ voces sunt, quæ turpes, & impudicæ vocantur.

Idem dicendum de quibusdam circumlocutionibus, quibus actiones quædam pudicæ exprimuntur, quæ quamvis legitime,

mæ, nonnihil tamen corruptæ naturæ admixtum habent. Tales quippe verborum circuitus, non tantum res ipsas simpliciter exprimunt, sed una probant dicentis dispositionem, adeo ut palam fiat e prudenti cautela, quam adhibet, eum nonnisi gravate, & coacte de illis loqui, illasque velle & sibi, & aliis obvelatas. Cum e contra, qui de iisdem aliter, & liberius loquuntur, ostendunt se in illis contemplandis cum delectatione versari: quæ delectatio cum turpissimis mirum non est, voces, quæ illam itidem imprimunt, turpes censi, & inverecundas.

Hanc ob causam evenit aliquando, ut vox aliqua, quæ alias casta fuit, turpis postea evadat. Hinc Doctores Hebræi coacti fuere alicubi alia nomina Bibliorum marginali apponere, a legentibus pronuncianda loco illorum, quæ textui interseruntur. Quod ideo factum est, quia illa nomina cum primum fuere a Prophetis usurpata, nondum everserant inverecunda, cum tunc adnexam haberent ideam aliquam res illas caute, & pudice repræsentantem. Sed postmodum, abjecta hac idea, aliaque impudenti, & effroni ascita, illa eadem nomina turpia facta sunt. Ne autem obscœna hac idea mens percelleretur, jure merito Rabbini voluere, ut alia nomina inter legendum substituerentur, ipso tamen sacro textu immutato, & integro.

Hanc ob causam quidam scriptor, quem emissa religiosæ professionis vota ad strictiorem verecundiam obligabant, cum accusaretur nomine inhonesto locum infamem designasse, male crimen est a se amolitus, citando Patres, *Lebanis* vocabulo libere utentes, atque asserendo in eorum libris sæpe *meretricis*, *Islenonis* nomenclaturas occurrere, aliasque, quæ non honeste in linguis vernaculis usurpantur. Nam ex frequenti horum nominum apud SS. PP. usu palam est, illa tunc temporis pro turpibus non fuisse habita, id est obscœnitatis ideam, qua jam infamia sunt, iis ex posterorum usu accessisse. Male itaque concludebat ille, licere in linguis vernaculis uti verbis turpibus, & impudicis, cum hæc revera easdem res non significant, quas usurpata a Patribus vocabula significabant; quandoquidem, præter ideas utrisque communes, animi male compositi ideam exhibeant, admixtumque aliquid habeant licentiosæ impudentiæ.

Cum hæc secundariæ ideæ tanti momenti sint, primariæque notiones in tam varias significationes refingant, e re facerent, qui vocabularia condunt, si easdem designarent, ac lectores commonefacerent vocum contumeliosarum, urbanarum, acriarum, castarum, impudicarum, vel potius has ultimas

ultimas prorsus antiquarent, & abolerent, cum multo melius sit illas ignorare, quam scire.

CAPUT XV.

De Ideis, quas mens illis adjungit, quæ præcise per verba significantur.

* SUB nomine ideæ secundariæ comprehendi potest aliud ideæ genus, quam mens peculiari ratione adjungit significationi præcisæ terminorum. Id sæpe fit, cum concepta hac præcisæ significatione, quæ verbo respondet, non sistit mens, si illa nimis confusa est, & generalis; sed longius prospiciens, occasionem sumit considerandi in objecto, quod ei repræsentatur, alia attributa, & alias facies, & illud quoque concipiendi per distinctiores ideas.

Hoc peculiariter accidit in pronomibus demonstrativis, cum vice proprii nominis utimur neutro pronomine, *hoc*: liquet enim per, *hoc*, significari *hanc rem*, *hoc negotium*. Verbum autem *res* generalissimum, confusissimum attributum designat cujuscumque objecti; cum nihil tantum sit, cui *rei* appellatio non convenit.

Sed quia pronomen demonstrativum, *hoc*, non denonat simpliciter rem in semetipsa, sed etiam offert menti ut præsentem; mens non consistit in solo rei attributo, sed alia fere distincta attributa ei adjungit. Sic, cum quis utitur verbo, *hoc*, dum adamantem ostendit, menti non satis est illud concipere ut rem præsentem, sed adjungit illi ideam corporis duri, & micantis, & talem formam habentis.

Omnes hæ ideæ, tum prima, & præcipua, tum ea, quam mens adjungit, excitantur verbo, *hoc*, adjecto adamanti; sed non eodem pacto excitantur. Idea enim attributi rei præsentis inde excitatur, ut propria significatio pronominis, *hoc*, aliæ vero excitantur, ut ideæ, quas mens concipit unitas, & identificatas cum illa prima, & præcipua idea, sed quæ non præcise notantur per pronomen, *hoc*. Hinc fit, ut sicuti in diversis rebus terminus, *hoc*, adhibetur, ita diversæ sint additiones. Si demonstrans adamantem dixero, *hoc*, hic terminus significabit quidem semper *hanc rem*; mens vero supplebit, & adjunget, esse adamantem, & corpus durum, & micans: sed si est vinum, addet mens ideas liquiditatis, gustus, & coloris vini; & ita in ceteris rebus.

Accurate igitur separandæ sunt adjunctæ hæ ideæ ab ideis significatis. Quamvis enim utræque eidem menti iusint, non tamen eodem prorsus in ea sunt modo; & mens ipsa, quæ

quæ has ideas distinctiores adjungit, intelligit etiam, terminum, *hoc*, non significare a semetipso nisi ideam confusam, quæ quamvis adjuncta ideis distinctioribus, confusa semper remanet.

Hinc dissolvenda est importuna argutiola, quam Ministri celebrem reddiderunt, & in qua præcipuum suum argumentum fundant ad stabiliendam propriam sententiam figuræ in Eucharistia. Nec quisquam mirari debet, nos observationem istam hic adhibere huic argumento declarando, cum Logica dignius sit, quam Theologia.

Eorum persuasio est, in hac propositione Jesu Christi, *Hoc est corpus meum*, per verbum, *hoc* significari panem. Dicunt igitur, panis non potest esse realiter corpus Jesu Christi; ergo propositio Jesu Christi non significat *hoc est realiter corpus meum*.

Non est hic examinanda minor, ejusque falsitas demonstranda, quod alibi fecimus; tantum agitur de majori, quæ defendunt, verbum, *hoc*, significare panem: neque aliud ipsis dicendum est in hac re juxta principium, quod mox stabilivimus, nisi verbum *panis*, cum distinctam ideam significet, non esse illud præcise, quod termino, *hoc*, respondet, qui confuse tantum denotat ideam rei præsentis. At sane constat Jesu Christo pronunciante hoc verbum, & simul Apostolos revocante ad panem, quem in manibus habebat, illos verosimiliter adjunxisse ideæ confusæ rei præsentis significatæ per terminum, *hoc*, ideam distinctam panis, quæ tantummodo excitata, non præcise significata erit per hunc terminum.

Attentionis defectus ad hanc necessariam distinctionem inter ideas excitatas, & eas, quæ præcise significantur, omne negotium Ministrorum facit. Omnia moluntur, sed inutiliter, ut demonstrant, Jesu Christo ostendente panem, Apostolos conspicientes, ipsique pani applicatos, per terminum, *hoc*, non potuisse non concipere panem. Datur ipsis, concepisse illos in speciem panem, atque habuisse rationem, cur ita conciperent; non multum de ea re contendendum est; non enim quæritur, conceperintne illi panem, sed quonam pacto conceperint.

Et ideo ipsis dicimus; si conceperint illi, idest, habuerint in mentem distinctam ideam panis, non habuisse ut significatam per verbum, *hoc*, quod fieri non potest, quippe hic terminus numquam aliud significabit, nisi ideam confusam; sed etiam habuisse, ut ideam adjunctam huic ideæ confusæ, excitatamque per circumstantias.

In progressu operis pondus hujus observationis cognoscetur. Sed expedit hic addere, hanc distinctionem adeo indubitatum esse, ut ii ipsi, qui probandum suscipiunt, terminum, *hoc*, significare panem, nihil aliud agant; quam eam confirmant. *Hoc*, inquit Minister, qui postremus de re ista loquutus est, *non tantum significat hanc rem præsentem, sed hanc rem præsentem, quam scitis esse panem.* Quis non videt in hac propositione terminos istos, *quam scitis esse panem*, adjunctos quidem esse termino, *rem præsentem*, per propositionem incidentem, sed non præcise significatos esse per terminum *rem præsentem*? Quandoquidem alicujus propositionis subjectum non significat totam propositionem; & ideo in hac propositione, quæ eundem sensum habet, *hoc, quod scitis esse panem*, verbum panis adjunctum quidem est verbo, *hoc*, verum non significatur per terminum, *hoc*.

Sed quid refert, inquit Ministri, verbum, *hoc*, præcise non significare panem, modo verum sit, Apostolos concepissem id, quod Christus appellabat, *hoc*, esse panem.

En quid refert, cum terminus, *hoc*, ex se ipso nihil aliud significet, quam præcisam ideam rei præsentis, licet determinatam pani per ideas distinctas, quas Apostoli illi adjunxerint, adhuc capax est alterius determinationis, & colligari cum aliis ideis, mente tamen non animadvertente hanc objecti mutationem. Unde cum Christus pronunciat de, *hoc*, quod sit corpus suum, Apostoli detrahere debuerunt additionem, quam ipsi fecerunt per ideas distinctas panis, & retinentes eandem ideam *rei præsentis*; conceperunt post absolutam propositionem Jesu Christi, hanc rem præsentem esse adhuc corpus Christi, & hoc pacto ipsi alligarunt verbum, *hoc*, quod pani adjunxerant per propositionem incidentem, cum attributo corporis Jesu Christi. Attributum corporis Jesu Christi adegit eos quidem ad recidendas ideas adjunctas, sed non ad mutandam ideam præcise notatam per verbum, *hoc*, & simpliciter conceperunt, id esse corpus Jesu Christi. En universum hujus propositionis mysterium, quod non ex obscuritate oritur terminorum, sed ex mutatione facta a Jesu Christo, a quo factum est, ut istud subjectum, *hoc*, habuerit duas diversas determinationes in principio, & in fine propositionis, ut nos explanaturi sumus in secunda parte, acturi de unitate confusionis in subjectis.

Finis Partis Primæ.

PARS

PARS SECUNDA.

*Continens Considerationes ab hominibus factas
circa propria Judicia.*

C A P U T I.

De Verbis relatis ad Propositiones.

CUM propositum sit nobis explicare hic varias animadversiones, quas homines fecerunt circa propria judicia, & judicia sint propositiones ex diversis partibus compositæ; primus locus dandus est harum partium explicationi, quæ præcipue sunt Nomen, Pronomen, & Verbum.

Parum refert examinare, Grammaticæ ne, an Logicæ ejusmodi tractatio sit propria: expeditius est dicere, quid ad cujusque Artis finem confert, illius esse, sive peculiarem ejus rei præbeat cognitionem, sive aliæ æque Artes ea utantur.

Confert nonnihil Logicæ scopo, qui est recte cogitare, cognoscere diversos usus sonuum, qui attributi sunt significandis ideis, quosque iisdem mens tam arte connectere consuevit, ut unum sine altero vix concipiatur; ita ut idea rei excitet ideam soni, & vicissim idea soni ideam rei.

Generatim in hac re dici potest, verba esse sonos distinctos, & articulatos, ex quibus homines fecerunt signa, ut declararent id, quod in eorum mente agitur.

Cum vero quicquid ibi agitur est omnino concipere, judicare, ratiocinari, & disponere, ut jam diximus; verborum officium est declarare omnes has operationes: cujus rei causa tria illorum genera inventa, quæ sunt iis essentialia, de quibus tantummodo verba facturi sumus, idest Nomina, Pronomina & Verba, quæ nominum locum tenent, sed dispari ratione; quod hic peculiarius explicandum est.

De Nominibus.

Objecta nostrarum cogitationum cum sint, ut jam diximus, vel res, vel rerum modi; verba electa significandis tam rebus, quam modis vocantur *Nomina*.

Quæ

Quæ res significant, appellantur *Nomina substantiva*, ut *terra, sol*. Quæ significant modos, denotantes simul subiecta, quibus modi conveniunt, appellantur *Nomina adjectiva*, ut *bonus, justus, rotundus*.

Inde est, ut cum per mentis abstractionem hi modi concipiuntur, nec referuntur ad aliquod subiectum; quia tunc subsistunt in mente quodammodo per se ipsos, exprimuntur per nomen substantivum, ut *sapientia, albedo, color*.

Et vicissim, cum ea, quæ ex se substantiæ sunt, & res, concipiuntur cum relatione ad subiectum aliquod, nomina, quæ illa significant hoc pacto, evadunt adjectiva, ut *humanus, carnalis*. Et exuendo hæc adjectiva formata ex nominibus substantivis eorum relatione fiunt nova substantiva: ita post formatum a substantivo, *homo*, adjectivum, *humanus*, cuditur ex adjectivo *humanus*, substantivum, *humanitas*.

Sunt nomina in Grammatica pro substantivis habita, quæ vera adjectiva sunt, ut *Res, Philosophus, Medicus*, quia denotant modum essendi, vel modum in subiecto. Sed causa, cur habeantur substantiva, est, quia cum uni subiecto tantum conveniant, subauditur semper hoc unicum subiectum, quamvis non exprimatur.

Eadem ratione hæc verba, *rubrum, candidum, &c.* sunt vera adjectiva, quia relatio est expressa; sed ratio, cur non exprimatur substantivum, ad quod relationem habent, est, quod substantivum istud generale sit, comprehendens omnia horum modorum subiecta, & ideo unicum est in generali hac extensione. Ita *rubrum* est omnis res rubra, *candidum* omnis res candida, vel ut loquuntur Geometræ, est res rubra *quæcumque*.

Adjectiva igitur habent ex natura sua duas significaciones, alteram distinctam, quæ est modi, alteram confusam, quæ est subiecti. Sed quamvis significatio modi distinctior sit, est tamen indirecta; & vicissim significatio subiecti, quamvis confusa, est directa. Verbum *candidum* significat directe quidem, sed confuse subiectum, & indirecte, quamvis distincte, candorem.

De Pronominibus.

Usus Pronominis est vice nominis fungi, & facere, ut illius repetitio vitetur, quæ tædium parit. Sed credi non debet, dum nominum vices explent pronomina, eundem prorsus effectum in mente parere. Hoc omnino verum non est:

est : contra vero repetitionis molestiam non abstergunt nisi quia repræsentant nomina modo quodam confuso. Nomina aperiunt quodammodo res menti ; pronomina vero easdem repræsentant quasi velo tectas , quamvis mens intelligat nihilominus , esse easdem res , quæ nominibus significatæ sunt. Inde fit , ut nihil absurdum sit , nomina , & pronomina simul conjungi : *Tu Phædria , Ecce ego Johannes*.

De diversis generibus Pronominum .

Cum homines animadverterint sæpe inutile esse , & ingratum , se ipsos nominare , invenerunt proaomen primæ personæ , ponendum loco ejus , qui loquitur , *Ego* . Et ne deberent nominare eum , ad quem verba fiunt , opportunum fuit , illum significare per verbum , quod dicitur pronomen secundæ personæ , *Tu* .

Ne deberent etiam eorum hominum , ac rerum nomina de quibus loquuntur , iterare , invenerunt pronomina tertie personæ , *Ille , illa , illud* : in quibus sunt , quæ veluti digito demonstrant , id , de quo loquimur ; unde dicta sunt Pronomina demonstrativa , *hic , iste* .

Est aliud , quod reciprocum vocatur ; quia notat rei cujusquam relationem ad se ipsam . Tale est pronomen , *sibi , se* . *Cato sibi mortem conscivit* .

Universa pronomina hoc commune habent , ut diximus , quod confuse significant nomen , cujus vice funguntur . Sed hoc est peculiare in neutro genere horum pronominum , *illud , hoc* , cum absolute adhibetur , idest sine nomine expresso , ut contra ac alia genera , *hic , hæc , ille , illa* , referri possunt , & semper fere referuntur ideis distinctis , quas tamen ipsa confuse tantum significant ; *illum expirantem flammam* , idest , *illum Ajacem* ; *His ego nec metas rerum , nec tempora ponam* , idest , *Romanis* : neutra semper ad nomen quoddam generale , & confusum referuntur , *Hoc erat in votis* , idest , *hæc res , hoc negotium erat in votis* ; *Hoc erat alma parens* , &c. Est igitur duplex confusio in neutro , nempe altera pronominis , cui significatio semper confusa est , & altera verbi , *negotium* , quod etiam generale est æque , ac confusum .

De Pronomine relativo .

Aliud adhuc est Pronomen , quod appellatur relativum , *qui , quæ , quod* .

Hoc

Hoc relativum pronomen aliquid commune habet cum ceteris pronomibus, & aliquid proprium.

Commune habet, quod vice nominis ponatur, ejusque ideam confusam excitet.

Peculiare ipsius est, quod propositio, quam componit, potest esse pars subjecti, aut attributi propositionis, & aliquam efficere ex his propositionibus adjunctis, aut incidentibus, de quibus infra fusius acturi sumus; Deus *qui bonus est*, Mundus *qui est visibilis*.

Existimo hic intelligi hos terminos subjecti, & attributi propositionum: quamvis eos nondum expressè explicaverim, adeo enim communes sunt, ut antequam Logica discatur, fere intelliguntur. Si qui non intellexerint, inveniant locum, ubi istorum significationem docuimus.

Hinc resolvi potest hæc quæstio, quisnam sit proprius sensus, vocis gallicæ *que*, cum sequitur verbum, cumque ad nihil referri videatur. *Jean repondit, qu'il n'etoit pas le Christ; Pilate dit, qu'il ne trouvoit point de crime en Jesu Christ.*

Sunt qui volunt esse adverbium, quemadmodum & vocem, *quod*, a Latinis quandoque usurpatam in eodem sensu, ac nostrum, *que*, gallicum, quamvis raro: *Non tibi objicio, quod hominem spoliasti*, dixit Cicero.

Sed revera hæ voces, *qui*, *quæ*, *quod* nihil aliud sunt, quam pronomen relativum, cujus & significationes retinent.

Ita in hac propositione, *Jean repondit, qu'il n'etoit pas le Christ*, hoc, *que*, retinet usum connectendi aliam propositionem, *n'etoit pas le Christ*, cum attributo contento in verbo, *repondit*, quod significat *fuit respondens*.

Alius usus, qui est fungi vice nominis, & ad illud referri, profecto longe minus apparet; ex quo aliqui non vulgares Auctores rati sunt, huic voci, *que*, sic usurpata omnino usum istum ademptum esse. Dici tamen posset, adhuc ab ea retineri: dicendo enim *Jean repondit*, intelligitur *eum dedisse responsum*, & ad hanc ideam confusam *responsi* refertur istud, *que*. Item cum Cicero dixit, *Non tibi objicio, quod hominem spoliasti*, illud, *quod*, refertur ad ideam confusam rei objectæ, consistam a verbo *objicio*, & hæc *res objecta* concepta primum confuse, deinde peculiariter determinatur a propositione incidente, contexta per verbum, *quod*. *Quod hominem spoliasti*.

Idem notari potest in his propositionibus; *Je suppose, que vous serez sage: Je vous dis, que vous avez tort*. Hic terminus *Je dis*, primum offert concipiendam confuse rem dictam,

dictam, & ad hanc rem dictam refertur illud, *que. Je dis, que*, idest, *Je dis une chose, qui est*. Qui etiam dicit, *Je suppose*, offert ideam confusam rei existimate; hoc enim *Je suppose* significat, *Je fais une supposition*, & ad hanc ideam rei suppositæ, refertur vox, *que. Je suppose, que*, idest, *Je fais une supposition, qui est*.

In horum pronominum numero haberi potest Græcus articulus *ὁ, ἡ, τὸ*, quando postponitur nomini, cum præire solet *τὸ πρὸς ἐστὶ τὸ σῶμα μὲν, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν διδόμενον*, dicit Sanctus Lucas; istud enim *τὸ* profert menti *σῶμα* modo quodam confuso. Ita pronominis munere fungitur.

Hoc solum interest inter articulum huic usui adhibitum, & pronomen relativum, quod articulus, quamvis teneat locum nominis, annectit tamen sequens attributum nomini præcedenti in una, & eadem propositione: relativum vero conficit cum sequenti attributo aliam distinctam propositionem quamvis cum priori conjunctam, *ὁ δίδοται*, quod datur, sive quod est datum.

Ex isto articuli usu statues, parum solidam esse animadversionem nuper a ministro quodam editam in rationem interpretandi hæc verba Evangelii Sancti Lucæ, quæ nos retulimus. Quoniam in Græco textu non habemus nomen relativum, sed articulum, *C'est mon Corps, le donné pour vous*; *questo è il mio corpo, il dato per voi*, & non quod datur pro vobis, *τὸ ὑπὲρ ὑμῶν διδόμενον* non vero *ὁ ὑπὲρ ὑμῶν δίδοται* putat, omnino necessarium esse, ut vis hujus articuli exprimatur, ita verti hunc textum *hoc est meum corpus, meum corpus datum pro vobis*, aut *corpus datum pro vobis*, nec recte verti exprimendo locum his verbis, *hoc est corpus meum, quod pro vobis datur*.

Hæc vero illius persuasio inde certe profecta est, quod Auctor ille non nisi imperfecte perspexit veram naturam pronominis relativi, & articuli. Etenim sicut certum est pronomen relativum *qui, quæ, quod* implendo vices nominis, illud non alio, quam confuso modo repræsentare; ita ab articulo *ὁ, ἡ, τὸ*, non aliter, quam confuse repræsentatur nomen, ad quod refertur, ita ut cum hæc confusa repræsentatio proprie electa sit ad evitandam distinctam repetitionem ejusdem verbi, quæ molesta est, destruere quodammodo articuli scopum est, illum vertere per expressam repetitionem ejusmet verbi: *Hoc est corpus meum, meum corpus pro vobis datum*, quandoquidem articulus omnino interpositus est ad evitandam illam repetitionem: cum contra interpretando per pronomen relativum, *hoc est cor-*

pus meum, quod pro vobis datur, servatur hæc essentialis conditio articuli repræsentandi nomen confuso tantum modo, & non bis impingendi eandem imaginem menti, & tantum deseritur altera articuli conditio, quæ minus essentialis videri potest, in eo sita, ut articulus eo pacto nomen ipsum referat, ut adjectivum ipsi adjunctum non conficiat novam propositionem, ὡς ὑπὲρ ὑμῶν διδομένη: cum relativum, *qui, quæ, quod* paulo amplius separat, & subjectum evadit novæ propositionis ὁ ὑπὲρ ὑμῶν διδομένη. Ita verum est neutram harum interpretationum, *hoc est corpus meum, meum corpus datum pro vobis; hoc est corpus meum, quod pro vobis datur*, prorsus esse perfectam, cum prior absolutam significationem articuli mutet in distinctam significationem contra ipsius articuli naturam, altera servat hanc confusam significationem, sed diffidens in duas propositiones per pronomen relativum, quando per articulum una tantum conflatur. Sed si alterutra necessario adhibenda sit, non video, quo jure prior eligenda sit, altera rejecta, quod sua animadversione hic Auctor facere contendit.

C A P U T II.

De Verbo.

* **Q**UÆ huc usque de nominibus, & pronomibus diximus, mutuati sumus ex libello jam pridem impresso sub nomine *Grammaticæ generalis*, si pauca demas a nobis diverse explicata: in his vero, quæ verbum respiciunt, de quo actum est ibi cap. 13, tantum transcribam, quæ Auctor ille de eodem docuit, quippe quibus nihil addi posse videtur. Hominibus, inquit, non minus necesse fuit invenire voces significantes affirmationem, quæ præcipuus modus est cogitationum nostrarum, quam invenire eas, quæ significant objecta ipsarum cogitationum.

Et hoc proprie est, in quo consistit id, quod *verbum* dicimus, quod nihil aliud est, nisi *vox cujus præcipuus usus est significare affirmationem*, idest, notare sermonem, in qua vox ista adhibetur, esse sermonem hominis non solum concipientis res, sed etiam de ipsis judicantis, & affirmantis: qua in re verbum distinguitur a quibusdam nominibus significantibus quoque affirmationem, ut *affirmans, affirmatio*, quia hæc non aliter illam significant, nisi quia, quadam mentis reflexione, facta sunt objectum nostræ co-

gitationis; atque ideo non declarant, eum qui his vocibus utatur, affirmare, sed tantum concipere affirmationem.

Dixi præcipuum usum verbi esse significare affirmationem, quia infra demonstraturi sumus, illud adhiberi etiam significandis aliis motibus nostri animi, ut desiderandi, orandi, jubendi, &c., sed mutatum demum in indicatione, & modo. Nos igitur in toto hoc capite verbum tantum consideramus secundum suam præcipuam significationem, quæ est ea, quam habet in indicativo. Juxta hanc ideam dici potest, verbo ex seipso non convenire alium sensum, quam notare conjunctionem, quam nos in nostra mente facimus duorum terminorum alicujus propositionis. Sed in hac simplicitate solum verbum, *esse*, quod substantivum dicimus, mansit, nec proprie mansit, nisi in tertia persona, *est*, & in quibusdam casibus. Cum enim homines natura ipsa ducantur paucis verbis proprias sententias ad exprimendas, semper fere affirmationi in eadem voce adjunxerunt significationes.

1. Conjunxerunt significationem alicujus attributi, ita tunc duæ tantum voces unam propositionem componunt, sicut cum dico *Petrus vivit*: unum enim verbum, *vivit*, continet & affirmationem, & attributum *esse viventem*. Inde magna verborum diversitas profecta est in unaquaque lingua, cum si homines contenti fuissent dare verbis generalem significationem affirmationis, nullum adjungentes peculiare attributum, uno tantum verbo in unaquaque lingua opus fuisset, eo ipso, quod substantivum appellamus.

2. Conjunxerunt etiam aliquando subjectum propositionis, ita ut tum duæ voces, & una etiam, propositionem nonstruere integram possit. Duæ voces, sicut cum dico *sum homo*: *sum* enim non solum affirmationem significat, sed continet etiam significationem pronominis, *ego*, quod subjectum est hujusce propositionis, quæ Gallice fere seipsum per exprimitur, *Je suis homme*. Una vox, ut cum dico *vivo, sedeo*. Nam hæc verba continent in seipsis affirmationem, & attributum, ut diximus: & cum pertineant ad primam personam, continent etiam subjectum, *ego sum vivens; ego sum sedens*. Inde proficiscitur discrimen personarum, quæ fere est in omnibus verbis.

3. Conjunxerunt relationem quandam ad tempus, cum respectu affirmatur; ita una sola vox, ut *carnasti*, significat, me affirmare de eo, cum quo loquor, actionem carnandi, non præsentis tempore, sed pro præterito. Et inde oritur est varietas temporum, quæ etiam fere verbis est communis.

Diversitas harum significationum eidem voci junctarum, multos impedit Auctores, alioquin præclaros, quin recte verbi naturam cognoscerent. Non enim illud consideraverunt secundum id, quod ei essentialis est, quod est affirmatio, sed secundum has alias relationes, quæ verbo sunt accidentales.

Sic Aristoteles consistens in tertia significatione ex adjunctis ei, quæ verbi essentialis est, verbum definit, *vox significans cum tempore*.

Alii, ut Buxtorfius, adjunctes secundam, definirunt, *vox flexilis cum tempore, & persona*.

Alii sistentes in prima harum significationum adjunctarum, quæ est attributi, & considerantes, attributa, quæ homines conjunxerunt cum affirmatione in eadem voce, ferre esse, aut actiones, aut passiones, rati sunt, verbi naturam consistere in *significandis actionibus, aut passionibus*.

Tandem Julius Cæsar Scaliger mysterium invenisse se credit in suo libro de Causis Linguæ Latinæ, dicens, distinctionem rerum in *permanentes, & fluentes* esse veram originem distinctionis inter nomina, & verba; cum nomina nata sint significandis rebus permanentibus, verba rebus fluentibus.

Sed facile est perspicere, has omnes definitiones falsas esse, nec veram verbi naturam explicare.

Modus, quo duæ priores sunt efformatæ, satis id declarat, cum nihil plane in ipsis dictum sit ejus, quod verbum significat, sed id tantummodo, cum quo significat, *cum tempore, cum persona*.

Deteriores sunt posteriores duæ: duo enim definitionis vitia continent, quæ potissima sunt, nimirum non convenire universæ rei definitæ, nec illi tantummodo.

Sunt namque verba non significantia, neque actiones, neque passiones, neque res fluentes sicut *existit, quiescit, friget, alget, tepet, calet, albet, viret, claret*.

Sunt insuper voces, quæ verba non sunt, significantes tamen actiones, & passiones, ac res etiam fluentes juxta definitionem Scaligeri. Constat enim, participia esse vera nomina; & tamen, quæ ex activis verbis descendunt, non minus actiones significant, ut ex passivis orta passiones, quam verba ipsa, unde proficiuntur: neque aliqua ratio est credendi per vocem *fluens* non significari rem transeuntem sive fluentem æque, ac per vocem *fluit*.

Quibus adjungi potest, adversus duas priores verbi defi-

nitiones, participia significare pariter cum tempore, cum
& præseatis temporis sint, & præteriti, & futuri, præ-
sertim apud Græcos: & qui arbitrantur (nec sine causa)
vocativum casum esse veram secundam personam, præ-
pue si diversam habeat a nominativo terminationem, in-
nient nihil in hac parte esse discriminis, nisi majoris,
minoris significationis inter vocativum, & verbum.

Ratio igitur essentialis, cur participium non sit verbum
est, quia participium non significat affirmationem; ut
sequitur non posse a participio propositionem fieri, quod
verbi proprium est, nisi adjungendo verbum, id est, reser-
vando id, quod ademptum fuit, dum ex verbo factum est
participium. Quare enim, *Petrus vivit*, est propositio
non autem, *Petrus vivens*, nisi adjeceris *est*, *Petrus
vivens*, nisi quia affirmatio, quam continet in se verbum
vivit, adempta est, ut fieret participium? Unde liquet
affirmationem contentam, vel non contentam in voce
qua facere, ut illa verbum sit, vel non sit.

Qua in re obiter notari etiam potest, infinitivum nomen
dum, qui sæpissime nomen est, quotiescumque dixerimus
ut dici solet, *bibero*, *comedere*; *il bere*, *il mangiare*, &c.
ferre a participiis in hoc, quod participia sunt nomina
jectiva, infinitivus vero est nomen substantivum, confectum
per abstractionem ex hoc adjectivo, eodem pacto, quo
adjectivo *candidus* fit candor. Ita *rubet* verbum significat
est ruber, continens simul & affirmationem, & attribum;
rubens participium significat simpliciter *rubrum* in
que affirmatione, & *rubere*, tamquam nomen usurpatum
significat *ruborem*.

Firmum igitur manere debet, considerato simpliciter
eo, quod verbi essentielle est, ipsius unicam, & veram
definitionem esse, *vox significans affirmationem*. Nam
la inveniri potest vox, quæ affirmationem denotet, quæ
verbum non sit, nec verbum, quod illi significandæ
sit natum, saltem in indicativo. Atque indubitatum est
si unum tantummodo inventum verbum fuisset, quale
set *est*, quod semper affirmationem denotaret, nulla ad-
ta differentia neque personæ, neque temporis, ita ut per-
sonarum diversitatem sola notarent nomina, & pronomen
na, temporum vero adverbium, illud nunquam desit
revera verbum esse. Ut revera in propositionibus, quæ
Philosophi vocant æternæ veritatis; *Deus est infinitus*; *om-
ne corpus est divisibile*; *totum est sua parte majus*, &c.
est, simplicem tantum affirmationem significat: vera est
illa

illa sunt omni tempore, neque consistente mente in aliqua diversitate personæ.

Verbum itaque, secundum id, quod ei est essenziale, est vox significans affirmationem. At si in definitione verbi ejus præcipua accidentia velimus conjicere, sic definiri poterit: *vox significans affirmationem cum designatione personæ, numeri, & temporis*; quod proprie convenit verbo substantivo.

Alia vero verba, quatenus a substantivo differunt per connexionem, qua homines affirmationem cum attributis compegerunt, hoc pacto definiri possunt, *vox significans affirmationem alicujus attributi cum designatione personæ, numeri, & temporis*.

Animadverti obiter quoque potest, cum affirmatio, quatenus concipitur, possit esse etiam attributum verbi, ut in verbo *affirmo*, hoc verbum significare duas affirmationes, quarum altera respicit personam loquentem, altera vero personam, de qua loquitur, sive ipsiusmet sit, sive alterius. Cum enim dico, *Petrus affirmans*, *affirmat* idem est, ac est affirmans; & tunc, *est* denotat meam affirmationem, sive iudicium, quod ego facio de Petro, & *affirmans* denotat affirmationem, quam ego concipio, & Petro tribuo: vicissim verbum *nego* eadem ratione continet affirmationem, & negationem.

Nam illud quoque notandum est, quamvis nostra iudicia non sint omnia affirmativa, sed multa etiam negativa, verba tamen ex seipsis non aliud significare, quam affirmationes: negationes tantum significantur per particulas *non*, *ne*, aut per nomina, quæ illas continent, *nullo*, *nemo*, quæ adjuncta verbis affirmationem in negationem mutant; *Nullus homo est immortalis*, *nullum corpus est indivisibile*.

C A P U T III.

Quid sit Propositio; de quatuor generibus Propositionum.

Postquam res ipsas idearum beneficio percepimus, tum ideas ad invicem comparamus, illasque, prout inter se convenire, vel differre animadvertimus, jungimus, aut separamus, quod vocamus *affirmare*, vel *negare*, generalique nomine *judicare*.

Judicium hoc aliter Propositio appellatur; manifestumque est, oportere illam duos terminos habere, alterum, de quo quid affirmatur, aut negatur, quod *subjectum* di-

citur, alterum, quod affirmatur, aut negatur, quod attributum, aut prædicatum dicitur.

Nec sufficit hos duos terminos percipere, sed debent mente, vel conjungi, vel separari, & hæc mentis actio; (ut jam diximus,) in propositione notatur verbo, *est*, illo quidem solitario, cum affirmamus, cum vero negamus, adjecta negationis particula, *non*. Sic, cum ajo, *Deus est justus*, *Deus* subjectum est hujus propositionis, *justus*, prædicatum; verbum vero, *est*, mentis meæ affirmantis actionem notat, hoc est, ideam Dei, & ideam justitiam tamquam sibi congruentes, conjungentis. Quod si dicam, *Deus non est injustus*, verbum *est*, cum adjuncto adverbio, *non*, actionem affirmationi contrariam designat, scilicet negationem, per quam has ideas considero, tamquam pugnantem inter sese; quia aliquid inest ideæ *injusti*, quod illi non convenit, quod in Dei idea continetur.

Quamvis autem necesse est, ut omnis propositio hæc tria habeat, potest tamen, ut jam diximus capite præcedenti, duobus, vel unico tantum verbo constare.

Homines enim, ad sermonis compendium, plurima vocabula excogitarunt, quæ simul affirmationem, hoc est, id, quod verbum substantivum notat, & aliquod attributum, quod affirmatur, significant. Horum ex numero sunt omnia verba, præter id, quod vocamus substantivum, ut *Deus existit*, i. e. *est existens*; *Deus amat homines*, i. e. *est amans homines*. Et verbum substantivum, cum solitarium est, ut quando dico, *Cogito, ergo sum*, desinit esse pure substantivum: quia tum illi attributorum generalissimum adjungitur, quod est *ens*: nam *ego sum*, idem est ac, *ego sum ens*, vel *aliquid*.

Eodem modo alibi, & subjectum, & affirmatio eidem verbo includuntur, ut in primis, secundisque personis, præsertim apud Latinos: uti quando dico, *sum Christianus*; nam *ego* subjectum est hujus propositionis, quod verbo, *sum*, continetur.

Hinc patet apud Latinos unum verbum propositionem constituere in primis, secundisque personis verborum quæ propria natura affirmationem cum prædicato continent. Sic, *veni, vidi, vici*, tres integræ propositiones sunt.

Hinc etiam concludi potest, omnem propositionem, vel affirmativam, vel negativam esse: & hoc illud est, quod per verbum significatur, quod affirmatur, vel negatur.

Sed alia propositionum differentia est, a subjectorum universalitate, aut particularitate, aut singularitate petita.

Termini enim, ut prima parte dictum est, vel singulares sunt, aut communes, & universales.

Et termini universales accipi possunt, vel secundum integram extensionem, signis universalitatis, vel expressis, vel subintellectis, qualia sunt pro affirmatione, *omnis*, pro negatione, *nullus*, ut *omnis homo*, *nullus homo*; vel secundum indeterminatam extensionis partem, addito nomine *aliquis*, ut *aliquis homo*, *aliqui homines*, vel ullo alio, pro linguarum usu.

Hinc nascitur in propositionibus quædam varietas magnopere notanda. Cum enim subjectum propositionis terminus universalis est, in tota sua extensione sumptus, propositio universalis dicitur, sive affirmativa illa sit, ut *omnis impius est stultus*, sive negativa, ut *nullus improbus est beatus*.

Cum vero terminus communis secundum partem indeterminatam suæ extensionis sumitur, quippe qui adjecto illo nomine, *aliquis*, restringitur, propositio particularis dicitur, sive affirmativa sit, ut *aliquis crudelis est ignavus*; sive negativa, ut *aliquis pauper non est miser*.

Quod si subjectum propositionis singulare est, ut cum dico, *Ludovicus XIII Rupellam expugnavit*, propositio singularis appellatur.

Quamvis autem propositio singularis ab universali in eo differat, quod illius subjectum commune non sit, majorem tamen cum illa habet affinitatem, quam cum particulari; quia subjectum, eo ipso, quod singulare est, necessario secundum totam extensionem sumitur; hoc autem de essentia propositionis universalis est, illamque a particulari distinguit. Ut enim propositio sit universalis, parum refert, an extensio subjecti plura, pauciorave comprehendat, modo, qualiscumque ea sit, integra sumatur. Hinc propositiones singulares pro universalibus habentur in argumentationibus. Poterunt itaque omnes propositiones ad quatuor genera reduci, quatuor vocalibus A, E, I, O, ad memoriæ sublevamen notata.

A, Universalis affirmativa, ut *Omnis vitiosus est servus*.

E, Universalis negativa, ut, *Nullus vitiosus est beatus*.

I, Particularis affirmativa, ut, *Aliquis vitiosus est dives*.

O, Particularis negativa, ut, *Aliquis vitiosus non est dives*.

Quo vero firmiter memoriæ hæc inhæreant, hoc distincto comprehensa sunt.

*Asserit A, negat E, verum generaliter ambo,
Asserit I, negat O, sed particulariter ambo.*

Præterea universalitas, aut particularitas, solet propositionis *quantitas* in nuncupari: uti affirmatio, sive negatio *qualitas*: hæc vero a verbo dependet, quod propositionis quasi forma æstimatur.

Sic A, & E, quantitate conveniunt, differunt vero qualitate, uti etiam I, & O.

Dividuntur etiam propositiones secundum materiam in veras, & falsas. Evidens autem est non posse dari propositionem, quæ nec vera sit, nec falsa: cum omnis propositio, iudicium nostrum de rebus enuntians, vera sit, si iudicium illud rebus conveniat; secus, si discrepet.

Sed quia sæpe nobis non satis lucis affulget ad verum a falso dignoscendum, præter propositiones, quæ nobis, vel veræ, vel certo falsæ creduntur, aliæ sunt, quæ nobis veræ videntur, sed quarum veritas non adeo clarescit ostendit, quin suspicio subsit, ne falsæ sint; vel etiam aliæ, quæ videntur falsæ, sed quarum falsitatem non habemus plane perspectam. Hæc sunt propositiones probabiles, quarum primæ probabiliores, alteræ minus probabiles. Quarta parte dicemus quidnam illud sit, quod efficit, ut omni certitudine iudicemus propositiones quasdam esse veras.

C A P U T I V.

De Propositionum idem subjectum, idemque prædicatum habentium oppositione.

Quatuor esse propositionum genera, A, E, I, O, modo diximus. Quæritur jam in quo conveniant, discrepentque, quando ex unis iisdem subjecto, & prædicato diversa propositionum genera fiunt, quod *oppositio* nuncupatur.

Et intellectu facile est tria tantum esse oppositionum genera, quamvis e tribus unum in duo alia subdividatur.

Si enim tum quantitate, tum qualitate opponantur, ut A, O, & E, I, *contradictoriæ* dicuntur, ut, *Omnis homo est animal, aliquis homo non est animal; nullus homo est impeccabilis, aliquis homo est impeccabilis.*

Si quantitate tantum differunt, conveniunt vero qualitate, ut A, I, & E, O, *subalternæ* dicuntur, ut *Omnis homo*
mo

mo est animal, aliquis homo est animal; Nullus homo est impeccabilis, aliquis homo non est impeccabilis.

Si denique qualitate differant, conveniant quantitate, tunc contrariæ, sive subcontrariæ appellantur: contrariæ quando sunt universales, ut *omnis homo est animal, nullus homo est animal*: subcontrariæ, quando particulares, ut, *aliquis homo est animal, aliquis homo non est animal.*

Si oppositæ hæ propositiones spectentur, prout, vel veræ sunt, vel falsæ, evidens est:

Primo, contradictorias numquam simul esse, vel veras, vel falsas; sed si altera vera est, altera erit falsa, & e contra. Si enim verum sit *omnem hominem esse animal*, verum item esse non potest, *aliquem hominem non esse animal*: e contra, si verum sit, *aliquem hominem non esse animal*, verum etiam esse non potest *omnem hominem esse animal*. Tanta hic dictorum claritas, ut ulterior explicatio tenebras iisdem sit circumfusura.

Secundo, contrariās numquam posse esse simul veras, posse tamen utrasque esse falsas: veræ non possunt esse, quia sic contradictoriæ simul essent veræ; si enim verum sit, *omnem hominem esse animal*, falsum est, *aliquem hominem non esse animal*, quæ propositio prioris contradictoria est; & per consequens falsum multo magis est, *nullum hominem esse animal*, quæ est ejusdem contraria. Sed alterius falsitas, non infert alterius veritatem: falsum enim esse potest, *omnes homines esse justos*, absque eo, quod verum sit *nullum hominem esse justum*; quia aliqui homines justus esse possunt, quamvis omnes non sint justus.

Tertio, evidens est per regulam regulæ de contrariis prorsus oppositam, subcontrarias simul veras esse posse; ut hæ duæ propositiones, *aliquis homo est justus, aliquis homo non est justus*, quia pars hominum potest esse justa, pars autem injusta; ac proinde affirmatio, & negatio in idem subjectum non cadunt, cum, *aliquis*, in altera propositione hunc hominem, in altera aliud designet. Sed ambæ falsæ esse non possunt; sic enim contradictoriæ essent simul falsæ. Sic enim falsum esset *aliquem hominem esse justum*, quæ propositio prioris contradictoria est, & a fortiori verum esset, *aliquem hominem non esse justum*, quæ est propositio subcontraria.

Quarto, propositionum subalternarum oppositionem, veram non esse, cum universali particulare includatur: si enim *omnis homo est animal, aliquis homo erit animal; si nullus homo est simia, aliquis homo non erit simia*. Ac proin-

proinde veritas universalium infert veritatem particularium, sed non e contra; non enim sequitur; quia *aliquis homo est justus, omnes ideo homines esse justos*. E contrario, falsitas particularium, universalium falsitatem infert; si enim falsum est *aliquem hominem esse impeccabilem*, multo magis falsum erit, *omnes homines esse impeccabiles*. Præterea falsitas universalium non infert falsitatem particularium: quævis enim falsum sit, *omnes homines esse justos*, non tamen sequitur falsum esse, *aliquem hominem esse justum*. Ex dictis infertur sæpe evenire, ut propositiones subalternæ nonnumquam ambæ sint veræ, nonnumquam ambæ falsæ.

Hinc nihil addo de propositionum oppositarum ad eundem sensum reductione, tum quia hoc factu foret inutile, tum quia reductionis regulæ, ut plurimum, tantum veræ sunt in Latinis.

C A P U T V.

De Propositionibus simplicibus, & compositis. Esse propositiones, quæ compositæ videntur, cum non sunt, quas complexas licet appellare. De complexis, tum subjecto, tum attributo.

Diximus, omnem propositionem ad minimum unum subjectum, unumque prædicatum habere debere: hinc tamen non sequitur, non posse habere plura, vel subjecta, vel prædicata. Quæ unico tantum subjecto & prædicato constant, simplices dicuntur; quæ pluribus compositæ, ut *Bona, & mala; vita, & mors; egestas, & divitiæ proveniunt a Deo*. Prædicatum illud, *provenire a Deo*, non tantum affirmatur de unico subjecto, sed de pluribus, de *bonis, malis, & ceteris*.

Priusquam autem ad explicationem progrediamur propositionum compositarum, observandum venit, quasdam videri compositas, cum tamen simplices sint. Simplicitas etenim propositionis sumitur ab unitate subjecti, & prædicati: sunt autem quædam propositiones, quæ unicum tantum subjectum, unicumque prædicatum habent; sed quarum subjectum, sive prædicatum terminus complexus est, alias propositiones includens, quas *incidentes* licet vocare, quæque pars tantum subjecti, sive prædicati sunt, illis scil. conjunctæ per pronomen *qui*, cujus natura est, plures propositiones connectere: ita ut in unam omnes coalescant.

Sic

Sic cum Christus dominus dicit, *qui facit voluntatem Patris mei, qui in Cælis est, ipse intrabit in regnum Cælorum*; subjectum hujus propositionis duas alias propositiones continet, cum duo *verba* habeat; sed cum pronomine relativo, *qui*, conjungantur, unius subjecti partes sunt. Cum autem dico, *bona, & mala a Deo provenire*, vere duos subjecta sunt; quandoquidem de utriusque ajo, quod a Deo proveniant.

Et ratio hujus est: propositiones aliis propositionibus per pronomen, *qui*, conjunctæ, vel imperfectæ tantum propositiones sunt, prout e dicendis inferius patebit; vel considerantur, non quatenus jam fiant, sed prout alias factæ, quas proinde nunc tantum concipimus simplicium idearum instar. Hinc perinde est, an has propositiones enunciemus per nomina adjectiva, aut per participia sine omni verbo, vel pronomine, *qui*, an per verba, & pronomen, *qui*. Idem enim est dicere: *Deus invisibilis creavit mundum visibilem*, ac dicere: *Deus, qui est invisibilis, creavit mundum, qui est visibilis*. *Alexander regum fortissimus, Darium superavit*; ac, *Alexander qui fuit regum fortissimus, Darium superavit*. Utrobique enim primario non affirmatur, *Deum esse invisibilem*, vel *Alexandrum fuisse regum fortissimum*, sed hæc duo pro prius assertis habentes, affirmamus Deum, ut invisibilem creavisse Mundum; Alexandrum conceptum, ut regum fortissimum, Darium superavisse.

Si vero dicerem *Alexandrum fuisse Regum fortissimum, & Darium superasse*, evidens est me non minus affirmare, illum fuisse Regum fortissimum, quam quod Darium superaverit: & sic hæc ultima propositio composita appellari potest, cum illæ aliæ complexæ dici debeant.

Notandum insuper est, propositiones complexas duorum generum esse. Complexio enim, ut ita loquar, vel in materiam propositionis, hoc est, in subjectum, vel prædicatum, vel utrumque cadere potest, vel denique in solam formam.

Primo. Complexio cadit in subjectum, cum illud terminus complexus est, ut hic, *Rex est, qui metuit nihil*.

Beatus ille, qui procul negotiis,

Ut prisca gens mortalium,

Paterna rura bobus exercet suis,

Solutus omni fœnore.

In hac ultima propositione verbum *est* subintelligitur, *Beatus* prædicatur, reliqua vero subjiciantur.

Secun-

Secundo. Complexio cadit in prædicatum, cum illud etiam terminus complexus est, ut hic, *Pietas bonum est beatum faciens, etiam in rebus maxime adversis.*

Sum pius Æneas fama super æthera notus.

Hic vero præcipue observandum venit, omnes propositiones verbis activis, eorumve casibus constanter, complexas dici posse easque aliquantulum duas in se propositiones habere. Sic quando ajo, exempli causa: *Brutus tyrannum occidit*, tantundem valet ac si dicerem. *Brutus aliquem occidit, illeque aliquis fuit Tyrannus.* Hinc duplex contradictoria huic propositioni opponi potest, vel *Brutus neminem occidit*, vel *ille, quem Brutus occidit, non fuit tyrannus.* Hoc autem observasse, vel maxime refert, quia aliquando cum tales propositiones inter argumentandum urgentur, parte altera pro vera præsupposita, altera tantum probatur. Ut autem tales argumentationes ad formam quam maxime naturalem reducantur, necesse erit verbum activum in passivum commutare, ut pars probanda directe exprimat, quemadmodum fuse observabimus, cum de argumentis ex propositionibus complexis compositis agemus.

Tertio. Complexio cadit tum in subjectum, tum in prædicatum, cum utrumque terminus complexus est, ut in hac propositione: *Potentes qui pauperes opprimunt, a Deo punientur, qui oppressorum protector est.*

Ille ego, qui quondam gracili modulatus avena

Carmen, & egressus sylvis, vicina coegi,

Ut quamvis avido parerent arva colono:

Gratum opus agricolis. At nunc horrentia Matris

Arma, virumque cano, Trojæ qui primus ab oris

Italiam fato profugus, Lavinaque venit

Littora.

Hinc tres primi versus cum dimidio quarti subjectum propositionis, reliqui vero prædicatum constituunt, ipsa autem affirmatio verbo *cano*, includitur.

En tres illos modos, quibus propositiones secundum materiam, idest, subjectum, & prædicatum, complexæ esse possunt.

C A P U T VI.

De natura Propositionum incidentium, quæ partem propositionum complexarum constituunt.

SED priusquam verba facimus de propositionibus, quarum complexio cadit in forma, idest, affirmationem, vel negationem, observationes quamplurimæ magni ponderis præmittendæ sunt de natura *propositionum incidentium*; quæ partes sunt subjecti, & prædicati in propositionibus secundum materiam complexis.

Primo, dictum est, propositiones incidentes illas esse, quarum subjectum est pronomen, *qui*, ut, *Homines, qui sunt creati ad cognoscendum, & amandum Deum*; vel, *Homines, qui sunt pii*: sublato termino, *Homines*, quod restat est propositio incidens.

Sed hic ad memoriam revocanda, quæ capite 8 partis 1 dicta sunt, nimirum terminorum complexorum additamenta esse duplicis generis, alterum, quod simpliciter explicativum vocari potest, cum scil. additio nihil in idea termini immutat, cum nihil addatur, quod non generaliter termino in omni extensione conveniat, ut in primo exemplo, *Homines qui sunt creati ad cognoscendum & amandum Deum*.

Alterum, quod determinativum appellavimus, quia cum id, quod termino cuidam adjungitur, non integræ nominis extensioni conveniat, illius significationem restringit, ac determinat, ut videre est in secundo exemplo, *Homines, qui sunt pii*. Ex his sequitur pronomen, *qui*, tum esse explicativum, tum determinativum.

Jam vero, quando pronomen est explicativum, prædicatum propositionis incidentis affirmatur de subjecto, ad quod pronomen refertur; (quamvis id fiat solum incidenter respectu propositionis totalis) ita ut ipsum subjectum pronomini possit substitui, sicut videre est in primo exemplo; loco enim, *Homines qui sunt creati ad cognoscendum, & amandum Deum*, suffici potest, *Homines sunt creati ad cognoscendum & amandum Deum*.

Sed si pronomen est determinativum, prædicatum propositionis incidentis proprie non affirmatur de subjecto, ad quod pronomen refertur. Si enim in hac propositione, *Homines, qui sunt pii, sunt misericordes*, loco illius pronomini, *qui*, poneretur nomen, *homines*, ut *homines sunt pii*, propositio falsa evaderet, quia homines, quatenus ho-
mi-

mines, dicerentur esse pii. Sed dicendo, *homines qui sunt pii, sunt misericordes*, nec generatim omnes homines, nec particulariter aliqui dicuntur pii; sed mens ex idea *homines*, & idea *pietatis* simul junctis, ideam totalem fabricatur, cui judicat convenire ideam misericordiæ: & sic mens in propositione incidente solum expresse judicat, ideam *pietatis* posse consistere cum idea *hominis*; quas proinde ideas, ut unitas, considerare potest, unaque examinare quidnam illis ex hac unione conveniat.

Secundo, sæpe inveniuntur propositiones dupliciter, tripliciter complexæ, cum constant pluribus membris, quorum unumquodque per se complexum est. In talibus propositiones incidentes, & multæ esse possunt, & diversi generis, cum in his pronomen determinativum, in illis explicativum esse possit: quod fiet hoc exemplo clarius: *Doctrina que collocat summum bonum in voluptate corporis, que fuit tradita ab Epicuro, est indigna Philosopho*. *Indigna Philosopho*, est hujus propositionis prædicatum, cetera vero subiectum, quod proinde terminus complexus est, duas propositiones incidentes includens. Harum prima hæc est, *que collocat summum bonum in voluptate corporis*. Hic pronomen est determinativum, quippe quod genericum *doctrina* nomen determinat ad illam, quæ affirmat summum bonum in voluptate corporis esse; ac proinde *Doctrina* nomen sine absurdo pronomini nequit substitui, dicendo: *Doctrina collocat summum bonum in voluptate corporis*. Propositio altera incidens est, *que fuit tradita ab Epicuro*. Subiectum, ad quod pronomen hic refertur, est terminus complexus, scilicet *doctrina, que collocat summum bonum in voluptate corporis*, qui doctrinam denotat singularem, individuamque variorum accidentium capacem, uti quod possit a pluribus tradi, & propugnari; licet ex seipsa determinate uno, eodemque modo debeat intelligi, saltem in hoc præcise casu, quo jam sic intelligitur: ac proinde pronomen secundæ propositionis incidentis, scilicet *que fuit tradita ab Epicuro*, determinativum non est, sed solum explicativum, ideoque illius loco suffici potest subiectum, ad quod refertur, dicendo, *Doctrina, que collocat summum bonum in voluptate corporis, tradita fuit ab Epicuro*.

Tertio, & ultimo; ad harum propositionum naturam dignoscendam, investigandumque determinativum an sit, an explicativum in incidentibus pronomen, magis est plerumque ad sensum, loquentisque intentionem attendendum, quam ad verborum formulas.

Namque occurrunt termini complexi, qui videntur incomplexi, vel saltem non tantum complexi, quantum revera sunt, quia pars significationis in mente solum loquentis est, atque adeo subintelligitur, non vero exprimitur, prout patet ex iis, quæ capite 8 partis 1 dicta sunt; ubi insinuatum est, nihil esse usitatius in communi sermone, quam quædam singularia verbis genericis significare; cum ex sermonis circumstantiis innotescat, nominis genericæ ideæ aliam ideam adjungi singularem, & distinctam, quæ nomen illud determinat ad hanc rem solam, & singularem significandam.

Dixi, hoc ex circumstantiis ordinariè innotescere, ut apud Gallos, *Rex* significat *Ludovicum XIV.* Sed ad manum regula est, quæ usui esse potest ad dijudicandum, an nomen genericum genericam ideam retineat, an vero per ideam distinctam, & particularem, sed subauditam, determinetur, & restringatur.

Quando manifesto absurdo teneremur, si subjecto, genericam ideam retinenti, attributum aliquod applicarem, credendum sane est, loquentem subjectum illud generica illa idea exuisse: si aliquem dicentem audio, *Rex hoc mihi imperavit*, perspectum habeo, *Regis* nomen generica significatione spoliatum: *Rex* enim in genere nihil imperat in particulari.

Si mihi nuncietur diarium Bruxellense, (quam *Gazettam* dicunt) 14 Januarii anni 1662, de iis, quæ Parisiis aguntur falsa narrare; certo certior sum, aliquid in mente loquentis latere, quod verbis non exprimitur; neque enim illa sufficiunt, ut judicem vera ne, an mendax sit ea scheda. Oportet itaque ut nuncians aliquid novi distincte conceperit, quod a rerum gestarum veritate alienum judicet; quale illud esset, si *Gazetta* nunciaret, *Regem centenos Equites in ordinem Sancti Spiritus adoptasse.*

Eodem modo, in sententia de Philosophorum placitis ferenda (quando v. g. talis Philosophi opinio falsa esse dicitur, nulla particulari doctrina distincte nominata, ut quando dicitur expresse *Lucretii doctrina de natura animæ est falsa*) oportet omnino ut qui ita censet, aliquam particularem, & distinctam doctrinam sub generali nomine *doctrinæ talis Philosophi*, concipiat, quia falsitas non cadit in doctrinam, prout est hujus, aut illius Philosophi, sed prout hoc vel illud, quod est veritati oppositum, asserit. Ac proinde hujusmodi propositiones in has alias resolvuntur. *Tale dogma, quod fuit a tali auctore traditum, est falsum.*

Sen-

Sententia docens, animas nostras ex atomis componi, quæ fuit tradita a Lucretio, est falsa: ita ut hæc judicia, cum non distincte exprimentur, duas semper affirmationes includant; alteram primariam, quæ ipsam veritatem spectat, nimirum esse quam maxime a veritate alienum asserere, animas ex atomis constare; alteram, quæ historiam spectat, scilicet hunc errorem fuisse a Lucretio propugnatum.

C A P U T V I I.

De falsitate, quæ tum in terminis complexis, tum in propositionibus incidentibus invenitur.

QUÆ modo edisseruimus celebri quæstioni enodanda possunt inservire, an scilicet falsitas ipsis tantum propositionibus insit, an vero in ideis simplicibus, terminisque inveniatur.

Falsitatem dico potius, quam veritatem; quia unica in rebus veritas est, illarum nimirum, ad mentem Divinam conformitas, sive de iis homines cogitent, sive non; cum nulla possit esse falsitas nisi ad mentem humanam relata, aliamve erroribus obnoxiam, quæ id falso judicat esse, quod non est.

Quæritur ergo, an hæc falsitas in solis propositionibus, judiciisve inveniatur.

Ordinarie respondetur negative, & vere quidem in certo sensu. Hoc tamen non impedit, quominus falsitas aliquando, non in simplicibus ideis, sed in terminis complexis inveniatur; quia ad hoc sufficit, aliquod intercedere iudicium, & aliquam affirmationem, seu expressam, seu virtuales.

Quod clarius elucescet considerato duplici terminorum complexorum genere, tum cujus pronomen explicativum, tum cujus determinativum pronomen est.

Primo horum complexorum generi falsitatem inesse mirum videri non debet, quia prædicatum propositionis incidentis de subjecto affirmatur, ad quod pronomen refertur. Sic in hac propositione, *Alexander, qui est Philippi filius*, affirmo, quamvis incidenter, Alexandrum esse Philippi filium: falsitas autem hic invenitur, si hoc verum non sit.

Sed duo hic, triave necessario notanda. Primo propositionis incidentis falsitatem ordinarie propositionis primariæ veritatem non tollere. Ex. gr. *Alexander, qui fuit filius Philippi, Persas superavit*; hæc propositio pro vera

æsti-

æstimari debet, licet Alexander non fuerit Philippi filius; quia affirmatio propositionis principalis in solum Alexandrum cadit, neque illud, quod incidenter additur, quamvis falsum, impedit, quominus verum sit, Alexandrum Per-
sas superasse.

Si tamen præjudicatum propositionis principalis aliquam cum propositione incidenti connexionem habet, ut hic, *Alexander filius Philippi fuit Amyntæ nepos*, tunc falsitas propositionis incidentis falsam reddit propositionem principalem.

Secundo, honorariis appellationibus, quas moris est quibusdam dignitatibus concedere, ii possunt cohonestari, qui in talibus sunt dignitatibus constituti, quamvis alias significant aliquid, quod iis minime conveniat. Sic, quia olim Episcopi *Sancti*, & *Sanctissimi* salutabantur, in Carthaginensi Collatione, Episcopi Catholici minime dubitarunt Donatistas Episcopos sic compellere, *Sanctissimus Petilianus dixit*: quamvis probe scirent in Episcopum Schismaticum non cadere veram sanctitatem: sic etiam in actibus Apostolorum Divus Paulus Festum Judææ Præsidem *optimum*, & *excellentissimum* dixit, quia ita Præsides ex usu compellabantur.

Tertio, aliter se res habet, si quis honorarii tituli, quem alii tribuit, ipse sit auctor, eique illum, cum loquitur, tribuit, non opinione aliorum, aut vulgi errore; tunc enim jure harum propositionum falsitas ipsi imputari potest. Sic, si quis dicat, *Aristoteles, qui est Princeps Philosophorum*, vel simpliciter, *Princeps Philosophorum asseruit nervos a corde originem ducere*, negari jure non debet, hoc falsum esse, quia Aristoteles Philosophorum Princeps non est vulgaris etenim, licet falsæ, opinionis adstipulatio sufficit. Si tamen quis diceret, *Gassendus, qui est philosophorum perspicacissimus, docuit vacuum esse in rerum natura*; talis in jus vocari potest de collatæ in Gassendum dignitatis amplitudine, illiusque postulari falsitatis, quam quis in illa propositione incidenti sibi persuaserit reperiri. Potest itaque quis falsitatis reus esse, ea appellatione, quæ alicui non convenit, utendo, cum tamen sit culpa cariturus, si alia utatur, quæ illi convenit multo minus. Exemplo sit Johannes XII Pontifex, qui nec *sanctus* erat, nec *castus*, nec *pius*, prout Baronius testatur: qui eum sanctissimum appellarunt, mendacii non poterunt accusari, qui tamen eundem vel *castissimum* dixissent, vel *püissimum*, mendacissima fuissent, licet id tantum per propositionem incidentem

tem fecissent, qualis hæc est, *Johannes XII castissimus Pontifex hoc statuit.*

Hæc sunt, quæ dicenda habui de propositionibus incidentibus, quorum pronomina explicativa sunt: ad illas vero, quod attinet, quarum pronomina sunt determinativa, quales hæc, *Homines, qui sunt pii; Reges qui subditos amant*; certum est, ut plurimum non esse falsitatis capaces: cum prædicatum propositionis incidentis de subjecto, ad quod pronomen refertur, neutiquam affirmetur. Si enim, exempli causa, dicerem, *Judices, qui nihil prece, vel pretio statuunt, dignos esse laudibus*, non tamen ideo affirmarem, aliquos tales Judices esse. Credendum tamen est, in hisce propositionibus esse debere affirmationem tacitam, & virtualem, non quæ actu attributum de subjecto, ad quod pronomen refertur, prædicet, sed quæ possibilem illam prædicationem notet: si vero in hoc peccetur, jure merito tales propositiones falsæ dici poterunt, ut hæc, *Animæ quadratæ solidiores sunt animabus rotundis*. Cum enim *quadratura*, & *rotunditatis* ideæ nihil prorsus commune habeant cum idea animæ sumptæ pro principio cogitationis, ego reor tales propositiones pro falsis habendas.

Immo dici potest maximam errorum, in quibus versamur, partem ex hac radice pullulasse. Nam præconceptæ rei cujuscumque ideæ aliam ideam prorsus disparatam, & incompatibilem adnectimus, cum falso illas cognatas, & compatibles arbitremur, ac cum demum primæ ideæ aliquid ex hac unione attribuimus, quod illi non potest convenire.

Sic cum duas a natura insitas ideas habeamus, alteram substantiæ cogitantis, extensæ alteram, sæpe accidit, ut animam nostram, quæ est substantia cogitans, contemplantes, sensim aliquid admisceamus ideæ substantiæ extensæ: ut cum imaginamur animam nostram debere non minus quam corpus, locum replere; illam non esse, si nullibi sit: quæ tamen proprietates ad corpora tantum pertinent. Et hinc originem duxit impius illorum error, qui animam immortalitate spoliaverunt. Insignis est D. Augustini locus libro decimo de Trinitate, in quo ostendit Sanctus, nihil esse intellectu facilius ipsa animæ natura, sed homines in illa cognoscenda cæcutire; quia illis non sufficit id animæ adscribere, quod clare norunt ad animam pertinere, nimirum esse illam substantiam cogitantem, volentem, dubitantem, cognoscentem; sed insuper illi alia admiscent, quæ ad eam non spectant, dum animam sub aliquibus illorum

lorum phantasmatum imaginantur, sub quibus assuevere corpora concipere.

Cum e contra corpora consideramus, vix cavere possumus, quin aliquid ideæ substantiæ cogitantis iis permisceamus. Hinc dicimus gravia centrum petere; plantas alimenta sibi congrua quærere; naturam in morborum crisis, velle sese exonerare iis, quæ nocent, & sexcenta alia: præcipue dicimus naturam in corporibus nostris velle hoc aut illud facere, cum tamen certiores simus nos nihil tale voluisse, quandoquidem de illo volendo, ne quidem cogitaverimus. Ridiculum autem est aliquid in nobis præter nosmetipsos fingere, quod sciat quid nobis vel noceat, vel conveniat, quod hoc prosequatur, illud fugiat.

Ego etiam huic disparatarum idearum miscellæ adscriberem omnia adversus Deum impiorum murmura. Fieri enim non potest, ut quis quidquam adversus Deum, vel mussitet, si eum, prout revera est, conciperet Omnipotentem, Sapientissimum, Optimum. Sed impii, cum illum quidem concipiant, ut potissimum, supremumque Mundi Dominum, omnia mala, quæ ipsis accidunt, ab illo putant immitti, (neque in hoc falluntur) sed cum eodem tempore, eum sibi figurant crudelem, & injustum, (quod tamen ejus bonitati repugnat) in eum impie invehuntur, quasi injuria mala, quibus premuntur, immitteret.

C A P U T VIII.

De Propositionibus complexis secundum affirmationem, & negationem; deque quadam harum propositionum specie, quas Philosophi Modales vocant.

PRÆter propositiones, quarum subjectum, & prædicatum terminus complexus est, aliæ etiam complexæ sunt, quia illis interseruntur termini, vel propositiones incidentes, quæ formam, hoc est, affirmationem, vel negationem, per verbum notatas tantum afficiunt; ut cum dico, *Ego assero, terram esse rotundam*: *Ego assero*, propositio incidens, parsque propositionis principalis est. Evidens tamen est illam nec subjectum, nec prædicatum afficere, quia nihil in illis immutat; immo eodem modo conciperentur, si simpliciter dicerem, *terra est rotunda*: ac proinde propositio incidens hic in solam affirmationem cadit, quæ duobus potest modis exprimi, per verbum, *est*, ut ordinario fit, vel expressius per verbum, *asserō*.

Eodem modo se res habet in his loquendi formulis, *ergo, verum est, non est verum*; vel cum propositioni interseritur ratio, propositam veritatem fulciens, ut hic, *rationes Astronomicæ convincunt solem esse terra multo majorem*. Prima etenim propositionis pars affirmationis tantum firmamentum est.

Verum enim vero intererit notasse harum propositionum aliquas esse ambigui sensus, deberique varie, pro varia decentis intentione, intelligi. Si enim dicerem; *omnes Philosophi docent res graves sponte deorsum ferri*; si mihi propositum solum est, ostendere gravia sponte deorsum ferri, prima propositionis pars incidens tantum erit, ultimæque partis affirmationem fulcire censenda: si tamen e contra hic solum Philosophorum sententiam referam, non autem apud probem; prima erit propositio principalis, reliqua vero, tantum prædicati; sic enim non affirmarem gravia sponte deorsum ferri, sed tantum omnes Philosophos id docere. Nec est intellectu difficile, duos hosce hujus propositionis intelligendæ modos, ita illam immutare, ut duæ diversæ significationes habentes, fiant. Sed liquido ex sequentibus potest constare, quo demum sensu debeat intelligi talis propositio. Si enim huic, exempli causa, subjungerem: *sed lapidæ sunt res graves; ergo sponte deorsum feruntur*, illico constaret, me illi primam significationem tribuisse; primamque partem incidentem tantum esse. E contra si sic subsumerem: *sed hoc est falsum; ergo evenire potest, ut omnes Philosophi id doceant, quod est falsum*; manifestum est me secundam significationem illi dedisse, id est, prima pars erit propositio principalis, secunda vero pars tantum prædicati.

Inter propositiones complexas, quarum copula, non vero subjectum, aut prædicatum termino complexo afficitur, Philosophi speciatim illas notarunt, quas *Modales* dixere, quia affirmatio, vel negatio in iis modificatur aliquo quatuor horum modorum. Hi sunt *possibilis, contingens, impossibilis, necessarius*. Et quia unusquisque modus, vel affirmari, vel negari potest, ut est *possibile, non est possibile*; & utrobique propositioni affirmativæ, vel negativæ conjungi, ut *terra est rotunda, terra non est rotunda*; unusquisque modus quatuor potest habere propositiones, & omnes simili modi sexdecim, quas his quatuor dictionibus notarunt, *Purea, Iliace, Amabimus, Edentuli*; quarum hæc est interpretatio. Unaquæque syllaba aliquem quatuor modorum notat.

1. Possibilem,	3. Impossibilem,
2. Contingentem,	4. Necessarium.

Vocalis in unaquaque syllaba indicat an modus debeat affirmari, aut negari, & an propositio, quam *Dictum* vocitant, debeat item affirmari, aut negari, hoc modo.

A, notat affirmationem modi, & affirmationem propositionis.

E, affirmationem modi, & propositionis negationem.

I, negationem modi, & affirmationem propositionis.

V, negationem modi, & negationem propositionis.

Operam perderem si exempla, quæ obvia sunt, adducerem. Observandum solum est *Purpurea* respondere vocali A, propositionum incomplexarum; *Iliace* E; *Amabimus* I; *Edentuli* O; atque adeo, ut exempla vera sint, oportere de subjecto dato in *Purpurea* aliquid prædicari, quod universaliter affirmetur: in *Iliace*, quod universaliter negetur: in *Amabimus*, quod particulariter affirmetur: in *Edentuli*, quod particulariter negetur.

Sed quodcumque demum attributum sumatur, verum semper est, omnes quatuor propositiones ejusdem vocis eundem semper sensum habere, atque adeo si illarum aliqua vera sit, ceteras veras esse.

CAPUT IX.

De diversis Propositionum compositarum generibus.

JAM dictum est, eas esse propositiones compositas, quarum subjectum, vel prædicatum duplex est: harum duo sunt genera, unum illarum, in quibus compositio est expressa; alterum illarum, in quibus compositio est magis occulta, quas ob hanc causam Logici *Exponibiles* appellant, cum expositione, sive explicatione indigeant.

Primi generis propositiones compositas in sex species possumus dividere, nimirum in *Copulativas*, & *Disjunctivas*; in *Conditionales*, & *Causales*, in *Relativas*, & *Discretas*.

De Copulativis.

Copulativæ dicuntur, quæ plura subjecta, vel plura prædicata habent colligata per conjunctionem affirmativam, vel negativam, idest per *Et*, vel *Nec*: Nam *Nec* in hisce propositionibus idem præstat, ac conjunctio *Et*, cum *Nec* significet, *Et*, cum negatione, quæ in verbum cadit, non in unionem verborum, quæ connectit. Sic, cum dico: *Nec scientiæ,*

tie, nec divitiæ faciunt hominem beatum, idem est, ac si dicerem, *Scientiæ & divitiæ non faciunt hominem beatum*, quia scientias, & divitias simul connecto, deque utrisque assero, hominem ab iis beatum non fieri: ac proinde idem est ac si dicerem, a scientiis, & divitiis fieri hominem vanum.

Has propositiones in tria genera partiri possumus, primo, quando iis occurrunt plura subjecta, ut

Mors, & vita in manibus linguæ.

Secundo, cum plura prædicata, ut

Auream quisquis mediocritatem

Diligit, tutus caret obsolenti

Sordibus tecti, caret invidenda

Sobrius aula.

Vel,

Sperat infausti; metuit secundis

Alteram sortem, bene præparatum

Pectus.

Tertio, quando tum subjecta, tum prædicata multiplicata sunt, ut

Non domus, aut fundus; non æris acervus, & auri

Ægroti Domini deduxit corpore febres,

Non animo curas.

Ab ambarum partium veritate dependet harum propositionum veritas. Si enim dicerem, *fides, & bona opera sunt ad salutem necessaria*; propositio vera esset, quia utraque necessaria sunt. Sed si dicerem, *fides, & divitiæ sunt necessaria ad salutem*: propositio foret falsa quamvis fides necessaria sit, quia divitiæ necessariæ non sunt.

Propositiones, quæ copulativarum, aliarumque compositarum negativæ, & contradictoriæ habentur, tales non sunt, in quibus negatio reperitur, sed in quibus negatio cedit in conjunctionem; quod fieri potest diversis modis, ut si a negatione propositio incipiat: *non enim amas, & deseris*, inquit D. Augustinus, idest credendum non est, et aliquem amare, & deserere.

Alio etiam modo propositio propositionis copulativæ contradictoria fit, si expresse conjunctio negetur, & quando dicitur fieri non posse, ut idem in eodem tempore hoc sit, & illud.

Amare, & sapere vix Deo conceditur,

Non bene conveniunt, nec in una sede morantur

Majestas, & amor.

De Disjunctivis.

Disjunctivæ magni usus sunt: disjunctivæ autem censentur, in quibus conjunctio disjunctiva, *vel*, sive *aut* invenitur, ut,

Amicitia pares aut accipit, aut facit.

Aut amat, aut odit mulier, nihil tertium.

Qui ab omnibus secretus vivit, vel bestia est, vel Angelus, inquit Aristoteles.

Utilitate tantum, aut metu homines ducuntur.

Vel terra circa Solem fertur, vel Sol circa terram.

Omnis actio a judicio profecta bona est, aut mala.

Harum propositionum veritas debetur necessariæ partium oppositioni, quæ nihil medium admittit. At, quemadmodum, ut necessario veræ sint, nihil prorsus debent admittere, quod sit medium, ita ut moraliter intantum veræ censeantur, sufficit si nihil ordinario interveniat. Hinc omnino certum est, omnem actionem judicio factam, aut bonam esse, aut malam, cum Theologi demonstrent nullam in particulari esse, quæ sit indifferens. Sed quando dicimus, utilitate tantum, aut metu homines duci, hoc absolute verum non est, cum quidam sint, qui neutri horum affectuum obnoxii, officio solo ducuntur: ac proinde non alia veritas in hac propositione est, quam quod hominum pars maxima hos duos affectus ut plurimum sequatur.

Disjunctivæ propositiones eas contradictorias patiuntur, in quibus negatur disjunctionis veritas, quod apud Latinos (ut etiam in ceteris propositionibus omnibus compositis) fit præposita negatione, ut hic, *Non omnis actio est bona, vel mala.*

De conditionalibus.

Conditionales sunt, quarum partes per conditionalem particulam, *Si*, uniantur. Pars prior in qua conditio reperitur, antecedens dicitur, posterior consequens. *Si anima est spiritualis, hæc est antecedens, erit & immortalis, quæ est consequens.*

Hæc consequentia aliquando mediata est, aliquando immediata: mediata tantum est, quando nihil est in terminis, quod utramque partem jungit, ut hic.

Si terra stataria est, Sol movetur.

Si Deus est justus, mali punientur.

Hæ consequentiæ legitimæ sunt, sed non tamen immediate;

diatæ; quia cum partes nullum terminum communem habeant, colligantur solum per id, quod in mente est, sed non effertur: *si terra, & sol respectu sui ipsorum positiones nunquam non variant, necesse est, ut, altera immobili, alter moveatur.*

Cum consequentia immediata est, oportet, ut plurimum, ut primo utraque pars idem subjectum habeat.

Si mors est transitus ad vitam meliorem, mors est appetibilis.

Si pauperes non pavisti, pauperes occidisti.

Secundo vel utraque pars habeat idem attributum, ut,

Si quicquid Deus immitit ad nostri probationem,

Nobis debet esse charum,

Morbi nobis debent esse chari.

Tertio, vel ut prædicatum primæ partis sit subjectum secundæ.

Si patientia est virtus,

Sunt quædam virtutes molestæ.

Quarto, vel denique oportet, subjectum primæ partis sit prædicatum secundæ; quod fieri non potest, nisi secunda pars sit negativa, ut,

Si omnes veri Christiani vivunt secundum Evangelium,

Non sunt multi veri Christiani.

Ad veritatem harum propositionum sufficit attendere ad veritatem consequentiæ tantum. Nam quamvis utraque pars falsa sit, si tamen consequentia sit legitima, propositio, in quantum conditionalis, vera censenda est.

Si voluntas creata potest impedire, ne voluntas Dei absoluta effectum sortiatur, Deus non est omnipotens.

Conditionalibus negativæ contradictoriæ opponuntur, cum conditio negatur, quod apud Latinos præposita negatione fit, ut

Non si miserum fortuna Sinonem,

Finxit, vanum etiam, mendacemque improba fingit.

Sed apud Gallos hæ contradictoriæ per, quouque, una cum adjecta negatione exprimuntur.

Si vous mangez du fruit defendu, vous mourrez.

Quouque vous mangez du fruit defendu, vous ne mourrez pas.

Vel per, n'est pas vray.

Il n'est pas vray, que si vous mangez du fruit defendu, vous mourrez.

De Causalibus.

Causales sunt, quæ duas propositiones continent per causales conjunctiones, *quia*, vel, *ut*, colligatas.

Væ divitibus, quia in hoc mundo receperunt consolationem suam.

Tolluntur in alium, ut lapsu graviore ruant.

Possunt, quia posse videntur,

Rex fuit infelix, quia tali sydere natus.

Ad has propositiones reducuntur, quæ Reduplicativæ appellantur.

Homines, quatenus homines, sunt rationales.

Reges, in quantum reges, soli Deo subsunt.

Ad veritatem harum propositionum requiritur, ut pars altera alterius partis causa sit; hinc etiam oportet utramque esse veram: quod enim falsum est, nec habet causam, nec esse potest causa. Sed utraque pars potest esse vera, cum tamen causalis sit falsa; sic Rex potest esse infelix, & etiam natus sub tali sydere, licet falsum sit ideo fuisse infelicem, qui sub tali sydere natus est.

His itaque proprie contradicitur, cum negatur, hoc esse illius causa; *Non ideo infelix, quia natus sub hoc sydere.*

De Relativis.

Relativæ sunt, quæ aliquam comparationem, sive relationem continent.

Ubi est thesaurus, ibi est cor.

Qualis vita, talis mors.

Tanti es, quantum habes.

In his veritas a comparationis, sive relationis accuratone, & bonitate dependet; iisque contradicitur, cum illa negatur, ut falsum est, *talem mortem esse, qualis vita est; vel, tanti te esse, quantum habes.*

De Discretivis.

Discretivæ sunt, in quibus varia judicia sunt, hæcque varietas particulis, *sed*, *tamen*, aliisque similibus notatur, vel expressis, vel subintellectis.

Fortuna opes auferre, non animum potest.

Et mihi res, non me rebus submittere conor.

Cælum non animum mutant, qui trans mare currunt.

Veri-

Veritas harum propositionum a veritate ambarum partium, discretionisque adhibitæ pendet. Quamvis utraque pars vera sit, absurda tamen foret propositio, si inter illas nulla intercederet oppositio, ut si dicerem, *Judas erat fur, & tamen egre tulit, quod Maria Magdalena unguenta pretiosa in Christum Dominum effuderit.*

Multis modis his propositionibus contradicitur, huic enim propositioni: *Non a divitiis, sed a scientia habetur beatitudo*, omnibus his modis contradicitur.

Beatitudo habetur a divitiis, & non a scientia.

Beatitudo nec habetur a divitiis, nec a scientia.

Beatitudo habetur a divitiis, & a scientia.

Sic videmus copulativas esse discretivarum contradictorias; hæ enim duæ propositiones ultimæ sunt copulativæ.

C A P U T X

De propositionibus sensu compositis.

SUNT autem aliæ propositiones compositæ, quarum compositio occultior est: poterunt autem ad has quatuor species reduci: 1 ad *Exclusivas*: 2 ad *Exceptivas*: 3 ad *Comparativas*: 4 ad *Inceptivas*, & *Desitivas*.

De exclusivis.

Exclusivæ dicuntur, quæ ita prædicatum subjecto convenire designant, ut illi soli conveniat, idest, nulli alteri. Hinc tales propositiones duo in se judicia includunt; ac proinde sunt sensu compositæ. Ad has faciendas utimur adjectivo, *solus*, vel alio simili, ut hic: *Deus solus fruendus, reliqua utenda*, idest, Deus est amandus propter seipsum, reliqua amanda propter Deum.

Quas dederis solas, semper habebis opes, idest, Semper habebis opes, quas liberali manu dederis, & non habebis illas, quas non dederis.

Nobilitas solas, semper habebis opes, idest, Virtus sola reddit hominem nobilem, nec quicquid aliud. *Hoc unum scio, quod nihil scio*, ajebant Academici, idest, hoc unum certum est, nihil esse certi; cetera omnia obscura, & incerta.

Lucanus de Druidibus loquens hanc propositionem disjunctivam e duabus exclusivis componit.

Soli nosse Deos, & Cæli numina vobis,

Aut solis nescire datum est, idest:

Vel vos soli Deos cognoscitis, & alii eos ignorant,

Vel vos soli Deos ignoratis, & alii eos cognoscunt.

Tribus modis his propositionibus contradicitur. 1.

Negando prædicatum, quod dicitur subjecto soli convenire, illi ullo modo convenire. 2. Asserendo illud aliis rebus convenire. 3. Utrumque asserendo.

Sic huic sententiæ, *Nobilitas sola est, atque unica Virtus* contradicitur. 1. Dicendo, virtutem non reddere, aliquem nobilem. 2. Nascendi sortem non minus nobilem reddere, quam virtutem. 3. Dicendo, nascendi sortem nobilitate, non virtutem.

Sic etiam huic Academicorum assertioni, *hoc unum certum esse, nihil esse certi*, diversimode contradicebant Dogmatici, & Pyrrhonici. Dogmatici quippe ajebant illam esse dupliciter falsam: plurima enim a nobis evidentissime cognosci affirmabant, atque adeo non esse verum, nos nihil certi cognoscere. Pyrrhonici autem falsitatis condemnabant illud effatum ob rationem contrariam, nimirum, quia ita omnia apud eos incerta erant, ut etiam illud incertum esset, quod esset nihil certi.

Hanc etiam ob causam Lucanus de Druidibus loquendo lapsus est. Neque enim ulla ratio, ut credamus, urget, vel solos Druidas recte, vel solos erronee de Diis sensisse: cum enim varii esse possint de natura Dei errores, fieri potuit, Druidas ab aliis gentibus diversa de Deo docuisse, & tamen non in minori errore, quam ceteras gentes versatos fuisse.

Præterea observandum est, esse propositiones sensu exclusivas, quamvis ipsa exclusio reticetur; sic versus hic Virgilianus, in quo exclusio notatur,

Una salus victis nullam sperare salutem,

feliciter in hunc Gallicum translatus est, in quo exclusio reticetur.

La salut des vaincus est de n' en point attendre.

Nihilominus usitatus est apud Latinos, quam apud Gallos exclusionem reticere; adeo ut apud illos quædam loquendi formulæ sint, quæ non nisi per propositiones exclusivas Gallice possunt efferi, quamvis in Latinis exclusio non exprimitur. Sic 2 Cor. 10, 17. *Qui gloriatur, in Domino gloriatur*, ita debet Gallice exprimi: *Quæ celuy, qui se glorifie, ne se glorifie qu' au Seigneur.*

Gal. 6, 7. *Quæ seminaverit homo, hæc & metet: Gallice: L'homme ne recueillera, que ce qu'il aura semé.*

Ephes,

Ephes. 4, 5. *Unus Dominus, una fides, unum baptisma:*
Gallice: *Il n'y a qu'un Seigneur, qu'une foy, qu'un baptesme.*

Si diligitis eos, qui vos diligunt, quam mercedem habebitis? Matt. 5, 46. Gallice: *Si vous n'aimez, que ceux; qui vous aiment, quelle recompense en mèriterez vous?*

Apud Senecam in Troade, *Nullas spes habet Troja si tales habet:* Gallice: *Si Troye n'a, que cette esperance, elle n'en a point; quasi diceret, si tantum tales habet.*

De exceptivis.

Exceptivæ sunt, in quibus aliquid de integro subjecto affirmatur, excepto aliquo inferiorum ejusdem subjecti, addita exceptionis particula, qua significatur illud, quod prædicatur, isti inferiori non convenire. Manifestum est, hic duo judicia formari, ac proinde tales propositiones erunt sensu compositæ, ut: *Nullæ sectæ antiquorum Philosophorum præter Platonicos agnoverunt Deum esse incorporeum.* Hic duo habentur; primum, omnes antiquos Philosophos Deum credidisse corporeum: secundum Platonicos contrarium asseruisse. En exempla alia.

Avarus, nisi cum moritur, nihil recte facit.

Et miser nemo, nisi comparatus.

Nemo leditur, nisi a seipso.

Omnes, excepto Sapiente, insaniunt, dicebant Stoici.

His totidem modis contradicitur, quot contraditur exclusivis. 1. Asserendo, Stoicorum Sapientem non minus insanire, quam ceteri mortales. 2. Alios esse, præter hunc sapientem, qui non insaniunt. 3. Dicendo hunc Stoicorum sapientem insanire, ceteros veros mortales esse Sapientes.

Notandum est, propositiones exclusivas ab exceptivis solo phraseos discrimine differre, posseque has in illas nullo negotio mutari. Sic videmus hanc Terentianam exceptivam.

Imperitus, nisi quod ipse facit, nihil rectum putat, in hanc aliam exclusivam a Cornelio Gallo mutatam:

Hoc tantum rectum, quod facit ipse, putat.

De comparativis.

Propositiones, in quibus comparatio instituitur, duo etiam judicia continent. Nam aliud est dicere hanc rem talem esse, aliud asserere, illud, vel magis, vel minus talem esse respectu alterius; ac proinde hujusmodi propositiones sensu compositæ sunt. Exempla;

Amicum perdere est damnorum maximum,

Ridiculum acri

Fortius, & melius magnas plerumque secat res,

Meliora sunt vulnera amici, quam fraudulenta

Oscula inimici.

Variis modis his propositionibus contradicitur. Sic hoc Epicuri placitum, *dolor est malorum maximum*, diversimode a Stoicis, & Peripateticis impugnabatur. Hi namque fatebantur dolorem esse malum, sed una asserebant vitia, ceterosque nimis inordinatos affectus esse mala majora. Cum e contra tantum abesset, ut Stoici dolorem malorum maximum censerent, ut illum in malis nequaquam numerarent.

Sed hic disputari potest, an necesse sit in his propositionibus, ut positivum comparativi utrisque comparationis membrum conveniat; an scilicet ex gratia supponendum sit, duas res bonas esse, ut possimus dicere alteram altera esse meliorem.

Primo intuitu ita videtur; sed obstat usus. Sacra etenim Scriptura non tantum utitur termino comparativo, *melior*, in iis rebus, quæ ambæ sunt bonæ, comparandis, ut, *Melior est sapientia, quam vires; & vir prudens, quam fortis*; sed etiam in illis conferendis; quorum alterum bonum est, alterum malum; ut *melior est patiens arrogante*; quinimo in comparatione duorum malorum, ut, *melius est habitare cum dracone, quam cum muliere litigiosa*: & in Evangelio dicitur, *melius est appenso ad collum molari proijci in mare, quam fidelium minimum scandalizare*.

Hujus ratio petitur ex eo, quod majus bonum melius sit minore, quia illi plus bonitatis inest, quam minori. Ob eandem rationem dicere possumus, licet minus proprie, quod bonum malo melius est, quia quod bonitate præditum est, plus bonitatis habet, quam id, quod ea destituitur; & eodem modo possumus dicere malum melius esse majori malo, quia cum diminutio mali vices boni in malis sustinet, sequitur minus malum plus habere hujusmodi bonitatis, quam majus malum.

Cavendum igitur est, ne nimius disputationis ardor inconsultos nos trahat in vana de hisce loquendi formulis rixas, prout quondam traxit Cresconium e Donatarum grege Grammaticum, cum adversus D. Augustinum scriberet. Dixerat Augustinus: *Traditionem nos (Catholici) vobis (Donatistis) probabilius objicimus*; hinc Cresconius se jure posse arbitratus est, ex Sancti Patris verbis conclu-

cludere, Donatistas eandem traditionem probabiliter saltem Catholicis objicere. *Si enim vos probabilius, aiebat, nos ergo probabiliter; nam gradus iste, quod antepositum est, auget, non quod antedictum est improbat.* Sed primo Sanctus Augustinus conquisitis ex sacris literis exemplis hanc inanem subtilitatem retundit, citato inter reliqua ex Epistola ad Hebræos loco, in quo D. Paulus cum dixisset terram, quæ spinas, tribulosque profert, maledictam esse, ustionemque mereri, subjicit: *Confidimus autem de vobis, fratres charissimi, meliora. Non quia, inquit Augustinus, bona illa erant, quæ supra dixerat, proferre spinas, & tribulos, & ustionem mereri; sed magis, quia mala erant, ut illis vitatis meliora eligerent, & optarent, hoc est, bona tantis malis contraria.* Deinde probat e claris Grammaticis Scriptoribus, quam falsam consequentiam deduxerat Cresconius; cum eodem jure Virgilio objici potuisset, eum bonam sensisse illam morbi violentiam, quæ homines ad artus dentibus laniandos adigebat, cum viris probis his scil. meliora adprecetur.

Dii meliora piis, erroremque hostibus illum:

Discissos nudis laniabant dentibus astus.

Quomodo ergo meliora piis, inquit Sanctus Pater, quasi bona essent istis, & non potius magna mala, qui discissos nudis laniabant dentibus artus.

De Inceptivis, & Desitivis.

Cum quicquid dicimus incipere, vel desinere esse, bina producuntur judicia, alterum de eo, quod illud erat ante tempus, de quo loquimur; alterum de eo, quod sit ab illo tempore; ac proinde hæc propositiones, quarum aliæ inceptivæ, aliæ desitivæ dicuntur, sensu compositæ sunt. Tanta autem has inter similitudo est, ut possint in unam speciem coalescere, unaque tractari. En exempla.

Judæi post captivitatem Babylonicam desierunt uti antiquis literis, quæ hodie Samaritanæ appellantur.

Lingua Latina desiit in Italia esse vulgaris ab annis 500.

Judæi quinto tantum sæculo a Christo nato uti punctis ad vocales designandas cœpere.

His propositionibus contradictoriæ ponuntur ex utroque ad diversa tempora respectu. Sic quidam huic ultimæ propositioni contradicunt, asserentes, licet falso, punctorum usum semper apud Judæos, saltem ad legendum, viguisse, eaque

eaque fuisse in Templo conservata: alii e contra asserentes, illorum usum quinto sæculo recentiore esse.

Observatio Generalis.

Quamvis ostensum sit, posse varias contradictorias opponi his propositionibus exclusivis, & ceteris; nihilominus verum est, cum simpliciter negantur, sine ulteriori additione, negationem debere afficere exclusionem, vel exceptionem, vel comparisonem, vel mutationem factam ab incipiendi, & desinendi vocabulis: quapropter si quis credenti, Epicurum summum bonum non collocasse in voluptate corporis, diceret, *solus Epicurus summum bonum collocavit in voluptate*, si is alter negaret sine ulla alia additione, non satis sensum suum declararet; quia ex simplici negatione suspicari quis posset, eum adhuc arbitrari, Epicurum quidem collocasse summum bonum in voluptate, sed non credere illum in hac sententia esse solitarium.

Eodem modo, perspecta Judicis alicujus æquitate, si quis a me quæreret, *venalisne apud illum etiamnum Justitia sit?* Simpliciter non debeo negare, quia simplex negatio intimaret tantum, Justitiam ab ipso jam non vendi, cum eodem tempore ansam credendi daret, me agnoscere illum, Justitiam olim vendidisse.

Hinc apparet, esse quasdam propositiones, quibus ut responsio reddatur per *simplex est*, vel *non*, iniquus sum, si exigam: quia cum binos sensus includant, justa responsio dari non potest, nisi utrisque explicite respondeatur.

C A P U T XI.

Observationes quedam ad prædicata, & subjecta investiganda in quibusdam Propositionibus, quæ modis minus usitatis efferuntur.

Peccat procul dubio vulgaris Logica, quod tyrones non assuefaciat propositionum, argumentationumque naturæ alias cognoscendæ, quam cum certo ordine, certisque verborum formulis intra Scholarum parietes usitatis annectuntur, quæ sæpissime toto cælo differunt ab iis, quas passim videre est in vulgaribus sermonibus, & in aliorum scriptis, sive oratoria illa, sive ethica, sive quascumque demum alias scientias spectantia.

Hinc plerumque fit, ut nulla alia prædicati, & subjecti
idea

idea formetur, nisi quod illud ultimus, hoc primus propositionis terminus habeatur: item de propositione universali, seu particulari nihil aliud scitur, quam quod in illa, *omnis*, aut *nullus*, in hac, *aliquis* inveniatur.

Cum interim hæc omnia sint erroribus obnoxia, judiciumque opus sit, ea in multis propositionibus detegere, a subjecti, & prædicati investigatione ordiamur.

Unica, & vera regula est, ex sensu propositionis animadvertere id, de quo quid affirmatur, & id, quod affirmatur. Prius subjectum semper erit, posterius prædicatum, quocumque demum ordine disponantur.

Sic apud Latinos nihil frequentius hoc genus propositionibus, *turpe est obsequi libidini*: hic per sensum apparet, *turpe*, esse illud, quod affirmatur, ac proinde esse prædicatum; & *obsequi libidini*, esse illud, de quo affirmatur, quod sit turpe, atque ideo subjectum. Habemus apud D. Paulum, *est quæstus magnus pietas cum sufficientia*; cum genuinus verborum ordo sit, *pietas cum sufficientia est quæstus magnus*, item in his versibus.

Felix, qui potuit rerum cognoscere causas:

Atque metus omnes, & inexorabile fatum

Subjecit pedibus, strepitumque Acherontis avari.
felix prædicatum est, cetera subjectum.

Difficilior sæpe in propositionibus complexis est subjecti, & prædicati investigatio: & jam ostensum est, propositionem principalem aliquando sciri non posse, nisi ex dicendorum serie, loquentisque, vel Auctoris mente, non magis, quam propositionem incidentem.

Sed præter ea, quæ jam diximus, animadvertendum insuper est, in his propositionibus complexis, in quibus pars prima est propositio incidens, pars vero ultima propositio principalis, ut in hujus syllogismi majori, & conclusione videtur.

Deus jubet, nos honorare Reges;

Ludovicus XIV est Rex;

Ergo Deus jubet, nos honorare Ludovicum XIV.

Commutandum esse verbum activum in passivum, ut genuinum subjectum propositionis principalis inveniamus, & in hoc ipso exemplo. Nam evidens est, mihi taliter ratiocinanti primario propositum esse aliquid de Regibus affirmare, e quo postea concludam honorandum esse Ludovicum XIV; ac proinde id, quod de Deo jubente inferitur, incidens tantum est, hancque stabiliens assertionem, Reges sunt honorandi. Ex his sequitur, *Reges*, esse subje-

ctum

etiam majoris, *Ludovicus XIV* conclusionis, quamvis si superficie tenus rem delibemus utrumque videatur esse pars prædicati.

Frequentes etiam apud nostrates Gallos sunt hujusmodi propositiones: *C'est une folie de s'arrêter à des fateurs; C'est la grêle, qui tombe. C'est un Dieu qui nous a rachetés.* Sensus autem satis indicat debito ordine, subjecto scil. præeunte, prædicato subsequente, hoc modo esse efferendas: *S'arrêter à des fateurs est une folie; Ce qui tombe est la grêle; Celui qui nous a rachetés est Dieu.* Numquam fere apud Gallos non est verum, propositiones exorsas a *c'est*, vel in quibus postea occurrit, *qui*, aut *que* habere prædicatum in initio, subjectum vero in fine: sufficiat hoc semel monuisse: & adducta exempla satis ostendunt, ex sensu, non ex ordine verborum de hac re esse judicandum. Est hoc monitum apprime necessarium ne fallamur, & ne pro vitiosis eos syllogismos habeamus, qui legitimi sunt, & optimi. Cum enim in dignoscendis propositionum subjectis, & prædicatis oculati satis non sumus, illos arbitramur regulis contrarios, cum iisdem tamen admissum quadrant.

C A P U T XII.

De confusis subjectis æquivalentibus duobus subjectis.

* **C**Larius intelligendæ naturæ ejus, quod subjectum dicimus in propositionibus, nonnihil momenti habebit, animadversionem quamdam hic adjungere, quam in majori alio opere fecimus, sed cum Logicæ sit, habituram hic locum.

Nempe quotiescumque duæ, vel plures res aliquam similitudinem habentes invicem substituuntur altera alteri in eodem loco, & præcipue si nullam demonstrent sensibilem differentiam; quamvis ab hominibus, metaphysice loquendo, distingui possint, eas tamen in suis communibus sermonibus non distinguunt, sed sub communi idea comprehendunt, quæ illarum differentia tegit, ac declarat id solummodo, quod illis commune est, deque iis loquuntur, quasi de una eadem re.

Ita quamvis singulis pene momentis aer circa nos mutetur, aerem tamen, qui nos circumfundit semper tamquam eundem respicimus, dicimusque ex frigido factum esse calidum, quasi idem esset; cum verius aerille, quem

frigidum sentimus, sæpe alius sit ab eo, qui calidus nobis affunditur.

Hæc aqua, dicimus quandoque loquentes de flumine, nudius tertius turbida erat, en claram tamquam crystallum: quæ tamen esse eadem potest? *In idem flumen bis non descendimus*, inquit Seneca, *manet idem fluminis nomen, aqua trasmissa est.*

Consideramus animalium corpora, deque iis loquimur, tamquam semper eadem essent; quamvis exploratum non habemus, num evolutis aliquot annis maneat adhuc in ipsis aliqua illius materiæ pars, ex qua pridem constabant: nec tantum sic loquimur, cum hoc non animadvertimus, sed etiam cum ad rem expresse attendimus. Communis namque loquendi ratio hoc dicere sinit; hujusce animalis corpus ante decem annos ex quibusdam materiæ partibus compositum erat, nunc vero ex aliis prorsus diversis partibus componitur. Videtur aliqua in hac oratione contradictio si enim partes omnes diversæ sunt, non est idem corpus. Ita sane, sed loquitur tamen veluti de eodem corpore. Quod vero propositiones istas veras facit, est, eundem terminum pro diversis subjectis in hac varia applicatione usurpari.

De Romana Urbe Augustus dicebat a se lateritiam inventam, relinqui marmoream. De Oppido etiam dicitur, de domo, de Ecclesia olim dirutam, deinde restauratam esse. Quænam est igitur hæc *Roma*, quæ modo lateritia est, modo marmorea? Quænam hæc Oppida, domus, Ecclesia aliquando eversa, aliquando reædificata? *Roma* ista, quæ lateritia fuerat, eadem ne est ac *Roma* marmorea? Nequaquam: mens tamen confusam sibi effingit *Romæ* ideam, cui duas qualitates tribuit, aliquando lateritiam esse, aliquando marmoream: & cum inde propositiones facit, dicens ex. gr. *Romam*, quæ ante Augustum lateritia fuerat, marmoream eo moriente fuisse, vox *Roma*, quæ unum subjectum videtur esse, duo tamen realiter distincta significat subjecta, sed conjuncta sub una idea confusa, *Romæ*, quæ efficit, ne mens percipiat horum subjectorum distinctionem.

Inde declaratum est in libro, ex quo ista observatio est desumpta, vanum esse negotium, quod nobis facessere student Ministri in hac propositione, *Hoc est corpus meum*, quod nullum inveniet, quicumque communis sensus lumen sequetur. Sicut enim nemo multum implicatam, & intellectu difficilem esse hanc propositionem dixerit, si de Ec-

clesia quapiam, quæ incensa fuerit, & reædificata, dicatur, *hec Ecclesia ante annos decem conflagravit, nunc ab hinc annum reædificata est*; ita nec jure dici potest, aliamquam esse difficultatem in intelligenda hac propositione, *hoc quod in isto momento panis est, est corpus meum in hoc altero momento*. Verum quidem est non esse idem, *hoc*, in hisce diversis momentis, sicut neque Ecclesia incensa, & Ecclesia reædificata sunt eadem realiter Ecclesia: sed mens concipiens & panem, & corpus Jesu Christi sub communi idea subjecti præsentis, quod exprimit per verbum, *hoc*, tribuit huic objecto, quod realiter duplex est, atque unum ex sola unitate confusionis, esse panem in quodam momento, & corpus Jesu Christi in alio: perinde ac formata ex hac Ecclesia incensa, & ista reædificata, communi idea Ecclesiæ, dat huic confusæ ideæ duo attributa, quæ idem subjecto convenire non possunt.

Hinc sequitur, nullam esse difficultatem in hac propositione, *hoc est corpus meum*, in catholico sensu accepta; est enim epitome hujusce alterius propositionis, quæ perfecte est clara, *hoc, quod est panis in momento isto, est meum corpus in isto alio*; & mens, quod non exprimitur in ea supplet. Nam, ut in fine primæ partis notavimus, quotiescumque utimur pronomine demonstrativo, *hoc*, significaturi rem quampiam sensibus expositam, cum idea præcise formata per pronomen sit confusa, addit illi mens ideas claras, & distinctas a sensibus desumptas instar propositionis incidentis. Christo igitur proferente vocem, *hoc*, Apostolorum mens addidit, *quod est panis*; concipiensque panem esse in hoc momento, hanc apposuit temporis additionem: quare vox, *hoc*, hanc efformabat ideam, *hoc, quod est panis in isto momento*. Sic etiam, dicente illo *esse corpus suum*, Apostoli conceperunt, *hoc est ipsius corpus in eo momento*: ergo expressio ista, *hoc est corpus meum*, in illis format hanc totalem propositionem, *hoc, quod est panis in isto momento, est corpus meum in hoc alio momento*: quæ expressio cum clara sit, ejus epitome, quæ nihil ejusdem ideæ detrahit, clara etiam est.

Quoad difficultatem vero a Ministris oppositam, unam eandemque rem esse non posse panem, & Christi corpus, cum tam respiciat propositionem extensam, *hoc, quod est panis in isto momento, est corpus meum in hoc alio momento*, quam contractam, *hoc est corpus meum*, liquet illam esse non posse nisi frivolam argutiolam, non ab illa diversam, quæ alteri huic propositioni opponi posset, *hec*

Ecclesia incensa fuit aliquando, & deinde restaurata; atque omnes expediri debent hac ratione concipiendi plura subiecta distincta sub eadem idea; quo fit, ut idem terminus modo pro uno subiecto, modo pro alio usurpetur, mente quidem non animadvertente hunc a subiecto in subiectum discursum.

Ceterum nolumus hic de gravi hac quæstione decernere, quam ratione intelligi debeant hæc verba, *hoc est corpus meum*, in sensu ne figuræ, an realitatis. Non enim sufficit demonstrare, propositionem aliquam in sensu quodam posse sumi, oportet insuper probare, eam in illo debere sumi. Cum vero sint ex Ministris, qui ex falsissimæ Logicæ principiis autumant confidenter, verba Christi non pati catholicum sensum, non abs re fuit, demonstrasse hic paucis, nihil esse in sensu catholico, quod non clarum, quod non rationale, quod communi omnium loquendi rationi conforme non sit.

C A P U T XIII.

Aliæ observationes ad investigandum, an propositio sit universalis, vel particularis.

Non absimilia, nec minus necessaria observanda veniunt de propositionis *universalitate & particularitate*.

Prima Observatio. In duas species universalitas distinguenda est, quarum altera *Metaphysica*, altera *Moralis* vocari potest.

Universalitatem metaphysicam illam dico, quæ est perfecta, & sine omni exceptione, ut, *omnis homo est vivens*: nullam enim exceptionem recipit hæc propositio.

Universalitatem moralem dico illam, quæ non est sine omni exceptione, quia in moralibus sufficit, si res, *ut plurimum*, ita sese habeant; sic D. Paulus citat, & probat hoc dictum.

Cretenses semper mendaces, male bestie, ventres pigri.

Idem Apostolus alibi, *Omnes, quæ sua sunt querunt*.
Et Horatius.

*Omnibus hoc vitium est cantoribus, inter amicos,
Ut numquam inducant animum cantare rogati,
Injussi nunquam desistant.*

Et vulgo dicitur, quod

*Mulieres sunt garrulæ,
Adolescentes inconstantes, & varii,*

Senes laudatores temporis acti.

Sufficit in talibus propositionibus, quod ita sese res ut plurimum habeant, neque aliquid ex iis est stricte concludendum.

Cum enim hæ propositiones non adeo generales sint, quin exceptiones patiantur, deductæ ex iis conclusiones poterunt esse falsæ; veluti inferri nequaquam poterit, quemvis in particulari Cretensem mendacem, malamve bestiam fuisse, quamvis D. Paulus in generali approbet versum illum.

Cræentes semper mendaces, mala bestia, ventres pigri, cum fieri potuerit, ut in illa insula quidam fuissent, qui ab hisce vitiis, aliis quidem communibus, fuerint immunes.

Moderatio itaque, quam in his propositionibus moraliter tantum universalibus adhibere debemus, vetat ne hinc particulares ex iis conclusiones eliciamus, nisi multo examine præmisso: illinc ne easdem impugnemus, habeamusve pro falsis; licet quasdam possimus instantias opponere, in quibus a vero abludant, & nobis satis erit, si ab aliis ultra debitos limites extendantur, ostendisse, eas non deberi tam stricte ad litteram intelligi.

Secunda Observatio. Sunt quædam propositiones, quæ inter metaphysicas universales numerari debent, licet quasdam habere exceptiones possint. Nimirum cum hæ exceptiones exoticæ sunt, qualesque ex usu communi sub his terminis universalibus non comprehenduntur. Si dicerem, *Omnes homines habent duo brachia:* hæc propositio in casu communi vera censi debet, ansamque cavillandi caperet, qui esse quædam monstra objiceret, qui homines sunt, licet quaterna brachia habeant, quia palam est in his propositionibus sermonem de prodigiosis partibus non institui, sed solum asseri, ex naturæ ordine bina brachia singulis hominibus contingere. Eodem modo dici potest, omnes homines vocibus uti ad animi sensa significanda, non vero omnes literis scriptis. Extra rationis aleas abiret, qui ad eludendam hujus propositionis veritatem, mutos objiceret, quia evidens est, licet verbis non exprimat, eos solum intelligi hic, in quibus nullus naturæ in corpore formando error sonorum usum impedit, non autem in surdos, qui voces discere, vel mutos, qui easdem formare nequeunt.

Tertia Observatio. Aliæ propositiones sunt, quæ universales habentur, quia, ut Philosophi loquuntur, *de generibus singulorum,* non autem de *singulis generum,* prædicantur, id est, de *singulis alicujus generis speciebus,* non ve-

ro de omnibus specierum individuis. Sic omnia animalia dicuntur in Noemi arca fuisse conservata, quia aliquod singularum specierum fuit conservatum. Christus Dominus Pharisæis dicebat, *decimatis omne olus*; non quod omnia, quæ uspiam erant, olera decimarent, sed quia nulla esset oleris species, quam non decimarent. Sic de se D. Paulus: *Sicut & ego omnibus per omnia placeo*, id est, omni hominum conditioni, Judæis, Gentibus, Christianis; quamvis persecutoribus non placeret, quorum erat non contemnendus numerus. Sic dicimus, *Hic omnibus muneribus functus est*, id est, in omni munerum gradú versatus.

Quarta Observatio. Aliæ propositiones universales tantum sunt, quia subjectum per prædicati partem restringitur; sed partem dico, quia ridiculum foret per integrum prædicatum restringi, ut si quis hanc propositionem, *Omnes homines sunt justi*, veram affirmaret, quia non aliam illi explicationem daret; quam quod omnes justi essent justi; hoc enim foret admodum insulsum. Sed quando prædicatum complexum est, duasque partes habet, ut in hac propositione, *Omnes homines sunt justi per gratiam JESU CHRISTI*, non abs re erit terminum *justi* in subjecto intelligere, licet non exprimatur; quia satis perspicuum est, illam tantum æquivalere huic propositioni, *Omnes homines justos, per gratiam Jesu Christi fuisse justificatos*: quapropter hæc propositio rigide vera est, licet falsa videatur, si id tantum perpendatur, quod expressis terminis in subjecto ponitur; cum tot impii, & peccatores sint, qui non fuerunt per gratiam JESU CHRISTI justificati. In sacris Litteris maximus est propositionum numerus hoc sensu explicandarum, & inter reliquas illa D. Pauli, *sicut omnes in Adam moriuntur, ita omnes in Christo vivificabuntur*. Indubitissimum enim est grandem Ethnicorum numerum, qui in infidelitate mortui sunt nunquam fuisse per Jesum Christum vivificatum, nec aliquam partem habuisse in vita gloriæ, de qua hoc loco loquitur Paulus. Est itaque Apostoli sententia, eos, qui moriuntur, per Adamum mori, & qui vivificantur, per Christum vivificari.

Sunt etiam quædam propositiones hoc tantum pacto moraliter universales, uti quando dicimus, *Gallos esse in militia strenuos: Batavos expertos nautas; Flandros bonos piflores; Italos optimos Comædos*; intelligendum solum est illos Gallos, qui sunt milites, esse ut plurimum militum strenuos, & ita de reliquis,

Quinta Observatio. Credendum est, nullas esse notas particularitatis indices præter hos terminos, *quidam*, *aliquis*, & similes; cum e contra raro accidat, ut illi adhibeantur, præsertim apud Gallos.

Quando apud illos particulæ, *des*, aut, *de*, pluralem numerum denotant hujus articuli, *un*, ex nupera observatione Grammatices Generalis, terminos, quibus adhærent particulares faciunt, qui tamen ut plurimum generales sunt adjuncto articulo, *les*; hanc ob rationem magnum discrimen est inter has propositiones: *Les medecins croient maintenant, qu'il est bon de boire pendant le chaud de la fièvre; & des medecins croient maintenant, que le sang ne se fait point dans le foie.* In prima etenim propositione, *les medecins*, omnes Medicos concludit; in secunda, *des medecins*, quosdam tantum particulares notat.

Sed particulis *des*, vel *de*, vel *un* in singulari, præponitur, *il y a*, ut hic *il y a des medecins*; idque duobus modis,

Primo, Si post particulam *des*, vel *un*, ponatur nomen substantivum pro subjecto, & adjectivum pro prædicato, neque refert utrum horum præcedat, sequaturve, ut, *il y a des douleurs salutaires*; *il y a des plaisirs funestes*; *il y a des faux amis*; *il y a une humilité genereuse*; *il y a des vices couverts de l'apparence de la vertu.* Hæc apud Gallos hoc modo exprimentur; in Scholis vero per dictionem, *quidam*, ut *quidam dolores sunt salutare*, *quædam humilitas est generosa.*

Secundo, Cum substantivo adjectivum per pronomen, *qui*, connectitur, ut *Il y a des craintes, qui sont raisonnables.* Sed pronomen, *qui*, hic non impedit, quo minus propositio sensu simplex sit, quamvis sit verbis complexum. Nam idem est, ac si quis diceret *quelques craintes sont raisonnables*: hæque formulæ loquendi apud Gallos illis aliis usitatiores sunt, ut *Il y a des hommes, qui n'aiment qu'eux memes*: *Il y a des Chretiens qui sont indignes de ce nom.*

Latini etiam nonnumquam tali verborum circuitu utuntur, sic Horatius:

Sunt quibus in Satira videar nimis acer, & ultra Legem tendere:
quod idem est, ac si quis diceret, *quidam existimant, me nimis acrem in Satira: in sacris item Literis habetur, Est qui nequiter se humiliat.*

Hæc dictio, *omnis*, cum annexa negatione propositionem ad particularitatem redigit, cum hoc discrimine quod

apud Latinos negatio dictionem, *omnis*, debet præcedere, apud Gallos vero sequi. *Non omnis, qui mihi dicit, Domine, Domine, intrabit in Regnum Cælorum; Tour ceux, qui me disent, Seigneur, Seigneur, n' entreront point dans le Roiaume des Cieux: Non omne peccatum est crimen; tout pechè n'est pas crime.*

Apud Hebræos, *non omnis*, sumitur pro *nullo*: *Non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens*: hujus ratio est, quia apud illos negatio *verbum* afficit, non vero particulam, *omnis*.

Sexta Observatio. Quas præmisimus observationes, suas habent utilitates, quando termini universalitatis, vel particularitatis *omnis, nullus, aliquis*, inveniuntur: sed quando illi absunt, ut hic, *homo est rationalis, homo est justus*, celebris apud Philosophos quæstio instituitur, an tales propositiones, quas *indefinitas* vocant, sint universales, an particulares censeri debeant: debent autem solitariæ esse extra omnem orationis seriem; vel saltem esse a dictis, dicendisque ad nullum sensum determinatæ: quia indubium est, sensum propositionis alias ambiguz posse ab iis, qui præcedunt, aut sequuntur, in oratione erui.

Philosophorum pars maxima, indefinitam propositionem spectatam in se, pronunciarunt, pro universali esse habendam in materia necessaria; pro particulari in materia contingenti.

Non me latet, hanc esse doctissimorum Virorum sententiam, est tamen falsissima: e contra dicendum est, propositionem indefinitam esse universalem in quacumque demum materia fiat, cum aliquid de termino communi affirmatur: ac proinde in materia contingenti non debet dici propositio particularis, sed propositio universalis falsa. Nec aliud de iis iudicium homines ferunt, natura duce; illas enim ut falsas rejiciunt, quando universaliter veræ non sunt, saltem universalitate morali, quæ in communi sermone de rebus, quæ passim aguntur, sufficit.

Quis enim dicentem ferret, *Ursos esse albos, Homines nigros, Parisienses nobiles, Polonos Socinianos, Anglos Tremulos?* Et tamen ex horum Philosophorum distinctione oportet, has propositiones esse verissimas; cum enim indefinitæ sint, in materia contingenti pro particularibus haberi deberent. Jam vero certissimum est, quosdam ursos esse albos, quales in nova Zembla inveniuntur; quosdam homines esse nigros, nimirum Æthiopes, quosdam Parisienses esse nobiles; quosdam Polonos Socinianos; & denique quosdam

dam Anglos Tremulos. Claro itaque clarius est hujusmodi propositiones, in quacumque materia fiant, esse universales; sed in materia contingenti sufficere universalitatem moralem. Veræ itaque sunt hæc propositiones: *Galli sunt fortes; Itali suspicaces; Germani proceri; Orientales voluptuosi*, quamvis de omnibus in particulari veræ non sunt; sufficit enim in talibus, quod quoad maximam partem veræ sint.

Poterit itaque hic alia distinctio adhiberi, quæ ad rem magis sit, scilicet has propositiones indefinitas in materia doctrinali universales esse, ut hic, *Angeli sunt incorporei*; in rebus vero facti, & narrationibus historicis esse particulares, ut quando in Evangelio dicitur, *Milites, plectentes coronam de spinis, imposuerunt capiti ejus*; perspicuum enim est hic aliquos, non omnes milites intelligi. Et ratio est: res gestæ singulares, præsertim si Cuidam certo tempori determinate assignentur, per terminum communem ut plurimum non exprimentur, nisi addita aliqua particularitate, cujus distincta idea est in mente ejus, qui propositiones facit; adeo ut, si rem rite perpendamus tales propositiones potius singulares debent vocari, quam particulares, ut patet ex iis, quæ P. I, Cap. 8, & P. II, Cap. 6, dicta sunt de Terminis sensu complexis.

Septima Observatio. Hæc denique nomina, *corpus, communitas, populus*, si collective, ut solet, sumantur pro integro corpore, communitate, & populo; propositiones, quibus inferuntur, non proprie universale reddunt, nec etiam particulares, sed potius singulares. Sic quando dico, *Romani Carthaginenses dejecerunt, Veneti bellum gerunt adversus Turcas, Judices illius Curie reum condemnaverunt*, propositiones condo, quæ universales non sunt, quia sic unusquisque Romanus dici poterit Carthaginenses devicisse, quod falsum est; neque particulares, quia plus in illis habetur, quam si dicerem aliquos Romanos Carthaginenses superasse: sed sunt singulares, quia in illis populus consideratur tamquam homo moraliter unus, plura sæcula vivens, tamdiu subsistens, quamdiu Respublica durat, & qui non desinit agere toto hoc tempore per eos, ex quibus componitur, ut homo agit per sua membra. Hinc dicere possumus, Romanos superatos a Gallis (qui Romam occupaverunt) ipsos Gallos tempore Cæsaris devicisse; per hunc unum, eundemque terminum, *Romanos*, intelligentes, & illos, qui olim victi fuere, & eos, qui alias vicere; licet ex iis, qui olim victi fuere, nemo fuerit inter illos, qui

po-

postea vicerunt; Atque ex his intelligi potest, quam aenoso solo innitatur vanitas eorum, qui Nationis suæ præclare gestis gloriantur, iisque superbiunt, quasi sua forent; in quibus tamen nullam habuerunt partem: quod peræque absurdum est, ac si auris surda de oculi vivacitate; aut de dexteritate manus gloriatur.

C A P U T X I V.

De Propositionibus, in quibus rerum nomina tribuuntur signis.

* **D**ICTUM est in Prima Parte, ex ideis alias habere pro objectis res, alias signa rerum. Cum vero hæc signorum ideæ verbis alligatæ componunt propositiones, fit, (quæ res digna est, quæ hic examinetur, & ad Logicam pertinens) ut de ipsis res ipsæ significatæ affirmantur. Quærendum est, quando nam id jure fieri possit; præcipue in signis institutis; nam in naturalibus nulla est difficultas: quæ enim relatio inter ejusmodi signa, & res intercedit, aperte declarat, cum de signo rem significatam affirmamus, velle nos dicere, non esse quidem hoc signum idem cum re realiter, sed significatione, & figura. Ita sine ulla præparatione, aut difficultate dicemus de Cæsaris simulacro, Cæsarem esse, & de Italiæ tabula, esse Italiam.

Hæc igitur regula, quæ res significatas affirmari permittit de ipsarum signis, tantum examinanda est in signis ex hominum instituto significantibus, quæ non declarant per visibilem relationem sensum, in quo ejusmodi propositiones intelliguntur; unde plurimæ disputationes originem habere.

Videtur quibusdam, id sine discrimine fieri posse, ac satis esse, ut demonstretur, aliquam propositionem rationabilem esse, cum in sensu figuræ, aut signi accipitur, dicere usitatum esse tribuere signis nomina rerum significatarum. Id tamen verum non est, cum innumeræ sint propositiones, quæ insolentes forent, si rerum significatarum nomina signis tribuerentur; quod in illis nunquam fit, cum sint insuetæ, & absurdæ. Ita si quis in sua mente decrevisset, rebus quibusdam alias significari, risu dignus esset, si, nullo ex his, ad quos loqueretur, admonito, auderet his arbitrariis signis tribuere rerum nomina, diceretque, ex. gr. lapidem quempiam esse equum, asinum Regem Persarum, quia sic secum de signis illis decrevit.

Prima igitur regula, in hac re servanda, est, non licere sine discrimine tribuere signis rerum nomina.

Secunda, quæ præcedentis est consequutio, est, solam terminorum evidentem incompatibilitatem non sufficere, ut animum intendamus ad sensum signi, concludamusque, propositionem illam, quæ proprie sumi non potest, intelligendam ideo esse in aliquo sensu signi. Secus nulla foret absurda propositio, & quo esset in proprio sensu impossibilis, proclivius in sensum signi relaberemur, quod tamen non est verum. Quis enim pateretur aliquem, sine ulla præparatione, sed vi solius secretæ destinationis, dicentem, Mare esse Cœlum, terram esse Lunam, & arborem Regem? Quis non videt, nullam fore ad dementiæ opinionem brevioram viam, quam velle hanc loquendi rationem inter homines inducere? Oportet igitur eum, ad quem verba fiunt, aliquo pacto præparatum esse, ut ejusmodi propositionibus jure uti possimus; circa quas præparationes notandum est, alias esse sufficientes; alias non sufficientes, sed impares.

1. Relationes longinquæ, quæ nec sensibus, nec primo mentis intuitu videntur, quæque non aliter, quam meditatione deteguntur, nullatenus idoneæ sunt tribuendo statim signis nomina rerum significatarum. Vix enim in rebus omnibus ejusmodi relationes non invenies: liquet vero has relationes, quæ non statim videntur, non satis esse, ut homines ad figuræ sensum traducant.

2. Nec sufficit, ut tribuantur signis rerum significatarum nomina, in prima significatione, quam quis fecerit, scire eos, ad quos verba fiunt, considerare illa tamquam signa rerum penitus diversarum. Scimus ex. gr. laurum esse signum victoriæ, & olivam pacis, hac tamen cognitione mens nostra non præparatur, ut patiamur hominem, cui libuerit laurum signum Regis Sinarum facere, olivam Imperatoris Turcarum, sine modo dicentem: viden hanc laurum? est Rex Sinarum, & hanc olivam? est Imperator Turcarum.

3. Quæcumque præparatio, quæ mentem ad aliquid magnum expectandum tantum dirigit, non eam disponens, ut peculiariter rem quampiam ut signum respiciat, non est idonea, quæ potestatem faciat tribuendi signo nomen rei significatæ in prima institutione. Ratio perspicua est, quia nulla est, directa, & proxima consequentia inter ideam magni, & ideam signi; & ideo altera ad alteram non perducit.

Est vero idonea utique præparatio, ut rerum nomina
tri-

tribuuntur signis, cum in illorum mente, ad quos verba fiunt, cernitur, eos, habentes res aliquas ut signa, solum laborare, ut sciant, quid tandem significant.

Hoc pacto Joseph respondere potuit Pharaoni, septem boves pingues, & septem spicas plenas, quas per quietem viderat, esse septem ubertatis annos; & septem boves tenues, atque macilentas, septemque spicas tenues, septem annos famis. Videbat enim Pharaonem de ea tantummodo re sollicitum, & ita interius quærentem: quid tandem hæc boves pingues, & tenues, hæcque spicæ plenæ, & vacuæ sibi volunt?

Ita Daniel optimo jure respondit Nabuchodonosor eum esse caput aureum; proposuerat enim ille somnium, in quo viderat statuam habentem caput aureum, cujus somnii a Daniele interpretationem quæsierat.

Ita cum quis parabolam a se propositam explicare incipit, iis, ad quos loquitur, jam omnes parabolæ partes ut signa conspicientibus, jus habet in uniuscujusque partis explicatione tribuendi signo rei significatæ nomen.

Sic postquam Deus ostendit Prophetæ Ezechieli *in spiritu* campum plenum ossibus; & cum Prophetæ visa a rebus ipsis distinguerent, & assuevissent illis accipiendis, ut signis; Deus ad ipsum multum perspicue loquitur, dicens: *Ossa hæc universa domus Israel est*, idest eam significant.

Hæ sunt certæ præparationes: ut vero alia exempla non cernimus, in quibus constet, attributa fuisse signis nomina rerum significaturum, nisi ea, in quibus eadem inveniuntur; colligi inde potest illud sensus communis pronunciatum: Numquam tribui signis rerum nomina, nisi demum, cum jure credi potest, ea tamquam signa respici, perspectumque sit in aliorum mentibus, illos non sollicitos esse noscendi quid sint, sed quid significant.

Ut autem pleræque omnes morales regulæ patiuntur exceptiones, dubitari posset, an aliquæ huic modo propositæ in uno tantum casu adjici debeat. Nempe cum res significata ea est, ut aliquo modo exigat notari per aliquod signum, ita ut simul, ac ipsius nomen pronuncietur, noverit mens, subjectum, cui adjunctum est, eidem significandæ destinatum esse. Ita cum pacta fere per externa signa notentur, si hæc vox, *pactum*, affirmetur de re quapiam externa, menti obversari posset, de ipsa, tamquam de suo ipsius signo affirmari: itaut quotiescumque in Scriptura haberetur, *Circumcisionem esse pactum*, nihil fere erit, quod miremur; pactum enim defert ideam signi in rem, cui est adjunctum:

ac proinde, sicut qui propositionem aliquam audit, concipit attributum, & attributi qualitates, antequam id cum subjecto connectat; credi potest audientem hanc propositionem, *Circumcisio est pactum*, satis præparatum esse concipiendo, circumcisionem non esse pactum, nisi in signo; cum *pacti* verbum in mente ipsius hanc ideam excitarit, non quidem antequam pronunciatum fuerit, sed priusquam in ipsius mente conjunctum fuerit cum verbo *Circumcisionis*.

Dixi res, quæ verisimiliter exigunt denotari per signa, exceptionem fore positæ regulæ, quæ præcedentem præparationem postulat, qua respiciatur signum tamquam signum, ut possit de eo affirmari res significata: posset enim contrarium credi. Etenim 1 hæc propositio, *Circumcisio est pactum*, non est in sacris literis, quæ tamen habent: *Hoc est pactum meum, quod observabitis inter me, & vos, & semen tuum post te: circumcidetur ex vobis omne masculinum*. Jam vero non est in his verbis dictum, Circumcisionem esse pactum; sed circumcisio mandatur, utpote conditio pacti. Verum quidem est, Deum exegisse hanc conditionem, ut circumcisio esset signum pacti, ut sequens versus declarat, *ut sit in signum fœderis*. Sed ut esset signum, necesse erat, ut ipsius observatio mandaretur, feretque ipsa pacti conditio, id quod est, quod continetur in præcedenti versu.

2. Hæc verba S. Lucæ; *Hic est calix, novum testamentum in sanguine meo*, quæ etiam allegantur, minorem quoque evidentiam habent, quam ut confirmet istam exceptionem. Cum enim *Testamenti* verbum non significet tantum ultimam testatoris voluntatem, sed magis proprie etiam instrumentum, quod eam declarat, nihil figuram habet appellare calicem Sanguinis Jesu Christi, *Testamentum*: est enim tessera, pignus, & signum ultimæ voluntatis Jesu Christi, novi fœderis instrumentum.

Ut ut sit, cum hæc exceptio hinc dubia sit, hinc vero rarissima, cumque paucissimæ sint res, quæ exigant ex se notari per signa; ipsæ non prohibent usum, & applicationem regulæ in omnibus aliis rebus, quæ qualitatem istam non habent, quasque homines non consueverunt per signa instituta designare. Tenendum enim est hoc æquitatis principium, plerasque omnes regulas, quæ exceptiones patiuntur, non protinus vim propriam amittere in rebus, quæ in exceptionibus non comprehenduntur.

Ex istis principiis dirimenda est gravis hæc quæstio, num
his

his verbis; *Hoc est corpus meum*, sensus figuræ tribui possit; vel potius juxta hæc principia ubique terrarum hæc quæstio dirempta sit, natura ipsa concurrentibus universis Mundi nationibus ad accipienda hæc verba in sensu realitatis, & excludendum sensum figuræ. Apostolis enim non respicientibus panem, ut signum, neque de ipsius significatione sollicitis, non potuisset Jesus Christus tribuere signis nomina rerum, nisi contra omnium hominum usum loqui, & Apostolos decipere voluisset. Poterant illi forte, quod Christus faciebat, tamquam magnum quid respicere, sed id satis non erat.

Nihil est ulterius animadvertendum circa signa, quibus rerum nomina tribuuntur, nisi vel maxime distinguendas esse expressiones, in quibus rei nomine utimur denotando signo, sicuti cum Alexandri tabulam Alexandri nomine appellamus, & illas, in quibus denotato signo proprio nomine, aut pronomine aliquo, de eo affirmatur res significata. Hæc enim regula, qua necesse est, ut iis, ad quos loquimur, respiciant jam signum, ut signum, non intelligitur de priori genere expressionum, sed tantum de secundo, in quo expresse res significata affirmatur de signo. Fere enim hisce expressionibus utimur demonstraturi iis, ad quos verba facimus, id, quod hoc signum significat; & tunc demum facimus, cum satis præparati sunt ad concipiendum signum non esse rem significatam, nisi significatione tenus, & figura.

C A P U T XV.

De binis Propositionum generibus ad scientias comparandis maxime necessariis, Divisione scilicet, & Definitione, & primum de Divisione.

Speciatim aliquid necesse erit disserere de binis propositionum generibus, quæ magni usus sunt in scientiis, *Divisione scilicet, & Definitione.*

Divisio est totius in omnia, quæ continet distributio. Sic sicut duplex est totum, sic etiam duo sunt genera divisionum. Alterum *totum* constat pluribus partibus realiter distinctis, quod proprie *totum* apud Latinos vocatur, ejusque partes *integrantes* dicuntur. Hujus *totius* divisio peculiari nomine *Partitio* appellatur. Sic domus in tectum, parietes, fundamentum; Urbs in regiones; Regnum in provincias; homo in corpus, & animam; corpus in membra dividuntur.

Hujus

Hujus divisionis rite faciendæ methodus sita est in accurata, ita ut nihil omittatur, partium numeratione.

Aliud *totum* apud Latinos *omne* dicitur, illiusque partes vocantur, *partes subjectivæ*, aut *inferiora*; quia hujusmodi *totum* est terminus universalis, partesque ipsius sunt subjecta in ejus extensione comprehensa. Sic *Animal* hoc pacto *totum* est, cujus inferiora *homo*, & *brutum*, in illius extensione comprehensa, sunt partes subjectivæ.

Hæc divisio proprie retinet divisionis nomen, quatuorque illius genera sub observationem cadunt.

Primum, quando genus dividitur per species. Sic *omnis substantia est corpus, aut ens: omne animal est homo, aut brutum.*

Secundum, quando genus dividitur per differentias. Sic, *omne animal est rationale, aut irrationale; omnis numerus, aut par, aut impar; omnis propositio est vera, aut falsa; omnis linea aut recta, aut curva.*

Tertium, quando terminus communis dividitur per accidentia opposita, quorum capax est, vel secundum subjectorum, aut temporis diversitatem; ut *omnis stella vel a se lucem mittit, vel mutuam ab alio remittit; omne corpus vel movetur, vel quiescit; omnes Galli vel nobiles sunt, vel plebeji; omnes homines vel bene, vel male se habent; omnis gens vel vocibus utitur ad mentem exprimendam, vel etiam, præter voces, scriptura.*

Quartum, quando accidens dividitur in varia subjecta. Sic *bona dividuntur in bona mentis, & illa, quæ sunt corporis.*

Regulæ divisionis sunt. Prima, divisio debet esse integra, id est, membra divisionis debent integram termini divisi extensionem exhaustire. Sic *par*, & *impar* integram numeri extensionem exhaustiunt, cum nullus numerus sit, qui non sit, aut par, aut impar. Numquam fere sæpius in ratiocinando peccatur; quam cum non satis ad hanc regulam attenditur; errorisque causa oritur ex eo, quod quidam termini ita creduntur oppositi, ut nihil medium videantur admittere, cum tamen revera admittant. Sic inter indoctum, & doctum, quædam intercedit mediocritas doctrinæ, quæ licet hominem ex indoctorum fæce eximat, eundem tamen eruditorum cætibus non inserit: sic inter sceleratum, & probum quidam medius status est, de quo dici potest, quod de Galba Tacitus, *magis extra vitia, quam cum virtutibus*: quidam enim cum nullis enormibus vitiis teneantur, scelerati, aut flagitiosi non dicuntur, qui tamen, cum nullam virtutibus operam dent, pii, aut probi dici non debent;

bent; quamvis apud Deum quam maxime vitio vertatur, virtutibus carere. Inter sanum, & ægrotum est hominis conditio convalescentis: noctem dies excipit, sed interlucen- te crepusculo: oppositorum vitiorum virtus media est; sic pietatem hinc inde includunt impietas, & superstitio. Est quoque nonnumquam hoc medium duplex; sic inter avaritiam, & prodigalitatem mediant liberalitas, & laudabilis parcimonia; inter metum, quo ad omnia consternamur, & temeritatem, qua nihil exhorrescimus, est quædam generositas, quæ pericula non pertimescit, atque etiam approbanda præcautio, ea pericula devitans, quibus opportunum non est, nos exponere.

Secunda regula, quæ prioris consecutaria est, docet membra debere esse opposita: sic opponuntur *par*, & *impar*; *rationale*, & *irrationale*. Sed hic notandum venit, quod prima parte dictum est, necesse scilicet non esse, ut omnes differentiæ, per quas hæc membra opponuntur, sint positivæ; sed sufficere, si illarum aliqua talis sit, reliquæ vero ipsum tantum genus cum hujus differentiæ negatione; im- mo hinc oritur certissima membrorum oppositio. Sic brutum ab homine distinguitur per solam rationis carentiam, quæ nihil positivum est: sic imparitas in numeris est solum ne- gatio divisibilitatis in duas partes æquales: sic in *numero primo*, nihil est, quod non sit unitas; qui autem primus dicitur, in hoc unice a composito differt, quod nullam ali- am mensuram habeat præter unitatem.

Fatendum tamen est, præstare differentias oppositas ter- minis positivis designare, cum id fieri potest; cum hinc cla- rius innotescat natura membrorum divisionis. Hanc ob cau- sam substantiæ divisio in cogitantem, & extensam, præfe- renda est vulgatæ divisioni in materialem, & immaterialem, vel in corpoream, & incorpoream: hæ enim voces, *imma- teriale*, & *incorporeum*, in nobis ideam valde imperfectam, & confusam excitant ejus, quod per nomen *substantiæ co- gitantis* multo melius significatur.

Tertia regula a secunda deducitur, docetque, alterum membrum ita non debere in altero includi, ut illud de ip- so possit affirmari; quamvis fortasse possit alio modo in- cludi. Nam linea in superficie est tamquam ipsius superfi- ciei terminus; superficies in solido, ut illius etiam termi- nus: sed hoc non impedit, quominus extensum recte divi- dantur in lineam, superficiem, & solidum; quia affirmari non potest, quod linea sit superficies, aut superficies soli- dum. Sed e contra dividi numerus non potest in parem, impa-

imparem, & quadratum; quia cum omnis numerus quadratus sit, aut par, aut impar, in duobus prioribus membris includitur.

Eadem ob causam dividi non debet opinio in veram, falsam, & probabilem; quia omnis opinio probabilis est vel vera, vel falsa. Sed dividi potest in veram, & falsam; quæ denuo poterunt subdividi in certas, & probabiles.

Ramus cum Ramistis plurimum adlaboraverunt ad probandum, omnem divisionem debere esse bimbrem. Præstat id quidem, cum commodius fieri potest: sed cum in scientiarum investigatione claritas, facilitasque maxime querantur, etiam divisiones in tria, plurave membra rejici non debent, quando illæ connaturaliores sunt; vel etiam si ad divisiones bimbres faciendas opus sit aliis subdivisionibus violentis, & ut ita dicam, prænaturalibus. Sic etenim mens obruit grandi subdivisionum numero, quæ difficilius memoriæ insident, quam ipsa divisio in plura membra facta: divisionis autem præcipuus usus est, mentem, memoriæque sublevare. Exempli causa, nonne brevius, simplicius, magisque ad rei naturam dividitur *Extensum* in lineam, superficiem, & solidum; quam si cum Ramo dicereamus, *Magnitudo est linea, vel lineatum; lineatum est superficies, vel solidum?*

Denique observandum est, pari errore implicari, qui dividendo vel nimii sunt, vel nimis parci: alteri quippe mentem non illustrant, quam alteri dissipant, & confundunt. Crassotus, inter Aristotelis interpretes alicujus nominis Philosophus, operi suo labem nimia divisionum farragine aspersit: sic etenim in illam, quam devitare nitimur, confusionem labimur: *Confusum est, quicquid in pulverem factum est.*

CAPUT XVI.

De Definitione, quæ Definitio rei dicitur.

Satis prolixè prima parte de nominum definitionibus tractavimus, ostendimusque eas cum rerum definitionibus non esse confundendas; quia nominum definitiones arbitrariæ prorsus sunt, cum e contra definitiones rerum a nobis ipsis non dependeant, sed ab iis, quæ in veris rerum ideis includuntur: neque principiorum vices gerere possunt, sed considerari debent tamquam propositiones, quæ sæpe rationibus sunt stabiliendæ, quæque impugnari possunt. De hoc igitur

H

postre.

postremo definitionum genere sermonem hoc loco instituemus.

Definitionum rei duæ sunt species, altera accuratior, cui *definitionis* nomen competit; minus accurata altera, quæ *descriptio* dicitur.

Quæ accuratior est naturam rei per attributa essentialia explicat, quorum illud, quod commune est, *genus appellatur*, quæ vero propria, *differentia*.

Sic homo definitur *animal rationale*; mens, *substantia cogitans*; corpus, *substantia extensa*; Deus, *ens perfectissimum*. Videndum quantum fieri potest, ut genus in definitione sit genus proximum, non autem remotum.

Instituitur aliquando definitio per partes integrantes: sic homo definitur *ens compositum ex mente, & corpore*. Sed etiam tunc aliquid ponitur, quod generis locum supplet; ut hic, *ens compositum*, reliqua pro differentia sunt.

Minus accurata definitio, descriptio dicta, ea est, quæ rem notam facit per accidentia propria, atque ita determinat, ut nobis possimus illius ideam formare, quæ illam ab omni alia re distinguat.

Hoc pacto plantæ, fructus, animalia describuntur per figuras, magnitudines, colores, atque alia similia accidentia: In hoc descriptionum genere poetæ, & oratores plurimi sunt.

Aliæ etiam definitiones, sive descriptiones fiunt per causas, materiam, formam, finem, &c. sic definitur horologium, *Machina ex ferro variis rotis constans, quarum motus regularis idoneus est ad horas indicandas*.

Tria requiruntur ad perfectam definitionem. 1. debet esse universalis. 2. propria. 3. clara.

1. Debet esse universalis, id est debet totum definitum comprehendere: hinc vulgata temporis definitio: scilicet *mensura motus*, peccat; quia verosimillimum est, tempus mensuram esse non minus quietis, quam motus: non minus etenim dicimus res tanto tempore fuisse in quiete, quam in motu: ita ut tempus nil aliud esse videatur, quam duratio creaturæ, in quocumque statu ea sit.

2. Debet esse propria, id est, debet non nisi definito convenire. Hinc peccat vulgaris Elementorum definitio, qua definiuntur, *corpora simplicia corruptibilia*: quia cum corpora cœlestia, (etiam ex placitis horum philosophorum) non minus simplicia sint, quam ipsa Elementa; ratio nulla suadet non debere in Cœlis mutationes accidere, iis analogas, quas hic super terram cernimus. Quinimo (ut missos faciamus

mus cometas, quos jam constat et terrenis exhalationibus non concrecere, ut Aristoteli quondam visum) etiam in Sole detectæ sunt maculæ, quæ licet multo majores, nostratium nubium instar, coguntur, ac dissipantur.

3. Debet esse clara, idest, debet ideam rei definitæ red- dere clariorem, & distinctiorem, nobisque illius naturam, quantum fieri potest, propalare; ita ut nobis usui esse possit, ad præcipuas proprietates inde demonstrandas. Hoc illud est, quod in definitionibus condendis palmarium est, & in quo definitionum Aristotelis pars magna peccat.

Quis enim clarius naturam motus intellexit ope hujus definitionis: *Actus entis in potentia, quatenus in potentia?* Numquid non idea motus nobis a natura indita cepties clarior est? Et quibus demum proprietatibus explicandis profuit illa definitio?

Nec sane huic præferendæ sunt quatuor illæ definitiones decantatæ totidem primarum qualitatum, *sicci, humidi, calidi, & frigidi.*

Aristoteli siccum est, *quod suo termino facile continetur, difficulter alieno*; humidum, *quod difficulter suo termino continetur, facile alieno.*

Ast 1. Hæ definitiones melius quadrant corporibus duris, & liquidis, quam humidis, & siccis: de aere dicimus, quod hic humidus sit, illic siccus, quamvis numquam non facile alienis terminis contineatur, cum corpus liquidum sit. Insuper concipi non potest, quo modo Aristoteles dixerit ignem, idest, flammam esse, secundum hanc definitionem, siccam; cum facile alterius terminis sese accommodet; unde etiam a Virgilio liquidus dictus est, *liquidus simul ignis.* Nugæ sunt quod Campanella dicit, inclusum scilicet ignem aut *rumpere*, aut *rumpi*. Hoc enim non accidit ob prætensam siccitatem, sed quia sub ipsius fumo, excluso aere, suffocatur: hinc optime alienis terminis se accommodabit, modo spiraculum fiat, per quod expiret, quos continuo emittit, fumos.

Calidum definitur ab Aristotele, *quod congregat homogenea, & disgregat heterogenea.* Frigidum, *quod congregat heterogenea, & disgregat homogenea.*

Hæc quidem aliquando frigido, & calido conveniunt, sed non semper; nec quidquam prosunt ad illarum causarum investigationem, ob quas corpora dicimus, vel calida vel frigida. Adeo ut jure merito dixerit Illustrissimus Verulamius, hujusmodi definitiones similes esse illis, quibus quis definiret hominem esse *animal calceamenta consuens*,

aut vites putans. Idem Philosophus naturam definit, *Principium motus, & quietis ejus, in quo est*. Innititur hæc definitio opinioni, quam præconceperat, corpora nimirum naturalia in hoc differre ab artificialibus, quod illa in seipsis sui motus principium haberent, hæc moverentur ab extrinseco. Cum e contra evidens sit, atque extra omnem dubitationem, nullum omnino corpus suum sibi motum posse imprimere. Cum enim materia indifferens sit ad motum, & ad quietem, ad horum alterutrum determinari nequit, nisi a causa extrinseca; & cum in infinitum procedi non possit, necessario concluditur, Deum materiæ motum primo indidisse, eumque etiamnum conservare.

Celebris illa animæ definitio, *Afflus primus corporis naturalis organici potentia vitam habentis*, vitiis pluribus laborat. 1 Notandum constat quid definire voluerit: si enim animam, quatenus homini, ceterisque animalibus communis est, chimæram sane definiunt, cum nihil sit utrisque commune. 2 Terminum obscurum per quatuor, aut quinque obscuriores explicuit: ut cetera omittam, fidem faciat unicum illud verbum, *Vita*, cujus notio non minus confusa est, quam notio animæ, immo utraque perinde ambigua est, & æquivoca.

En aliquot definitionis, & divisionis regulas: quamvis autem nihil in scientiis utilius sit, quam bene dividere, & bene definire, hic tamen de illis protrahenda oratio non est, cum multo magis dependeant a materiæ, quæ tractatur, cognitione, quam a regulis logicalibus.

C A P U T X V I I .

De Conversione Propositionum; ubi penitus inquiritur in naturam negationis, & affirmationis, a qua hæc conversio dependet: & primo de natura affirmationis.

Quæ hic sequuntur capita, intellectu difficiliora sunt, & ad speculationem tantum necessaria; ac proinde poterunt omitti ab iis, qui nolunt mentem rerum parum utilium speculatione exercere.

QUÆ mihi de conversione propositionum dicenda erant, ad hunc locum reservavi, cum ex iis ea omnia pendeant, quæ parte sequenti de argumentatione dicenda erunt: quamobrem æquum fuit hanc materiam non nimis separari ab ea, quæ de ratiocinatione est. Ut autem illam accurate

te tractemus, eorum nonnulla erunt resumenda, quæ ante de affirmatione, & negatione dicta sunt: quin etiam tam hæc, quam illa penitus inspicienda, & explicanda.

Certum itaque est, nos non posse propositionem aliquam aliis manifestare, nisi duas ideas adhibeamus, quarum altera subjectum sit, altera attributum; uti & particulam denotantem unionem, quam mens nostra inter illa duo concipit.

Hæc autem unio melius exprimi non potest, quam per verba, quibus utimur, cum quicquid affirmamus, dicentes, *hoc est illud*.

Hinc palam est, naturam affirmationis esse unire, & ut ita dicam, identificare subjectum cum prædicato; hoc enim significatur per particulam illam, *est*. Deducitur etiam, de natura affirmationis esse prædicatum unire ei omni, quod in subjecto est, secundum illam, quam in propositione habet, extensionem. Sic quando dico, *omnem hominem esse animal*, affirmo illud omne, quod est *homo*, esse etiam animal; ac proinde concipio *animal* inesse omnibus hominibus.

Quod si dicam, *aliquis homo est justus*, non unio justum attributum omni, sed solum alicui homini.

Sed repetendum hic, quod prius dictum est, esse scilicet distinguendum inter ideas comprehensionis, & extensionis: comprehensio etenim denotat omnia attributa contenta in idea; extensio vero subjecta, quibus idea hæc est communis, quæque continet in sese.

Nam hinc sequitur, idea semper affirmari secundum comprehensionem: sublato essentialium attributorum aliquo, idea ipsa destruitur prorsus, & annihilatur; neque est amplius eadem idea; ac proinde cum affirmatur, semper affirmatur secundum id omne, quod in se comprehendit. Sic quando dico, *rectangulum est parallelogrammum*; de rectangulo id omne affirmo, quod comprehenditur in idea parallelogrammi. Nam si pars aliqua hujus ideæ illi non conveniret, sequeretur integram ideam illi non convenire, sed tantum partem, ac proinde parallelogrammum, integram sui ideam significans, non affirmari, sed negari de rectangulo deberet. Huic basi innititur omnium argumentorum affirmativorum validitas.

Ex dictis e contra sequitur, ideam attributi non sumi secundum totam suam extensionem modo ejus extensio major sit extensione subjecti.

Nam si dico, *omnes impudicos esse damnatos*; non ta-

men dico illos esse omnes damnatos, seu integrum numerum damnatorum exhaurire: sed ajo illos tantum esse edamnatis aliquos.

Ac proinde cum per affirmationem idea prædicati ponitur in subiecto, seu identificatur cum illo: subiectum proprie illud est, quod prædicati extensionem in propositione affirmativa determinat: atque identitas per illam designata prædicatum respicit tanta extensione circumscriptum, quanta est subiecti extensio, non prout generaliore[m] habet, si tamen talem habeat. Nam verum est, omnes leones animalia esse, id est, unumquemque leonem ideam animalis habere non tamen verum est, leones esse omnia animalia, sive nullum esse animal, præter leones.

Dixi attributum circumscribi, vel restringi, nec sumi prout universalior[em] extensionem habet, si tamen talem habeat. Si enim circumscribitur per subiectum, si subiectum non minus universale sit, quam attributum; palam est, illud omnem suam universalitatem habiturum: cum tantam habiturum sit, quanta est universalitas subiecti, & supponitur majorem ex sua natura habere non posse.

Ex dictis colligi possunt hæc quatuor axiomata certissima.

Axioma 1.

Attributum in propositione affirmativa ponitur in subiectum secundum omnem extensionem, quam subiectum habet in eodem propositione, id est, si subiectum universale sit, attributum concipitur in omni extensione subiecti; particulare, attributum concipitur secundum partem ejusdem extensionis. Exempla superius allata adiri possunt.

Axioma 2.

Attributum propositionis affirmativæ affirmatur secundum integram comprehensionem, id est, secundum omnia attributa. Hujus probatio ex superioribus petenda.

Axioma 3.

Attributum propositionis affirmativæ non affirmatur secundum integram extensionem, si hæc per se major sit extensione subiecti. Et hujus probatio habetur ex dictis.

Axioma 4.

Attributi extensio restringitur per extensionem subjecti, ita ut partem tantum illam suæ extensionis significet, quæ subjecto convenit. Sic cum dicimus homines esse animalia; animalis nomen non jam omnia omnino animalia significat, sed tantum illa, quæ sunt homines.

C A P U T XVIII.

De Conversione Propositionum Affirmativarum.

Propositio converti dicitur, cum subjectum in attributum, & attributum mutatur in subjectum, ita tamen ut propositio non desinat esse vera, si prius vera fuerit; vel potius, ita ut necessario sequatur ex ipsa conversione, veram esse, supposito, quod prius talis fuerit.

Jam vero ex dictis elucescit, quomodo facienda sit hæc conversio. Quemadmodum enim impossibile est, ut quidpiam jungatur, uniaturque alteri, nisi vicissim hoc illi etiam uniat, & jungatur: optimeque sequitur, si A uniat, & jungatur cum B, ipsum etiam B uniri cum A; ita clarum est, impossibile esse, duas res identificatas concipere, quæ est omnium perfectissima, nisi unio hæc sit reciproca, id est, mutua affirmatio fieri possit duorum terminorum, qui inter sese sunt uniti, & identificati eo modo, quo inter se sunt uniti, quod conversio appellatur.

Sic, quemadmodum in propositionibus particularibus affirmativis, qualis v. gr. hæc, *aliquis homo est justus*, tam subjectum, quam prædicatum particularia sunt; subjectum scilicet per notam particularitatis indicem; prædicatum vero, quia restricta per subjectum extensione; illam tantum justitiam significat, quæ in aliquo homine est: ita evidens fit, si *aliquis homo identificatur cum aliquo justo: aliquem item justum identificari cum aliquo homine*; ac proinde ad conversionem hujus generis propositionum, prædicatum simpliciter mutandum esse in subjectum servata particularitatis nota.

Idem autem dici nequit de propositionibus universalibus affirmativis, quia in illis subjectum tantum universale est, id est, sumitur secundum integram extensionem; e contra attributum limitatum fit, & restrictum; ac proinde cum mutandum erit in subjectum per conversionem, servanda erit

eadem restrictio, addendaque aliqua nota, qua, ne latius pateat, determinetur. Sic cum dico, *homo est animal*, unio ideam *hominis* cum idea *animalis*, ad solos homines restricta: atque adeo cum hæc unio invertenda erit, ab *animali* scilicet incipiendo, de quo postea *homo* prædicetur, eadem tantum hujus termini servanda est restrictio, & ad tollendam erroris occasionem, addenda restrictionis nota.

Ex eo tamen, quod propositiones affirmativæ converti non possint, nisi in particulares affirmativas, non debemus concludere, illas minus proprie converti, quam alias. Nam cum constet subjecto universali, & prædicato limitato, & restricto; palam est, eas cum convertantur, hoc est, cum prædicatum mutatur in subjectum, habere subjectum limitatum, id est, particulare.

Hinc deduci possunt hæ duæ regulæ.

Regula 1.

Propositiones universales affirmativæ possunt converti, nota particularitatis adjecta prædicato, cum sit subjectum.

Regula 2.

Propositiones particulares affirmativæ convertuntur sine ulla additione, vel mutatione, id est, nota particularitatis, quæ prius subjecto apponebatur, apposita prædicato, quod in conversione sit subjectum.

Palam est, hasce duas regulas ad unicam posse reduci, quam ambæ comprehendantur.

In omni propositione affirmativa, si prædicatum, quod restringitur per subjectum, mutandum sit in subjectum, retinenda erit restrictio; ac proinde addenda erit nota particularitatis, sive primum subjectum unisversale sit, sive particulare.

Nihilominus sæpe accidit, ut propositiones universales affirmativæ converti possint in alias universales affirmativas. Sed hoc solum fit, cum prædicatum per se latius non patet ipso subjecto; ut cum *differentia*, vel *proprium* affirmatur de *specie*, vel *definitio* de *definito*. Tunc enim prædicatum, cum non limitetur, sumi potest in conversione non minus universaliter, quam ipsum subjectum. Sic, *omnis homo est rationalis*; & *omne rationale est homo*.

Sed cum hæ conversiones veræ tantum sint in aliquibus casibus, non annumerantur veris conversionibus, quæ certæ, & infallibiles esse debent ex ipsa terminorum dispositione.

CAPUT XIX.

De natura propositionum Negativarum.

Natura propositionis negativæ clarius exprimi non potest, quam si dicatur in hoc consistere, quod *unum* concipiatur *non esse aliud*.

Sed ut hoc non sit aliud, necesse non est, ut nihil commune habeat, sed sufficit si omnia non habeat, quæ sunt in altero. Sic, ut brutum non sit homo, sufficit, ut careat illorum aliquibus, quæ sunt in homine; non vero necesse est, ut nihil habeat, quod est in homine. Hinc deducitur

Axioma 5.

Propositio negativa non negat de subjecto omnes partes contentas in comprehensione prædicati, sed tantum ideam totalem, & integram, ex omnibus scilicet attributis simul unitis compositam.

Si affirmavero materiam non esse substantiam, quæ cogitet, non tamen dixero illam non esse substantiam, sed tantum non esse *substantiam cogitantem*; quæ est idea totalis, & integra, quæ de materia negatur.

Aliter prorsus sese res habet in extensione ideæ. Nam propositio negativa negat de subjecto ideam attributi secundum integram suam extensionem; & ratio evidens est. Nam, ut quid sit subjectum alicujus ideæ, & comprehensum in ejus extensione, aliud non requiritur, quam ut illam ideam includat: ac proinde cum dicitur, quod idea non includit aliam ideam, hoc est, quod negatur de illa, simul dicimus illam non esse ex illius ideæ subjectis.

Sic cum dico, *homo non est ens insensibile*, simul dico hominem esse nullum ex entibus insensibilibus; ac per consequens de eo nego omnia insensibilia. Et hinc deducitur hoc alterum.

Axioma 6.

Prædicatum propositionis negativæ semper est universale. Quod clarius efferi potest sic: Omnia inferiora alicujus ideæ, quæ negantur de altera, negantur etiam de hac ipsa idea, id est, idea semper negatur secundum omnem suam extensionem. Si triangulum negatur de quadrato, quicquid triangulum est, de quadrato negabitur. Hæc regula in Scho-

lis effertur his verbis eundem sensum habentibus: *negatio genere, negatur species*. Quia species est subiectum generis, ut homo animalis, ac proinde in eius extensione continetur.

Non tantum propositiones negativæ negant prædicatum de subiecto secundum integram extensionem prædicati; sed etiam secundum integram extensionem, quam subiectum habet in propositione, idest, negat universaliter, si universalis sit, particulariter, si particularis. Si enim dico, *nullus improbus est beatus*; omnes beatos nego de omnibus improbis: & si dico, *aliquis Doctor non est doctus*, doctum nego de aliquo Doctore. Hinc habemus

Axioma 6.

Omne prædicatum, quod de subiecto negatur, negatur de eo omni, quod continetur in extensione, quam subiectum habet in propositione.

C A P U T X X.

De conversione Propositionum Negativarum.

Impossibile est totalem separationem facere, quæ mutua, & reciproca non sit. Evidens namque est si dixerò, *nullum hominem esse lapidem*; dicendum vicissim, *nullum lapidem esse hominem*. Nam si aliquis lapis esset homo, hic homo esset lapis; atque adeo verum non esset nullum hominem esse lapidem. Hinc sancitur hæc

Regula 3.

Propositiones universales negative converti possunt, simplici mutatione prædicati in subiectum, eandem universalitatem habens, quam habuerit subiectum propositionis convertende.

Nam prædicatum in propositionibus negativis semper sumitur universaliter, quia negatur secundum omnem suam extensionem, ut superius ostensum est.

Sed ob eandem rationem fieri non potest conversio propositionum particularium negativarum. Dicitur enim ex. ca. non potest, quod *aliquis Medicus non sit homo*, quia dici potest, quod *aliquis homo non sit Medicus*. Hoc oritur, ex natura negationis modo explicatæ ut insinuavi, quod in eo consistit quod prædicatum propositionis negativæ sumatur

tur semper universaliter secundum totam suam extensionem; adeo ut, cum subjectum particulare sit prædicatum per conversionem propositionis negativæ particularis, fit etiam universale, naturamque mutat contra regulas veræ conversionis; per quas non licet mutare restrictionem, extensionemve terminorum. Sic in hac propositione, *aliquis homo non est Medicus*, vox, *homo*, sumitur particulariter: sed in hac illegitima conversione, *aliquis Medicus non est homo*, sumitur universaliter.

Nullatenus autem sequitur ex eo, quod *Medicus* negetur de aliquo homine, ut in hac propositione, *aliquis homo non est Medicus*; vel, quod in hac alia trianguli idea negetur de aliqua figura, *aliqua figura non est triangula*; nullatenus, inquam, sequitur, aliquos Medicos non esse homines; vel aliqua triangula esse, quæ non sint figuræ.

Finis Partis Secundæ.

P A R S T E R T I A

De Discursu, sive de Ratiocinatione.

QUAM da Ratiocinationis regulis aggredimur, inter Logicæ partes, pars præcipua censetur, atque unica fere est, quæ aliqua accuratio tractatur. Ast subtimendum, an sit æque, ut creditur, utilis. Maxima errorum, quibus homines implicamur, pars ex eo oritur, quod falsis principiis ratiocinationes inædificemus potius, quam quod illegitimas a principiis consequutiones deducamus. Raro accidit, ut ea nobis imponat ratiocinatio, quæ ideo tantum mala est, quod male deductas consequentias habet. Qui huiusmodi vitiis solo naturæ lumine detegendis pares non sunt, impares ut plurimum erunt iis, quæ de discursu traduntur, regulis vel discendis, vel applicandis. Hoc tamen non obstante, si speculativarum instar veritatum habeantur hæ regulæ, ad ingeniorum exercitationem utcumque utiles erunt: atque insuper negari non potest, quin aliquali alicubi usui sint, idque in iis, qui igneis, vividisque ingeniis præditi, non aliter in errores per illegitimas consequentias seducuntur, quam quod ad illas non attendant. Huic malo succurri potest per attentionem, quæ ex regularum cognitione in mente solet generari. Quicquid demum sit, en quæ passim de hac re traduntur, immo aliquid amplius, quam hucusque de ea dictum est.

C A P U T I.

De Natura Ratiocinationis, deque diversis ejusdem generibus.

Discursus, sive Ratiocinationis necessitatem invexit intellectus humani limitatio, qui de veritate, aut falsitate propositionis (quæ pro tunc *Questio* appellatur) pronunciare non potest per solam considerationem duarum idearum, illam componentium: quarum illa, quæ subjectum est, *minor terminus* appellatur, quia subjectum minoris extensionis est, quam prædicatum; quæ vero prædicatum constituit, ob rationem contrariam *major terminus* dicitur. Cum itaque sola contemplatio harum duarum idearum non sufficiat, ut judicemus, alterane sit de altera aut neganda, aut

aut affirmanda, in subsidium tertiam advocamus, sive illa complexa sit, sive incomplexa; (secundum ea, quæ de terminis complexis dicta sunt) hæcque tertia idea *terminus medius* appellatur.

Jam vero ad comparationem duarum idearum inter se mediante tertia hac idea instituendam, nihil juvaret, si eam cum uno tantum duorum terminorum conferremus. Exempli causa, scire velim an mens spiritualis sit; cumque illud continuo non innotescat, *cogitationis* ideam ad quæstionis elucidationem seligo: clarum est inutilem futuram cogitationis cum sola mente comparationem, si eadem cogitatio non concipiatur cum quadam ad prædicatum, seu rem spirituale relatione, per quam dijudicare possum, mentine illud conveniat, necne: possum equidem affirmare mentem cogitare, non tamen illico concludere eam esse idcirco spiritualem, si nullam concipiam relationem inter rem cogitantem, & rem spiritualem.

Oportet itaque, medium terminum tum ad subjectum, seu terminum minorem, tum ad prædicatum, seu terminum majorem comparari: sive id fiat cum ambobus separatim, ut in syllogismis, qui ideo simplices dicuntur, sive conjunctim, ut in argumentis, quæ ideo *conjunctiva* dicuntur.

Sed utrobique hæc comparatio duas exigit propositiones.

De argumentis conjunctivis alias speciatim dicemus. Sed in simplicibus res clara est; quia medius terminus cum prædicato conclusionis comparatus (quod non nisi per negationem, vel affirmationem fit) illam propositionem facit, quæ ideo *major* dicitur, quia prædicatum conclusionis *major terminus* appellatur.

Et cum iterum comparatur cum subjecto conclusionis, illam propositionem efficit, quæ *minor* dicitur; quia subjectum conclusionis *minor terminus* appellatur.

Ac tum demum conclusio infertur, quæ erat propositio probanda; atque ante probationem *Quæstio* dicebatur.

Non abs re erit animadvertere, duas priores propositiones, *præmissas*, vocari, quia saltem in intellectu ipsi conclusioni præmittuntur; quæ ex illis necessario debet sequi in bono syllogismo, id est, supposita veritate præmissarum, veritas conclusionis debet necessario inferri.

Verum quidem est, non semper exprimi ambas præmissas, quia sæpe altera sufficit ad utramque intellectui exhibendam: cumque hoc modo duæ tantum propositiones expresse fiant, hoc argumenti genus *Enthymema* vocatur; quod

quod verus est in mente syllogismus, quia mens ipsa propositionem non expressam supplet: sed id verbis mancum est, nihilque evincit, nisi ope propositionis subintellectæ.

Dixi tres ad minimum propositiones requiri ad argumentationem: plures tamen, quam tres possunt adhiberi, neque idcirco vitiosa evadet, modo regulæ observentur. Si enim vocata in concilium tertia idea ad investigandum an prædicatum conveniat subjecto; atque illa cum altero terminorum comparata, nondum notum fiat, eam terminorum alteri convenire, possunt etiam quartam, quintamve eligere ad rem elucidandam: immo si hæ non sufficiant, alias etiam superinducere, donec tandem ad aliquam perveniatur, quæ prædicatum conclusionis cum subjecto copulabit.

Si probandum exempli causa sit, *omnes avaros esse miseros*, illico animadvertere possum, illos cupiditatibus, & affectibus totos esse obnoxios; si vero ex hac consideratione nequeo adhuc concludere, *avaros esse miseros*, ulterius examinabo quidnam sit *esse cupiditatibus obnoxium*, protinusque deprehendam in illa idea contineri multarum rerum, quæ expetuntur, privationem, & indigentiam; quo demum invento sic argumentabor: *Omnes avari sunt cupiditatibus obnoxii, qui sunt cupiditatibus obnoxii, multis rebus indigent; quia impossibile est, ut cupiditatibus omnibus faciant satis: jam vero, qui iis indigent, quæ cupiunt, sunt miseri: ergo avari sunt miseri.*

Hoc genus argumentationis ex pluribus constans propositionibus, quarum secunda a prima, tertia a secunda, & sic deinceps dependet, *Sorites* appellatur; estque apud Geometras frequentissimum. Sed quia illud modo multorum graduum sit, intellectui negotium facessit, triumque propositionum numerus illius limitationi magis quadrat; magis etiam adlaboratum est in syllogismorum, idest, argumentationum tribus propositionibus constantium regulis examinandis: nec abs re erit aliorum hac in re vestigiis insistere: quia illæ regulæ facili negotio poterunt applicari omnibus argumentationibus ex multiplici propositionum numero compositis; quippe quæ possunt omnes, si legitimæ sunt, ad simplices syllogismos reduci.

C A P U T II.

Divisio Syllogismorum in simplices, & conjunctivos, & simplicium in incomplexos, & complexos.

Syllogismi sunt aut *simplices*, aut *conjunctivi*. Simples illi sunt, in quibus medius terminus seorsum utriusque termino conclusionis est conjunctus: conjunctivi, in quibus utrisque simul copulatur. Sic hic syllogismus simplex est:

Omnis bonus Princeps a subditis diligitur,

Omnis Rex pius est bonus Princeps: ergo

Omnis Rex pius a subditis diligitur:

quia medius terminus separatim connectitur cum conclusionis subjecto, *Rex pius*, & cum ejusdem prædicato, *diligitur a subditis*. At Syllogismus sequens ob rationem contrariam conjunctivus est:

Si Regnum electivum factionibus obnoxium est, non est diuturnum.

Sed Regnum electivum factionibus obnoxium est: ergo

Regnum electivum non est diuturnum:

quia *Regnum electivum*, quod est subjectum conclusionis, & diuturnum, quod est ejusdem prædicatum, reperiuntur in majori.

Cum hæc duo syllogismorum genera regulas sibi proprias habeant; illas nos diversis in locis deducemus.

Syllogismi simplices, ii scil. in quibus medius terminus per vices tantum utriusque conclusionis termino jungitur, duum generam sunt.

Alterum eorum est, in quibus uterque conclusionis terminus integre cum medio termino connectitur, scil. cum integro prædicato in majori, & cum integro subjecto in minori.

Alterum eorum, in quibus conclusionis complexæ, idest, ex terminis complexis compositæ subjectum, vel prædicatum secundum partem tantum in præmissarum altera medio termino connectitur; in altera vero, quod reliquum est, quodque unius solum termini vices tenet medio termino connectitur, ut in hoc syllogismo.

Lex divina jubet, ut Reges honoremus,

Ludovicus XIV est rex: ergo

Lex divina jubet, ut honoremus Ludovicum XIV.

Primi generis syllogismos *claros*, aut *incomplexos* vocabimus; secundi, *implicitos*, seu *complexos*: non quod omnes, in

in quibus propositiones complexæ reperiuntur, hujus ultimi generis sint; sed quia nullæ ad hoc genus spectant, in quibus propositiones complexæ non inveniuntur.

Quamvis regulæ de syllogismis simplicibus tradi solitæ, locum in syllogismis complexis habere possint, modo invertantur; sed cum vis conclusionis ab hac inversione non pendeat: nos hic syllogismorum simplicium regulas incomplexis tantum applicabimus: de syllogismis complexis alias ex proposito dicturi.

C A P U T I I I.

Regulæ generales Syllogismorum simplicium incomplexorum.

Caput hoc cum sequentibus usque ad duodecim ex illis est, quæ in Dissertatione præliminari notata sunt, continere res subtiles, & ad speculationem necessaria, ad praxim vero parum utiles.

JAm in superioribus vidimus, syllogismum simplicem tres tantum terminos habere debere, duos, qui conclusionis sunt, & alium qui medius dicitur, quorum singuli cum bis repetantur, fiunt propositiones tres: *Major* scilicet, in qua habemus medium terminum, & prædicatum conclusionis, quod terminus major dicitur: *Minor*, in qua habemus medium terminum, & subjectum conclusionis, quod minor terminus dicitur: & tandem *Conclusio*, in qua minor terminus subjectum est, & major prædicatum.

Sed quia omnium conclusionum genera deduci non possunt ab omni genere præmissarum: hinc generales quædam regulæ propositæ sunt, quæ docent, conclusionem in syllogismo male esse deductam, ubi illæ non observantur. Hæc autem regulæ fundantur in iis axiomatibus, quæ sancta sunt parte secunda de natura propositionum affirmatarum, & negatarum: universalium, & particularium. Axiomata autem hæc, cum alibi probavimus, hic sufficiens exscripsisse.

Primum, propositiones particulares continentur in generalibus ejusdem naturæ: sed generales non continentur in particularibus: *I*, in *A*, & *O*, in *E*: sed non *A*, in *I*, nec *E*, in *O*.

Secundum, propositio evadit particularis, vel universalis ex eo, quod subjectum, vel particulariter, vel universaliter sumatur.

Ter-

Tertium, quandoquidem prædicatum propositionis affirmativæ majorem extensionem non habet, quam subjectum, semper sumitur particulariter; quia per accidens est, si sumatur universaliter.

Quartum, prædicatum propositionis negativæ semper sumitur universaliter.

In his præcipue axiomatibus fundantur generales syllogismorum regulæ, quas temerare non possumus, quin in paralogismos labamur.

Regula Prima.

Medius terminus bis particulariter sumi non potest, sed debet semel sumi universaliter.

Nam cum medius terminus conjungere, aut separare duos conclusionis terminos debeat, hoc non potest præstare, si pro duabus ejusdem totius partibus sumatur; quia forte non ejus eadem pars erit, quæ cum istis terminis conjungetur, aut ab iisdem separabitur. Sed si bis particulariter sumatur, potest pro diversis ejusdem totius partibus sumi; ac proinde nihil inde potest concludi, saltem necessario; quod quidem vitiando syllogismo sufficit; cum is tantum legitimus censeatur, ut modo dictum est, cujus conclusio falsa esse non potest, posita veritate præmissarum. Sic in hoc syllogismo, *aliquis homo est pius; aliquis homo est latro; ergo aliquis latro est pius*, vox, *homo*, cum pro diversis hominum partibus sumatur, unire non potest *latronem*, & *pium*, quia unus idemque homo pius non est, & latro.

Idem dici non potest de subjecto, & prædicato conclusionis. Nam licet bis sumantur particulariter, conjunctamen possunt ex eo, quod horum alterum jungatur medio in omni medii extensione: hinc etenim optime sequitur, si hic medius terminus uniatur secundum aliquam sui partem cum aliqua parte alterius termini, primum hunc terminum, quem unitum diximus, cum integro termino medio, unitum etiam esse cum termino, cui pars medii termini unita est. Sic si Parisiis in omnibus ædibus aliqui Galli, & in aliquibus sunt quidam Germani, sequitur, Parisiis esse aliquas ædes, in quibus una degunt quidam Germanus, & aliquis Gallus. Sic etiam sequitur:

Si aliqui divites sunt stulti;

Et omnes divites sunt honorandi;

Esse aliquos stultos, qui sunt honorandi.

Nam divites, qui sunt stulti, honorantur, quia omnes divites honorantur, ideo in divitibus stultis, & honoratis una inveniuntur unitæ stultitia, & veneratio.

Regula Secunda.

*Termini conclusionis universaliter sumi non debent in ipsa
conclusionem, quam in præmissis.*

Hinc si alteruter universaliter sumitur in conclusione, syllogismus vitiosus erit, si particulariter sumatur in præmissis.

Patet ratio, quia a particulari ad universale non valet argumentum: (per primum Axioma) nam ex eo, quod *aliquis homo Æthiops est*, non potest inferri, *omnes homines esse Æthiopes.*

Corollarium Primum.

Semper in præmissis debet aliquis terminus esse universalis, qui talis non est in conclusione. Nam omnis terminus, qui universalis est in conclusione, universalis etiam debet esse in præmissis; atque insuper medius terminus debet saltem semel sumi universaliter in illis.

Corollarium Secundum.

Cum conclusio est negativa, terminus major debet necessario sumi universaliter in majori. Nam universaliter sumitur in conclusione, (per ax. 4) & per consequens debet sumi universaliter in majori (per reg. 2.)

Corollarium Tertium.

Major syllogismi, cujus conclusio negativa est, numquam potest esse particularis affirmativa. Nam tam subjectum, quam prædicatum propositionis particularis affirmativæ sumuntur particulariter; (per ax. 2 & 3) ac proinde major terminus sumeretur particulariter, contra coroll.

Corollarium Quartum.

Talis in conclusione est minor terminus, qualis in præmissis, id est, quemadmodum non potest non esse particularis in conclusione, quando est particularis in præmissis, ita semper universalis esse potest in conclusione, quando talis est in præmissis. Nam minor terminus esse non potest universalis in minori, cum ejus subjectum est, nisi generaliter vel uniatur medio, vel generaliter ab eodem separetur.

neque etiam esse potest attributum in minori, sumique generaliter, quin propositio sit negativa; quoniam prædicatum propositionis affirmativæ semper sumitur particulariter. Propositiones autem negativæ denotant, prædicatum secundum integram suam extensionem a subjecto separari.

Ac per consequens propositio, in qua minor terminus est universalis, denotat, vel unionem medii termini cum integro termino minori, vel ejusdem medii separationem ab integro medio termino minori.

Jam vero si ex hac unionem medii termini cum minori termino concludatur, aliam ideam cum hoc minori termino esse conjunctam; concludendum est, illam cum integro termino minori conjungi, & non cum aliqua ejus parte tantum; nam cum medius cum integro termino minori est unitus, nihil probari potest ex hac unionem ratione alicujus partis, quod æque non probetur ratione aliarum, quia omnibus iis est unitus.

Similiter si separatio medii termini a minori termino aliquid ratione alicujus partis ejusdem termini minoris probet, hoc etiam probat ratione omnium ejusdem partium; quandoquidem æque ab omnibus illis est separatus:

Corollarium Quintum.

Quando minor propositio est universalis negativa, si conclusio legitima inde deduci potest, poterit illa semper esse universalis. Sequitur ex corollario præcedenti: nam minor terminus non potest non sumi universaliter in propositione minori, cum illa universalis negativa est, sive minor terminus subjectum propositionis sit (per ax. 2) sive prædicatum (per 4.)

Regula Tertia.

Nihil concludi potest ex duabus propositionibus negativis.

Nam duæ propositiones negativæ tum prædicatum, tum subjectum a medio termino separant: ex eo vero, quod duæ res separantur ab aliqua tertia, non sequitur, illas vel esse, vel non esse idem. Ex eo, v. gr. quod Hispani non sunt Turcæ, & quod Turcæ non sunt Christiani, non sequitur Hispanos non esse Christianos: neque etiam sequitur Sineses esse Christianos, quamvis illi nec Turcæ sunt, nec Hispani.

Regula Quarta.

Conclusio negativa probari non potest per duas propositiones affirmativas.

Nam ex eo quod termini conclusionis tertio termino ununtur, non sequitur, eos inter se non uniri.

Regula Quinta.

Conclusio semper sequitur debiliorem partem, idest, si propositionum altera negativa sit, oportet illam esse negativam: si particularis particularem.

Probatur: si altera propositio est negativa, medius terminus negatur de altera parte conclusionis; ac proinde utraque unire non potest, quod tamen ad conclusionem affirmativam requiritur.

Pariter, si propositionum altera particularis sit, conclusio non potest esse universalis. Nam si conclusio sit universalis affirmativa, subjectum universale cum sit, etiam universale esse debet in minori, cujus subjectum erit; cum prædicatum in propositionibus affirmativis nunquam sumatur universaliter: ergo medius terminus huic subjecto unitus in minori erit particularis; ergo & universalis in majori, quia aliter bis particulariter sumeretur: ergo & ejus subjectum erit: ac proinde hæc major propositio erit universalis. Evincitur itaque non posse præcedere propositionem particularem in argumento affirmativo, cujus conclusio erit universalis.

Manifestius vero hoc est in conclusionibus universalibus negativis. Exinde enim sequeretur in præmissis debere esse tres terminos universales (per corol. 1) Jam vero cum (per reg. 3) præmissarum altera debeat esse affirmativa cujus prædicatum particulariter sumitur; sequitur, omnes tres terminos sumi universaliter, ac proinde ambo subjecta præmissarum universaliter sumentur, per hoc enim illæ universales fiunt, quod erat demonstrandum.

Corollarium Sextum.

Quod concludit de universali, concludit etiam de particulari.

Quod concludit de A, concludit etiam de I: quod concludit de E, concludit etiam de O. Sed e contra, quod con-

concludit de particulari, non concludit de universali. Sequitur hoc ex regula præcedenti, & axiomate primo. Sed observandum, Philosophos syllogismorum species solum secundum conclusionem nobiliorem, hoc est, universalem considerasse; adeo ut peculiarem syllogismi speciem illam non constituerint, in qua ideo tantum de particulari concluditur, quia concludi etiam potest de universali.

Hinc nullus syllogismus est, in quo cum major sit A, & minor E, conclusio est O. Nam (per corollar. 5) conclusio minoris negativæ universalis semper potest esse universalis: adeo ut si universalis conclusio deduci non possit, id inde est, quod nulla omnino possit deduci. Ita A, E, O, numquam est syllogismus peculiaris, sed solum quatenus in A, E, E, potest includi.

Regula Sexta.

Ex duabus propositionibus particularibus nihil sequitur.

Nam si ambæ affirmativæ sunt, medius terminus bis sumeretur particulariter, sive subjectum sit (per ax. 2) sive prædicatum. (per ax. 3) Jam vero (per reg. 1) nihil concluditur, cum in syllogismo medius terminus bis sumitur particulariter.

Si vero alterutra præmissarum sit negativa, erit & conclusio negativa: (per regulam præcedentem) ergo ad minimum erunt duo termini universales in præmissis; (per corollar. 2) illarum itaque altera erit universalis, cum impossibile sit, tres terminos in duabus propositionibus, in quibus duo termini debent sumi universaliter, ita disponere, quin vel duo prædicata sint negativa, (quod est contra reg. 3) vel aliquod subjectorum universale, quod propositionem faciet itidem universalem.

C A P U T IV.

De syllogismorum Figuris, & Modis generatim: non posse esse plures Figuras, quam quatuor.

Sanctis regulis generalibus, quæ necessario observari debent in syllogismis simplicibus, superest, ut videamus quot genera horum syllogismorum esse possint.

Generaliter dici potest, tot esse syllogismorum genera, quot diversis modis tres propositione syllogismi, & tres termini, ex quibus hæ componuntur, possunt, servatis regulis, disponi.

Dispositio trium propositionum secundum has quatuor differentias A, E, I, O, *Modus* dicitur.

Dispositio vero trium terminorum, id est, medii cum duobus terminis conclusionis, *Figura* appellatur.

Jam vero sciri potest, quot esse possint modi concludentes non consideratis diversis figuris, secundum quas unusquisque modus potest diversos syllogismos constituere. Nam ex combinationum doctrina, quatuor termini, (quales sunt A, E, I, O,) si eorum simul tres tantum sumantur, non pluribus, quam 64 modis possunt disponi. Sed cui collibitum erit, hos sigillatim considerare, deprehendet, ex his 64 modis, 28 excludi per regulas 3, & 6, quibus docemur nihil concludi duabus propositionibus negativis, vel particularibus; 18, per regulam quintam, quæ docet conclusionem sequi debiliorem partem; 6, per regulam quartam; nihil scilicet concludi negative ex duabus affirmativis; unum etiam, scilicet I, E, O, per 3 coroll. regularum generalium; atque alterum scilicet A, E, O, per earundem regularum coroll. 6.

Hinc exclusorum numerus fit 54: atque adeo modi concludentes, qui supersunt, erunt tantum 10.

	(A, A, A,
	(A, I, I,
4 Affirmativi,	(A, A, I,
	(I, A, I,
	(E, A, E,
	(A, E, E,
	(E, A, O,
6 Negativi,	(A, O, O,
	(O, A, O,
	(E, I, O,

Sed, hinc non sequitur dena tantum esse syllogismorum genera; quia ex unico modo plura queunt fieri genera secundum dispositionem (ex qua scilicet oritur syllogismorum diversitas) trium terminorum, quam *Figuram* appellari jam diximus.

Hæc vero dispositio trium terminorum præmissas solum respicit; quia ipsa conclusio supponitur determinata, priusquam syllogismus fiat, quo probetur. Et cum medius terminus quatuor tantum modis disponi possit cum duobus terminis conclusionis, quatuor tantum figuræ erunt possibiles. Vel enim

enim medius terminus subjicitur in majori, & prædicatur in minori, & fiet prima figura: vel prædicatur tum in majori, tum in minori, & erit figura secunda: vel in utraque subjicietur, & erit figura tertia: vel denique prædicabitur in majori, & subjicietur in minori, quod quarta quædam figura erit; cum indubium sit aliquando concludi necessario posse hoc modo, quod ad verum syllogismum faciendum sufficit. Horum exempla inferius dabuntur.

Sed quia per hanc quartam figuram nihil concludi potest, nisi modo parum naturali; Aristoteles, & qui illum sequuti sunt, hunc syllogizandi modum, figuræ nomine non cohonestarunt: Galenus contrarium asseruit. Sed evidens est, litem moveri de nomine, quæ illico dirimetur, cum utrumque declaratum sit, quid figuræ nomine significatum velint.

Sed illi procul dubio in errore hærent, qui quartam figuram (quam criminantur Aristotelem non agnovisse) constituunt syllogismos primæ, in quibus major, minorque inverso ordine ponuntur, ut hic: *omne corpus est divisibile, quidquid est divisibile, est imperfectum; ergo omne corpus est imperfectum.* Miror Cl. Gassendum in hunc errorem labi potuisse: nam ridiculum est, illam, quæ primo occurrit in syllogismo, propositionum habere pro majori, pro minori, quæ hanc sequitur: sic enim concludi posset ipsam aliquando conclusionem nunc majorem, nunc minorem esse; quia non infrequenter prima, secundæ propositionum est, ex quibus syllogismus constat, ut in his Horatii versibus, in quibus conclusio est prima propositio, secunda minor, ac demum tertia major.

Qui melior servo, qui liberior sit avarus,

In triviis fixum cum se dimittit ad assem,

Non video: nam qui cupiet, metuet quoque; porro

Qui metuens vivit, liber mihi non erit unquam.

Nam quidquid hic est, ad hunc syllogismum reducuntur.

Qui semper metuit, liber non est:

Avarus semper metuit; ergo

Nullus avarus est liber.

Non itaque spectandus est simplex propositionum ordo, qui nihil in mente immutat: sed illi omnes syllogismi primæ figuræ dicendi sunt, in quibus medius terminus subjectum est ejus propositionis, in qua major terminus (hoc est prædicatum conclusionis) invenitur; & prædicatum in illa, in qua minor terminus, (id est subjectum conclusionis) habetur: & sic ad quartam figuram solum spectabunt illi syllogismi, in quibus medius terminus prædicatur in majori,

si, subjicitur vero in minori, atque adeo in posterum sic eos appellabimus: nec quisquam idcirco queri poterit, cum in antecessum monuerimus, nihil nos figuræ nomine intelligere, præter variam mediæ termini dispositionem.

C A P U T V.

Regulæ, Modi, & Fundamenta primæ figuræ.

PRima figura est, quæ medium terminum in majori subjicit, in minori prædicat.

Hujus figuræ duæ sunt regulæ.

Regula Prima.

Minor propositio debet esse affirmativa.

Si enim esset negativa, major affirmativa foret (per regulam 3 generalem) & conclusio negativa; (per quintam) ergo major terminus sumetur universaliter in conclusione, quia illa negativa erit, & particulariter in majori, quia ejus prædicatum est in hac figura; eritque major affirmativa, quod est contra secundam regulam, qua vetatur a particulari argumentari ad universale. Hæc demonstratio locum habet in tertia figura, in qua major terminus prædicatur in majori.

Regula Secunda.

Major debet esse universalis.

Cum enim (per regulam superiorem) minor sit affirmativa, medius terminus, qui ejus prædicatum est, sumetur particulariter; ergo debet esse universalis in majori, in qua subjicitur; atque hinc illa erit universalis; aliter bis sumeretur particulariter, contra regulam 1.

Non posse dari plures, quam quatuor modos in prima figura.

Demonstratio.

Capite superiori vidimus denos tantum esse modos concludentes; sed ex his denis A, E, E, & A, O, O, excluduntur per primam regulam hujus figuræ, quæ docet minorem debere esse affirmativam.

I, A, I, & O, A, O, excluduntur per secundam regulam, per quam major debet esse universalis.

A, A, I, & E, A, O, excluduntur per corollarium quar-

quartum regularum generalium. Cum enim minor terminus subjicitur in minori, universalis illa esse non potest, quin & universalis conclusio esse possit.

Ac proinde quatuor tantum modi restant,

Duo affirm. (A, A, A,) Duo negat. (E, A, E,)
 (A, I, I,) (E, I, O,)

quod erat demonstrandum.

Quatuor hi modi, quo facilius memoria teneri possint, quibusdam vocibus technicis notari solent; quarum tres syllabæ tres propositiones designant; syllabarum vero litteræ vocales propositionum modos. Per commodum vero accidit, quod per has voces integra syllogismi species possit in Scholis designari, quod alias fieri non posset sine longa verborum ambage.

Bar- *Quisquis fame sinit perire, quos tenetur pascere, homicida est:*

ba- *Sed divites, qui eleemosynas non erogant, publica fame grassante, eos sinunt perire, quos pascere tenentur; ergo*

ra. *Divites illi sunt homicide.*

Ce- *Nullus fur impænitens salvari potest:*

la- *Sed omnes, qui moriuntur, aucta re ex bonis Ecclesie, quæ noluerunt restituere, sunt fures impænitentes; ergo*

rent. *Nullus eorum potest salvari.*

Da- *Quidquid prodest ad salutem, bonum est:*

ri- *Sunt quædam afflictiones, quæ prosunt ad salutem; ergo*

i. *Quædam afflictiones sunt bonæ.*

Fe- *Id cuius postea oportet nos pænitere, omnino non est desiderabile:*

ri- *Sunt quædam voluptates, quarum postea oportet nos pænitere; ergo*

o. *Sunt quædam voluptates, quæ omnino desiderabiles non sunt.*

Fundamentum hujus primæ figuræ.

Cum vero in hac figura major terminus vel affirmetur, vel negetur de medio sumpto universaliter; atque etiam hic
idem

idem medius terminus postea in minori affirmetur de minori termino, sive subiecto conclusionis; palam est, illam super duo tantum principia fundari, quorum alterum modos affirmativos, alterum negativos respicit.

Principium modorum affirmativorum.

Quidquid convenit ideæ sumptæ universaliter, convenit etiam illi omni, de quo hæc ideæ affirmatur, vel quod est subiectum hujus ideæ, vel comprehenditur in extensione ejusdem: hæ enim formulæ synonymæ sunt.

Sic ideæ animalis cum omnibus hominibus conveniat; convenit etiam Æthiopicis. Hoc principium tam clare explicatum est eo loco, ubi de natura propositionum affirmatarum actum est, ut necesse non sit illud ulterius deducere: sufficit monuisse illud in Scholis sic efferi, *quidquid convenit consequenti, convenit antecedenti*; illicque *consequentis* nomine intelligi ideam universalem ab alia ideæ affirmatam, & nomine *antecedentis, subiectum*, de quo illa ideæ affirmatur; quia prædicatum consequitur subiectum; *est, si enim homo est & animal.*

Principium modorum negativorum.

Quidquid negatur de ideæ sumptæ universaliter, negatur de omni eo, de quo hæc ideæ affirmatur.

Arbor negatur de omnibus animalibus; ergo negatur de hominibus, quia illi animalia sunt: hoc principium in Scholis sic effertur: *quod negatur de consequenti, negatur de antecedenti*. Quæ diximus de propositionibus negativis agentes, faciunt, ut ulteriori hujus explicationi supersedeamus.

Observandum solam figuram primam in A, E, I, O, concludere.

Atque etiam illam solam esse, quæ concludit in A, cujus ratio est: ut conclusio sit universalis affirmativa, debet minor terminus sumi universaliter in minori, cujus proinde subiectum erit, mediusque terminus prædicatum; ex quo fit, medium terminum sumi particulariter; ergo sumi debet universaliter in majori, (per reg. 1 generalem) cujus idcirco subiectum erit. In hoc vero natura primæ figuræ sita est, quod medius terminus subjiciatur in majori, prædicetur vero in minori.

CAPUT VI.

Regula, Modi, & Fundamenta secundæ figuræ.

Secunda figura est, in qua medius terminus bis prædicatur; hinc, ut necessario concludat, observandæ sunt hæ duæ regulæ.

Regula prima.

Oportet alterutram præmissarum esse negativam; atque adeo etiam conclusionem. (per reg. 6 gener.)

Si enim ambæ præmissæ essent affirmativæ, medius terminus, qui in utraque prædicatur, sumeretur bis particulariter, (contra reg. 1 gener.)

Regula Secunda.

Major debet esse universalis.

Nam cum conclusio sit negativa, major terminus, sive prædicatum sumetur universaliter: jam vero hic idem terminus in majori subjicitur; debet itaque esse universalis, majoremque reddere universalem.

Non posse esse plures, quam quatuor modos in secunda figura.

Demonstratio.

Ex denis modis concludentibus quatuor affirmativi excluduntur per reg. 1 hujus figuræ, quæ sancit præmissarum alteram debere esse negativam.

O, A, O, excluditur per reg. 2, hæc enim majorem universalem requirit.

E, A, O, excluditur ob eandem rationem, qua a figura prima rejicitur, nim. quia minor terminus subjicitur in minori.

Ex decem itaque modis quatuor tantum supersunt,

	(E, A, E,)		(E, I, O,)
Duo gener.	( )	Duo particular.	( )
	(A, E, E,)		(A, O, O,)

Quod erat demonstrandum.

- Ce. Nullus mendax est fide dignus:
 sa. Omnis homo pius est fide dignus; ergo
 re. Nullus homo pius est mendax.

Ca. Omnes, qui sunt Jesu Christi, crucifigunt carnem suam.

me- Omnes, qui agunt vitam mollem, & voluptariam non
 crucifigunt carnem suam; ergo
 stres. Nullus eorum est Jesu Christi.

Fe- Nulla virtus est contraria amori veritatis.
 sti- Est quidam amor pacis, qui est contrarius amori ve-
 ritatis; ergo
 no. Est quidam amor pacis, qui non est virtus.

Ba- Omnis virtus prudentiam comitem habet.
 ro- Sunt quidam zeli non habentes prudentiam comitem;
 ergo.

co. Quidam zeli non sunt virtutes.

Fundamentum hujus secundæ figuræ.

Facile hos modos diversos foret, si pluribus verbis uti li-
 beret, ad unum, idemque principium reducere: sed e re
 magis erit duos uni principio assignare, aliique duos alios:
 cum eorundem ab his principiis dependentia, atque connexio
 clarior sit, atque propinquior.

Principium syllogismorum in Cesare, & Festino.

Horum principiorum primum coincidit cum illo, in quo
 syllogismi negativi primæ figuræ fundantur, ut: *quidquid*
negatur de idea universali; negatur etiam de omni eo, de
quo illa idea affirmatur, id est, de omnibus subjectis istius
idæ. Clarum namque est syllogismos in *Cesare*, & *Festino*
 fundari in hoc principio. Ex ea. ut ostenderem, nullum vi-
 rum pium esse mendacem, affirmavi *fide dignum de omni*
homine pio, & negavi, *mendacem de omni homine fide di-*
gno, dicens, *nullum mendacem esse fide dignum*. Fatendum
 quidem est, hunc negandi modum esse indirectum; cum e-
 nim *mendax*, de *fide digno* negari debet, *fide dignus* negatur
 de mendace: sed cum propositiones universales negati-
 væ simpliciter convertantur, qui negat prædicatum de sub-
 jecto universali, eadem opera negat hoc subjectum univer-
 sale de prædicato.

Hinc tamen liquet, syllogismos in *Cesare* esse aliquo mo-
 do indirectos; cum id, quod negatur, negetur tantum indi-
 recte: cum tamen, hoc non obstante, mens nostra illorum
 vim clare, & facile percipiat; pro directis haberi possunt,
 si nempe hæc vox syllogismum clarum, & naturalem si-
 gnificet.

Liquet etiam hinc ulterius, modos *Cesare*, & *Festino*, a
 duobus modis primæ figuræ, *Celarent* & *Ferio* in hoc tan-
 tam differre quod majorem habent inversam. Sed quamvis
 dice-

dicere possimus, modos negativos primæ figuræ esse magis directos; accidit tamen, ut hi modi secundæ figuræ illis respondententes, & naturaliores sint, & tales, ut ad eos mens facilius feratur. Ex. ca. in illo quod modo proposuimus, quamvis directus negationis ordo exigat, ut dicamus, *nullus fide dignus est mendax*, unde argumentum fuisset in *Cela-vent*; nihilominus mens nostra natura sua magis fertur ad dicendum, *nullus mendax est fide dignus*.

Principium syllogismorum in Camestres, & Baroco.

In hisce duobus modis medius terminus affirmatur de prædicato conclusionis, & negatur de subjecto; atque hinc liquet illos directe huic principio inædificari: *Quicquid continetur in extensione ideæ universalis, nulli convenit, de quo illa negatur*; cum prædicatum propositionis negativæ sumatur secundum integram suam extensionem, prout parte secunda probatum est. Verus Christianus continetur in extensione charitativi, cum omnis verus Christianus sit charitativus; charitativus negatur de immisericordi erga pauperes; ergo verus christianus negatur de immisericordi erga pauperes; hincque fit hic syllogismus.

Omnis verus Christianus est charitativus:

Nullus immisericors erga pauperes est charitativus,
ergo

Nullus immisericors erga pauperes est verus Christianus.

C A P U T VII.

Regula, Modi, & Fundamenta tertiæ figuræ.

IN tertia figura medius terminus bis subjicitur; ex quo resultant duæ regulæ.

Regula Prima.

Minor debet esse affirmativa.

Stabilita est hæc regula per ea, quæ de prima regula primæ figuræ dicta sunt; cum tam hic, quam illic prædicatum conclusionis sit prædicatum majoris.

Regula Secunda.

Conclusio potest tantum esse particularis.

Cum enim minor propositio sit semper affirmativa, minor item terminus, qui in illa prædicatur, erit particularis; ac proinde universalis esse non potest in conclusione, ubi subjicitur; quia hoc pacto argumentum fieret a particulari ad universale contra secundam regulam generalem,

Non

Non possunt esse plures, quam sex modi in tertia figura.

Demonstratio.

E decem modis concludentibus A, E, E, & A, O, O, excluduntur per reg. 1 hujus figuræ, qua docemur minorem debere esse affirmativam: A, A, A, & E, A, E, per reg. 2, quæ conclusionem tantum particularem admittit.

Supersunt itaque sex tantum modi.

	(A, A, I,)		(E, A, O,)
Tres affir.	(A, I, I,)	Tres neg.	(E, I, O,)
	(I, A, I,)		(O, A, O,)

Quod erat demonstrandum.

Omnes hi sex modi totidem verbis artificialibus, quamvis non eo, quo superius ordine, exhibentur.

Da- *Infinita materiæ divisibilitas comprehendere non potest:*
ra- *Infinita materiæ divisibilitas est certissima; ergo*
pti. *Sunt quædam certissima, quæ nequeunt comprehendere.*

Fe- *Nullus potest seipsum deserere:*
la- *Omnis homo sui ipsius hostis est; ergo*
pton. *Sunt quidam hostes, qui deserere non possunt.*

Di- *Quidam impii divitiis affluunt:*
sa- *Omnes impii sunt miseri; ergo*
mis. *Sunt aliqui miseri, qui divitiis affluunt:*

Da- *Omnes Dei amici sunt Reges:*
ti- *Quidam amici Dei sunt egeni; ergo*
li. *Quidam egeni sunt Reges.*

Bo- *Est quoddam iræ genus, quod reprehendi non debet:*
car- *Omnis ira est passio; ergo*
do. *Sunt quædam passionibus, quæ reprehendi non debent.*

Fe- *Nullæ ineptiæ sunt eloquentes:*
ri- *Sunt quædam ineptiæ figuratæ; ergo*
son. *Sunt quædam figuratæ, quæ non sunt eloquentiæ.*

Fundamentum hujus tertiæ Figuræ.

Cum duo termini conclusionis, uni eidemque termino, qui in præmissis medii vicem habet, assignantur; poterunt modi affirmativi hujus figuræ ad hoc principium reduci.

Prin-

Principium modorum affirmativorum.

Cum duo termini possunt affirmari de una eademque re, poterit etiam aliter terminus affirmari de altero particulariter.

Cum enim in hac una re uniantur, quippe cui ambo conveniunt, sequitur etiam illos aliquando esse unitos; ac proinde alterum posse de altero affirmari particulariter. Sed ut omnino constet, duos terminos affirmari de una eademque re, quæ medius terminus est, oportet, hunc medium semel sumi universaliter: nam si bis sumeretur particulariter, forsitan ejusdem termini communis duæ diversæ partes intelligerentur, quæ una, eademque res non sunt.

Principium modorum negativorum.

Cum duorum terminorum alter negari, alter affirmari potest de eadem re, alter etiam negari de altero particulariter potest.

Nam certum est, illos non semper uniri, cum in hac re non conjungantur; ergo alter de altero aliquando negari potest, idest, alter negari potest de altero, sumpto particulariter. Sed ob eandem rationem oportet, ut una, eademque res sit, medium terminum saltem semel sumi universaliter.

C A P U T VIII.

De Modis quartæ figuræ.

Quarta figura illa est, in qua medius terminus prædicatur in majori, subjicitur vero in minori. Adeo parum naturalis est hæc figura, ut operæ præmium vix sit, illius regulas præscribere. Eccas tamen, ut nihil desit, quo omnes simplices ratiocinandi modi demonstrantur.

Regula Prima.

Quando major est affirmativa, minor nunquam non erit universalis.

Medius autem terminus sumitur particulariter in majori affirmativa, cum in illa prædicetur. Oportet ergo (per reg. 1 gen.) illum sumi universaliter in minori, quam universalem reddet, cum in illa subjiciatur.

Regula Secunda.

Quando minor est affirmativa, conclusio semper erit particularis.

Minor enim terminus hic prædicatur in minori; ac proinde sumitur particulariter, quando illa est affirmativa: ex quo sequitur, (per reg. 2 gen.) illum etiam sumi debere par-

particulariter in conclusione, quæ ideo particularis erit, utpote in qua minor ille terminus subicitur.

Regula Tertia.

In modis negativis oportet majorem esse universalem.

Cum enim conclusio sit negativa, major terminus in illa sumetur universaliter; quem proinde oportet (per reg. 2 gen.) sumi etiam universaliter in præmissis. Jam vero tam hic, quam in secunda figura ille terminus subicitur in majori: ac proinde non minus hic, quam in secunda figura oportet, illum reddere majorem universalem, cum utrobique sumatur universaliter.

Esse tantum quinque modos hujus figure.

Demonstratio.

E denis modis concludentibus, A, I, I, & A, O, O, excluduntur per primam Regulam: A, A, A, & E, A, E, per secundam; O, A, O, per tertiam.

Itaque supererunt hi quinque.

	(A, A, I,)		(A, E, E.)
Duo affirm.	( )	Tres neg.	(E, A, O.)
	(I, A, I,)		(E, I, O.)

Quod erat demonstrandum.

Possunt hi quinque modi quinque vocibus artificiosis designari.

- Bar- *Omnia miracula nature sunt ordinaria:*
 ba- *Quicquid ordinarium est, nos non movet; ergo*
 ri. *Sunt aliqua, quæ nos non movent, quæ sunt mira-*
       cula nature.
- Ca- *Omnia mala hujus vite sunt transitoria:*
 len- *Omnia mala transitoria non sunt timenda; ergo*
 tes. *Nullum malorum timendorum est malum hujus vite*
- Da- *Aliquis stultus dicit verum:*
 bi- *Quicumque dicit verum, dignus est, quem sequamur;*
       ergo
 tis. *Sunt quidam, qui digni sunt, quos sequamur, qui*
       tamen eapropter non desinunt esse stulti.
- Fa- *Nulla virtus est qualitas naturalis:*
 pes- *Omnis qualitas naturalis Deum auctorem habet; ergo*
 mo. *Sunt quedam qualitates, quæ Deum auctorem habent,*
       quæ non sunt virtutes.

Fre- Nullus miser est æquanimus:
 si- Sunt quidam æquanimi, qui sunt pauperes; ergo
 som. Sunt quidam pauperes, qui non sunt miseri.

Observandum est, hos quinque modos ordinario designari sequentibus vocibus, *Baralipon, Celantes, Dabitis, Fapesmo, Frisesomorum*: id ex eo factum, quod Aristoteles distinctam ex his modis figuram non fecerit: ac proinde illi pro indirectis modis primæ figuræ habiti sunt, in quibus conclusio inverteretur, cujus scilicet legitimum subjectum esset is terminus, qui prædicatur: ac proinde, qui hanc sententiam sequuti sunt, pro prima propositione habuere illam, quam subjectum conclusionis, pro minori illam, quam prædicatum ingreditur,

Atque adeo huic primæ figuræ assignantur novem modos, 4 directos, & 5 indirectos, quos binis his versibus concludere:

*Barbara, Celarent, Darii, Ferio, Baralipon,
 Celantes, Dabitis, Fapesmo, Frisesomorum.*

& pro reliquis duabus figuris.

*Cesare, Camestres, Festino, Baroco, Darapti,
 Felapton, Disamis, Diatisi, Bocardo, Ferison.*

Sed cum conclusio semper supponatur, (illud enim est, quod probandum venit) proprie loquendo dicere non possumus, illam umquam esse conversam. Nos itaque rati sumus e re magis fore, illam propositionem pro majori semper habere, in qua prædicatum conclusionis invenitur: hincque coacti sumus, ut majorem propositionem primam constitueremus, artificiosas illas voces invertere, quo felicius memoriæ inhærent, inversas hoc versu concludere.

Barbari, Calentes, Dibatis, Fespamo, Fresisom.

Recapitulatio diversarum specierum syllogismorum.

Ex hætenus dictis concludere possumus 19 esse species syllogismorum, qui diversimode dividi possunt,

- 1 In quinque universales, & quatuordecim particulares.
- 2 In septem affirmativos, & duodecim negativos.
- 3 In concludentes in A, unum; in E, quatuor; in I, sex; in O, octo.
- 4 Secundum diversas figuras, quæ subdividendæ erunt per modos, quod jam in explicatione cujusque figuræ factum est.
- 5 Per modos, qui erunt secundum figuras subdividendi, & hoc pacto 19 syllogismorum species habebimus: quia tres modi sunt, quorum singuli in unica

tantum figura concludunt: sex quorum singuli concludunt in duabus figuris: ac denique unus modus, qui concludit in omnibus quatuor.

C A P U T IX.

De Syllogismis complexis: quomodo possunt ad Syllogismos communes reduci, examinarique per easdem regulas.

Fatendum quidem est, si qui sint, quibus Logica prodest, longe tamen plures esse, quibus illa nocet: atque una declarandum, iis nocere omnium maxime, qui de illius scientia vel maxime gloriantur, vilique vanitate ducti ambiunt bonorum, atque subtilium Logicorum nomen, & famam. Cum enim hæc ipsa affectatio per se indicium sit animi abjecti, & parum solidi, & perspicacis; ita sæpe accidit, ut qui illa laborant, in ipso potius regularum cortice, quam in bono sensu (qui tamen Logices animi dici potest) hærentes, proni ferantur ad optimas ratiocinationes pro illegitimis traducendas; quia illas non norunt ipsis, scilicet regulis accommodare, quæ cum ab illis imperfecte tantum cognoscantur, ad errores tantum viam sternunt.

Ut devitemus hoc vitium, quod tantopere olet vanam illam peritiæ in sciolis jactationem, (quæ Gallis *pedanterie* dicitur) & quæ adeo indigna est homine cordato; examinanda potius nobis erit ratiocinationis soliditas per lumen naturale, quam per regularum formulas: & ut nobis hoc examen succedat ex voto, cum difficultatibus in hujuscemodi ratiocinationibus urgemur, præcipue proderit, pariles in aliis materiis syllogismos contexere, & bonum in iis sensum unice considerare: quod si, cum bonum sensum consideramus, clare, & distincte concipimus, eos recte concludere; quamvis aliquid videantur in se continere, quod regulis accommodare non possumus; potius credere debemus, nobis parum perspicacibus id ita videri, quam quod revera regulis adversentur.

Jam vero syllogismi, de quibus rectum efformare judicium res difficilis judicatur, quique omnium sæpissime fallunt, illi sunt, quos antea diximus posse *complexos* appellari, non simpliciter, quia ex propositionibus complexis constant, sed quia termini conclusionis complexi cum sint, toti & integri in præmissis non sumebantur, nec toti illic integrique medio termino uniebantur, sed pars tantum alterius termini, ut in hoc exemplo:

Sol. est res insensata:

Perse adorabant Solem; ergo

Perse adorabant rem insensatam.

Hic prædicatum conclusionis est, *adorabant rem insensatam*, cujus pars tantum, nimirum, *rem insensatam*, in majori reperitur; & *adorabant*, in minori.

De hujusmodi itaque syllogismis duo præstabimus. Primo ostendemus quomodo possint reduci ad syllogismos incomplexos, de quibus hucusque actum est, ut possint per easdem regulas examinari.

Deinde docebimus, dari posse regulas generales, quarum ope bonitas, vitiumve horum syllogismorum complexorum, sine ulla reductione, possit dignosci.

Mirandum sane affatim est, Logicam, licet multo plurius passim æstimetur, quam debeat, (adeo ut dicatur absolute necessaria ad alias scientias acquirendas) tam perfunctorie tractari, ut altum silentium sit de iis, quæ in Logica esse alicujus usus possunt. Ut plurimum enim Logici satis ducunt, syllogismorum simplicium regulas docere, exempla que proponere, quæ fere omnia constant propositionibus incomplexis, illisque adeo claris, atque indubiis, ut nemo ea serio inter ratiocinandum adhibenda putaverit: nam cui serio discurrenti excidit hujusmodi syllogismus: *Omnis homo est animal: Petrus est homo; Ergo Petrus est animal?*

At parum solliciti sunt explicare, quomodo syllogismorum regulæ applicari debeant iis argumentationibus, quæ ex propositionibus complexis componuntur; quamvis & hoc arduum sit, & plurima hujusmodi argumenta occurrant, quæ mala videntur, cum sint optima; horumque argumentorum usus ab alia parte sit multo frequentior, quam syllogismorum pure simplicium. Hoc ab exemplis melius, quam a regulis patescet.

Exemplum 1.

Diximus, ex causa, omnes propositiones constantes verbis activis aequaliter esse complexas: ex hujusmodi propositionibus syllogismi sæpe formantur, quorum formæ, concludendique vis ægre dispicitur, ut in hoc exemplo superius allato.

Divina Lex jubet, ut Reges honoremus:

Ludovicus XIV est Rex; ergo

Lex divina jubet, ut honoremus Ludovicum XIV.

K. 2

Non-

Nonnulli parum perspicaces hujusmodi syllogismos insimularunt vitii, defectusque, quia, inquirunt, ex puris affirmativis in secunda figura componuntur, quod vitium capitale est. Sed hi, nudam se litteram, regularumque corticem potius consuluisse, ostenderunt, quam lumen rationis, per quam regulæ adinventæ fuerunt. Nam vis hujus argumenti tam certa, tam conclusiva est, ut etiamsi peccaret contra regulam, dicendum, esset ipsam potius regulam malam esse, quam argumentum vitiosum.

Dico itaque primo, hoc argumentum validum esse. Nam in hac propositione, *Lex divina jubet, ut honoremus Reges*, Vox illa, *Reges*, sumitur generaliter pro omnibus Regibus in particulari; ac proinde Ludovicus XIV eorum Regum ex numero est, quos jubemur honorare.

Dico secundo, quod *Rex*, qui medius terminus est, non prædicatur in hac propositione, *Lex divina jubet, nos Reges honorare*, quamvis jungatur prædicato, *jubet*, quod quid aliud est. Nam 1 quod revera prædicatum est, affirmatur, & convenit: jam vero *Rex* nec affirmatur, nec convenit Legi divinæ. 2 Prædicatum restringitur per subjectam: vox vero, *Rex*, non restringitur in hac propositione, *Lex divina jubet, nos honorare Reges*, cum universaliter accipiatur.

Si autem quærat, quidnam ergo sit? Facilis est responsio, illam vocem subjectum esse alterius propositionis in hac primaria implicatæ. Nam cum dico, *Legem divinam jubere, ut Reges honoremus*, quemadmodum Legi jurisdictionem, ita Regibus honorem attribuo: quasi dicerem, *Lex divina jubet, quod Reges sint honorandi*.

Eodem modo in hac conclusione, *Lex divina jubet ut honoremus Ludovicum XIV*, Ludovicum XIV prædicatum non est, licet prædicato jungatur: quinimo subjectum alterius propositionis latentis est: quasi diceretur, *Lex divina jubet, quod Ludovicus XIV sit honorandus*.

Explicatis itaque in hunc modum hisce propositionibus:

Lex divina jubet, quod Reges sint honorandi.

Ludovicus XIV est Rex; ergo

Lex divina jubet, quod Ludovicus XIV sit honorandus;
clarum est, vim argumenti in his aliis propositionibus sitam esse.

Reges sunt honorandi:

Ludovicus XIV est Rex; ergo

Ludovicus XIV est honorandus;

Atque hanc propositionem, *Lex divina jubet*, quæ prin-

cipalis videtur in syllogismo, incidentem tantum esse, affirmationi quidem conjunctam, cui corroborandæ Lex divina inservit.

Clarum etiam insuper est; syllogismum hunc primæ figuræ esse in *Barbara*, cum terminus Ludovicus XIV singularis sit: singulares autem pro universalibus habentur, cum secundum omnem extensionem, ut prius observatum est, sumantur.

Exemplum 2.

Ob eandem rationem syllogismus hic, qui secundæ figuræ, illiusque figuræ regulis conformis videtur, invalidus est.

Debemus credere Scripturæ:

Traditio non est Scriptura; ergo

Non debemus credere Traditioni:

nam reducendus est ad primam figuram hoc pacto;

Credendum Scripturæ est:

Traditio non est Scriptura; ergo

Credendum Traditioni non est.

Jam vero ex minori negativa nihil concluditur in prima figura.

Exemplum 3.

Alii syllogismi sunt, qui videntur pure affirmativi in secunda figura, qui tamen concludentissimi sunt, ut,

Omnis bonus Pastor paratus est animam ponere pro ovibus:

Sunt autem hoc sæculo pauci Pastores, qui parati sint animas ponere pro ovibus; ergo

Sunt hoc sæculo pauci sunt boni Pastores.

Validitas hujus syllogismi ex eo est, quod affirmative tantum apparenter concludatur. Cum enim minor, sensu exclusiva sit, continens hanc negativam, *Multi Pastores hoc sæculo non sunt parati animas ponere pro ovibus;* conclusio etiam reducitur ad hanc negativam, *Multi hoc sæculo Pastores, non sunt Pastores boni.*

Exemplum 4.

En etiam syllogismum alium, qui primæ figuræ cum sit, videtur habere minorem negativam, qui nihilominus optimus est,

Omnes illi, quibus eripi non possunt ea, quæ amant, extra inimicorum insidias positi sunt:

Sed illis, qui solum Deum amant, eripi non potest quod amant; ergo

Omnes illi, qui solum Deum amant, positi sunt extra inimicorum insidias.

Validitas hujus syllogismi inde est, quod minor appareat tantum esse *negativa*, cum revera *affirmativa* sit.

Nam subjectum majoris, quod prædicari debet in minori, non est, *illi, quibus eripi possunt, quæ amant*; sed e contra, *illi, quibus eripi non possunt*. Jam vero hoc illud est, quod affirmatur de illis, qui solum Deum amant, adeo ut minoris sensus talis evadat:

Sed omnes illi, qui solum Deum amant, ex eorum numero sunt, quibus ea, quæ amant, eripi non possunt, quæ propositio liquido affirmativa est.

Exemplum 5.

Hoc etiam insuper accidit, quando major propositio *exclusiva* est, ut hic:

Soli Dei amici sunt beati:

*Sed sunt aliqui divites, qui non sunt Dei amici; ergo
Sunt aliqui divites, qui non sunt beati.*

Nam particula, illa *soli*, efficit, ut prima hujus syllogismi propositio his duabus æquivalet, *amici Dei sunt beati, & ceteri mortales, qui non sunt amici Dei, non sunt beati.*

Cum jam ex hac secunda propositione vis argumenti dependeat, minor, quæ apparebat *negativa*, fit *affirmativa*, quia subjectum majoris, quod prædicari debet in minori, non est, *amici Dei*, sed *illi, qui non sunt amici Dei*; adeo ut in hanc formam redigi syllogismus debeat:

Quisquis Dei amicus non est, beatus etiam non est:

Sed sunt aliqui divites ex eorum numero, qui non sunt amici Dei; ergo

Sunt aliqui divites, qui non sunt beati.

Quod autem necesse non sit, minorem hoc modo exprimere, sed propositionis *negativæ* forma illi queat relinqui, exinde est, quia tantumdem habetur *negative* dicere, quod *homo non est amicus Dei*, ac dicere *affirmative*, quod *homo est non amicus Dei*, idest, *ex numero eorum, qui non sunt amici Dei.*

Exemplum 6.

Plurima sunt hujusmodi argumenta, quorum omnes propositiones *negativæ* videntur, cum tamen illa optima sint; quia propositionum aliqua apparenter tantum *negativa* est, cum sit revera *affirmativa*, uti modo vidimus, ulteriusque videbimus in hoc exemplo.

Quicquid non habet partes, interire non potest per dissolutionem partium:

Sed

Sed anima nostra non habet partes; ergo

Anima nostra interire non potest per partium dissolutionem.

Sunt, qui similibus syllogismis utuntur ad ostendendum, non deberi generaliter, & sine distinctione acceptari logicum illud axioma, *ex puris negativis nihil concluditur*, sed non animadvertunt, minorem hujus, similiumque syllogismorum sensu affirmativam esse, quia in illa medius terminus (qui subjicitur in majori) prædicatur. Jam vero subjectum majoris non est *id, quod habet*, sed *id, quod non habet partes*, adeo ut sensus *partes* minoris sit, *anima nostra est res, quæ non habet partes*, quæ propositio affirmativa est, habens autem prædicatum negativum.

Iidem ipsi conantur probare, argumenta negativa aliquando concludere, his exemplis; *Johannes non est rationalis; ergo non est homo. Nullum animal videt; ergo homo non videt.* Sed advertere debent, allata exempla enthymemata tantum esse, quæ solum concludunt virtute propositionis subintellectæ, quæ proinde in argumentantis mente esse debet, licet non exprimatur. Jam vero in utroque exemplo propositio subintellecta necessario affirmativa est: in primo hæc, *omnis homo est rationalis: Johannes non est rationalis; ergo Johannes non est homo*: in secundo hæc, *omnis homo est animal: nullum animal videt, ergo nullus homo videt*. Quis non videt, hos syllogismos non esse pure negativos? Ac proinde enthymemata, quæ non concludunt, nisi quod integri, perfectique syllogismi in mente argumentantis sint, exempla esse non possunt, quibus probetur, dari aliqua argumenta concludentia, quæ sint pure negativa.

C A P U T X.

Principium generale, cujus ope sine ulla ad figuras, aut modos reductione statui potest de omni syllogismo, legitimusne, an vitiosus sit.

JAM ostensum est, quomodo de syllogismis complexis statuendum sit, concludantne, an peccent; eos scilicet ad formas syllogismorum communium reducendo, ut deinde per communes regulas censeantur. Sed ut omnino verisimile non est, mentem nostram, quo possit de horum argumentorum vi sententiam ferre, hac indigere reductione; ita subiit animum, esse oportere regulas aliquas generaliores

quibus hæ communes innitantur, quarumque ope bonitas, vitiumque omne genus syllogismorum facilius possit dignosci: & en illæ, quæ cogitanti sese obtulere.

Cum propositio, cujus veritas nondum manifesta est, probanda offertur, nihil aliud requiri videtur, quam ut propositionem magis notam investigemus, quæ primam illam stabiliat, confirmetque, & quæ proinde poterit appellari, *propositio continens*. Sed quia illa Primam continere non potest expresse, & in iisdem terminis; (sic enim alia ab ea non esset, ac proinde non posset eandem clariorem reddere) omnino necesse est, ut tertia propositio adsciscatur, quæ ostendat, propositionem dictam *continentem* revera continere illam, quæ probanda est: atque hæc ultima dici potest *Propositio applicativa*.

In syllogismis affirmativis sæpe perinde est, quam deum præmissarum dicamus *continentem*; cum utraque aliquantulum conclusionem contineat, atque utraque mutuo ostendat, illam in altera contineri.

Exempli causa: si dubito, an homo impius sit miser, & sic argumentabor:

Quicumque servit cupiditatibus est miser:

Sed impius servit cupiditatibus; ergo

Impius est miser:

quancumque præmissarum designaveris, poterit dici conclusionem continere, idque ab altera ostendi. Nam conclusio continetur in majori, quia, *Serviens cupiditatibus, impium* sub se continet, idest, impius in illius extensione concluditur, estque ex inferioribus unum, prout a minori ostenditur. Conclusio etiam continetur in minori, quia *serviens cupiditatibus* in sua idea comprehendit ideam *miseri*, ut patet ex majori.

Nihilominus cum major fere semper sit universalior, ut plurimum haberi poterit pro *continente*, uti & minor pro *applicativa*.

Ad syllogismos negativos quod spectat, cum in illis unica tantum propositio negativa inveniatur, negatioque solum in negatione includatur; videtur, quod propositio negativa semper debeat haberi pro *continente*, atque affirmativa pro *applicativa*, sive negativa sit major, ut in *Celarent*, *Cesare*, *Festino*; sive sit minor, ut in *Camestres*, & *Baroco*.

Nam si hoc syllogismo suscipiam probandum, *nullam avarum esse beatum*:

Omnis beatus cupiditatibus vacat:

Nul-

Nullus avarus cupiditatibus vacat; ergo

Nullus avarus est beatus:

connaturalius est dicere, minorem, quæ negativa est, conclusionem continere, idque majorem ostendere: Nam hæc minor, *Nullus avarus cupiditatibus vacat*, omnino negans, *vacuum cupiditatibus de avaro*, vicissim de eodem negat *beatum*; cum major sit, quæ ostendit, *Beatum* totaliter includi in extensione *carentis cupiditatibus*.

Res ardua non erit demonstrare, omnium, quas superius late deduximus, regularum utilitatem in eo positam esse, quod ostendant, conclusionem in præmissarum alterutra contineri, idque ab altera indicari: atque ratiocinationes tunc tantum vitiosas esse, cum hoc negligitur, uti & legitimas, perfectasque esse, cum hoc observatur. Nam omnes regulæ reducuntur ad duas principales, quæ ceterarum fundamenta sunt. Harum altera est: *Nullus terminus debet patere latius in conclusione, quam in præmissis*. Hæc autem liquido dependet ab hoc generali principio: *Præmissæ debent continere conclusionem*: quod tamen fieri non potest, si idem terminus in præmissis minorem extensionem habeat, quam in conclusione; nam minus universale non continet universalius; *Aliquis homo* non continet *omnem hominem*.

Regularum altera est: *Medius terminus debet semel saltem sumi universaliter*. Hoc etiam dependet a prædicto generali principio: *Præmissæ debent continere conclusionem*. Nam probandum sit, ex. gr. *aliquem Dei amicum esse pauperem*, utamurque ad hujus probationem hac propositione, *aliquis sanctus est pauper*; dico, nunquam evidenter probatum iri, hanc propositionem continere conclusionem, nisi medius terminus, videlicet *Sanctus*, sumatur universaliter. Nam evidens est, ut hæc propositio, *aliquis sanctus est pauper*, contineat conclusionem, *aliquis amicus Dei est pauper*, oportere atque sufficere, hunc terminum, *aliquis sanctus*, continere illum alium, *aliquis amicus Dei*: Nam quantum ad reliquum terminum utraque propositio eum habet. Jam vero terminus particularis nullam habet extensionem determinatam, nihilque certo continet, nisi, quod in ejus comprehensione, & idea includitur: & consequenter, ut terminus hic, *aliquis sanctus*, contineat terminum, *aliquis amicus Dei*, oportet *amicum Dei*, contineri in comprehensione ideæ hujus termini, *sanctus*.

Jam vero quicquid continetur in comprehensione ideæ, potest universaliter affirmari de illa: quicquid continetur

in comprehensione ideæ trianguli, potest affirmari de omni triangulo: quicquid continetur in idea hominis, potest affirmari de omni homine. Ac proinde, ut *amicus Dei* includatur in idea *sancti*, oportet, omnem *sanctum esse amicum Dei*. Unde sequitur, hanc conclusionem, *Aliquis amicus Dei est pauper*, contineri non posse in hac propositione, *aliquis sanctus est pauper*, in qua medius terminus, *Sanctus*, sumitur particulariter, nisi ope alterius propositionis, in qua sumitur universaliter; quoniam illa ostendere debet, *amicum Dei* contineri in comprehensione idea *Sancti*: quod ostendere non possumus, nisi affirmemus *amicum Dei de sancto sumpto universaliter*: & hoc modo *omnis sanctus est amicus Dei*. Et per consequens neutra præmissarum contineret conclusionem, nisi medius terminus in illarum altera sumptus particulariter, in altera sumeretur universaliter. Quod erat demonstrandum.

C A P U T XI.

Applicatio hujus generalis principii ad varios syllogismos, qui videntur intricatiores.

CUM ex iis, quæ Parte Prima dicta sunt, sciamus quid sit terminorum comprehensio, atque extensio, possumusque hinc dignoscere, an propositio aliam contineat, necne; de bonitate, & vitio omnis syllogismi possumus statuere, nequaquam considerantes, simplexne ille sit, an compositus; complexus, an imcomplexus; nulla etiam habita modorum, figurarumve ratione, ope hujus solius principii generalis: *Debet præmissarum altera continere conclusionem, idque ab altera ostendi*. Quod fiet exemplis manifestius.

Exemplum I.

Dubito, an hic syllogismus concludat:

Officium Christiani est, eos non laudare, qui graviter peccant:

Qui duello decernunt, graviter peccant; ergo

Officium Christiani est, eos non laudare, qui duello decernunt.

Inutiliter ergo operam perderem, si ad quam figuram modumve reduci posset hic syllogismus operose disquirerem: satis est animadvertere, conclusionem in altera præmissarum contineri, idque demonstrari ab altera: & statim reperio, primam nihil diversi a conclusione habere, nisi

nisi quod una habeat, eos, qui graviter peccant; altera vero, eos, qui duello decernunt. Jam vero illa propositio, in qua habetur, ii, qui graviter peccant, illam aliam continebit, in qua est, qui duello decernunt, modo graviter peccare, in se contineat, duello decernere.

Ex sensu vero manifestum est, illum terminum, qui graviter peccant, sumi univessaliter, hoc est, intelligi de iis omnibus, qui quocumque modo graviter peccant: atque adeo minor hæc, qui duello decernunt, graviter peccant, cum ostendat duello decernere, contineri sub alio termino, graviter peccare; eadem opera etiam ostendit, primam propositionem continere conclusionem.

Exemplum 2.

Dubito, an hic syllogismus concludat:

Evangelium spondet salutem Christianis:

Quidam impii sunt Christiani; ergo

Evangelium spondet salutem quibusdam impiis.

Ut hunc syllogismum dijudicem, animadvertendum solum est, majorem non posse continere conclusionem, nisi hæc vox, *Christiani*, sumatur in ea universaliter pro *omnibus Christianis*, & non tantum pro *aliquibus*. Nam si Evangelium salutem solum spondeat aliquibus Christianis, exinde non sequitur illud salutem spondere impiis, qui sunt Christiani; quia impii possunt non esse ex Christianorum numero, quibus Evangelium salutem spondet. Quapropter hic syllogismus optime concludit; sed major falsa est, si illic vox, *Christiani*, sumatur pro *aliquibus Christianis*; nam sic prima propositio non continet conclusionem.

Sed an ea intelligenda sit universaliter, judicandum est ex altera regula, quam parte Secunda tradidimus, nimirum; *Extra res facti id, quod affirmatur, sumitur universaliter, quando indefinite effertur*. Jam vero, quamvis hic terminus, *ii, qui graviter peccant*, in primo exemplo, & *Christiani* in secundo prædicatorum partes sint, vices tamen habent subjectorum respectu alterius partis ejusdem attributi. Nam illi ipsi iidem sunt, de quibus affirmatur, quod non sunt laudandi, & quod promissam salutem habent. Porro cum hi termini ponantur sine ulla restrictione, intelligendi erunt universaliter. Itaque syllogismus uterque bonus est in forma: sed major propositionis in secundo est falsa, nisi per vocem, *Christiani*, ii solum intelligantur, qui ex Evangelii præscripto vivunt; & in hoc casu minor erit falsa, quia nulli impii vivunt ex præscripto Evangelii.

Exem-

Exemplum 3.

Perspicuum est ex hoc principio, sequentem syllogismum non concludere.

Lex divina jubet, ut sæculari Magistratui obediamus:

Episcopi non sunt Magistratus sæculares; ergo

Lex divina non jubet, ut Episcopis obediamus.

Nam præmissarum neutra conclusionem continet; quia non sequitur, Legem divinam, cum hoc jubet, aliam non jubere, & sic minor quidem ostendit, *Episcopos* non comprehendi sub *Magistratu sæculari*; atque etiam, præceptum honorandi *Magistratum sæcularem* non comprehendere *Episcopos*: sed major non affirmat, Deum alia præcepta non dedisse præter hoc; quod tamen affirmare deberet, ut major ope minoris ostenderetur continere conclusionem. Atque hinc sequens syllogismus omnino bonus est.

Exemplum 4.

Christianismus famulos obligat ad obediendum dominis tantum in iis, quæ non sunt contra Legem divinam:

Sed sollicitatio mulierum est contra Legem divinam; ergo

Christianismus non obligat famulos ad obediendum dominis in sollicitatione mulierum.

Nam major continet conclusionem, cum minor ostendat, *sollicitationem mulierum* iis esse annumerandam, quæ sunt contra Legem divinam: cum præterea, exclusiva cum sit major, æquipolleat huic propositioni: *Lex divina non obligat famulos ad obediendum Dominis in illis rebus, quæ sunt contra Legem divinam.*

Exemplum 5.

Ope etiam hujus principii facili negotio potest detegi fallacia hujus vulgaris sophismatis.

Qui dicit te esse animal, dicit verum:

Sed qui dicit te esse anserem, dicit te esse animal; ergo

Qui te dicit esse anserem, dicit verum.

Respondere namque sufficit, neutram præmissarum continere conclusionem. Nam si major eam contineret, (cum major in hoc solum differat a conclusione, quod in illa *animal*, in hac *anser*, contineatur) oporteret *animal* continere *anserem*. Sed *animal* in majori sumitur particulariter, quia est prædicatum hujus propositionis affirmative incidentis, *tu es animal*; ac proinde, *anserem*, continere non potest, nisi in comprehensione. Ad quod ostendendum, vox, *animal*, sumenda esset universaliter in minori, afirmando *anserem* de omni animali: quod tamen nec fit,

fit, nec fieri potest; cum animal etiam sumatur particulariter in minori, quandoquidem tam hic, quam in majori sit prædicatum hujus propositioni affirmativæ incidentis, *tu es animal*.

Exemplum 6.

Hic etiam peti potest solutio hujus veteris sophismatis, quod D. Augustinus refert:

Non es, quod ego sum:

Ego sum homo; ergo

Tu non es homo.

Hujus vitium patet ex figurarum regulis: nam est in prima figura, & propositione prima, (quæ hic est minor) est negativa. Sed respondere satis erit, conclusionem non contineri in prima propositione; neque altera, hæc scilicet, *Ego sum homo*, probat, illam contineri. Nam cum conclusio sit negativa, vox, *homo*, sunitur universaliter, ac proinde contineri non potest in hoc termino, *id, quod ego sum*: nam qui sic argutatur non est *omnis homo*, sed solum *aliquis homo*: uti patet ex eo, quod in propositione applicativa tantum dicit, *Ego sum homo*; ubi vox *homo*, particulari significationi alligatur, quia est prædicatum propositionis affirmativæ; & universale non continetur in particulari.

C A P U T XII.

De Syllogismis Conjunctivis.

Syllogismis conjunctivis non illi omnes accensendi qui propositionibus constant conjunctivis, aut compositis; sed ii soli, quorum propositio major ita componitur, ut integram conclusionem contineat. Possunt ii ad tria genera reduci, *Conditionalium, Disjunctivorum, & Copulativorum.*

De Syllogismis Conditionalibus.

Conditionales illi sunt, quorum major propositio conditionalis est, integram conclusionem complectens.

Si Deus est, amandus est:

Sed Deus est; ergo

Deus amandus est.

Major propositio duas partes habet, quarum prima antecedens dicitur, *si Deus est*; secunda consequens, *amandus est*.

Duo sunt horum syllogismorum genera, quia ex eadem majori duæ conclusiones deduci possunt.

Primum, quando affirmato consequenti in majori, affirmatur

matur antecedens in minori, secundum hanc regulam: *Poco sito antecedenti, ponitur & consequens.*

Si materia a seipsa non movetur, primus illi motus debuit a Deo imprimi:

Sed materia non movetur a seipsa; ergo

Primus illi motus debuit a Deo imprimi.

Secundum, quando tollitur consequens, ut antecedens auferatur, secundum hanc regulam: *Sublato consequenti, tollitur antecedens.*

Si quispiam electorum perit, Deus fallitur:

Sed Deus non fallitur; ergo

Quisquam electorum non perit.

Sic D. Augustinus discurret his verbis: *Horum si quisquam perit, fallitur Deus: sed nemo eorum perit, quare non fallitur Deus.*

Dupliciter peccant syllogismi conditionales. Primo, quando major propositio includit conditionem, quæ ad rem non est, & a qua nihil secundum regulas sequitur; ut si e particulari generale inferretur hoc modo: *Si in aliquibus fallimur, in omnibus fallimur.*

Sed hæc horum syllogismorum in majori falsitas ad materiam potius spectat, quam ad formam: ac proinde tunc tantum mali secundum formam reputantur, quando conclusio illegitima deducitur a majori, sive illa vera sit, sive falsa, rationi consona, vel dissona; quod duobus modis fit.

Primo, quando a consequente antecedens inferitur hoc pacto:

Si Sinenses sunt Mahumetani, sunt infideles:

Sed sunt infideles; ergo

Sunt Mahumetani.

Secundo, quando a negato antecedenti concludimus, negandum esse consequens, ut in hoc exemplo:

Si Sinenses sunt Mahumetani, sunt infideles:

Sed non sunt Mahumetani; ergo

Non sunt infideles.

Sunt tamen syllogismi conditionales, qui ultimo hoc vitio laborare videntur, cum tamen legitimi sint; quando scilicet in majori exclusio, licet non exprimat subintelligitur tamen. *Exemplum.* Legem tulerat Cicero adversus eos, qui suffragia emerent; hujus legis postulabatur Muræna; Cicero, qui Murænæ causam agebat, Catoni objicienti, in hac Murænæ defensione ipsum contra latam a se legem agere, hoc argumento respondet: *Etenim si largitionem factam esse confiterer, idque recte factum defenderem, facerem*

Poceres improbe, etiamsi alius legem tulisset: cum vero nihil commissum contra legem defendam, quid est, quod latam legem meam defensionem impediatur? Videtur, hoc argumentum ab illo non abluere, quo Blasphemus in sui defensionem uteretur hoc modo: Si Deum esse negarem, improbus essem: sed quamvis blasphemem, non tamen nego Deum esse: ergo non sum improbus. Nihil sane valeret tale argumentum, quia alia crimina sunt præter Atheismum, quæ hominem improbum faciunt. Nihilominus Ciceronis argumentum, (quamvis a Ramo proponatur tamquam exemplum malæ ratiocinationis) legitimum est ex eo, quod particulam sensu exclusivam contineat: poterit enim distinctius his terminis proferri.

Tunc tantum jure objici posset, quod contra latam a me legem agerem; si confiterer, largitionem a Murræna ad suffragia emenda factam esse, & factam insuper approbarem:

Sed nullam largitionem factam assero; ergo

Nihil contra legem a me latam ago.

Idem dicendum de Virgilianæ Veneris ad Jovem oratione.

Si sine pace tua, atque invito numine Troes,

Italiam petiere; luant peccata, neque illos

Juveris auxilio: sint tot responsa sequuti,

Quæ Superi, Manesque dabant; cur nunc tua quisquam

Flectere jussa potest, aut cur nova condere fata?

Poterit hæc oratio ad hunc syllogismum reduci.

Si Trojani, invito Divum numine, Italiam petiere, puniendi sunt:

Sed non petiere invito Divum numine: ergo

Puniendi non sunt.

Nisi enim hic aliquid subintelligeretur, similis esset huic alteri syllogismo, qui proculdubio nihil concludit.

Si Judas sine vocatione Apostolus factus est, debuit a Deo rejici:

Sed non est factus Apostolus sine vocatione; ergo

Non debuit a Deo rejici.

Est autem Veneris in Virgilio ratiocinium legitimam, quia illius propositio major sensu saltem particulam exclusivam habet, non minus, quam si sic efferretur:

Tunc tantum Trojani puniendi essent, indignique habendi, quibus Diæ auxiliarentur, si illorum invitis numinibus Italiam petierint:

Sed illorum numinibus invitis Italiam non petierunt; ergo &c.

Vel

Vel dicendum, quod tantumdem est, verba illa affirmativa, *Si sine pace tua, &c.* sensu negativa esse hoc modo:
Si Troes Italiam tantum petierunt, Diis jubentibus; iniquum est, ut a Diis deserantur:

Sed Troes Italiam tantum petierunt Diis jubentibus; ergo, &c.

De Syllogismis Disjunctivis.

Syllogismi disjunctivi dicuntur ii, quorum prima propositio disjunctiva est; id est, cujus partes cohærent per particulas, *vel, aut,* ut in hoc Ciceronis syllogismo.

Qui Cæsarem occiderunt, parricide sunt, vel libertatis defensores:

Parricide non sunt; ergo

Sunt libertatis defensores.

Duo sunt horum genera. Primum quando altera pars rejicitur, ut altera stabiliatur, ut syllogismo jamjam proposito, atque etiam in hoc sequenti.

Omnes improbi puniendi sunt; vel in hac vita, vel post hanc vitam:

Sunt aliqui improbi, qui non puniuntur in hac vita; ergo. Puniendi sunt post vitam.

Nonnunquam tria sunt in hujus generis syllogismis membra; & tunc duo rejicienda sunt, ut tertium stabiliatur, ut in hac D. Augustini ratiocinatione, Lib. de Mendacio:
Aut non est credendum bonis; aut credendum est iis, quos credimus debere aliquando mentiri: aut non est credendum, bonos aliquando mentiri: horum primum perniciosum est, secundum stultum; restat ergo, ut nunquam mentiantur boni.

Secundum, sed minus naturale, quando altera pars subsumitur, ut altera rejiciatur, ut hic:

Divus Bernardus testificans Deum miraculis confirmasse Cruciatæ prædicationem, vel sanctus erat, vel impostor:

Sed sanctus erat; ergo

Non erat impostor.

Raro vitiosi sunt hi syllogismi disjunctivi, nisi ob falsitatem majoris propositionis, in qua divisio non rite instituitur; cum aliquid tertium inter opposita membra reperitur, ut hic:

Vel Regibus parendum est, ea imperantibus, quæ sunt contra Legem Dei, vel ab illis erit desciscendum:

Sed Regibus non est parendum, ea imperantibus, quæ sunt contra Legem Dei; ergo

Ab illis erit desciscendum:

vel, *sed non est a Regibus desciscendum: ergo*

Illis parendum, ea imperantibus, quæ sunt contra Legem Dei.

Utraque hæc ratiocinatio mala est, quia in hac disjunctione quid tertium intervenit, a primis Christianis factitatum, qui quidvis potius perpessi sunt, quam aliquid pararent adversus legem Dei, cum tamen neutiquam a Regibus desciscerent.

Hæ autem disjunctiones mutilæ, & mancæ, errorum, in quos homines labuntur, communissima origo, & fons sunt.

De Syllogismis Copulativis.

Unius generis sunt hi syllogismi, quando scilicet in propositione copulativa, & negativa altera pars stabilitur, ut altera rejiciatur.

Nemo potest duobus dominis servire, Deo, & Mammonæ:

Avarus Mammonæ servit: ergo

Non servit Deo.

Hoc genus syllogismi necessario conclusionem non infert, quando pars altera tollitur, ut altera ponatur; ut videre est in hoc syllogismo ab eadem propositione deducto.

Nemo potest duobus Domini servire, Deo, & Mammonæ:

Sed prodigi Mammonæ non serviunt; ergo

Serviunt Deo.

C A P U T XIII.

De Syllogismis, quorum conclusiones sunt hypotheticæ.

JAM ostensum est, syllogismum perfectum tres debere habere propositiones: sed hoc verum solum est, quando absolute, non vero hypothetice concluditur; sic nempe propositio hypothetica præter conclusionem aliquando præmissarum alteram, aliquando ambas potest continere.

Exemplum. Si probandum sit, Lunam esse corpus scabrum, & asperum, non vero speculi instar læve, ut quondam Aristoteli visum; absolute illud inferre non possum, nisi ope trium propositionum.

Omne corpus, quaquaversum lumen reflectens, scabrum est.

Sed Lunam quaquaversum lumen reflectit; ergo

Luna est corpus scabrum.

L

Sed

Sed ut eandem conclusionem hypotheticæ solum inferam, binæ propositiones sufficient, ut hic;

Omne corpus, lumen quaquaversum reflectens, scabrum est; ergo

Si Luna quaquaversum lumen reflectit, corpus scabrum est.

Et possum quoque totum hoc ratiocinium unica propositione comprehendere, hoc modo:

Si omne corpus, quod lumen quaquaversum reflectit, scabrum est, & Luna lumen quaquaversum reflectit, necessario Luna corpus scabrum est.

Vel possum propositionum alteram alteri connectere per particulam causalem, quia, ut

Si omnis verus amicus paratus esse debeat ad vitam pro amico ponendam; pauci veri amici sunt: quia pauci eousque amicitiam colunt.

Hæc methodus ratiocinandi & communissima est, & pulcherrima: atque hinc palam fit, non esse opinandum, nihil ponderis inesse argumentis, cum tribus propositionibus non constat, eo, quo in Scholis solet, ordine dispositis: nam certum est illa propositione hunc syllogismum concludi.

Omnis verus amicus debet esse paratus ad vitam ponendam pro amico:

Sed pauci parati sunt ad vitam ponendam pro amico; ergo Pauci sunt veri amici.

Quicquid est discriminis inter syllogismos perfectos, & illos, quorum conclusio una cum præmissarum altera in propositione hypothetica continetur, in hoc situm est; quod syllogismi primi non possint integre concedi, quin illico sequatur, quod erat probandum: cum syllogismi secundi generis possint toti concedi, nec tamen proinde disputans quidquid profecerit; cum illi adhuc probandum restet, conditionem, a qua concessum consequens dependet, genuinam esse, & veram.

Dicendum itaque, tales syllogismos, proprie loquendo, apparatus tantum esse ad conclusiones absolute inferendas; & huic rei maxime accommodati sunt: immo fatendum est, illos esse & usitatissimos, & maxime naturales, eaque prærogativa gaudere, quod quo a Scholarum genio alieniores, eo sunt ceteris mortalibus acceptiores.

Hi syllogismi concludunt in omni figura, & omni modo, ac proinde non aliæ regulæ necessariæ sunt, præter regulas figurarum.

Observandum tamen est conclusionem hypotheticam, cum præter ipsam conclusionem alterutram præmissarum contineat, illam aliquando majorem propositionem esse, aliquando minorem.

Quod videri potest per exempla plurimarum conclusionum hypotheticarum a duabus propositionibus generalibus deducendarum, quarum altera affirmativa erit, altera negativa: affirmativa, vel probata, vel concessa sit:

Omnis doloris sensus est cogitatio.

Ex qua concluditur affirmative.

1. Ergo si omnia bruta dolorem sentiunt;
Omnia bruta cogitant. Barbara.
2. Ergo si aliqua planta dolorem sentit;
Aliqua planta cogitat, Darii.
3. Ergo si omnis cogitatio est actio mentis;
Omnis sensus doloris est actio mentis. Barbara.
4. Ergo si omnis sensus doloris est malus;
Quaedam cogitatio est mala. Darapti.
5. Ergo si sensus doloris est in manu usta;
Aliqua cogitatio est in manu usta. Disamis.
Negative autem.
6. Ergo si nulla cogitatio est in corpore;
Nullus sensus doloris est in corpore. Celarent.
7. Ergo si nullum brutum cogitat;
Nullum brutum dolorem sentit. Camestres.
8. Ergo si aliqua pars hominis non cogitat;
Aliqua pars hominis non sentit dolorem. Baroco.
9. Ergo si nullus motus materiæ est cogitatio;
Nullus dolor est motus materiæ. Cesare.
10. Ergo si nullus sensus doloris est gratus;
Aliqua cogitatio non est grata. Felapton.
11. Ergo si aliquis sensus doloris non est voluntarius;
Aliqua cogitatio non est voluntaria. Bocardo.

Aliæ etiam conclusiones hypotheticæ possunt inferri ex hac generali propositione, *Omnis doloris sensus est cogitatio*; sed indignæ illæ, quæ hic inserantur, cum parum naturales sint.

Ex his, quas deduximus propositiones, 1, 2, 7, 8, præter conclusionem minorem continent; 3, 4, 5, 6, 9, 10, & 11, majorem.

Possunt etiam observari variæ conclusiones conditionales, quæ deduci possunt a generali propositione negativa: sit autem illa, ex. gr. hæc: *Nulla materia cogitat.*

1. Ergo si omnis anima bruti est materia;
Nulla anima bruti cogitat. Celarent.
2. Ergo si aliqua pars hominis est materia;
Aliqua pars hominis non cogitat. Ferio.
3. Ergo si anima nostra cogitat;
Anima nostra non est materia. Cesare.
4. Ergo si aliqua pars hominis cogitat;
Aliqua pars hominis non est materia. Festino.
5. Ergo si quicquid sentit dolorem, cogitat;
Nulla materia sentit dolorem. Camestres.
6. Ergo si omnis materia est substantia;
Aliqua substantia non cogitat. Felapton.
7. Ergo si aliqua materia est causa effectuum mirabilium,
Quicquid est causa effectuum mirabilium, non cogitat. Ferison.

Harum hypotheticarum sola quinta præter conclusionem majorem continet, reliquæ minorem.

Præcipuus horum argumentorum usus est, ut eum, cui aliquid persuadere conamur, cogamur ad consequentiæ bonitatem agnoscendam; quam quidem agnoscere potest aliter que eo, quod cuius alteri assentiatur; cum illa conditione liter tantum proponatur, & segregata a veritate materiali, ut ita loquar, quam continet.

Et sic adversarius disponitur ad conclusionem absolutam inde deducendam, majori facilitate approbandam, ut reposito antecedenti, ponatur consequens, vel sublato consequenti, tollatur antecedens.

Sic si quis concessit, nullam materiam cogitare; inferam, ergo, si anima bruti cogitat, oportet, illam non esse materiam.

Et quoniam is negare non potest hanc conclusionem hypotheticam, ita potero ego alterutram harum consequentiarum absolutarum inferre:

Sed anima bruti cogitat; ergo

Non est materia.

vel e contra.

Sed anima bruti est materia; ergo

Anima bruti non cogitat.

Ex dictis patet, quatuor propositiones fieri debere, ut hoc genus argumentorum perfectum evadat, ac aliquid absolute probet: non sunt tamen syllogismis, quos compositos dicunt, annumerandæ; cum hæc quatuor propositiones magis amplius in sensu habeant, quam tribus hisce vulgaris syllogismi propositionibus continetur.

Nulla materia cogitat ;
 Omnis anima bruti est materia ;
 Nulla anima bruti cogitat .

C A P U T XIV.

De Enthymemate , & Propositionibus Enthymematicis .

JAm dictum est , Enthymema in intellectu syllogismum perfectum esse , licet enunciatione non sit ; quia propositionum aliqua subicitur tamquam nimis clara , & nota , & quam is , quo cum loquimur , potest nullo negotio mente substituere . Hoc argumenti genus adeo usitatum est tum in sermonibus , tum in scriptionibus , ut rarum sit omnes propositiones exprimi : quia ut plurimum illarum aliqua tam clara est , ut supponi possit , quin etiam ea est humanæ mentis indoles , ut malit aliquid sibi , quod suppleat , relictum , quam ut colloquentes opinentur opus esse , ut de omni prorsus re instruat .

Hæc itaque subicentia eorum adblanditur vanitati , quibus cum loquimur , cum aliquid ipsorum ingeniis deferramus : immo oratio dum brevior , fit etiam acutior , & efficacior . Si enim quis versum Medæ Ovidianæ (in quo habetur enthymema admodum elegans) *Servare potui , perdere an possim rogas ?* in hunc syllogismum deformasset : *Qui potest servare , potest perdere ; Potui servare ; ergo possum perdere* , illum sane omni venustate spoliasset , nec immerito ; præcipuum namque orationis decus est , sensu abundare , mentique ansam præbere cogitationes formandi ipsi verbis latius patentes : e contra inter orationis vitia maximum est , sensus inopem esse , & multiplicibus verbis rerum , cogitationumque paucitatem , & mendicitatem continere ; quod tamen vix evitari potest in syllogismis logicis . Cum enim mens ipsa lingua volubilior , perniciosiorque sit , cum una propositio ambabus declarandis sufficiat , verba , quæ alteri efferendæ inserviunt , omni utilitate carent , quandoquidem nihil novi possint animo exhibere . Hinc in vita communi adeo rari sunt hi syllogismi ; quinimmo nec cogitantes amputamus superflua , orationemque ad ea reducimus , quæ sunt menti aperiendæ præcise necessaria .

Enthymematis itaque homines passim ratiocinationes efferrunt , suppressa propositione , quam rentur ab audiente facile posse substitui . Est autem hæc propositio nonnumquam

major, nonnumquam minor, & aliquando etiam conclusio, quamvis tunc proprie enthymema non vocetur, cum tota argumenti vis duabus primis propositionibus includatur.

Aliquando accidit, ut ambas enthymematis propositiones unica tantum efferamus, quæ ob eam causam Aristoteli dicitur *Propositio*, vel *Sententia Enthymematica*, cujus hoc ab eo affertur exemplum.

Α' θάνατον ὀργᾶν μὴ φύλαττε θνητὸς ὢν

Mortalis, ne geras odium immortale.

Integer syllogismus talis est: *Qui mortalis est, non debet gerere immortale odium; Mortalis es; ergo &c.* Enthymema perfectum tale erit: *Mortalis es; noli itaque gerere mortale odium,*

C A P U T X V.

De Syllogismis compositis ex pluribus, quam tribus propositionibus.

SYllogismus constans pluribus, quam tribus propositionibus, *Sorites*, ut ante dictum est, vocatur:

Hujus tria possunt genera distingui. Primum, in cap. 11. ratiocinandi gradus reperiuntur, de quibus actum cap. 1. hujus Tertiæ Partis. Secundum Dilemma, de quo capite sequenti. Tertium Epichirema Græcis dicitur; hoc vel alterius, vel ambarum propositionum probationem continet, de quo hoc capite.

Quemadmodum sæpe tenemur inter argumentandum quædam propositiones nimis claras, evidentesque subjicere; ita sæpe necesse est alias in medium proferre incertas, & dubias, iisque continua probationes adjungere ad auditorum præcocem impatientiam avertendam; qui secum perperam agi autumant, cum videmur rationibus prima specie aut falsis, aut dubiis, illis velle imponere. Quamvis enim in orationis serie aliquando essent elucidandæ, atque stabilizandæ hæ propositiones; periculo tamen non caret vel tantisper auditorum animos abalienare: præstat itaque illico propositionibus dubiis probationes subjungere, quam alio eas rejicere. Insuper hæc probationum procrastinatio maxima subjacet incommodo, cum probandæ propositiones etiam repetendæ sint: quapropter cum mos sit in Scholis integrum syllogismum simul proponere; ac tum demum propositionem dubiam probare; solent homines in communi sermone dubiis effatis continua probationes subnectere; & hinc resul-

tat genus argumenti e pluribus propositionibus compositum; nam majori, majoris adjungitur probatio; & minori, probatio minoris; ac tum demum infertur conclusio.

Hoc pacto integra Ciceronis pro Milone oratio ad argumentum hujusmodi compositum reduci potest; cujus major propositio est, licere occidere illum, qui nobis insidias facit: hæc autem rationibus tractis e lege naturali, jure gentium, & exemplis probatur. Minor propositio est, Clodium Miloni insidias fecisse: hæc probatur a Clodii apparatu, satellitio, &c. Hinc conclusio infertur, licuisse Miloni Clodium occidere.

Peccatum Originale deducitur ex miseriis infantium secundum methodum dialecticam hoc pacto.

Miseri non nascerentur infantes, nisi aliquod illis peccatum luendum esset, tractum a nativitate: sed sunt miseri, ergo ob peccatum originale. Jam vero per vices probandæ sunt tum major, tum minor. Major scilicet per hoc argumentum disjunctivum: miseriæ infantium non possunt provenire, nisi ab aliqua harum quatuor causarum; vel primo a peccatis, quæ hanc vitam præcesserunt; secundo vel a Dei impotentia, quæ illos a miseriis tutos præstare non potuit; tertio vel a Dei injustitia, quæ eos his miseriis immerentes addixit; quarto, vel denique a peccato originali. Sed impium est miseriis infantium dicere, ab aliqua trium primarum causarum provenire; ergo provenire debent a quarta, peccato scilicet originali.

Minor autem, nimirum infantes esse miseros, a miseriarum, quibus subjacent, enumeratione probatur.

Sed quanto ornatius, validiusque Augustinus lib. 4 contra Julian. cap. 16, num. 83, hanc peccati originalis probationem, hujusmodi inclusam ratiocinationi proposuit.

Parvulos intuere, quot, & quanta mala patientur, in quibus vanitatibus, cruciatibus, erroribus, terroribus crescant. Deinde jam grandes, etiam Deo servientes, tentat error, ut decipiat; tentat aut labor, aut dolor, ut frangat; tentat libido, ut accendat; tentat mæror, ut sternat; tentat typhus, ut extollat. Et quis explicet omnia festinanter, quibus gravatur jugum super filios Adam? Hujus evidentia miseriæ gentium Philosophos nihil de peccato primi hominis sive scientes, sive credentes compulit dicere, ob aliqua scelera suscepta in vita superiore, pœnarum luendarum causa nos esse natos; & animos nostros corruptibilibus corporibus eo supplicio, quo Hetrusci prædones captos affligere consueverunt, tamquam vivos cum mortuis esse

conjunctos. Apostolus autem amputat opinionem, qua creduntur singulae animae pro meritis anteaetæ vitæ diversimodè corporibus inseri. Quid igitur restat, nisi ut causa istorum malorum sit, aut iniquitas, vel impotentia Dei, aut pena primi, veterisque peccati? Sed quia nec injustus, nec impotens est Deus, restat, quod non vis, sed cogeri confiteri, quod grave jugum super filios Adam a die exitus de ventre matris eorum, usque in diem sepulture in matre omnium non fuisset, nisi delicti originalis meritum processisset.

G A P U T X V I.

De Dilemmate.

POTest dilemma sic defini: Ratiocinatio composita, in qua, post divisionem totius in suas partes, concluditur affirmative, aut negative de toto, quod fuit conclusum de singulis partibus.

Dixi, quod conclusum fuit de singulis partibus, non autem, quod id tantum quod fuit affirmatum: quia dilemma proprie dicitur, cum quod de singulis partibus dicitur, propria sua ratione est fundatum.

Exempli causa, ad probandum, neminem, in hac vita beatum esse posse, formari potest tale dilemma:

Unusquisque in hac vita, passionibus inservire, vel bellum indicere oportet:

Sed passionibus servire miserum est, quoniam probrosum est, neque illis potest fieri satis:

Sed & miserum illis bellum indicere, quia nihil hoc intestino bello molestius, & gravius, quod quis adversus semetipsum gerere debet;

Nemo itaque in hac vita vere beatus esse potest.

Si probandum sit, Episcopos, qui animarum sibi commissarum saluti sedulam operam non dant, inexcusabiles esse coram Deo, fieri poterit hoc dilemma:

Vel pares muneri tanto sunt, vel impares:

Si pares, inexcusabiles sunt, quod illo munere non bene fungantur.

Si impares, inexcusabiles etiam, quod munus susceperint, cui exequendo pares non erant;

Ac proinde quomodocumque inexcusabiles erunt coram Deo, si sedulam operam non dant animabus ipsius commissis salvandis.

Sed quædam veniunt observanda de hujusmodi ratiocinationibus.

Primo, non semper omnes propositiones enunciantur. Dilemma etenim modo propositum paucis complexus est D. Carolus in oratione, quam habuit in aditu cujusdam ex suis Concilii Provincialibus: *Si tanto muneri impares, cur tam ambitiosi? si pares, cur tam negligentes?*

Eodem modo plurima subintelliguntur in celebri illo dilemmate, quo ex antiquis Philosophis aliquis contendebat, neminem debere iis, quæ Rempublicam spectant, se immiscere.

Si bene homines, si male quis agat, Deos offendet; nemo itaque debet Rempublicam curare.

Plura etiam subintelliguntur illo altero, quo quis alius probabat non expedire uxorem ducere: *Si uxor ducenda formosa sit, zelotypiam inducet; si deformis, fastidium, ergo nulla ducenda.*

In utroque etenim hoc dilemmate propositio, quæ partitionem continere debebat, subauditur; quod usitatissimum est, quia facile suppleri potest, utpote quæ satis designata est per eas propositiones, in quibus de utraque divisionis parte agitur.

Insuper ut conclusio præmissis includatur, aliquid generale ubique subintelligendum est, quod omnibus conveniat, ut in primo.

Si quis bene agit, homines offendit, quod est molestum:

Si quis male, Deos, quod item molestum est:

Ergo omnimode molestum est Rempublicam curare.

Hæc admonitio plurimum facit ad bene de dilemmatis alicujus efficacia judicandum. Hoc enim modo propositum neutiquam concludit, quia homines offendere non est molestum, si id evitare non possimus, nisi Deum offendamus.

Secundo, observandum est, dilemma duobus præcipue modis vitiosum fieri. Primus est, quando propositio disjunctiva peccat, quia omnia illius, quod dividitur, membra non complectitur.

Sic dilemma de non ducenda uxore non concludit, quia uxor seligi potest nec tam formosa, quæ zelotypiam, nec tam deformis, quæ fastidium marito inducat.

Hanc ob causam vitiosissimum erat illud dilemma, quo antiqui Philosophi usi suat ad mortis timorem amoliendum. *Anima nostra, (ajebant illi) vel perit cum corpore; & sic cum nullus erit sensus, nullis poterit malis fieri obnoxia:*

zia: vel corpori superstes vivet; & sic beator evadet, quam cum corpore immersa; atque adeo mors non erit timenda. Nam, ut optime notavit Montanus, immanis cæcitas erat non advertere, inter has duas tertiam conditionem intercedere, illam nimirum, quæ animam corpori superstitem supplicii, & miseris involvit; & hinc merito timenda mors, ne ea nos ad illas miseras transmittat.

Alter modus, quo dilemma vitiosum fit, est cum scilicet partium conclusiones necessario non deducuntur; ut hic necesse non est, ut uxor formosa maritum zelotypum reddat, cum & prudens, & casta esse possit, adeo ut nullam ansam viro præbeat male de sua pudicitia sentiendi. Pariter necesse non est, ut deformis conjux conjugii displiceat; poterit enim aliis animi dotibus, virtutibusque ornari, quibus se illi reddat amabilem.

Tertio, observandum est, eum, qui dilemmate utitur, præcavere debere, ne illud possit in se retorqueri. Sic teste Aristotele, dilemma illud, quo abstinendum a Republica probatur, nonnulli in ipsum auctorem retorserunt.

Si ex malis hominum placitis Respublica geratur, hominibus placebimus.

Si ex justitiæ præscripto, Diis; ergo &c.

Sed nec hoc dilemma sic retortum rationi congruebat, quia hominibus placere non debemus, si Deum irremus.

C A P U T XVII.

De Locis, sive de Methodo inveniendi argumenta; & quam inutilis sit hæc Methodus.

LOCI argumentorum, uti a Rhetoribus, Logicisque appellantur, quædam generalia capita sunt, ad quæ reduci possunt omnia argumenta, quibus res varias tractantes utimur. Pars vero Logicæ, *Inventio* dicta, de his tantum locis agit.

Cum Aristotele & Scholasticis disputat Ramus, quod de locis agant post traditas ratiocinationum regulas; cum adversus eosdem asserat, de regulis nonnisi post explicatos locos, traditumque, quod inventionem spectat, esse agendum.

Rami ratio est, debere materiam prius congeri, quam de illa disponenda cogitemus. Jam vero locorum deductio materiam invenit, & congerit; cum ratiocinationum regulæ inventam, congestamque disponant.

Sed

Sed est hæc ratio levissima. Quamvis enim necesse sit, ut materia prius inveniatur, quam possit disponi; non tamen necesse est, ut discamus materiam prius invenire, quam didicimus illius disponendæ methodum: ad hoc enim sufficit habere in promptu quasdam generales materias, e quibus exempla formentur; has autem mens ipsa, sensusque communis abunde suppeditat, adeo ut opus non sit illas ab arte, inventionisve methodo, emendicare. Verum itaque est, ad manum esse debere materiam, cui syllogismorum regulas applicemus, sed falsum vicissim est, hanc materiam debere per argumentorum locos inveniri.

Immo e contra dici posset, prius scire nos oportere quid argumentatio, quid syllogismus sit, cum in ipsis locis artem doceamur ex iis argumenta, & syllogismos condendi. Sed hic regei potest, unicuique a natura inditam generalem saltem de eo, quod sit ratiocinatio cognitionem, quæ iis intelligendis sufficiat, quæ in locorum inventionem traduntur,

Operam itaque ludunt, qui anxie disquirunt, quo demum loco de locis agendum sit, cum illud indifferens prope modum sit. Sed utilius forsitan esset examinare, sitne omnino a locis tractandis abstinendum.

Notum est, Antiquos pro magno habuisse mysterio hanc methodum; immo illam ipse Cicero prætulit integræ illi Dialecticæ, quæ a Stoicis tradebatur, quia apud illos altum erat de locis silentium, *Illam artem, aiebant totam relinquamus, quæ in excogitandis argumentis muta nimium est, in iudicandis nimium loquax.* Cum Rhetoribus Quintilianus, cum Philosophis Aristoteles idem dicunt; adeo ut vix possimus in illorum non ire sententiã: sed obstat universalis omnium experientia.

Tot enim ferme in oppositum citari testes possunt, quot ordinaria studiorum curricula emensi, illud omne didicerunt, quod in Gymnasiis de Inventionis methodo docetur. Horumne vel unus vere ausit affirmare, cum materia quædam ipsi fuit tractanda, vel cogitasse se de his locis, probatiunculasque congruas in illis quævisse? Adeantur Causidici, adeantur Concionatores quotquot sunt, consulantur reliqui mortales, qui perorant, qui scriptitant, quibusque numquam non aliquid superest, quod dicatur; & vereor ut vel unus inveniatur, qui vel somniarit de locis a causa, ab affectis, ab adjunctis, adeundis ad ea inveniendâ, quæ de quæstione possent dici.

Quinimmo ipse Quintilianus, licet fateatur, se hanc artem

tem magni fecisse, coactus est tamen agnoscere, non esse omnes locos ostiatim pulsandos, cum quid dicendum est. *Illud quoque, inquit, studiosi eloquentiæ cogitent, non esse, cum proposita fuerit materia dicenda, scrutanda singula, & velut ostiatim pulsanda, ut sciant, an ad id probandum, quod intendimus, forte respondeant.*

Verum quidem est, omnes probationes, quas cuilibet stabiliendo adhibemus, ad hæc generalia capita, qui loci dicuntur, posse referri; sed tamen illorum inventio huic methodo non debetur. Natura ipsa, rei tractandæ diligens perpensio, variarumque veritatum præcognitio, nos ad eas probationes deducunt, quas ars denique refert ad aliqua genera: adeo ut vere de locis possimus dicere, quod D. Augustinus generatim de Rhetorices præceptis affirmavit, illa nimirum ab eloquentibus in dicendo observari, licet de iis ne cogitent quidem, sive illa sciant, sive nesciant. *Implent quippe illa, quia sunt eloquentes, non adhibent, ut sint eloquentes.*

Naturaliter ambulamus, (ut idem Pater alio loco observat) atque ambulando corpus regulariter movemus; sed ut doceamur ambulare, inutile foret, nos admonere, ex. gr. spiritus animales in hos nervos amandandos, illos musculos movendos, tales in articulis motus ciendos, pedem alterum alteri præponendum, ac demum illi alteri insistentium, donec alter promoveatur: ex eorum observatione, quæ natura duce agimus, quasdam nobis regulas condere possumus, sed nunquam ea agimus ex harum præscriptoregularum. Sic in communi sermone omnes passim loci adhibentur, nec quicquam dici potest, quod ad eos non referatur; sed hoc non accidit ex eo, quod expresse ad locos attendamus, cum hæc deliberata attentio mentis impetum sistat, ardorem remittat, atque avocet ab earum rationum investigatione, quæ acutæ, & genuinæ cum sint, omnis orationis præcipua ornamenta sunt.

Virgilius Lib. 9 *Æneidos*, cum nobis descripsisset Euryalum ab hostibus captum, hostesque jamjam stragem, quam Nisus Euryali amicus intulerat, ex ejus nece ulturos, Nisum producit hæc affectuum, & amoris plenissima verba exclamantem:

*Me me adsum qui feci, in me convertite ferrum,
O Rutuli: mea fraus omnis; nil iste, nec ausus,
Nec potuit: Cælum hoc & conscia sydera testor.
Tantum infelicem nimium dilexit amicum:*

Hic locus, inquit Ramus, est, a causa efficiente; sed jurari

rari posset, Virgilium, dum hos versus profunderet, de loco a causa efficiente ne quidem somniasse; nec sane tales profudisset, si moras in *causa efficiente* percurrenda fecisset ad hunc sensum inde eruendum. Immo necesse est, Virgilium, ut versus tam elatos, tam vehementes pangeret, non tantum regularum, si tamen illas norat, sed etiam sui ipsius oblitum, ut personam affectusque indueret ejus, quem exhibebat.

Equidem, hanc de argumentorum inventionem doctrinam inutilem esse, argumento certissimo est exiguus illius per tot sæcula, quibus & inventa illa fuit, & in Scholis tradita, usus. Quin etiam si omni studio adlaboratum esset, ad omnes, qui ex ea colligi possunt, fructus colligendos; non ideo inde aliquid vere utile, & alicujus momenti unquam excerptum esset. Nam per illam methodum non alia argumenta vel etiam quærentur, quamquæ generalia, communia, & aliena sunt, eorum instar, quæ a Lullistis operubularum suarum inveniuntur. Tantum igitur abest ut hæc copia prosit, ut nihil illa judicandi vim corrumpat magis.

Herbas bonas malarum copia suffocat, nec quicquam mentem reddit solidorum, efficaciumque argumentorum infœcundiorum, quam hæc mala cogitationum vulgariarum luxuries. Mens quippe huic facilitati assuescit, nec sibi vim infert ad rationes eruendum, proprias, peculiare, & naturales, quæ iis tantum faciunt sui ipsarum copiam, qui sedula, attentaque indagatione propositam materiam scrutantur, atque eviscerant.

Cogitandum etiam est, hanc locorum ubertatem esse, quam minime utilem. Pauci namque hac in parte peccant, sæpe vitio vertitur dicendorum abundantia, raro dicendorum penuria, sermonesque, qui instituuntur, numquam nimia materiæ copia non abundant: adeo ut ad formandam eloquentiam prudentem, & solidam, e re magis fuerit homines docere, ut taceant, quam ut loquantur, idest, ut supprimant, amputentque humiles, vulgares, falsasque cogitationes potius, quam profusam farraginem proferant rationum, partim bonarum, partim futillum, & malarum, quibus nunc dierum tum libri, tum sermones scatent.

Et cum locorum usus, talibus tantum argumentorum quisquiliis inveniendis inserviat, dicere possumus, si aliquo modo utile sit scire, quæ de iis traduntur, quia tot viri celebres de illis disseruere, ut necessitatem quamdam fecerint rem adeo vulgatam non ignorandi: ita longe utilius esse sibi persuadere, nihil magis ridiculum censendum, quam

quam illos passim adhibere ad inepte, & insulse garrendum de quacumque re, ut solent Lullistæ ope attributorum suorum generalium, quæ quædam locorum species sunt; hancque pessimam propensionem ad dicendum de re omni, ad rem omnem ratiunculis stabilendam (quæ vana, & stulta nonnullorum gloriatio est) esse adeo falsam bonæ mentis notam, ut ipsi sit præferenda stupiditas.

Quapropter omnis, quæ ex his locis haberi potest utilitas, eo reducitur, ut levem, & generalem eorumdem acquiramus cognitionem, quæ forte aliquantum facit ad materiam, quum tractamus, secundum varias facies, diversasque partes considerandam.

C A P U T XVIII.

Divisio Locorum in Grammaticos, Legicos, & Metaphysicos.

QUI de locis egere, eos varie partiti sunt. Divisio quam Cicero libris de *Inventione*, & libro secundo de *Oratore*, & item Quintilianus libro quinto *Institutionum*, sequuti sunt, parum methodica est; sed eadem nihilominus orationibus forensibus accommodatior, quas præcipue spectat. Rami divisio subdivisionibus inutiliter laborat.

En aliam cujusdam inter Germanos limati iudicii, rationisque accuratæ Philosophi: is Claubergius est. Hujus Logica in manus meas pervenit, non nisi, cum in hac nostra edenda prælum aliquandiu laborasset.

Loci itaque ducuntur vel a Grammatica, vel a Logica, vel a Metaphysica.

Loci Grammatici.

Loci Grammatici sunt etymologia, & vocabula ab eadem radice derivata, quæ Latinis *conjugata*: Græcis *συνεπόμενα* dicuntur.

Argumenta ab etymologia ducimus, cum ex gr. probamus paucos animum unquam, proprie loquendo, relaxare; quia animum relaxare, est eundem a seriis avocare, cum tamen pauci animum seriis unquam applicent.

Conjugata itidem argumenta suppeditant, ut hic,

Homo sum, humani nihil a me alienum puto.

Mortali urgemur ab hoste mortales.

Quid tam dignum misericordia, quam miser?

Quid tam indignum misericordia, quam superbus miser?

Loci

Loci Logici.

Loci Logici sunt termini universales *Genus*, *Species*, *Differentia*, *Proprium*, & *Accidens*; *Definitio* item, & *Divisio*. Cum autem hæc superius deducta sint; opus non est, ut hic fusiùs tradantur.

Observandum tantum est, hisce locis quædam axiomata communia ut plurimum adungi, quæ e re erit non ignorasse: non quod illa utilia sint, sed quod communia, & vulgata. Horum aliqua alias aliis terminis allata sunt, sed interest illa noscere, prout propriis terminis traduntur.

1. Quod affirmatur, aut negatur de genere, affirmatur, aut negatur de specie. *Quæ in omnes homines cadunt, etiam in potentes cadunt; non possunt tamen illi ea sibi vindicare, quæ supra humanum genus sunt.*

2. Destructo genere destruitur species. *Qui numquam iudicat, inique non iudicat. Qui tacet, is insulse loquax non est.*

3. Destructis omnibus speciebus, destruitur genus: *Formæ, dictæ Substantiales (excepta anima rationali) nec corpus sunt, nec spiritus; ergo non sunt substantiæ.*

4. Si de re qualibet affirmari, vel negari possit differentia totalis, negari, vel affirmari poterit species. *Extensio non convenit cogitationi, ergo illa non est corpus.*

5. Si de re qualibet affirmari, vel negari possit proprium, affirmari, vel negari poterit species. *Cum impossibile sit cogitationis medietatem imaginari vel cogitationem sphericam, vel quadratam; impossibile est, ut illa sit corpus.*

6. Affirmatur, vel negatur definitum, de quo affirmatur, vel negatur definitio. *Pauci inveniuntur iusti, quia pauci sunt, qui firmam, stabilemque voluntatem habent suam unicuique reddendi.*

Loci Metaphysici.

Loci Metaphysici sunt termini quidam generales omnibus entibus convenientes, ad quos revocari possunt multa argumenta, ut sunt *Causæ*, *Effectus*, *Totum*, *Partes*, *Termini oppositi*. Nihil hic utilius, quam generales quasdam divisiones cognoscere, illasque præcipue, quæ sunt causarum.

Causarum in genere definitiones, quæ in Scholis traduntur, sunt hæc, *Causa est, quæ effectum producit, vel per quam*

quam aliud est, adeo inconcinnæ sunt, adeoque difficile est dispicere, quomodo omni causarum generi convenient, ut melius fuerit hanc vocem ab iis non segregasse, quæ defini non possunt; quum illius idea non minus clara sit, quam traditæ definitiones.

At tamen causarum divisio in quatuor species; *finalem* scil. *efficientem*, *materialem*, & *formalem*, usque adeo decantata est, ut necesse sit illam non ignorare.

Causa finalis est, *propter quam*, vel *cujus gratia aliquid fit*.

Sunt quædam causæ finales, quæ *primariæ* censentur, quæ scil. primario spectantur; aliæ *secundariæ*, quæ nititur secundario considerantur.

Id, *cujus faciundi*, vel *habendi causa* agimus, dicitur *finis*, *cujus gratia*: sic sanitas est finis medicinæ; Illa enim per hanc procuratur. Is, pro quo operamur, est *finis cuius*: homo hoc modo est finis medicinæ; is enim est, quem sanum reddere conamur.

Nihil usitatus est iis, quæ a fine petuntur argumentis, vel ad rei cuiuspiam vitia ostendenda, ut malam imperitamque demonstramus eam orationem, quæ flexanima non est, nec ad fidem faciendam apta; vel ad probandum verisimile esse, hunc vel illum, hoc, vel illud fecisse, aut facturum esse, quia illud fini conforme est, quem sibi solebat proponere; hinc celebre Judicis cuiusdam Romani dictum, omnium primo examinandum esse, cui *bono*, id est, quam demum utilitatem sibi tali facinore comparasset; ut illi namque homines plerumque ducuntur; vel denique ad ostendendum, in facti suspicionem non debere venire aliquem, cum illud ejus consiliis, finique proposito adversetur.

Aliis modis quamplurimis a fine argumentamur, quos intellectus solus melius adinveniet: quod etiam de aliis locis dictum esto.

Causa efficiens est, quæ aliud producit. Ex hac argumentamur, dum effectum non esse ostendimus, quia nulla idonea illius causa possit assignari; vel effectum esse, vel futurum ut sit, quia omnes illius causæ existunt. Si hæ causæ sint *necessariæ*, necessaria itidem erit & argumentatio; si vero *liberæ*, & *contingentes*, probabiles tantum.

Causarum efficientium diversæ species sunt, quarum nomina utile erit cognoscere.

Deus Adamum creans, Adami causa *totalis* erat, quia nihil aliud cum Deo concurrebat: liberorum autem tantum

partiales causæ sunt pater, & mater; quia alter alterius indiget opera.

Sol lucis causa *propria*: est tamen causa tantum accidentalis mortis illius, quem nimius æstus ideo enecat, quod corpore prius esset non satis valido.

Pater est causa *proximi* filii,

Avus causa *remota*.

Mater *productiva*,

Nutrix *conservativa*.

Pater est causa *univoca* filiorum, quia sunt ejusdem cum illo naturæ.

Deus est causa *æquivoca* creaturarum, quia illæ non sunt ejusdem cum Deo naturæ.

Artifex est causa *principalis* artefacti: instrumenta vero, quibus utitur, sunt causæ *instrumentales*.

Aer est causa *universalis* harmoniæ organorum; peculiaris fistularum dispositio, & organista sunt causæ *particulariter*, universalem determinantes.

Sol est causa *naturalis*.

Homo est causa *intellectualis* respectu eorum, quæ cogitatione efficit.

Ignis, qui urit lignum, est causa *necessaria*.

Homo, qui deambulat, est causa *libera*.

Sol cubiculum illuminans est causa lucis *propria*: fenestrarum apertio est tantum causa, sive *conditio sine qua non*.

Ignis ædes depopulans est causa *physica* incendii; incendiarius vero causa *moralis*.

Ad causam etiam efficientem refertur causa *exemplaris*, quam quis in opere faciundo sequitur: qualis est minutulus ædium ex charta typus, quem Architectus sequitur; vel generaliter illud omne, quod est causa realitatis objectivæ nostrarum idearum, aut cujusque imaginis, ut Ludovicus XIV est causa exemplaris imaginis sui ipsius.

Causa *materialis* est, ex qua res fiunt, sic aurum est materia, ex qua vas aureum fit; quod materiæ convenit, vel non convenit, convenit, vel convenit iis, quæ ex hac materia componuntur.

Forma est, quæ facit rem esse id, quod est, illamque ab omni alia distinguit, sive illud ens realiter a materia distinctum sit ex Scholasticorum sententia, sive tantum partium dispositio. Ex hujus formæ cognitione deducenda erit proprietatum explanatio.

Eadem est effectuum, quæ causarum varietas, cum hæc

nomina reciproca sint. Ex hoc loco argumenta eruuntur, cum demonstramus effectum esse, quia causa est; vel probamus, causam esse bonam, aut malam, quia effectus sunt boni, aut mali: quod tamen non semper verum est in casibus accidentalibus.

Capite de Divisione ea de toto, & partibus dicta sunt, quæ sufficiunt; nec proinde plura necesse erit hic adjicere.

Quatuor constituuntur terminorum oppositorum genera. Relativi, ut *pater & filius*; *Dominus, & servus*.

Contrarii, ut *frigidum, & validum*; *sanus, & ægrotus*.

Privativi, ut *vita, & mors*: *visus, & cæcitas*: *auditus, & surditas*: *scientia, & ignorantia*.

Contradictorii, qui siti sunt in unico termino, ejusdemque termini simplici negatione, ut *videre, & non videre*.

Discrimen inter hasce ultimas oppositiones habetur ex eo, quod termini privativi formam negant de subjecto, quod illius formæ capax est; cum tamen negativi hanc capacitatem non denotent: hinc lapidem non dicimus cæcum, aut mortuum, cum nec videndi capax sit, nec vivendi.

Cum hi termini opponuntur, alteris utimur ad alteros negandos. Contradictoriorum proprietas est, quod altero sublato alter ponatur.

Comparationes multiplices sunt: instituitur namque comparatio vel inter æqualia, & inæqualia; vel similia, & dissimilia. Sic probamus id, quod convenit, aut non convenit æquali, aut simili, convenire, aut non convenire alteri, quod illi vel æquale fuerit, vel simile.

De inæqualibus probatur negative: si id, quod est magis probabile, non est, id quod est minus probabile, multo minus erit: vel affirmative, si minus probabile est, multo magis erit, quod est magis probabile. Passim adhibentur differentiæ, & dissimilitudines ad ea evertenda, quæ ab aliis per similitudines sunt stabilita. Sic argumentum ductum a sententia Judicis evertimus, ostendendo, illam latam in dispari causa.

En crassa minerva eorum aliqua, quæ de locis traduntur: sunt alia, quæ utilius est ignorare, quam hac methodo, & modo scire. Qui tamen plura cupiunt discere, possunt Authores consulere accuratius hanc materiam deducentes. Nemini tamen Author fuero, ut Aristotelis Topicorum libros adeat; sunt enim illi libri maximopere confusi, & indigesti. In libro tamen primo Rhetorices satis pulchra sunt, quæ hac de re disputat, docet nimirum diversos modos dispiciendi, quomodo res quæpiam utilis, gra-

grata, major, minorve sit. Certum tamen est, nos nunquam per hanc semitam perventuros ad rerum scientiam veram, solidamque.

C A P U T XIX.

De diversis vitiosarum ratiocinationum generibus, quæ Sophismata nuncupantur.

Quamvis ex notis legitimarum ratiocinationum regulis vitiosas detegere non sit difficile; tamen quoniam fugiendorum exempla altius animis inhærent, quam eorum, quæ imitanda sunt, non inutile erit, malarum ratiocinationum, quæ *sophismata*, seu *Paralogismos* vocant, fontes, causasque aperire, quo facilius illæ devitari possint.

Sophismata hæc ad septem, octove capita reducam; cum cætera usque adeo crassa sint, ut non mereantur recenseri.

I.

Aliud probare, quam quod est in questione.

Hoc sophisma Aristoteli dicitur *Ignoratio Elenchi*, id est, ignoratio ejus, quod contra adversarium probandum est. Vitium hoc valde familiare est in disputationibus: adeo enim inter disputandum incalescimus, ut sæpenumero alter alterum non intelligamus. Ex animi perturbatione, ex mala fraude adversariis ea adfingimus, quæ sunt ab eorum sensu alienissima, quo possimus illos facilius, plausibiliusque contere; vel iisdem consequutiones adscribimus, quas ab eorum placitis inepte remur deducibiles, quamvis has illi rejiciant, & pernegent. Hæc omnia ad hanc primam sophismatum speciem referri possunt, quæ vir probus, cordatusque impensissima cura devitabit.

Utinam Aristoteles, qui sollicite hujus nos vitii commonefecit: in eodem fugiendo fuisset non minus sollicitus. Nam inficiari non possumus, quin ille veterum Philosophorum quamplures sententias, quas impugnavit, mala fide protulerit. Parmenidem, & Melissum redarguit, quod unum rerum omnium principium statuerent, quasi illud apud eos esset compositionis principium, non vero aliud diversissimum, Deus scilicet, a quo omnia ortum ducunt.

Veteres accusat ille, quod nullam inter principia rerum naturalium sedem *Privationi* assignarent, illosque hac de

re exagitat tamquam crassos, rusticosque. Sed quis adeo cæcus, qui non videat illud, quod hic ab eo arcani ad sua usque tempora latentis instar proponitur, a nemine prorsus potuisse ignorari? Cum prorsus impossibile sit, ut quis non videat materiam, e qua tabula facta est, tabulam non fuisse prius, quam facta fuerit tabula.

Verum quidem est Veteribus numquam in mentem venisse hujus privationis usum ad explicanda Naturæ principia, qui revera nullus est: cum manifestissimum sit, non melius cognosci, quomodo horologium fiat, quia cognovimus materiam, e qua horologium faciendum erat, prius non fuisse horologium.

Inique itaque Aristoteles exprobrat Antiquis rei ignorantiam, quæ ignorari non potest; inique eosdem accusat, quod ad explicandam naturam, eo principio usi non sunt, quod nihil omnino explicat. Quinimo illusi orbis, admissi sophismatis, reus ipse est dum pro sincera merce, pro inaudito arcano nobis privationis principium obtrudit; quandoquidem hoc illud non est, quod quæritur, dum investigandis naturæ principiiis operam damus. Pro certissimo namque habetur, rem non esse, priusquam sit facta: sed inquirimus, a qua causa eadem res producat, & a quibus principiiis componatur.

Itaque nusquam gentium fuit statuarius, qui, ut excidendæ statuæ artem doceret, hoc documento (a quo Aristoteles jubet, ut naturalium operum explicationem ordiamur) tyronem omnium primo informaret; heus tyro? Oportet te in ipso artis vestibulo scire, ut Mercurius a te fiat, eligendum marmor, quod adhuc Mercurius non est.

II.

Id supponere, quod est in questione.

Hoc Aristoteli dicitur *Petitio principii*, quod rectæ rationi adversari clarissimum est, cum in omni ratiocinatione id, quod probat, eo, quod probare intendimus, & clarius, & notius esse debeat.

Hoc non obstante doctissimus Galileus Aristotelem hujus sophismatis merito postulat, dum is hoc argumento, Terram asserit centrum Universi occupare:

Gravia ad centrum Universi naturaliter feruntur, quo levia recedunt:

sed

*Sed experientia constat; gravia ad centrum Terræ ferri a quo levia recedunt; ergo
Idem est centrum Terræ cum centro Universi.*

Evidens est, illum in majori manifestam nobis principii petitionem obtrudere. Cernimus equidem, gravia Terræ centrum petere; sed ubinam Aristoteles didicit, eadem ad Universi centrum ferri? nisi supponat, unum, idemque esse Universi, & Terræ centrum, quod tamen ipsa conclusio est, quæ erat probanda.

Meræ quoque principii petitiones, sunt argumentorum pars maxima, quæ adhibentur ad imaginarium quoddam genus substantiarum in naturam introducendum, quas *substantiales formas* Scholæ vocitant, quasque corporeas esse volunt, quamvis corpora non sint, quod intellectu satis difficile est. *Nisi dentur*, inquiunt, *formæ substantiales*, nulla erit generatio: sed est generatio; ergo, & *formæ substantiales*.

Ut ostendamus hoc argumentum esse meram principii petitionem, denudanda tantum est, quæ in generationis vocabulo latet, æquivocatio. Si enim per generationem intelligamus naturalem novi totius in natura productionem, qualis est pulli ex ovo productio; jure merito hoc sensu dicendum est, dari generationem: sed inde inferri non potest, formas etiam substantiales dari; quia partium a Natura profecta dispositio potis est hæc nova tota, & hæc nova entia naturalia producere. Sed si per generationis vocabulum, ut passim solent, novæ substantiæ, quæ nusquam alias fuerat, formæ scilicet substantialis, productio intelligatur, ipsissimum supponetur, de quo quæstio est; cum luce clarius sit, negantem formas substantiales non posse concedere naturam tales producere. Immo tantum abest, ut quis hoc argumento adigatur ad formas substantiales admittendas, ut etiam ab eodem conclusionem debeat elicere omnino oppositam, hoc modo: si darentur formæ substantiales, poterit Natura de novo substantias producere, quæ antea non erant: sed Natura tales de novo non producit, talis enim productio creationis quædam species esset; ergo non dantur formæ substantiales.

En ejusdem farinæ argumentum aliud: si non darentur (ulterius urgent) formæ substantiales, entia naturalia non essent *tota per se*, ut loquuntur, sed entia *per accidens*: sed sunt *tota per se*; ergo dantur formæ substantiales.

Rogandi, qui hoc syllogismo utuntur, ut explicare di-

gnentur, quid sibi velint illa verba, *tota per se*. Si enim significant apud eos (uti revera significant) ens compositum ex materia, & forma; est manifesta principii petitio: quoniam idem est, ac si dicerent: *Si non essent formæ substantiales, entia naturalia non componerentur ex materia, & formis substantialibus: sed componuntur ex materia, & formis substantialibus; ergo sunt formæ substantiales*. Si quid aliud per illa verba intelligunt, efferant; videbiturque nihil inde concludi.

Obiter hic aliquantisper substitimus, ad eorum propalandam argumentorum imbecillitatem, quibus in Scholis astruitur hoc genus substantiarum, quæ nec sensu, nec mente percipiuntur, & de quibus denique nihil aliud scitur, nisi quod formæ substantiales vocitentur. Quamvis enim non illaudato consilio ab iis, qui eas dari credunt, introductæ fuerint; fundamenta tamen, quibus innituntur, & ideæ, quas de illis tradunt, tenebris involvunt, labefactantque solidissimas illas, victricesque rationes, quibus animæ immortalitas demonstratur; quæque petuntur a distinctione mentis, & corporis, & ab illa impossibilitate, qua scimus, nullam substantiam, quæ corpus non est, posse perire per eas, quæ in corpore accidunt mutationes. Harum enim substantialium formarum opera nec cogitantes subministramus iis, quos nulla movet religio, exempla substantiarum pereuntium, quæ nec materia proprie sunt, & quibus in brutis assignantur innumeræ cogitationes, id est, operationes puræ spirituales. Quapropter e re Religionis est, ad impiorum convictionem, hoc illis subterfugium occludi: occludetur autem, si eviderimus, nihil esse hisce perituris substantiis, quas formas substantiales dicunt, cassius, & inanius.

Ad hoc etiam sophisma revocari potest probatio, quæ quidem elicitur a principio aliquo, quod tunc temporis sub disputationem non cadit, sed tamen quod novimus ab adversario non minus negari. In parili certitudinis gradu ex gr. apud Catholicos sunt hæc duo dogmata: *Omnes fidei articulos non posse per solam Scripturam probari; & de fide esse, infantes baptismi esse capaces*: male itaque adversus Catholicos asseret Anabaptista, infantes baptismatis capaces perperam ab illis credi; quia altum hac de re in sacris literis silentium est: cum hæc probatio supponat nihil esse de fide, quod non sit in Scriptura, cum tamen hoc a Catholicis negetur.

Denique ad hoc etiam sophisma revocantur rationes il-

læ, quibus probamus ignotum per æque ignotum, aut ignotius; incertum, per æque incertum, aut incertius.

III.

Causam assignare, quæ causa non est.

Hoc sophisma dicitur *non causa pro causa*. Est valde familiare hominibus, & variis modis in id impingunt. Primo, verarum causarum ignoracione. Hinc Physici in metum vacui mille eventa retulere, quæ nunc dierum demonstrative, ingeniosissimisque experimentis comprobantur, non nisi ab aeris gravitate pendere, ut videre est in clarissimi Paschalii egregio tractatu, qui nuper prodiit in lucem. Iidem Philosophi vulgo docent, vas aqua plenum, si gelescat, rumpi, quia aqua condensata vacuum relinqueret, quod natura non patitur: & tamen notum est, vasa frangi, quia aqua gelata plus spacii occupat, quam fluida; hinc etiam glacies supernatat aquæ.

Huc etiam spectat, cum causæ remotæ, nihilque probantes vocantur ad ea probanda, quæ sunt ex seipsis vel satis manifesta, vel falsa, vel saltem dubia. Hoc peccatum peccat Aristoteles, dum conatur hoc ratiocinio probare, Mundum esse perfectum: *Mundus perfectus est, quia continet corpora: corpus perfectum est, qui habet tres demensiones: tres demensiones perfecte sunt, quia tria sunt omnia: tria autem sunt omnia, quia verbo omnis non utimur, quando res unica est, aut binæ, sed solum quando sunt tres*: hoc pacto probari potest minimam atomum æque perfectam esse, ac est universus Mundus; cum non minus hæc, quam ille tribus dimensionibus constet; tantum vero abest, ut Mundus hinc probetur perfectus ut e contra verum sit, corpus quatenus corpus, esse essentialiter imperfectum; Mundique perfectionem in hoc sitam, quod creaturas contineat, quæ corpora non sunt.

Idem Philosophus probat, tres esse motus simplices, quia sunt tres demensiones: ast difficilis est a præmissis ad conclusionem prospectus.

Probat etiam Cælum esse inalterabile, & incorruptibile, quia movetur motu circulari; nihil autem contrarium est motui circulari. Sed primo palam non est, quidnam negotii motuum contrarietas habeat cum corporum corruptione aut alteratione. Secundo dici multo minus potest, cur mo-

tus circularis ab oriente in occidentem contrarius non sit motui circulari ab occidente in orientem.

Secundo, impingimus in hoc genus sophismatis ex stolidissima vanitate qua nos nostræ pudet inscitæ, & ignorantæ: hinc etenim malumus rerum, de quibus consulimur, imaginarias causas effingere, quam fateri verarum nos esse ignaros; commentumque plane lepidum est, quo ignorantæ nostræ confessionem devitamus. Proposito effectu, cujus ignota causa est, hanc nobis videmur detexisse, cum huic effectui genericum *virtutis*, aut *facultatis* nomen a nobis fuerit annexum, quod tamen non aliam menti ideam imprimit, quam quod hic effectus ab aliqua causa sit, quod quidem nos non latebat, etiam nondum invento illo nomine. Nemo non novit arterias pulsare, ferrum ad vicinum magnetem tendere, senam purgare, papavera soporem inducere: qui docti haberi non cupiunt, quibus ignorantia propudio non est, libere fatentur, tales effectus in rerum natura esse, sed una causarum, a quibus fiunt se ignorare: cum e contra docti, quos suppuderet idem fateri, aliter se extricant: pronunciant namque veras se causas adinvenisse, in arteriis nempe esse virtutem *pulsificam*, in magnete, *magneticam*, in sena, *purgativam*, in papavere, *soporificam*. Idoneum mehercule responsum. Et quo quisvis e Sinesibus eadem facilitate potuisset sibi eam admirationem eximere, quam allata illuc recens ex Europa horologia incutiebat. Dicere namque poterat sibi perspectissima esse ea omnia, quæ cæteri tantopere demirabuntur, illaque esse tantum machinas virtute *indicatrice* præditas, quæ horas demonstraret, & virtute *sonorifica*, quæ easdem dinumeraret. Nec sane ille minus hoc pacto in horologiorum scientia profecisset, quam nostrates Philosophi in scientia pulsum arterialium, proprietatumque magnetis, senæ, & papaverum.

Alia etiam nomina sunt, quæ homines vili admodum pretio reddunt impendio doctos, ut sunt illa *sympathiæ*, *antipathiæ*, *occultarumque qualitatum*. Qui tamen illis utuntur, nihil falsi dicerent, modo *virtutis facultatisque*, vocabulis genericam tantum causæ notionem subijcerent, sive illa interna sit, aut externa; sive dispositiva, aut activa. Certum namque est, in magnete dispositionem quamdam esse, cujus causa ferrum ad illum potius feratur, quam ad alium quemvis lapidem: & præterea unicuique licet hanc dispositionem, in quocumque demum illa consistat, *virtutem magneticam* appellare; ac proinde si fallantur, ea propter

pter tantum falluntur, quod sibi videantur doctiores obno-
men hoc excogitatum; vel etiam, quia nescio quam imagi-
nariam qualitatem hac voce significatam velint, qua ma-
gnes ferrum trahit, quam nec ipsi, nec quisvis alius un-
quam mente percepit.

Jam vero alii sunt, qui nobis pro veris rerum causis pu-
ras obtrudunt chimæras, uti Astrologi, qui omnia ad astro-
rum influxum referunt, quique inde deduxerunt, necessa-
rio esse Cœlum aliquod immobile, ceteris, quos mobiles
faciunt, altius, quia scilicet in variis regionibus, varia na-
scentur.

Non omnis fert omnia tellus:

India mittit ebur; molles sua thura Sabæi.

Quasi vero horum causæ aliunde peti non possent, quam
ab influxu Cœli, quod immobile cum sit, ad easdem terræ
partes, iisdem semper aspectibus fuerit.

Horum quoque nonnullus, volens argumentis physicis ter-
ræ immobilitatem astruere, inter præcipuas demonstratio-
nes hanc plenam mysteriorum rationem habet: si Terra So-
lem circumeat, syderum influentiæ oblique ferentur: hinc-
que rerum natura magnopere perturbabitur.

Hæ sunt illæ syderum influentiæ, quibus vulgus territant,
ubi cometam contigit apparere, aut magnam eclipsim fie-
ri, qualis illa anni 1664, *Romæ fatalis*, ut est in Helvici
Chronologia, qua orbi, sed præcipue Urbi Romæ tumultus,
& turbæ intendebantur: quamvis ratio nulla suadeat, co-
metas, eclipsesque suas in terram vires notabiliter exerce-
re; causasve generales, quales illæ sunt, in hanc telluris
partem potius agere, quam in illam, Regibusve, & Prin-
cipibus diriora minari, quam proleteriis: immo centenos
cometas vidimus nullis funeribus, nulla strage infames. Quod
si aliquando cometas, eclipsesque excipiant bella, pestilen-
tiæ, viri cujuspiam Principis mors; hæc eadem accidunt,
cum nulli cometæ, nullæ eclipses præcessere. Præterea hæc
eventa adeo generalia sunt, adeoque communia, ut fieri
non possit, quin singulis annis alicubi contingant: adeo ut,
qui haroliando pronunciaret, cometam Principi alicui mor-
tem minitari, fidem suam non magno exponit periculo.

Periculosius adhuc agitur, cum hominum ad virtutes, &
vitia propensiones chimæricis hisce influentiis adscribuntur;
immo & peculiare actiones, & vitæ casus, idque non ob
aliam rationem, quam quod inter millenas prædictiones u-
na, alterave a vero non prorsum abluserit. Sed si quis ad
rectæ rationis, sanæque mentis amussim pronunciare velit,
fate-

fatebitur quidem, accensam in puerperæ cubili facem plus operaturam in infantis corpore, quam Saturni astrum, sub quocumque demum aspectu illud sit, aut in quacumque conjunctione.

Alii denique sunt, qui effectuum chimæricorum chimæricas causas assignant; ut illi, qui supponentes naturam a vacuo abhorreere, illudque omni nisu effugere (quod tamen imaginarium est; natura enim nihil abhorret, atque omnia, quæ huic horrore adscribuntur, a sola aeris gravitate dependent) horrore hujus fictitii causas comminiscuntur magis fictitias. Natura a vacuo abhorret, inquit illorum aliquis, quia continuitate opus habet ad influentias transmittendas, qualitatesque propagandas. Mirabilem sane scientiam quæ per id, quod non est, id probat, quod utique non est.

Quapropter, si de investigandis insolentium effectuum causis agatur, omnium primo examinandum diligenter est, an uspiam sint tales effectus. Sæpe enim operam inutiliter perdidimus in eorum, quæ non sunt, causis venandis: quinimmo infinitus quæstionum numerus est, quæ eodem modo solvendæ sunt, quo Plutarchus hanc solvit, sibi a semetipso propositam, *Cur scilicet pulli quos lupo insequutus est alii velociores sint*. Postquam enim dixerat id fortasse ex eo esse, quod lupo segniore assequutus fuerit, ac proinde velociores tantum evaserint; vel quod timor pedibus alas addiderat, insignemque pernecitatem impertierat, quam postea retinuerunt; tandem aliam solutionem subjungit; quæ genuina videtur: *Res, inquit, ita fortasse se non habet*. En methodum, qua philosophandum est de pluribus effectibus, qui Lunæ attribuuntur, quales sunt, quod crescente Luna, ossa medulla oppleantur; decrescente, depleantur; idem quoque dicendum de astacis; nam respondendum est: hæc omnia falsa esse, quemadmodum mihi asseverarunt viri sagacissimi, factis experimentis, tum ossa, tum astacos esse nunc vacua, nunc plena ad omnem Lunæ phasim. Verisimile est plurimas esse hujusmodi observationes de cædendis sylvis, de serendis, colligendisque frugibus, de incisione, de medicamentorum sumendorum momentis. Spes autem est, homines sensim ex hac servitute emersuros, quæ tantum invaluit quibusdam suppositionibus serio ad examen numquam vocatis: quapropter iniqui sunt, qui exigunt, ut similia, nullo præmisso examine, recipiamus, modo unicum experimentum proferant, historiolumve a nescio quo conscriptam.

Ad hoc etiam sophisma revocanda est vulgaris illa mentis humanæ fallacia: *Post hoc, ergo propter hoc*: illud contingit post hoc, ergo hoc est illius causa. Hoc pacto conclusum est, stellam, Caniculam dictam, vehementissimos illos æstus immittere, qui per dies, qui caniculares dicuntur, regnat: hinc Virgilius de hac stella, quæ a Latinis Sirius dicitur:

Aut Sirius Ardor

Ille sitim, morbosque ferens mortalibus ægris

Nascitur, & lævo contristat lumine cælum.

Cum tamen Cl. Gassendus optime observarit nihil hoc commento esse falsi similis: hæc enim stella, cum australem habet declinationem, vires suas deberet fortius exercere iis in locis, quibus magis foret perpendicularis; nihilominus tamen totos illos dies, quos hic Caniculares appellamus, hyems illic est: adeo ut illius regionis incolæ potiori jure arbitrari sint, illam stellam esse frigoris causam, quam nos eandem arbitramur æstum, ardoresque immittere.

I V.

Imperfecta Enumeratio.

Ad nullum ratiocinationis vitium docti procliviores sunt, in nullum facilius labuntur, quam in hanc imperfectam enumerationem, modorumque, quibus res esse, aut effici possint, negligens, atque oscitandum examen.

Hinc temere concludunt, vel rem non esse, quia hoc modo non est, quamvis alio esse possit; vel illam hoc, aut illo modo esse, cum insuper alio, quem nondum considerant, esse queat.

Hujus vitii exempla subministrant argumenta, quibus Cl. Gassendus stabilivit Philosophiæ argumenta, quibus suæ principium, *vacuum* nimirum, partibus materiæ interspersum, quod *disseminatum* nuncupavit. Ego vero eo lubentius hæc exempla profero, quo ipsius Gassendi magnæ celebritatis viri, multiplicique rerum curiosarum cognitione, errores, & lapsus, (quos sparsim videre est in prægrandibus illis operum tomis post Authoris fatum editis) digniores sunt, qui noscantur, & discutiantur: cum e contra inutile sit memoriam onerare erroribus, qui in libris Scriptorum nullius nominis reperiuntur.

Primum argumentum, quo Gassendus utitur ad astruendum vacuum disseminatum, quodque nobis alicubi vendit pro

pro demonstratione non minus certa, quam sunt demonstrationes geometricæ, huiusmodi est.

Si vacuum non est, si omnia sunt confertissima, & stipatissima, motus erit impossibilis, mundusque proinde grandis moles materiæ rigidæ, inflexibilis, immobilis. Nam si omnia plena sunt, nullum corpus moveri poterit; quin abeat in locum alterius: sic, si corpus A moveatur, debet loco pellere aliud corpus saltem sibi æquale, sitque illud B; B vero ut moveri possit, debet etiam aliud loco depellere. Hoc autem duobus tantum modis fieri potest: altero, si hæc locorum a motis corporibus occupatio in infinitum abeat, quod ridiculum est, & impossibile; altero, si circularis sit, ita ut ultimum corpus loco emotum occupet locum ipsius A primo moti.

Hucusque nullum enumerationis vitium apparet: quinimo absurdum est imaginari, moto uno corpore alia successiva semetipsa pellentia in infinitum motum iri. Dicimus itaque corporum motum esse circularem, corpusque ultimo motum occupare locum A corporis primo moti; ac proinde omnia esse corporibus plena: atque hoc illud est, quod Cl. Gassendus refutare nititur sequenti argumento. A, primum corpus moveri non potest, nisi ultimum X possit moveri: X vero moveri non potest, nam, ut moveatur, oportet ingredi locum corporis A, qui tamen nondum vacuus est; ac proinde cum X moveri non possit, neque A movebitur; omnia itaque manebunt immota. Integra vis argumenti innititur huic suppositioni, quod corpus X, ipsi corpori A immediate contiguum, hoc solum casu moveri possit, quo locus ipsius A statuatur vacuus, prius quam X motum suum ordiatur; ita ut ante illud instans, quo occupat illum locum, designari aliud possit, quo fuit vacuus. Sed hæc suppositio falsa est, & imperfecta; quia est alius casus, quo omnino est possibilis motus ipsius X, nimirum quando eodem instanti, quo X ingreditur locum corporis A, A locum illi cedit: & sic nihil incommodi accidet, si A pellat B, B pellat C, atque ita usque ad X, quod eodem momento ingrediatur locum ab A derelictum; atque hoc pacto motus erit, & non erit vacuum.

Jam vero hunc casum possibilem esse; id est posse corpus occupare locum alterius corporis eodem instanti, quo ab illo deseritur, illud est, quod concedi debet in quacunque hypothesi, modo aliqua admittatur materia continua. Ex. c. duas in baculo statuamus partes sibi immediate contiguas; evidens est, moto baculo, eodem momento, quo
locus

locus a prima parte deseritur, a secunda occupari, nullumque esse instans, in quo licet dicere, spatium primæ partis vacuum esse, nec a secunda impleri. Hoc autem evidentius est in circulo ferreo circa centrum acto; in illo enim unaquæque pars occupat spatium præcedentis eodem instanti, quo ab illa deseritur, ita ut nihil hic necesse sit vacuum comminisci. Jam vero si hoc in circulo ferreo factu possibile sit, quidni etiam possibile erit in circulo partim ligneo, partim aereo? quidni corpore A, quod ligneum supponitur, corpus C, quod est aereum, pollente, poterit B aliud loco pellere, idque usque ad X, quod locum ipsius A eodem instanti, quo deseritur, ingrediatur?

Palam itaque est, Gassendum in eo fuisse hallucinatum, quod crediderit necesse esse, ad hoc ut corpus locum alterius corporis occupet, illum locum debere esse in instanti priori vacuum, & quod non considerarit ad hoc sufficere, si eodem instanti locus deseratur.

Reliqua, quæ in eandem rem affert argumenta, e quibusdam experimentis ducuntur, quibus optime probat, aerem nonnunquam comprimi, novumque aerem posse in eum locum protrudi, qui prius plenus videbatur, uti constat in bombardis pneumaticis, pilisque lusoriis grandioribus, quas Galli *Balons* vocant.

Ex his itaque experimentis argumentatur in hunc modum. Si spatium A oppletum aere potest novam aeris quantitatem per compressionem admittere, necesse est, ut hic aer recens subingressus, in loco a priori aere oppleto collocetur, vel per penetrationem, quod est impossibile; vel aer occlusus in A illum locum omnino non complebat, sed interspersa habebat spatiola vacua, in quibus hic novus aer reciperetur: & hæc, inquit, secunda hypothesi probat intentum, nimirum, esse inter partes materiæ, spatiola vacua, quæ novam materiam subingredientem recipiant. Ast impendio mirandum est, eximium Gassendum non animadvertisse malam se enumerationem fecisse, esseque præter hypothesim penetrationis, quam jure merito naturaliter impossibilem autumat, & illam alteram vacuum disseminatorum, tertiam, de qua nihil dicit, & cuius possibilitas nervos argumento Gassendiano præscindit. Nam supponi potest inter crassiores aeris particulas materia quædam rarior, & subtilior, & quæ, cum egredi valeat, & aufugere per poros, meatusque, quibus omnia corpora pervia sunt, efficere potest, ut spatium, quod prius omnino videbatur oppletum, novum possit aerem recipere;
quia

quia materia hæc subtilis per intrusi aeris partes propulsa
e poris, locum novo venienti cedit.

Quinimo Gassendus omnino tenebatur hanc hypothesim
refutare, quia subtilem materiam, quæ corpora penetrat,
porosque permeat, admittit ipse: cum frigus, & calor ex
ipsius sententia sint quædam corpuscula sese in nostros po-
ros insinuantia: idem etiam sentit de lumine. Præterea
agnoscit in celebri experimento, quod hydrargyrum suspen-
sum in tubulo exhibet ad altitudinem duorum pedum, &
unius digiti cum semisse, ubi tubulus hac altitudine longior
est, spatiumque relinquatur, quod apparet vacuum, &
quod pro certo nulla sensibili materia repletur; agnoscit
inquam, illud spatium non posse ullo modo dici prorsus
vacuum, cum a luce, quæ illi corpus est, permeetur.

Ac proinde, si spaciola illa, quæ ipse vacua statuit, hæc
subtilis materia oppleat, non minus spatium novis subin-
gredientibus concedet, quam si omnino inania essent.

V.

*De re pronuciare ex eo, quod illi tantum convenit
per accidens.*

Hoc sophisma in Scholis dicitur *Fallacia accidentis*: fit
autem, cum ex eo, quod verum tantum est per accidens,
deducitur conclusio absoluta, simplex, & sine restrictione.
Hinc tot adversus antimonium clamores, quia cum male
adhibetur, malos effectus habet: hinc Eloquentiæ omnia
mala adscribuntur, quæ a malo illius usu proveniunt, uti
& Medicinæ Medicastrosum errores.

Hinc sæculi hujus Hæretici non satis perspicacibus per-
suasere, pro diaboli commentis habendas esse Sanctorum in-
vocationem, Reliquiarum venerationem, Orationesque pro
defunctis; quia aliqui abusus, superstitionisque non nihil
in has sacrosanctas, & ab omni antiquitate confirmatas
praxes irrepserunt: quasi rebus optimis inalus usus malitiam
posset affricare.

In hoc etiam vitium labimur, cum simplices rerum oc-
casiones, nobis verarum causarum loco sunt. Sic perperam
Religionis Christianæ imputaretur tot millium strages, qui
maluerunt sanguinem profundere, quam Christum Domi-
num negare. Non Religioni Christianæ, non Martyrum con-
stantiæ adscribendæ hæc cædes, sed Ethnicorum iniquitati,
& immanitati.

Sophismatis hujus notabile extat exemplum in deridicula illa ratiocinatione, qua Epicurei concludebant, Deos debere esse hominiformes, quia solus homo rationis usu præditus est. *Dii, aiebant, sunt beatissimi: beatitudo absque virtute non est: nec virtus sine ratione: ratio autem nullibi reperitur, nisi in eo, quod habet humanam formam; fatendum itaque est, Deos illam habere.* Sed prorsus illi cæcierant, qui non videbant, quamvis in homine substantia cogitans, & discurrens sit corpori humano conjuncta, hominem tamen non habere ex figura humana, quod cogitet, vel discurrat: cum ridiculum sit imaginari, cogitationem, rationemve pendere ex eo, quod quis nasum, genas, os, duo brachia, totidemque pedes, & manus habeat: ac proinde sophismate prorsus puerili concludebant hi Philosophi, sub humana tantum forma rationem inveniri, quia per accidens in homine illi formæ adjuncta est.

VI.

Argumentari a sensu diviso ad sensum compositum, vel a sensu composito ad sensum divisum.

Horum sophismatum alterum dicitur *Fallacia compositionis*; alterum, *Fallacia divisionis*: utrumque exemplis innotescet clarius.

Christus Dominus de patris a se miraculis in Evangelio loquens, ait: *Cæcos videre, claudos ambulare, surdos audire*, quod tamen verum tantum est, si hæc sumantur divisim, non conjunctim, id est, in sensu diviso, non composito. Nam cæci non videbant, quamdiu cæci erant; nec surdi, quamdiu surdi audiebant; sed illi, qui aliquando cæci fuere, sed postea non erant, videbant, & similiter de surdis.

In eodem sensu Deus in sacris literis dicitur impios justificare: non quod illos habeat pro justis, qui impii sunt adhuc: sed quod gratia sua eos reddat justos, qui prius impii fuere.

E contra sunt quædam propositiones, quæ veræ non sunt, nisi in sensu huic opposito, qui sensus compositus dicitur. D. Paulus ait, maledicos, fornicatores, avaros non intrare in regnum Cælorum; non autem ideo asserit, neminem, qui in his peccatis fuit, salvandum; sed tantum eos, qui in iisdem permanent, nec sese ad Deum convertent, regni Cælorum participes non fore.

Palam itaque est, ab uno sensu ad alium transiri non posse sine sophismate, eosque, ex. c. male discurrere, qui sibi in peccatis permanentibus Cælum spondent quia Jesus Christus venit peccatores salvos facere, & quia in Evangelio dicit, mulieres peccatrices Pharisæos præcessuras in regno Cælorum; quia non venit peccatores salvos facere, quamdiu peccatores manent, sed docere modum, quo desinant esse peccatores.

V I I.

Argumentari ab eo, quod est verum secundum quid ad id, quod est verum simpliciter.

Hoc in Scholis sophisma dicitur, a dicto secundum quid ad dictum simpliciter. En exempla. Epicurei probant, Deos insuper habere formam humanam, quia hac nulla alii pulchrior: quicquid autem pulchrum, Diis debet competere. Sed hæc ineptissima ratiocinatio est, quia simpliciter, & absolute forma humana pulchra non est, sed tantum respectu corporum: cum itaque illa perfectio sit secundum quid, non simpliciter, non proinde sequitur debere illam Deo competere, quia omnes perfectiones in Deo inveniuntur: cum tantum perfectiones simpliciter tales, id est, quæ nullam imperfectionem admixtam habent, Deo competant.

Extat etiam in Cicerone libro 3 de natura Deorum ridendum Cottæ argumentum adversus Dei existentiam, quod ad hoc sophisma revocari potest. *Qualem autem Deum, inquit, intelligere nos possumus ulla virtute præditum? quid enim? prudentiam ne Deo tribuamus, quæ constat ex scientia rerum bonarum, & malarum, & nec bonarum, nec malarum? cui mali nihil est, nec esse potest, quid huic opus est defectu bonorum, & malorum? quid autem? ratione? quid? intelligentia, quibus utimur ad eam rem, ut apertis obscura assequamur? at obscurum Deo nihil potest esse. Nam justitia, quæ suum cuique tribuit, quid pertinet ad Deos? hominum enim societas, & communitas, ut vos dicitis, justitiam procreavit. Temperantia autem constat ex prætermittendis voluptatibus corporis; cui si locus in Cælo est, est etiam voluptatibus. Nam fortis Deus intelligi quis potest? in dolore, in labore an in periculo? quorum Deum nihil attingit. Nec ratione igitur utentem, nec virtute ulla præditum Deum intelligere quid possumus?*

Nihil potest concipi hac ratiocinatione absurdius : parili enim discursu quis ex pago rusticus, cui numquam aliæ conspectæ ædes, quam quæ culmo tegerentur, si audiret in urbibus ædes culmo tectas nullas esse, inferret, nullas in urbibus omnino ædes esse, miserosque illarum incolas, qui ppe omnibus aeris tempestatibus expositos. Non absimilis Cottæ, vel potius Ciceronis ratiocinatio : nullæ virtutes Deo congruunt illis similes, quibus homines præditi sunt; ergo nulla omnino virtus Deo convenit. Præterea affatim mirandum est, eum exinde tantum inferre, nullam Deo virtutem competere, quod illa, quæ humanas virtutes sequitur imperfectio, Deo non competat; adeo ut illi probationis loco sit, Deum intelligentia, scientiaque destitui, quia illi omnia nota sunt, id est, Deum nihil videre, quia omnia pervidet; nihil posse, quia omnia potest; nullo bono frui, quia omnia bona possidet.

VIII.

Verborum ambiguitate abuti, quod pluribus modis fieri potest.

Ad hoc genus sophismatis referri possunt omnes illi syllogismi, in quibus quatuor inveniuntur termini, sive quia medius sumatur bis particulariter; sive quia in prima propositione idem illius sensus non sit, qui in secunda: sive denique quia termini conclusionis eundem sensum non habent in præmissis, quem in conclusione. Non enim ambiguitatis vocabulum ad ea tantum nomina restringimus, quæ crasse æquivoca sunt; talia enim raro fallunt; sed hic illud omne comprehendimus, quod quovis modo verborum sensum potest immutare, præsertim cum illa mutatio facile nequeat percipi, quia diversæ res per eandem vocem significatæ pro eadem sumuntur. Huc faciunt, quæ circa finem partis primæ dicta sunt, ubi etiam actum de modo tollendæ confusionis, quæ ex verborum ambiguitate oritur, ea adeo distincte definiendo, ut fallere nullo pacto possint.

Mihi sufficet quædam exempla proferre hujus ambiguitatis, quæ viris etiam sagacibus potest imponere. Talis invenitur in illis vocibus, quæ aliud totum significant, quod vel collective pro omnibus junctim partibus, vel distributive pro iisdem seorsum sumptis accipi potest. Hinc diluitur sophisma illud, quo Stoici probabant, mundum animal esse ratione præditum : *Quia quod est ratione præditum,*

præstantius est eo, quod ratione destituitur: sed nihil, ajebant, est Mundo præstantius, ergo Mundus ratione præditus est. Hujus syllogismi minor falsa est, quia Mundo illud tribuebant, quod Deo soli convenit, nimirum talem esse, quo nihil perfectius, meliusve potest cogitari. Sed si de Creaturis sermo tantum sit, nihil dici quit Mundo perfectius, si collective sumatur pro universitate rerum a Deo creatarum; sed hic inferri tantum potest, Mundum ratione præditum esse secundum sui partes, Angelos nimirum, & Homines; non vero Mundum conjunctim animal esse rationis usu donatum.

Perperam etiam discurreret, qui in hunc modum argumentaretur: *Homo cogitat: sed homo constat mente, & corpore, ergo mens, & corpus cogitant.* Nam homo cogitans dici poterit ex eo, quod altera ejus pars cogitet; ex quo nullatenus sequitur alteram cogitare.

I X.

Ex inductione vitiosa conclusionem universalem inferre.

Inductio fit, cum ex rerum particularium notitia deducimur in cognitionem veritatis genericæ. Sic experti, plura maria salsa esse, plura flumina dulcia, inferimus generaliter, aquas marinas salsas esse, fluviales dulces: cum variis experimentis constet, aurum in igne non consumi, concludimus tantundem de omni auro verum esse: & cum nusquam gens aliqua reperta est, quæ non loquatur; concludimus, omnes homines loqui, id est, uti certis sonis ad animi sensa propalanda.

Imo ab inductione ortum habent notitiæ nostræ; quia particularia prius nobis sese offerunt, quam universalis; quamvis postea universalibus utamur ad singularia cognoscenda.

Verum nihilominus est, nunquam per inductionem comparari scientiam perfectam, uti alias commonstrabitur: quandoquidem singularia occasionem solum menti præbent, majori attentione insitas a natura ideas considerandi, secundum quas deinceps de universalibus pronunciamus. Ex c. numquam fortasse animum applicuissem ad trianguli naturam considerandam, si visum alicubi triangulum de triangulo cogitandi ansam non obtulisset, non tamen ex particulari omnium triangulorum examine generaliter, & de monstrative infero de omnibus triangulis, spatium ab illis com-

comprehensum æquale esse rectangulo ex integra basi, & media altitudine, (hoc enim examen impossibile foret) sed ex sola consideratione ejus, quod est in idea trianguli, quam menti meæ a natura insitam comperio.

Quicquid demum sit, cum hanc materiam alias resumendam seponam, hic sufficiat dixisse, inductiones vitiosas, idest, mutilas, non integras, sæpe errorum causas esse. Hujus rei unicum protulisse memorabile exemplum, sat erit.

Philosophi, quotquot fuere, hucusque pro re certissima, & indubia arbitrati sunt, embolum e siphone probe obturato nulla vi extrahi posse, siphone incolumi, & integro; aquamque in machinis Æsibianis, (quas *pompas aspirantes* vocant) ad quamvis altitudinem ascensuram. Hujus autem opinionis firmitas derivabatur ex inductione, qua factis innumeris experimentis, rem ita se habere certissime sibi videbantur comperisse. Cum tamen utrumque falsum sit: nuperis enim experimentis compertum est, embolum e siphone optime obturato extrahi posse, si vis adhibeatur æqualis gravitati cylindri aquei alti triginta & tres pedes, ejusdemque cum siphone crassitiæ; aquamque non ascendere in *pompis aspirantibus* altius, quam triginta duos, aut triginta tres pedes.

C A P U T XX.

De vitiosis Ratiociniis in vita civili, sermonibusque communibus.

EN exempla quædam vitiosarum argumentationum, in scientiis ut plurimum contingentium: attamen cum primarius rationis usus in scientiis conquirendis, quæ ad vitam bene instituendam parum conducunt, & in quibus tanti non est errare, aut decipi, situs non sit; longe utilius erit, ea generatim omnia pernoscere, quæ homines præjudiciis occæcant in rebus ceteris, iisque præcipue, quæ ad mores spectant, quæ ad civilem societatem faciunt, & quæ præterea communi sermoni, colloquiisque materiam subministrant. Sed cum huic rei adamussim perficiendæ seorsim instituenda esset tractatio, integram Ethicam complectens, hic sufficet ea generatim attingere, quæ homines præjudiciis maxime obviis involvunt.

Hic autem non immorabimur falsis judiciis a malis rationationibus segregandis, junctimque inquisitum ibimus in

utrorumque causas, tum quia præjudicia malas ratiocinationes progignunt, quarum post se necesse est, ut longam catenam trahant; tum quia revera semper implicita, & latens ratiocinatio deprehenditur in eo, quod nobis simplex judicium videtur, cum semper aliquid sit, cui tamquam principio hoc judicium innititur. Ex. gr. baculum in aqua curvum, quia talis nobis apparet, dicimus; hoc judicium innititur generali huic, sed falsæ propositioni, illud scilicet, quod sensibus nostris curvum videtur, revera curvum esse; atque adeo ratiocinationem includit, sed involutam, & latentem. Generales itaque errorum causæ, facto examine, videntur posse ad duas principales revocari; alteram internam; quæ est voluntatis inordinatio, ipsa judicia pervertens, & distortuens; externam alteram, ipsis in rebus sitam, de quibus judicamus, & quæ nobis falsis suis imaginibus imponunt, atque illudunt. Quamvis autem hæ causæ simul fere semper inveniantur, sunt tamen quidam errores, in quibus altera est manifestior altera; ac proinde illas seorsim discutiemus.

De Sophismatis philantiæ, utilitatis, & affectus.

I.

Si accuratius dispiciamus, quidnam in causa sit, cur homines huic opinioni potius, quam alteri fidem, & assensum oppignorent, reperies, eos non a rationum momentis, penitiorique veritatis inspectione, sed a *philantia*, *utilitate*, & *affectibus* inclinari, atque seduci. Hæc illa sunt, quæ stateræ, vel, si mavultis, judicii æquilibrium dolose iminutant, & ex quorum præscripto de plerisque judicamus: hæc illa sunt, quæ in sententia ferenda primo consulimus, & quæ latam jubent esse quam ratissimam; de rebus ipsis ex rebus neutiquam judicamus, sed ex eo, quod respectu nostri sunt; nobis namque unum, idemque sunt verum, & utile.

Nec alia quærenda ad dictis fidem faciendam, quam quæ quotidiana sunt; quippe quæ alicubi dubia, vel etiam falsa creduntur, alibi pro certissimis habentur ab integra notione, ab omnibus hujus professionis, vel instituti. Cum enim fieri nequeat, ut quod in Hispania verum est, sit falsum in Gallia, omniumque Hispanorum ingenia adeo sint ab omnium Gallorum ingeniis diversa, ut quod his omnibus ex solius rationis præscripto judicantibus videtur

verum, illis ex adverso omnibus eadem regula utentibus, falsum appareat; certo certius est, hanc judiciorum varietatem non aliunde proficisci, quam ex eo, quod hi verum pronuncient, quod ipsis commodum est, & utile; illi ob contrariam rationem idem proclamant erroneum, & falsum.

Quid tamen abs ratione alienius, quam ex utilitatis amissim de veritate judicare? Quicquid illa efficere potest, est, quod nos ducat, ut accuratiori studio eas rationes pensitemus, quæ possunt ejus rei, quam veram optamus, veritatem nobis detegere: sed unica veritas, quæ in ipsis rebus, a nostris cupiditatibus independens inveniri debet, quæ nostrum debet assensum exigere. Hujus regionis sum, ergo mihi firmiter credendum, hunc Apostolum hic Evangelium prædicasse: huic ordini nomen dedi, ergo pro legitimo habendum hoc privilegium. Nihil hic ponderis, nihil hic rationis apparet. Cujuscumque regionis es, cujuscumque ordinis, ea tantum tibi credenda sunt, quæ vera, & quæ crederes, etiamsi esses alterius nationis, ordinis, vel instituti.

I I.

Sed hæc fallacia magis elucescit, cum ipsi tantum animi affectus variantur. Nam quamvis cetera omnia in eodem statu maneant, ii tamen, qui novis irritantur affectibus, autumant, mutationem, quæ in solis cupiditatibus accidit, omnia ad illa spectantia immutasse. Quot enim videmus, qui nullas dotes naturales, acquisitasve agnoscunt in iis quos oderint, quosve diversa a se sentientes, suisque cupiditatibus, aut commodis repererint contrarios? Hoc satis est, ut illico pro temerariis, superbis, perfidis, sine honore, & sine Religione traducantur. Nec sane amores cupiditatesque odio, & malevolentia æquiores sunt, aut moderatiores: si quem amaverint, is vitæ integer erit, & sceleris purus: quicquid desiderant, id æquum est, & factu facile: quicquid aversantur, id iniquum, & impossibile: quamvis aliam horum judiciorum rationem reddere non valeant, quam ipsas cupiditates, quibus abripiuntur.

Adeo ut, quamvis hæc formalis ratiocinatio in mente non fiat: amo hunc, ergo est hominum optimus; illum odi, ergo est pessimus; fit tamen clam aliquantulum interius in corde: adeo ut hæc aberrationes poterunt dici sophismata, & deceptiones cordis; quorum hæc est indoles, ut affectus nostros in ipsa affectuum objecta transferant, efficiantque ut talia judicemus, qualia illa esse aut volumus.

aut desideramus. Quod tamen est a ratione quam alienissimum, cum desideria, & cupiditates nostræ nihil eorum, quæ extra nos sunt, possint immutare; solusque Deus Opt. Max. sit, cujus voluntas ita efficax est, ut res ipsæ id sint, quod eas esse voluerit.

I I I.

Ad hanc Philautiæ illusionem revocari poterit illorum error, qui de omnibus decernunt ex hoc generalissimo, & maxime commodo principio, *rationem scil. a se stare, sibi ipsam veritatem spectam esse*. Hinc arduum non est concludere, contraria sentientes decipi; nec immerito, ipsa etenim illatio necessario sequitur.

Horum error non aliunde proficiscitur, quam ex nimis honorifica de se, & ingenii sui præconcepta opinione, quæ ipsis suadet, omnes ipsorum cogitationes, omnes sententias esse tam claras, tamque evidentes, ut illas proposuisse ad sensum, & fidem a quovis extorquendam sufficiat. Hinc parum solliciti sunt de sententia propriis rationibus probanda: hinc aliorum in oppositum rationes negligunt: omnia cupiunt auctoritate stabilire, quia numquam suam auctoritatem a ratione distinxerunt: qui aliter sentiunt pro temerariis habent; nequaquam considerantes, si alii aliter sentiant, se etiam ab aliis dissentire; immeritoque supponi rationem a nobis esse, cum de iis convincendis agitur, qui nobiscum ideo non sentiunt, quod persuasum habeant, nos rationem non esse assequutos.

Alii sunt, qui non alia ad quasdam opiniones evertendas ratione utuntur, quam hac, quæ plane lepida est: *si id esset verum, ego non essem vir doctus: Sed sum vir doctus; ergo id non est verum*. Ob hanc præcipue rationem tamdiu neglectæ sunt tot utilissima in Medicina medicamenta, tot certissima experimenta rejecta, quia scil. qui illa nescivere, concipiebant, tamdiu se fuisse in erroribus versatos. Quid? Si sanguis, inquit, perenni circuitu corpus circumeat: si alimentum feratur ad jecur per vanas mesaraicas; si arteria venosa sanguinem convehat ad cor; si idem sanguis per venam cavam descendente ascendit; si natura vacuum non horreat; si aer gravitet, deorsumque feratur, pulcherrimarum in Anatomia, & Physica veritatum hucusque ignarus ego fuerim; potius hæc omnia falsi sunt. Ad hanc vero animi ægritudinem curandam docendi solummodo sunt, rem tanti non esse errare, & decipi, post-
sequer

seque ipsos aliorum rerum scientia eminere, licet illas ignorent, quæ nuper fuerunt adinventæ, & detectæ.

V.

Familiarius nihil est, quam audire homines eadem sibi mutuo opprobrantes, se mutuo, ubi opinionum dissensio est, opinatores, cavillatores, cupiditatum mancipia vocantes: vix binos reperiri causidicos, qui sibimet ipsis procrastinatas lites, veritatemque subdole occultatam non objiciant; adeo ut & qui recte, & qui perperam sentiunt, eadem loquantur, de iisdem querantur, atque eosdem sibi mutuo errores, & vitia affingant; quo tamen vix est majus inter homines malum; hinc veritas, & error, justitia & injustitia tantis involvuntur tenebris ut vulgus iis dispellendis impar sit; hinc alii sortito sine ullo examine dissidentium partium alteri se addicunt; hinc utrasque alii condemnant, tamquam ex æquo reas.

Omnis hæc opinionum vesana dissensio ex eadem animi ægitudine nascitur, qua unusquisque sibi persuadet, se cum ratione sentire. Ex hoc namque principio facili negotio deducitur, ceteros mortales nobis contrarios, inconsultos opinatores esse: opinator etenim est, qui veritati non cedit.

Quamvis autem verum sit, odium, oscitantiam, cavillandi libidinem, quæ inique objiciuntur ab iis, qui in errore sunt, jure merito ab aliis objici posse, apud quos est veritas; quia tamen veritas præsumitur apud eos non diversiari, qui talia exprobrant; viri prudentes ac moderati materiam dubiam, controversamque tractantes, omnino ab illorum usu abstinerebunt, quamdiu veritas, æquitasque causæ, quam defendent, abunde non fuerint demonstratæ. Numquam igitur adversarios pro opinatoribus, temerariis, sensusque communis expertibus traducent, priusquam hoc optime fuerit comprobatum; numquam dicent, nisi hoc prius ostenderit, eos absurdas, intolerabilesque ineptias effutire; cum tantumdem dici ex altera parte possit, sine ullo utrimque fructu: sed potius hanc æquissimam D. Augustini regulam amplectentur: *Omittamus ista communia, quæ dici ex utraque parte possunt, licet vere dici ex utraque parte non possint*; & ipsis sufficiet, veritatem iis armis propugnare, quæ veritatis propria sunt, & quæ a mendacio tractari non possunt, quæ sunt claræ, solidæque rationes.

Hominibus a natura comparatum est, non tantum ut se ipsos ament, sed sint etiam erga cæteros suspicaces, invidi, maligni, & nonnisi gravate ferant alios sibi præponi, quia omnibus cupiunt præesse: & cum veritatem invenisse, & novam aliquam lucem mundo ostendisse, honori detur, hunc occulte cupiunt subripere; atque hinc aliorum dogmata sine ulla rationis umbra impugnant, inventaque extenuant.

Itaque quemadmodum, amore proprio dictante, hanc deridiculam rationem facimus: *Hæc sententia a me fuit excogitata; est propria mei ordinis; estque utilis rebus meis; ergo est vera*; ita, malignitate naturali suggerente; hanc aliam non minus absurdam struimus: *Hoc ego non dixi; ergo est falsum; hunc ego librum non scripsi; ergo malus est, & ineptus.*

Hinc ortum ducit ille contradictionis spiritus inter homines adeo familiaris, quo suadente, dum aliena aut legunt, aut audiunt, iis leviter, & perfunctorie, quæ ad illa stabilienda adducuntur, prælibatis, toti se conferunt ad ea rimanda, quæ in oppositum dici possunt. Semper in pro-cinctu adversus veritatem stant, de qua propulsanda, atque obscuranda solum cogitant; quod ipsis ferme semper succedit ex voto, cum humana mens inexhausta abyssus sit falsarum rationum.

Cum dominatur hoc vitium usque ad excessum, præcipuum sciorum, (quos Galli *pedantes* vocant) indicium est, qui gloriæ ducunt de rebus minimis altercari, omnibusque sordide, & maligne contradicere. Sed sæpe occultius est hoc vitium, quam ut percipiatur; affirmarique potest, quod nemo prorsus illo careat, cum ab amore proprio enascatur, qui numquam in homine intermoritur.

Invidiæ hujus, & malignantis affectionis, ipsa cordis humani penetralia obsidentis, cognitio gravissimam hanc, (quam servare oportet, ne eos, quibuscum loquimur, præcipites agamus in errores, aut a veritate, quam inculcamus, abalienemus) regulam nos docet, nimirum, quam fieri potest minime eorum esse irritandam invidiam, exacerbandas suspiciones, injectis sermonibus aut de se, aut de rebus aliis, quæ hos possunt affectus expergefacerere.

Cum enim homines seipsos ferme solos ament, ægerrime fe-

ferunt alios sibi præponi, aut honore affici. Odiosum enim, & ingratum est quicquid sibi non vendicant, atque frequenter ab odio virorum ad opinionum, rationumque odium transvolant: quapropter prudentes quantum possunt, quibus ceteros antecellunt, dotes occultant, e conspectu se surripiunt, plausumque fugiunt, malunt latere inter turbas, quo solam, nudamque veritatem in scriptis propinent.

Felicis memoriæ Cl. Paschalius, quo non alius unquam fait veræ, solidæque Rhetorices scientior, eo usque hanc regulam extendebat, ut affirmaret, sapientem debere etiam a se nominando abstinere, nec uti illo pronomine, *ego*. Hac enim in parte solitus erat dicere, pietatem Christianam illud humanum, *ego*, annihilasse, quod hominum urbanitas tantum occulerat. Non tamen strictim ad literam intelligenda est hæc regula; aliquando enim non sine inutili cruciatu vitiari potest sui ipsius mentio: ipsam tamen regulam ante oculos positam semper habere non absere erit, quo pessimam quorundam consuetudinem facilius devitemus, qui de seipsis tantum loquuntur, seipsos tantum laudant, ac citant, cum tamen de illorum sensu, & opinione quæstio non sit. Hinc suspicantur auditores, tam crebram sui ipsorum mentionem a secreta delectatione proficisci, qua erga hoc amoris sui objectum tam sæpe feruntur; ac proinde naturali quadam necessitate impulsus, tum viros ipsos, tum quicquid dicunt, clam habent exosos. Ex his præcipue coloribus videre est hominis efformatam imaginem, qua turpius nihil est, aut viri, pectoris bene præparati dissimilius, cujus tamen, non sine affectione, se suis in scriptis similem exhibet Montanus, dum Lectores suo genio recognoscendo, suis propensionibus, imaginationibus, opinionibus, morbis, virtutibus, vitiis legendis distinet; quod palam est, a iudicis defectu, non minus quam a vehementi sui ipsius amore oriri. Verum quidem est, conari eum sordidæ, plebejæque vanitatis suspicionem a se amoliri, dum libere non minus de vitiis suis, quam de virtutibus loquitur, quod ipsa candoris simulatione inamabile non est: sed tamen liquido constat, hoc totum quicquid est, ludificationem esse, callidamque vafritiem, qua se etiam reddit odiosorem. De vitiis loquitur, ut ea cognoscamus, non ut excremur; nullam ex illis æstimationis imminutionem veretur; quinimo illa propemodum pro rebus adiaphoris habet; vel etiam pro honorificis, & honestis potius, quam pro turpibus: nam illa reteggit, quia ad se de illis non pertinet; creditque se illorum ergo neutiquam, vel viliorum futurum,

vel despiciatorem; si vero aliquid subveretur, a quo nominis æstimatio possit labefactari, nemo Montano occultationis solertior artifex. Hanc ob causam celebris hujus sæculi Scriptor per jucunde observavit, cum ille, prorsus extra rem bis uno in libro, non sine aliqua sedulitate admonuisset, se pedisequum honorarium aluisse: (cujus tamen famulitium non admodum utile est in ædibus viri generosi, licet sexies tantum millenas libras Turonicas annuatim recipientis) non tamen eadem usum sedulitate, ut Lectori significaret, se etiam scribam habuisse, cum in Senatu Burdigalensi Consiliarius fuerit: hoc etenim munus, quamvis in se perhonorificum, neutiquam faciebat satis vanissimo homini, qui ubivis videri vult animos gerere viri nobilis, & ad arma nati, a causis vero dicendis, & foro abhorre.

Credibile tamen est, illum hanc etiam vitæ suæ partem non fuisse occultaturum, si quem Franciæ Marescallum invenire potuisset, qui itidem Burdigalæ Consiliarius fuisset: si quidem se urbis hujus Prætorem fuisse ebuccinat, sed postquam indicaverat, se hoc munus a Marescallo Bironio accepisse, illudque Marescallo Matignonio consignavisse.

Sed quod pessimum est, in hoc Auctore non est vanitas: tot enim pudendis præterea famosus flagitiis est, tot scætet impiis, & Epicureis placitis, ut mirum sit, illi tamdiu per leges licuisse orbem obambulare, omniumque passim manibus teri; multosque viros, ceteroqui perspicaces, latentis veneni malignitatem non deprehendisse.

Nec sane alia conquirenda impietatis indicia quam modus, quo suis de vitiis ipse loquitur. Cum enim multis in locis multa se crimina fateatur perpetrasse; in aliis tamen indicat se illorum non pœnitere, seque eodem, quo vixerat modo, victurum, si antea vitæ spatium iterum esset decurrendum. *Ad me vero quod spectat, inquit, si optio daretur, non alium essem, quam qui sum. Quæ mihi cum ceteris mortalibus communis forma est, a me improbari potest, mihi que displicere; potero Deum precibus sollicitare, ut me totum instauret, ut parcat naturali imbecillitati meæ: sed, quod non magis hoc dici potest pœnitere, quam displicentia ejus, non sum Angelus, aut Cato. Actiones meæ ordinatæ sunt, & conformes meæ naturæ, meæque conditioni; melius me gerere non possum: pœnitentia vero proprie ad eos non pertinet, quæ in nostra potestate non sunt. Nec mihi sane capiti, corporique hominis perditum visum est philosophicam monstruose caudam adjungere,*
effic-

efficere, ut tantula, & tam misera vita, quæ restat, pars, partem, quæ effluxit integram, annosum, pulcherrimam coarguat, atque improbet. Si denuo vivendum esset, eodem, quo vixeram modo viverem: de præteritis non queror, futura non extimesco. O voces horrendas, omnisque prorsum Religionis extinctæ indices, sed illo dignas, qui alibi has habet: Ego caput obnubo, dimittoque, & in mortem, quam nec reputo, nec recognosco, stupide me mitto præcipitem, tamquam in silentem renebrosam abyssum, unico me ictu oculi absorbentem, unico me temporis momento suffocantem; me, inquam, altissimo somno correptum, summo sensuum stupore plenum, carentemque omni prorsus dolore; & alibi: Non est cur de morte specialia præcepta tradam, quæ semiboraria doloris perpessione absolvitur, quam nihil excipit, quod vel timori sit, vel nocumento.

Quamvis a re proposita videamur divertisse; dici tamen possumus in viam rediisse, ubi admonuerimus, nullum librum magis inducere, atque stabilire pessimam illam consuetudinem de se semper loquendi, se suaque pro sermonis materia ubique usurpandi, exigendique, ut alii tantumdem faciant. Quod mire iudicium depravat tum in nobis ipsa vanitate, quæ tales sermones numquam non comitatur; tum in aliis malevolentia, odioque, quæ adversum nos concipiunt, foventque. Iis tantum de seipsis loqui fas est, qui eximia sanctitate conspicui, ipso orationis tenore testantur si virtutes evulgent, se eas evulgare ad aliorum ædificationem, & ad Dei Opt. Max. laudem; si peccata retegant, ut seipsos coram hominibus humiliant, aliosque ab iisdem flagitiis avertant. In ceteris vero minutulas virtutes propalare, deridenda vanitas est; scelera vero, & flagitia denudare, sine ullo conscientiæ morsu, sine ullo pœnitentiæ indicio, effrons est, atque coercenda impudentia: cum ultimum hominis profligatissimi vitium sit, de peccatis non erubescere, non confundi, non dolere, sed de iisdem indiscriminatim, ut de re quavis alia sermones miscere; in quo ipsissima Montani indoles sita est.

V I I.

Ab hac maligna, atque invida contradicendi libidine, aliquo modo distingui poterit alia animi dispositio minus equidem mala, sed iisdem nos inter discurrendum erroribus irretiens. Hoc est illud disputandi cacoethes, rationem etiam tantopere depravans.

Non

Non quod generatim disputationes improbari debeant; e contra dici poterit, modo debite usurpentur, nihil illis esse ad ingenia acuenda, ad argumenta excogitanda utilius, sive invenienda veritas sit, sive aliis demonstranda. Animi motus in rei cuiuspiam nudo examine solitarie versantis, ut plurimum torpet, languetque; adeo ut opus aliquo calore sit, quo excitetur, quo latentes ideæ expergeant, atque evocentur. Ex multiplici namque oppositione passim in earum rerum notitiam pervenitur, quæ thesim faciebant & obscuram, & persuasum difficilem, ad quos proinde obices superandos ingenii vires intendimus.

Sed itidem verum est, quo hæc exercitatio est, utilior, quando rite, & sine omni animi perturbatione, aut aversione adhibetur, eo esse ejusdem abusum perniciosiorem, cum scilicet gloriæ ducimus quocumque pretio, quocumque periculo propria defendere, & aliena impugnare. Nihil potest nos magis a veritate abalienare, quam hæc disputandi prurigo: hinc sensim assuescimus ubique rationes invenire, vel potius ubique rationibus nosmetipsos præferre; illis enim numquam cedimus, numquam manus damus: hinc gradatim eo deducimur, ut nihil certi habeamus, ut una veritatem, & errorem confundamus, utrumque in eodem probabilitatis gradu collocantes: hinc tam rarum est, ut disputando lites dirimantur: hinc numquam ferme altercantes Philosophi in eandem conspirant sententiam, semper aliquid superest quod regerant, quod in sui defensionem proferant: non enim animus est errorem, sed silentium devitare, quia minorem ducunt ignominiam semper decipi, quam fateri se aliquando deceptos.

Itaque nisi diuturna exercitatione assueverimus nobismet ipsis penitus regendis, inhibendisque animi motibus; per arduum sane erit inter disputationum ardores, aufugientem ex oculis veritatem non perdere; cum nihil apud nos fiat, quod ad concitandos animi inordinatos motus faciat magis. *Quodnam illud vitium est, inquit Scriptor celebris, ad quod disputationum æstu non abripimur? cum illarum ferme semper directrix sedeat iracundia. Primo bellum rationibus indicimus, deinde viris ipsis: disputare tantum discimus, ut possimus contradicere; & dum contradictiones reciprocantur, fit, ut disputationis fructus sit veritatis amissio. Hic in ortum fertur, ille in occasum; quod primarium erat, & rei caput, perditur, dum inter rerum secundariarum, & incidentium turbas erratur, & tandem post exactam rixis, & clamoribus horam, quid querebatur, nescitur. Hic apud*

apud inferos est, ille apud superos: hic dextrorsum, ille
 sinistrorsum abit: ille verbulum captat, aut similitudinem;
 ille nec audit, nec intelligit amplius, quod opponitur, sed
 totus suo cursui prosequendo ita intentus est, ut, te negle-
 flo, se solum & videat, & audiat. Sunt qui, cum se ad-
 versariis impares norunt, omnia formidant, omnia reji-
 ciunt, ipsam in limine disputationem interturbant, vel in
 media lite obfirmate obmutescunt, superciliosum contemptum
 affectantes, aut rixarum scilicet fugam insulse modestam.
 Hic, modo hostem feriat, insuper habet, si totus illius icti-
 bus pateat; ille singula verba digitis dinumerat, singulis
 pondus dinumerandos addit. Alius strepitu, & laterum fir-
 mitate tantum valet. Sunt qui contra semetipsos conclu-
 dunt, & aliis auditores proloquiis, inutilibusque digressio-
 nibus defatigant, & obtundunt. Denique alii sunt, qui con-
 tumeliis armati pugnant, & ut possint a prementium ra-
 tionibus evadere, de nihilo rixas excitant, & turbas. En
 ordinaria disputationum mala, satis ingeniose ab hoc Scri-
 ptore suis adumbrata coloribus, qui cum veram dignitatem
 humanæ naturæ numquam noverit, vitia tamen, & corru-
 ptelas optime pervidit. Ex his liquet quantum hoc genus
 disputationum valeat ad mentem perturbandam, modosum-
 ma cura non advigilemus, primum ne ipsi in hos errores
 labamur, deinde ne alios lapsantes sequamur; modo, in-
 quam, ita nosmetipsos non instituamus, ut alios possimus
 errantes videre, nec tamen ipsi errare; latumve unguem
 discedere a fine, quem nobis debemus proponere, ipsa scil.
 veritatis discutiendæ elucidatione.

VIII

Inveniuntur nonnulli, præcipue in aulis Principum, qui
 cum probe norint, quem molesta, quam ingrata sit hæc
 contradicentium temperies, viam insistunt prorsus opposi-
 tam. Hi nemini contradicunt, omnia laudant, omnia ap-
 probant; & hoc illud est, quod *Obsequiositas*, sive *Com-
 placentia* dici potest, quæ sane fortunis ampliandis accom-
 modatior est, sed eadem rationi vitiandæ non minus exi-
 tialis. Nam sicut *contradicentes* verum pronunciant, quod
 aliorum effatis contrarium est; ita *complacentes*, & *obse-
 quiosi* omnia habent pro veris; atque hæc consuetudo pri-
 mo iudicium corrumpit, vitiatque, ac deinde mentem
 ipsam.

Hinc laudationes evasere adeo communes, & tam pro-
 mis-

miscue congeruntur in omnes, ut jam dici nequeat quid sit de laudatis sentiendum. Ubinam ille Concionator, qui hominum non audiat in *Gazetta* eloquentissimus? qui auditores ipsa doctrinæ sublimitate non rapiat in admirationem sui? quicumque moritur pietate insignis est: triobularii Scriptores vel volumina conflare possunt, si in unum compingant amicorum elogia: adeo ut in hac profusissima laudum sine deluctu distributione, mirum sit, aliquos inveniri, qui tam cupide illas appetant, collatasque tanto studio colligant, atque conservent.

Impossibile est, ut hæc tanta in sermone confusio similem in mente confusionem non pariat, & quia assuevere omnibus laudandis, omnibus etiam approbandis non assuescant. Jam vero, si falsitas verbis tantum inesset non menti, sufficeret tamen ad eos ab hac consuetudine abalienandos, qui sincere, & cordate veritatem colunt. Necessè e quidem non est, ut id omne vituperemus, quod cernimus vituperio dignum, necesse tamen omnino est, ut id solum laudemus, quod est revera laudabile: aliter namque iis illudimus, quos immerentes hisce ornamus laudibus, ad alios decipiendos concurrimus, qui ex harum laudum amussim judicant. Præterea injurii sumus veras laudes promerentibus, dum illas immerentibus prodigimus. Denique omnem verbis fidem detrahimus, omnes verborum ideas confundimus, postquam sic, nostra culpa, desierint esse judiciorum cogitationumque nostrarum signa, incæperintque quamdam tantum externam urbanitatem denotare, qua eos, quos laudamus, tanquam quadam officiosa salutatione cohonestamus; nam hoc totum illud est, quod ex hisce laudationibus, ordinariisque urbanitatis officiis poterit inferri.

IX

Cum Philautia variis nos modis in errores conjiciat, vel nos potius iisdem adglutinet, impediaturque, quominus possimus nosmetipsos inde extricare; ille silentio non est prætermittendus, qui, & procul dubio præcipuus est, & communissimus; cum scilicet hic nostri amor, nos ad opinionem defendendam compellit, & obligat ob alias causas, rationesque, quam quæ ab ipsa opinionis veritate petuntur. Quando semel sententiam hac conditione propugnandam suscepimus, non amplius curamus, veræne, an falsæ rationes proferantur, quibus illam suffulciamus; sufficit si tales sint, quæ possint utcumque persuadere; in auxilium evo-

camus argumentorum omne genus, sive legitima illa sint, sive spuria, ut aliquid saltem dicatur, quod cuius possit imponere: immo aliquando eousque progredimur, ut illa proferamus, modo possint prodesse, quæ a nobis aperte falsa noscuntur. En quædam exempla.

Nemo emunctæ naris unquam suspicabitur, Montanum Astrologiæ judiciaræ nugis, & somniis fidem adstrinxisse: nihilominus quando his opus habet ad naturam humanam stolidè vilipendendam, ab illo producuntur tamquam rationes solidæ, & bonæ. *Quis, inquit, hæc corpora (cœlestia scil.) anima, vita, discursuve privabit? qui illorum consideraverit imperium, potestatemque non tantum in vitas, fortunasque nostras, sed etiam in ipsas animorum propensiones, quas pro mero libitu suis influentiis regunt, impellunt, agitant.*

Est illi animus, homini sermonis privilegium, quo brutis antecellit, eripere? ut nobis ridiculas narrat fabulas, quarum insulsam falsitatem nemo illo melius cognovit, ex quibus deinde magis ridiculas deducit conclusiones. *Quidam se Bruutorum loquelas intelligere jactitarunt, ut Apollonius Thyaneus, Melampus, Tiresias, Thales, & alii: quod cum ita sit præterea, ut Cosmographi testantur, quædam gentes canes eligant in Reges, omnino oportet, eas & illorum latratus intelligere, & gesticulationes interpretari posse.*

Pari ratione quis inferret, equum a Caligula Consulari dignitate ornatum, cum pro muneris scil. ratione mandata dispergeret, intellectum fuisse. Sed injurii Montano sumus, si malas has illi deductiones adscribamus: illi enim propositum non erat rem rationum vi conficere, sed in indigestum acervum congerere quicquid poterat adversus humanam naturam effutire: quod tamen virium est cum rationis æqualitati, tum cordati hominis candori quam maxime contrarium.

Quis demum ferre poterit hunc alium ejusdem Authoris discursum de Ethnicorum ex avium volatu divinationibus, quas inter Ethnicos sapientissimi deridebant? *Omnium apud Veteres divinationum antiquissimæ pariter, & certissimæ erant, quæ ex avium volatu petebantur: nunc dierum simile nihil habemus, nihil tam admirabile. Omnino autem necesse est, ut adeo regularis, adeo ordinatus alarum motus, ex quo futura prædicimus, ad tam nobilem operationem a causa ecedenti dirigatur: hunc enim mirificum effectum secluso intellectu, consensu, discursuque ejus, a quo*
pro-

producitur, adscribere naturæ legibus, desipere est, atque adeo sententia evidentissime falsa.

Numquid lepidum affatim est, hominem videre, apud quem nihil evidenter verum est, vel evidenter falsum, in tractatu nominatim scripto ad Phyrhonismum postliminio reducendum, ad omnem evidentiam, & certitudinem eliminandam, has nugas vendentem, oppositamque sententiam evidētis falsitatis condemnantem? Sed nos ludos facit, dum sic garrat, estque inexcusabilis, quod Lectoribus imponit, ea obtrudendo, quæ nec credit ipse, nec a quovis credi citra dementiam possunt.

Proculdubio rerum naturalium cognitione is Virgilium æquabat, qui tamen nequidem avium intellectui regulares illas mutationes, quas in illarum volatu varias pro aeris varietate, cernimus, & ex quibus de futura cæli temperie conjicimus, attribuebat, ut videre est in egregiis illis Georgicorum versibus:

*Non equidem credo, quod sit divinitus illis
Ingenium, aut rerum fato prudentia major.
Verum ubi tempestas, & cæli mobilis humor
Mutavere vias, & Juppiter humidus austris
Densat, erant quæ rara modo, & quæ densa relaxat;
Vertuntur species animorum, ut corpora motus,
Nunc hos, nunc alios, dum nubila ventus agebat,
Concipiant; hinc ille avium concentus in agris,
Et lætæ pecudes, & ovantes gutture Corvi.*

Ad has aberrationes declinandas, cum spontanæ sint, candoris tantillum sufficit. Communiore, & periculosiores illæ, quas ipsi non animadvertimus; quia sententiæ defendendæ præoccupata obligatio mentis oculos præstringit, illudque nobis obtrudit pro vero, quod est utile. Huic malo unice medebimur, si unicam veritatem unice quæramus, si tam accurata diligentia rationes omnes perpendamus, ut etiam illa ipsa nobis non possit obligatio imponere.

De falsis Ratiocinationibus ipsis ex rebus enascentibus.

Prius observatum est, internas errorum causas ab iis, quæ ab objectis derivantur, & quæ idcirco externæ dici possunt, sejungendas non esse, quia ementita rerum exteriorum facies nequaquam poterit in errorem seducere, nisi voluntas intel-

intellectum præcipitem agat ad judicandum, prius quam bene de rei veritate constiterit.

Cum tamen penes voluntatem tantum in intellectu imperium non sit, ubi res omnino evidentes sunt; patet, ad mentem præoccupandam rerum obscuritatem multum conferre: imo sæpe evenit, ut, quæ nos ad male ratiocinandum impellit, animi perturbatio non facile percipi possit ac proinde utile erit seorsum considerare fallacias, quæ ipsis præsertim ex rebus enascuntur.

I.

Erronea est, atque impia sententia, quæ mendacio veritatem, vitio virtutem statuit adeo similes, ut impossibile sit illas dignoscere: verum tamen est, in plerisque rebus errorem, & veritatem; vitium & virtutem; malitiam, & bonitatem variè permisceri, quæ mixtio admodum communis errorum scaturigo est.

Efficat namque fallax hæc mixtio, ut nævos, & vitia in iis approbemus, quos ob alias virtutes suspicimus; & ut quod laudabile est, vituperemus in aliis, quos ob defectus despiciamus: quia neutiquam animadvertimus, pessimos non esse sine aliqua boni mixtura, Deumque, etiam in optimis, suas maculas reliquisse, quæ cum sint humanæ imbecillitatis reliquiæ, nec imitationem nostram, nec cultum demerentur.

Homines namque raro res minutim dissecant, atque examinant; impressio illa, quæ est maxime vivida, iudicio leges sancit, nec alia sentimus, quam quæ acriter feriunt: sic cum multas veritates in sermone quodam deprehendimus, eidem interspersos errores non observamus: e contra si quæ veritates multis erroribus immisceantur, illas negligimus, ad errores unice attendentes: quod fortius est debiliora post se rapit, & quæ acrius oculos irritant, non sinunt, ut ad sublustria, & obscura attendamus.

Cum tamen manifeste iniquum sit hoc modo iudicare; rationis rejiciendæ nulla ratio potest assignari, veritasque non minus veritas est, quia nonnunquam falsitati, & mendacio componitur: ad homines illa non pertinet, quamvis hominum sit illam evulgare: atque adeo, quamvis, qui mendaciorum rei sunt, condemnari debeant, non tamen veritates ab illis sparsim propositæ erunt una condemnandæ.

Quapropter ratio, justitiæque exigunt, ut in omnibus, in quibus bonum malo permixtum est, ut secretionem insti-

tuamus, in qua facienda specialiter sita est iudicii accurate, qua SS. PP. olim usi sunt, dum ex Ethnicorum libris optima extraxere ad mores formandos, qua usus est D. Augustinus, dum non dubitavit ab Hæretico Donatista septem regulas ad sacras Scripturas interpretandas accipere.

Ad hanc itaque secretionem faciendam, ubi fieri potest, nos ratio obligat: sed quia non semper satis otii, & temporis habemus ad minutatim discutiendum quid boni, mali sit unicuique rei: tunc illam rebus denominationem dabimus, quæ iis ex majori, meliorique parte competit. Sic illum dicemus bonum Philosophum, qui ut plurimum bene ratiocinatur: sic librum bonum, in quo erit multo plus boni, quam mali.

Et en aliud, in quo homines magnopere falluntur, dum generalia de rebus iudicia formant. Nam sæpe in illis tantum aut laudant, aut vituperant, quod extimum est, & accessorium, quandoquidem luminis illis non affulget satis ad ea, quæ in unaquaque re intima sunt, & præcipua, (si tamen illa minus obvia sunt, & sensibilia) discernenda.

Sic, qui sunt artis Pictoriæ gnari, infinitis gradibus linearum tabellæ designationem, figurarumque proportionem præferunt colorum adumbrationi, subtilibusque, & mollibus penicilli ductibus; cum tamen rudes multo magis capiantur pictura, quæ coloribus vividis, & rutilantibus fulget, quam alia subobscura; licet propter ipsam operis delineationem admiranda.

Fatendum tamen est, falsa hæc iudicia non adeo frequenter cudi de artis operibus, quia rudes, & ignari, plerumque proni abeunt in artificum sententias; cuduntur tamq̄n frequentissime iis de rebus, quarum dijudicandarum jus pene vulgus est, & de quibus unusquisque sibi ferendæ sententiæ licentiam arrogat, ut de Eloquentia.

Exempli causa; facundum Concionatorem dicimus, cuius numerosæ periodi volvuntur sine vocum peregrinarum luto. Hinc Dominus de Vaugelas alicubi ait Concionatoris, aut Causidici famæ, & æstimationi magis officere vocum barbariem, quam rationum incohærentiam. Et credendum est, illum rem facti narrare, non suam solam sententiam dicere; nam certum est reperiri, qui in hunc modum iudicant: certum tamen vicissim est, nihil esse huiusmodi iudiciis a ratione alienius. Nam sermonis puritas, figurarum numerus in Oratore aliud non sunt, quam in Pictore colorum adumbratio, id est, artis Oratoriæ pars infima,
&

& maxime materialis: cum ejus munus præcipuum sit, dicenda fortiter, luculente, vehementer animo concipere; concepta ita enarrare, ut vivida, splendensque illorum imago ipsis auditorum animis ingeratur, sistaturque, non tantum res nudas exhibens, sed una omnes motus, affectusque, quibuscum percipiuntur; quod inveniri etiam poterit in iis, qui sunt in vocibus eligendis, figurisque concinnandis negligentiores; quinimmo raro in illos cadit, qui vocibus seligendis, ornamentisque conquirendis nimium student; quia hæc ipsa attentio animum avocat a rerum consideratione, cogitationumque imminuit vehementiam. Sic Pictores observant, eos, qui sunt in imaginibus adumbrandis eximii, in delineandis non itidem ordinario excellere, quandoquidem pluribus mens ipsa vacare non possit; sunt enim altera alteris impedimento.

Generaliter tamen dici potest, quod de rebus ex rerum cortice judicetur ut plurimum; quia vix ullus est, qui ad interiora penetrat. Omnis judicii norma est ille, qui foris prostat, titulus, & væ quibus hic non favet: sic doctus, prudens, perspicax quantum lubuerit, si inter loquendum lingua titubes, si officiosæ salutationis verbis apposite non respondeas, actum est, tibi quod restat vitæ spatium, in glorie agendum inter despectos plebis, conspiciendaque sciorum, qui tibi præferentur, turba ingens. Magnum non est debitis carere laudibus; maximum tamen est hisce inhærere præjudiciis, nec ultra rerum corticem cernere; & hoc illud est, quod apprime debemus evitare.

II.

Inter causas, quæ nos e veritate ad errores suo splendore abducunt, merito censenda est Eloquentia quædam fastuosa, & magnifica, quam Cicero dicit *abundare sonantibus verbis, uberibusque sententiis*. Mirum sane est quantum se insinuet error, quam placide assensum suffuretur, dum nos adoritur e periodo aures suaviter demulcente, aut e figura nova, & insolenti, quæ auditores ad sui contemplationem totos convertit.

Non tantum hi ornatus ex oculis surripiunt errores, qui sermonibus casu immiscentur, sed sensim ad alios nos pellicunt, cum sunt ad figuram, aut periodum rite concinnandam necessarii. Sic quando audimus Oratorem a longa gradatione, aut antithesi multiplici exordientem, in procinctu standum est; quia raro accidit, ut sese expediat,

quin veritatem, (quo illa figuræ quadrat melius) aut lædat, aut distorqueat: eodem veritatem modo tractat, versatque, quo cæmentarius lapidem muro immittendum, aut statuarius æs, ex quo statua exculpenda est; nempe dissecat, extendit, mutilat, refingit prout necesse habet, ut locum occupet in vano illo verborum, quod molitur, opere.

Quot falsas tulit sententias argutandi studium? Quæ mendacia non effudit rithmi lex? Ad quas ineptias quosdam Italos Scriptores non adegit verborum, quod ajunt, Ciceronianorum, & puræ Latinitatis affectatio? Quis non rideret Bembum dicentem, Papam creatum *Deorum immortalium beneficiis*? Sunt quidam Poetæ, qui ad ipsius Poeseos animam autumant pertinere Deorum Ethnicorum conciliabula, & cætus: quinimo, cum nescio quis Poeta Germanus, (qui quo erat versificator peritior, eo erat scriptor imprudentior) cum a Francisco Pico de Mirandula merito argueretur, quod ethnica Numina intrusisset, immiscuissetque Papis, Electoribus, Imperatoribus, Apollinem, Dianam, Mercurium, idque in Poemate, quo Christianorum adversus Christianos bella canebantur; aperte asserit, se aliter non potuisse Vatis nomen demereri; idque ob hanc mirabilem rationem, quod carmina Hesiodi, Homeri, Virgilio istorum Deorum nominibus, & fabulis plena sint, ex quo infert sibi tantundem licuisse.

Malæ istæ ratiocinationes ipsos sæpissime authores latent, ipsi omnium primi imponunt: ipsi namque sonantium verborum tinnitu obtunduntur, ad nimium figurarum splendorem cæcutiunt, atque vocum quarundam magnificentia eos, nec cogitantes, deducit ad argumenta futilia, & inania, quæ procul dubio rejicerent, si vel tantisper attenderent.

Credibile est v. g. *Vestalis* nomen cuidam hujus ætatis Scriptori ad delicias usque placuisse, atque suggessisse hoc argumentum, quo puellæ nobili, quam suadebat Latinas literas noscere, suadebat, non esse virgini erubescendum, quod ea lingua uteretur, qua Romæ olim locutæ sunt Virgines Vestales; si enim argumentum expendisset, non potuit non deprehendisse, eodem jure pudendum esse ea lingua uti, qua olim usæ fuerunt meretrices Romanæ, vestalibus multo numerosiores; vel pudendum esse, non uti lingua gentis suæ vernacula, cum vestales illam tantum antiquitus usurparint. Omnes hæ ratiocinationes ut malæ hujusce tamen Authoris argumento æquivalent; imò certum est,

est, Vestales nihil facere vel ad excusandas, vel condemnandas puellas, quæ latine discunt.

Ex malis hoc genus ratiociniis, tam frequenter obviis eorum in scriptis, qui Eloquentium nomen, & famam ambiunt, liquet, quam sit scitu necessaria, tum scribentibus, tum sermocinantibus, præclara hæc, atque gravissima regula, *Nihil pulchrum, quod non verum*, quæ sane vim maximam futilium ornamentorum argumentorumque fallacium præcideret. Verum quidem est, accuratam hujus regulæ observationem stylum reddere & aridum magis, & minus splendidum; sed eundem efficit vehementiorem, sincerio-rem, clariorem, & viro cordato digniorem: ac proinde, quam vim animis infert, & fortior est, & diuturnior; cum quod nude imprimitur a periodorum concinna formatione, adeo leviter inhæreat, ut non citius audiatur, quam evanescat.

III.

Temere de aliorum actionibus, consiliisque judicare inter homines vitium frequentissimum est, in quod tamen raro incidunt, nisi male ratiocinentur. Cum enim distincte perspectas non habeant omnes causas, a quibus effectus aliquis potest produci, illum uni alicui causæ assignant, cum a multis queat produci; vel supponunt, causam, quæ per accidens talem effectum aliquando produxit, (cum scilicet alias haberet adjunctas circumstantias) eundem semper, & ubique producere.

Vir doctus eadem cum Hæretico sentit in materia a rebus in Religione controversis, prorsum aliena; infert malevolus, eum ad Hæreticos propendere; sed temere, & malitiose, cum illi ratio, veritasque forsaneam sententiam commendarint.

Quis acriter invehitur in opinionem, quam perniciosam credit; hinc forsane odii, offensionisque accusabitur adversum eos, quorum hæc opinio est: sed inique, & temere, cum hæc acrimonia nasci poterit non minus ex veritatis zelo, quam ex personarum odio.

Est quis hominis flagitiosi amicus; ergo, inferunt, communes cum illo utilitates habet, estque flagitiorum particeps; quod tamen non sequitur; poterat enim vel illa ignorasse, vel non consensisse.

Alter humanitatis officia iis non exhibet, quibus debentur; ergo, ajunt, superciliosus, & arrogans est: cum tamen

hoc quidquid est criminis, forte ab oblivione pura, vel incuria proficiscatur.

Quicquid hic signorum exteriorum æquivocum, id est, ad diversa significanda aptum est, & temeritatis reuserit, qui illa sine particulari causa ad quædam particularia significanda determinabit. Silentium aliquando modestiæ, & prudentiæ signum est, alias mentis emotæ: cunctatio nonnunquam prudentiam denotat, nonnunquam animi hebetudinem: mutatio alias inconstantia, alias candoris, & sinceritatis indicium est: ac proinde male ratiocinabitur, qui aliquem inconstantem & varium pronunciet ex hoc solo, quod sententiam mutaverit; poterit namque sufficiens mutationis causa intercessisse.

IV.

Malæ inductiones, cum scilicet effata generalia ex particularibus quibusdam experimentis deducimus, malarum ratiocinationum communissimæ causæ sunt. Exemplorum ternio, quaterniove ad condendum axioma sufficit, locumve communem fabricandum, quo deinceps utamur ad quidvis dijudicandum.

Plurimæ corporis ægri tudines etiam expertissimos Medicos latent, curationesque sæpe non succedunt ex voto; hoc quibusdam præcocibus sufficit ad integram Medicinam proscribendum, omnesque Medicos pro meri-Agyrtis habendos.

Nonnullæ mulieres leves sunt, & præpudiosæ: ad male etiam de castissimis sentiendum hoc satis zelotipis est, ut & quibusdam Scriptoribus licentiosis ad omnes omnino condemnandas.

Sæpe accidit, ut quidam pietatis velo etiam maxima flagitiâ occultent; hinc impii omnem Religionem pro hypocrisi traducunt.

Quædam nos latent, suntque obscura, nonnunquam etiam crasse fallimur; omnia itaque omnino obscura sunt, & incerta inquiunt veteres, ac recentes Pyrrhonicæ, nullaque est veritatis certa Scientia.

Inter hominum actiones inæquabilitas visitur, hoc sufficit ad locum communem stabiliendum, e quo nemo erit excipiendus. *Tam manca, tam cæca, inquiunt, est ratio, ut ipsi obscura sint, quæ habentur pro clarissimis; difficilia, facilia illi perinde sunt; omnia ex æquo, naturaque generatim illius detrectant imperium. Cogitamus quæ volu-*

mus;

mus, eo tantum instanti, quo volumus, nihil autem libere, nihil absolute, nihil constanter volumus.

Maxima pars hominum aliorum vitia, atque virtutes non nisi generalibus, hyperbolicisque verbis efferunt: ex quibusdam actibus particularibus habitum ex ternis, quaternisve delictis consuetudinem inferunt: quod semel in mense, aut anno accidit, id singulis diebus, horis, momenti dicitur accidere. Usque adeo oscitabunde negligentes sumus ad sermones intra veritatis, & justitiæ limites coercendos.

V.

Imbecillitas, atque injustitia est, quam sæpe damnamus, raro evitamus, ex successu de consiliis judicare, eosque, qui prudenter pro circumstantiis, quas poterant pervidere, constituere, omnium infortuniorum reos condemnare, quæ vel casu, vel inimicorum iniquitate, vel aliarum rerum, quæ perspicui nequibant, interventu insequuta sunt. Non tantum hominibus insitus est beatitudinis, sed etiam sapientiæ amor; sed tamen sapientes a beatis, miseros ab iis, quibus propria culpa res male successit, non bene distinguimus: hæc namque distinctio subtilior, tenuiorque est, quam quæ statim appareat. Ingeniosi sumus ad errores inveniendos, protrahendosque, quos arbitramur infortuniorum causas fuisse: & quemadmodum Astrologi, ubi quid accidisse norunt, numquam non eum Astrorum Aspectum inveniunt, qui id produxerit; sic, ubi quis in miserias, ærumnasque prolapsus est, nunquam non errores, & imprudentiam animadvertimus, quibus illas adscribamus: illi res suæ male successere; ergo rationes male subduxit. Sic passim discurretur, imo semper discursum fuit, quia semper homines in judicando iniqui fuere; cum enim genuinas causas ignorent, falsas pro successus ratione substituunt, dum fortunatos laudant, miseros, & infelices condemnant.

VI.

Nunquam crebrius fallimur, quam cum temere de veritate judicamus ex ea autoritate, quæ fidei faciendæ impar est, vel cum de rebus ipsis ex modo, quo proponuntur, pronunciamus. Alterum sophisma *authoritatis*, alterum *modi* dicemus.

Ut scire possimus quam crebro in hæc sophismata incurramus; considerandum est, hominum partem maximam in
 O 4 hanc,

hanc, vel illam sententiam non ire ob rationes solidas, atque essentielles, quæ veritatem poterunt manifestare; sed ob quædam criteria externa, & peregrina, quæ vel conveniunt magis, vel convenire putantur veritati, quam falsitati.

Hujus ratio est, quia interna veritas sæpe satis inconspicua manet, humanusque intellectus, ut plurimum, debilis est, cæcutiens a tenebrisque obsitus, vel saltem utens infida luce; cum tamen hæc signa, & clara sint, & sensibus obvia: ac proinde homines, quemadmodum proclives sunt ad ea amplectenda, quæ facilia, ita ferme illuc eunt, ubi exteriora hæc, & conspicua signa vident.

Poterunt autem hæc signa ad duo præcipua revocari. *authoritatem scilicet proponentis, & modum proponendi.* Hæc autem duo tantum valent ad persuadendum, ut omnes omnium assensus post se trahant.

Ac proinde Deus, qui voluit certam mysteriorum Fidei cognitionem esse a maxime rudibus, simplicibusque parabilem, dignatus est ad hanc humanæ mentis imbecillitatem sese accommodare: cum illam noluit a peculiari credendorum examine dependere, sed certam constituit veritatis regulam, Ecclesiæ scilicet universalis proponentis autoritatem, quæ cum clara sit, & evidens, omnium animos extrahere potis est e tenebris, in quas particularis mysteriorum discussio eosdem præcipitaret.

Est itaque de rebus Fidei Ecclesiæ universalis autoritas prorsus decisiva, tantumque abest, ut nos possit in errores inducere, ut in eosdem solum labamur, cum ab ejus autoritate devii erramus, ipsiusque imperium detestamur.

Ex modo item proponendi, de rebus ad Religionem pertinentibus efficaces petuntur probationes. Cum nempe retroactis ex. ca. Ecclesiæ sæculis, & præsertim hoc ultimo vidimus, homines ferro, & sanguine sua dogmata stabilire, eosdem adversus Ecclesiam schismate, adversus sæculares Dominos seditione armari, idque sine ordinaria missione, sine miraculis, sine ullis exterioribus pietatis indiciis, imo cum visibilibus signis vitæ turpiter actæ, in fide, & disciplina Ecclesiastica mutationes moliri; tam noxius, tam soticus proponendi modus, sufficiens est, quo res propositæ, & a perspicacioribus rejiciantur, & a rudioribus ne audiantur quidem.

Sed in rebus, quarum cognitio absolute necessaria non est, & quas Deus cuivis in particulari dijudicandas, discuti-

tiendasque reliquit; tanti non est, vel proponentis auctoritas, vel proponendi modus: limo hæc sæpe erroris causa fuere, veritatique fucum fecere.

Hic autem animus non est docere, quibus regulis limitibusve circumscribenda auctoritas sit in rebus humanis, sed tantum crassos aliquos errores observare; qui in hac parte committuntur.

Sæpe ex testium, approbantiumque numero sententias æstimamus, cum nondum perpensum sit, quid ex hoc numero probabilitatis accedat sententiis, quod rationi consentaneum non est. Nam ut quidam hujus ætatis Scriptor sagaciter observavit in rebus difficilibus, & quas unusquisque propria minerva invenit, verisimilius est veritatem uni sui ipsius copiam facere, quam pluribus; ac proinde non valet; hoc dogma multorum Philosophorum est, ergo & verum.

Sæpe nobis quædam in hominibus dotes imponunt, & fidem surripiunt nostram, quæ nullum cum rerum, de quibus agitur, veritate commercium habent. Sic innumeri, nullo præmisso examine, viris provectioris ætatis assentiuntur, quorum tamen peritia iis forte in rebus versatur, quæ nec ab annis, nec experientia, sed ab intellectus perspicacia addiscuntur.

Pietas, sapientia, moderatio omnium procul dubio virtutum præstantissimæ sunt, multumque possessoribus auctoritatis debent conciliare iis in rebus, quæ a pietate dependent, aut sinceritate, vel etiam ab illa quæ cælitus datur mentis illuminatione, quam credibile est, Deum cumulativius in eos conferre, a quibus religiosius puriusque colitur. Sed infinita sunt, quæ non nisi ab humano lumine, ab humana experientia, ab humana inspectione habentur; de quibus ii nostram potissimum fidem merentur, quibus vel contigit ingenium perspicacius, vel qui in illis investigandis studium diligentius posuere: cum tamen passim contrarium obveniat, multique satius ducant, etiam in talibus rebus, proborum, religiosorumque hominum opinionibus adhærescere.

Hoc autem partim ex eo contigit, quod istæ animi dotes, non tam conspicuæ sint, quam hæc morum externa in viris religiosis compositio; partim, quod homines distinctionibus faciendis nolint immorari. Hæc quippe dotum secretiones illis oneri, & tædio sunt, apud eos namque nihil mediocre est: si aliquid verum ob hujus auctoritatem arbitrantur, ob eandem cetera omnia vera erunt: si e contra in quopiam ab aliquo dissentiant, in reliquis omnibus

cum

cum eodem erit dissidium: amant homines vias insistere compendiaras, breves, decisivas. Sed hæc animi dispositio, communis licet sit, non tamen a ratione abhorret minus; cum ratio nos doceat, non omnes in omnibus fidem mereri, quandoquidem in omnium scientia non emineant; maleque discursurum, qui diceret, hic vir gravis est; ergo omnia intelligit, omnia novit.

VII.

Verum quidem est errores, si qui venia digni sunt, illos esse, in quos labimur plus æquo aliorum judiciis deferentes, qui a nobis viri boni habentur. Sed est alius error multo in se absurdior, sed idem usitatissimus, cum scilicet ideo alicui fidem habemus, quia vir nobilis est, divitiis aut dignitate conspicuus.

Non tamen quisquam expressim in hunc modum discurret: hic centies millenas libras annuatim numerat; ergo sapiens est: ille ex illustri ortus familia est; ergo pro veris habenda, quæ profert: is alter plebejus, & egenus; ergo fallitur. Aliquid tamen simile apud hominum partem maximam clam transigitur, quod eorum nec opinantium judicia transversa agit.

Unum idemque a viro nobili, & plebejo proponatur: hoc unum idemque ex nobilis ore profectum approbatores inveniet, cum ne quidem auditores habiturum sit in plebejo. Sacræ literæ hanc malam humanæ mentis dispositionem nobis manifestare voluerunt, cum eam tam accurate in Ecclesiastico depingant: *Dives loquutus est, & omnes tacuerunt, & verbum ejus ad nubes usque deducunt; pauper loquutus est, & dicunt, quis est hic?*

Certum quidem est, blandam, & obsequiosam adulatorem, ut nobilium facta, dictaque approbemus, multum conferre: certum est, nobiles hanc approbationem quodammodo extorquere quadam externa venustate, & agendi modo generoso, libero, naturali; qui usque adeo illis peculiaris est, ut vix umquam inter plebejos imitatores inveniat. Certum tamen vicissim est, plurimos ad potentium dicta, factaque approbanda ferri: quadam interna mentis abiectione magnatum gloriæ, & granditati succumbente, cujus etiam nec ferre splendorem possunt; quin etiam certum est, externam hanc magnificentiam ipsis sagacioribus nonnihil illudere, atque aliquod in eos imperium exercere.

Hujus erroris causa ab ea, quæ hominum corda infecit cor-

corruptione, petenda est. Hi quippe cum votis ardentissimis honores, voluptatesque appetant, ipsas etiam divitias, facultatesque necessario amant, quarum adminiculo honores, & voluptates comparantur. Amor vero ille, quo res, quæ passim venerationi sunt, prosequuntur, facit, ut eorundem dominos beatos pronuncient, sublimes supra se collocent, colantque tanquam viros excellentes, & humanam sortem prætergressos. Cum tandem inoleverit hæc erga potentes veneratio, sensim eos a fortunarum consideratione traducit ad animorum contemplationem, quos (cum nihil dimidiate homines facere amant) alterius ordinis constituunt, ipsisque pares divitiis infundunt, sequæ demum eorum opinionibus submitunt, atque hinc potentibus tanta in rebus, quas agant, fides, atque auctoritas adjudicatur.

Sed hic error multo, quam in plebe, conspectius cernitur in ipsis Magnatibus, quibus curæ non est, animis impressas a divitiis, lautiorique conditione ideas corrigere. Eorum quippe pauci sunt, apud quos ipsæ divitiæ, dignitasque rationum pondus non habeant, quique sibi non vindicent, ut ipsis potius credatur, quam aliis fortunæ abjectioris: ferre non possunt, ut quo subter se positos contemnunt, tantum scilicet sibi arrogant in iudicando, atque hinc ad omnem contradictionis obicem ferociunt.

Quicquid hic culpæ est ab eadem radice pullulat, falsis scilicet ideis, quas de potentia, nobilitate, divitiis concepere. Cum enim eos considerare has oporteret, instar rerum peregrinarum, ad naturam non pertinentium, & quæ neutiquam impediunt, quominus ceteris mortalibus & corpore pares adamussim, & anima sint, quominus ingenia habeant non minus, quam ceteri homines, infirma & erroribus obnoxia; has tamen potentia, nobilitatis, divitiarum, dominatus notiones ipsis essentiis immiscent incorporantque, quo angustior, grandiorque sui ipsorum idea appareat: numquam enim sibimetipsis se repræsentant sine honorariis titulis, totoque famulantium satellitio.

Assuevere ab ipsis incunabulis sese intueri tanquam speciem ab aliis hominibus distinctam, numquam partem se massæ humani generis arbitrantur; semper sibi Comites, aut Duces, numquam homines meri videntur: ac deinde animas sibi, rationemque producant divitiis, & fortunæ pares, neque minus se putant ceteris ingenio, quam dignitate præstare.

Ea est humanæ mentis dementia, ut nihil sit, quo non utatur ad sui ideam magnificandam: ædes splendidæ, vestis

stis purpurea, prolissa barba satis sunt, ut quis se sapientem putet; & si propius attendamus, erunt qui, se pluris in rheda, vel equo faciunt, quam cum pedites gradiuntur. Arduum profecto non erit cuivis persuadere, hisce iudiciis nihil esse absurdus; cum tamen difficillimum sit, immunitatem se præstare ab omni ictu, quem hæc exteriora occulte intentant. Præstabimus autem, quod unice hac in parte fieri potest, si quantopere nos assuefaciamus ad omnem iis rebus auctoritatem detrahendam, quæ veritati inveniendæ inutiles sunt, & si id solum utilibus concedamus, quod revera ad illas pertinet. Profectior ætas, scientia, studium, experientia, ingenium, perspicuitas, moderatio, accuratio, labor prosunt ad rerum abditarum veritatem eruendam; ac proinde digna sunt, quorum rationem habeamus; sed tamen eadem sunt summa diligentia pensitanda, ac deinde cum contrariis dotibus conferenda: nam ex horum quolibet nihil certum in particulari potest inferri, cum dogmata falsissima ab iis asserta fuerint, & approbata, qui & ingenio valebant, & erant his dotibus, ut plurimum instructi.

V I I I

Est aliquid fallax magis, & dolosum in insidiis, quæ nobis struantur a *modo proponendi*; naturaliter enim propellimur ad fidem iis prostituendam, qui venuste, prompte, graviter, æquanimiter, comiter perorant, quam tamen denegamus illis, qui sunt in dicendo tetrici, qui factis, dictisque iracundiam, acrimoniam, fastumque immiscent.

Si tamen de rerum interiori natura ex his exterioribus, sensibilibusque signis pronunciamus, impossibile est, ut sæpe non fallamur. Aliqui namque sunt, qui nugacissimas nugas graviter, & modeste divendunt; alii e contra ipsissimam veritatem docent, licet cum sint ingeniis vivacibus præditi, atque aliqua animi perturbatione permoti, inordinatos affectus, & vultu prodant, & verbis. Quædam ingenia mediocria, & vadosissima sunt, quæ cum in aulis Principum enutrita fuerint, ubi multo melius, quam alibi obsequiosæ placendi artes discuntur, habitus, consuetudinesque contraxere admodum gratiosos, quorum fascinatione aliis sæpissime illudunt; e contra alia sunt nullis extrinsecus ornamentis commendata, quæ tamen intrinsecus, & solida sunt, & capacissima: alii melius loquuntur, quam cogitant; alii cogitant melius, quam loquuntur. Ac proinde exigit ratio, ut qui iudicando sunt, non iudicent ex rerum ex-

ternarum cortice; ut veritati se dedant, non tantum cum illa modis exacerbantibus proponitur, sed etiam cum innumeras habet admixtas falsitates; nam unus, idemque potest hic verum dicere, illic falsum; hic rem acu tangere, illic toto cœlo aberrare.

Unaquæque itaque res separatim consideranda est, idest, de modo judicandum est, ex modo; de re, ex re: non vero de re ex modo, nec de modo ex re. Quod quis inter dicendum irascatur, culpandus est; laudandus tamen, quia verum dicit: alii vero, quod comiter loquatur, laudi dandum, vituperio autem, quod falsa effutiat.

Sed omnino advigilandum est, ne quicquam verum concludatur aut falsum, quia hoc, vel illo modo proponitur; æquum etiam est, ut qui repertas a se veritates aliis cupiunt persuadere, illos modos omnes studiose adhibeant, qui assensui conciliando maxime accommodi sunt; qui vero homines poterunt abalienare, hos omnes ut odiosos rejiciant.

Memoria recolendum est, cum de hominibus persuadendis agitur, tanti non esse vera dicere: sed esse quam maxime, cum vera dicimus, ea tamen non adhibere, quæ sunt ad veri gustum faciendum, necessaria.

Si quis serio virtutem colit, illam falsitatis, & mendacii dehonestamentis non cooperiet; si sincere diligit, ab iis in proponendo modis ingratis, & irritantibus abstinebit, qui illi odium, malevolentiamque possunt conciliare. Hoc gravissimum Rhetorices præceptum, eo utilius est, quo rationi non minus, quam sermoni dirigendo censetur accommodatius. Quamvis enim idem non sit, & modo errare, & re; sunt tamen plerumque vitia modi ipsis rei vitiis multo perniciosiora.

Revera omnes isti modi feroculi, insolentes, acres, opinativi ab aliqua mentis perturbatione oriuntur, quæ ipso, quem in aliis redarguimus, scientiæ, & lucis defectu plerumque pejor est: & præterea semper iniquum est his modis uti ad persuadendum. Æquum enim est, ut quis se cognitiæ veritati dedat, iniquum vero, ut ab illo exigamus eorum fidem, quæ nos credimus, idque ob nostrum solum auctoritatem: hoc tamen ipsissimum est, quod exigimus, dum veritatem aliquam proponimus hisce irritantibus modis. Nam orationis modus, & tenor citius ad mentem penetrant, quam argumentorum vis; cum ad eos cernendos perspicacior mens sit, quam ad argumentorum vim capiendam, quam fortasse numquam intelligit: orationis autem

autem modus ab argumentis secretus, ipsam solum denotat auctoritatem, quam sibi quisque arrogat; adeo ut si acerbus sit, & imperiosus, necessario auditorum animos abalienet, cum auctoritate, & quadam tyrannide id videatur velle extorquere, quod oportet argumentis tantum, & persuasionibus elicere.

Si tamen ad receptas communes opiniones oppugnandas his acerbis utamur modis, multo iniquius est. Potest solitaria unius ratio, ubi sanior, validiorque est, multorum rationibus præponi; non tamen quisquam plus ponderis debet adijcere suæ unius, quam ceterorum omnium auctoritati.

Ac proinde non tantum prudentia, modestiaque, sed etiam justitia obligant ad orationis tenorem humilem, & submissum, cum opiniones communes, auctoritasque obfirmata concutiendæ sunt: quandoquidem alias vitare nequimus, quin solitariam unius auctoritati vel publicæ, vel potiori, vel magis confirmatæ opponamus: quod iniquum est. Cum itaque de opinione recepta e possessione deturbanda, de multorum annorum fide convellenda agitur, nimium cauti, moderatique esse non possumus: quod adeo verum est, ut D. Augustinus ad Religionis veritates illud extenderit, egregiam hanc regulam omnibus quibus docendi munus incumbit, præscribens. Prudentes, piique Catholici, inquit, hoc modo docent ea, quæ alios tenentur docere: si res communes sint, & auctoritate firmatæ, has illi proponunt modo pleno fiduciæ, & qui nihil dubitationis testatur; adhibita etiam comitate, qua potest, maxima: si autem res extraordinariæ sunt, quamvis earum clarissime veritatem cognoscant, illas ut dubias, & tamquam quæstiones examinandas potius proponunt, quam ut dogmata, & decreta, ut in hoc auditorum imbecillitati se accommodent: quod si quæ veritas adeo sublimis sit, ut eorum, quibuscum res agitur, captum superet; malunt hanc aliquandiu suppressere, ut crescant illi, evadantque ei capiendæ pares, quam eam in hoc imbecillitatis statu provalere, ubi illos est oppressura.

Finis Partis Tertiæ.

PARS

PARS QUARTA.

De Methodo.

Obis explicanda superest Logicæ pars ultima de Methodo, quæ procul dubio utilissima est. Visum hic est etiam illa adjicere, quæ demonstrationem spectant: quia ut plurimum hæc sita non est in unico aliquo syllogismo, sed in multorum serie, quibus invicte veritatem aliquam demonstramus: quinimo ad bene demonstrandum, parum est syllogismorum regulas novisse, quandoquidem rarissime adversus illas peccetur, cum tamen palmarium sit cogitationes rite disponere, clarisque, & evidentibus uti ad occulta, & abdita investiganda.

Et cum demonstrationis finis sit scientia, de hac necesse erit aliquid præmittere.

C A P U T I.

De scientia; illam dari; quæ mente cognoscuntur, certiora esse quam quæ sensu; quædam esse, quæ mens humana capere non potest; de utilitate ex hac necessaria ignorantia enascente.

CUM aliquod effatum contemplantibus ejus veritas vel per seipsam, vel per evidentiam, quam sine ullo discursu percipimus, nobis innotescit, illud cognitionis genus habemus, quæ *Intelligentia* dicitur, & qua prima principia cognoscuntur.

Si vero veritas per seipsam sui fidem non faciat, alia argumenta adhibentur, quæ illam suadeant; hæcque sunt vel *Auctoritas*, vel *Ratio*. Cum propter auctoritatem mens rei propositæ assentitur, *Fides* dicitur: si vero propter rationem, hæc ratio vel omnino non satisfacit, sed aliquid post se dubitationis relinquit, & tunc hic assensus cum hac dubitatione *Opinio* dicitur.

Vel omnino satisfacit, estque vel clara tantum apparen-ter, & ob attentionis defectum, & tunc talis assensus, si revera falsus sit, *Error* dicitur; vel si verus, *Judicium temerarium*, cum ea rationis vis non appareat, quæ veritati stabilindæ sufficiat.

Si

Si tamen hæc ratio non tantum apparens, sed solida, & vera sit, quod noscitur ex diuturna, & accurata attentione, ex firmo assensu, ipsaque claritatis indole, quæ viva esse debet, & penetrans, tunc genita a tali ratione evictio *Scientia* dicitur, de qua multiplices institui quæstiones possunt.

Et primo quæritur, an talis scientia detur, id est, an nos habeamus aliquas cognitiones a claris, certisque rationibus genitas; vel generaliter, an ullas claras, certasque cognitiones habeamus: nam hic quæritur non minus de intelligentia, quam de scientia.

Inter Philosophos extitere, qui ex professo omnem scientiam sustulerunt, huicque fundamento integram Philosophiam superstruxerunt. Horum aliqui, novi nimirum Academici, certitudinem solam proscribentes, verisimilitudinem admittebant; alii, Pyrrhonicæ scilicet, etiam hanc verisimilitudinem negarunt, omnia ex æquo incerta, atque obscura statuentes.

Hoc tamen non obstante verum est, omnes hæc opinioniones, quæ tamdiu literatorum orbem exercuerunt, nullibi umquam fuisse, nisi in sermonibus, disputationibus, & scriptis, neminemque umquam serio illis fidem obstrinxisse. Ludi erant, otiosorumque, & ingeniosorum hominum oblectamenta, nedum perspecta, & penitus asserta dogmata, quorum ex præscripto vitam regerent: ac proinde conducentissima methodus erat, si quis os vellet his Philosophis occludere, eosdem ad conscientiam, & bonæ fidei tribunal citare, ac petere, nam post tot discursus, quibus conabantur ostendere, somnum a vigilia, sanam mentem a dementia non posse discerni, sibi in solidum non persuaserint, se vigilare, esseque sui compotes: si illis tantillum candoris residuum fuisset, etiam occlamantibus in oppositum his argutationibus, omnes hæc inanes subtilitates pro falsis habuissent, fatebunturque libere se neutiquam illis fidem habere potuisse, etiamsi ex animo adlaborassent.

Si quis autem eo usque umquam processerit, ut dubitarit, an vigilaret, an sui compos esset, an hæc omnia externa existerent, an esset Sol, Luna, aliqua materia; nemo saltem umquam dubitare potuit, ut D. Augustinus asserit, quia ipse existeret, cogitaret, viveret. Nam sive dormiat, sive vigilet, sive mens illa sana, sive ægra sit, sive fallatur, sive non; certissimum ad minimum est, eum cogitare, esse, vivere; cum impossibile sit, existentiam, vitamque a cogitatione separare, atque affirmare eum, qui
cogi-

cogitet, nec esse, nec vivere. Atque ex hac cognitione clara, certa, indubitata regula condi potest ad eas omnes cogitationes pro veris, & certis habendas, quæ hujus instar claræ, & distinctæ deprehenduntur.

De propriis item perceptionibus impossibile est dubitare, dum eæ ab objectis separatim considerantur. Sive enim Sol, vel Terra existat, sive non, certus tamen sum, quod imaginer me Solem videre, & terram; certus sum, me dubitare, dum dubito; dum credo me videre, audire, certus sum me credere, quod videam, & audiam; & sic de aliis: ac proinde cogitationem non ultra ea, quæ in ipsa mente fiunt, extendentes, illaque sola, quæ illic aguntur considerantes, innumeras cognitiones inveniemus claras, & de quibus impossibile erit dubitare.

Hac consideratione uti possumus ad alterius, quæ hic proponi solet, quæstionis solutionem; an scilicet quæ mente percipiuntur, certiora, vel minus certa sint iis, quæ sensibus cognoscuntur. Evidens namque ex dictis est, perceptionum, atque idearum quas sola mentis reflexione cognoscimus, certiores non esse, quam quorumvis, quæ a sensibus haurimus. Dicitur etiam potest, licet sensus non semper suo nos internuntio fallant, ipsam tamen certitudinem, qua scimus, illos nos non fallere, ab ipsis sensibus non esse, sed a reflexa mentis cogitatione, a qua discimus, quando illis vel habenda, vel neganda fides sit.

Ac proinde fatendum est, D. Augustinum recte post Platonem sensisse, veritatis judicium, ejusque discernendæ regulam ad sensus non pertinere. *Non est, inquit, judicium veritatis in sensibus.* Imo hæc, quæ a sensibus hauritur certitudo, non admodum late patet; multa sunt, quorum a sensibus notitiam credimus habere, quæ dici tamen non possumus plene, & perfecte cognoscere.

Exempli causa, scire possumus per sensus, hoc corpus alio majus esse; certo tamen non possumus scire, quænam illius vera, & naturalis magnitudo sit: & ut hoc palam fiat, considerandum est, si omnes hucusque homines perspicillis pullicariis, sive ampliantibus usi semper fuisset; tanta illis omnia corpora, taliæque debuissent videri, quanta, & qualia ea hæc perspicilla exhibuissent. Jam vero oculi nostri lentes opticæ sunt, ignoraturque præcise, tum an illis res visas minuendi, augendive vis data sit; tum an perspicilla arte facta, quæ arbitrantur objecta nobis vel minora, vel majora exhibere, eadem e contra veræ, & natura

li magnitudini non restituant: ac proinde absolutam rerum magnitudinem perspectam non habemus.

Ignoratur etiam in rebus, an eandem omnes magnitudinem cernamus: Nam licet duo idem corpus dimetientes consentiant, illud quinquepedale esse; illis tamen fortasse non convenit pes quantus sit; cum uterque tantæ magnitudinis illum concipiat, quantæ ab oculis exhibetur: poterunt autem hujus oculi pedem repræsentare, diversum ab eo, cui ab alterius oculis repræsentatur, quia utrorumque oculi lentes fortasse sunt diversimode formatæ.

Admodum tamen verisimile est, exiguam esse hanc varietatem, quia in oculorum fabrica exigua varietas conspicitur, & quæ proinde non poterit notabilem diversitatem inducere. Quamvis enim oculi nostri lentes optiçæ sint, sunt tamen Dei omnipotentis manu formatæ; ac proinde est, cur credamus, illos veras posse rerum magnitudines exhibere, nisi quid vitii eos casu corruerit, figuramque immutaverit.

Quicquid demum sit, quemadmodum sensus de rerum magnitudinibus enunciant ea, quæ aliquo modo incerta sunt; ita neque necesse est, neque concludendum ideo erit sensuum testimonia in aliis eodem incertitudinis vitio laborare: licet enim ipsissimam, ut dixi, elephantis magnitudinem ignoremus, illum tamen novimus equo majorem esse, balena minorem: quod abunde est ad usum vitæ.

Est itaque certitudo, atque incertitudo tum in mente, tum in sensibus; & ex æquo peccabitur, si omnia certa statuatur, vel incerta.

E contra vero tria nobis hic ratio animadvertenda proponit.

Quædam namque sunt clara, & certo cognosci possunt: alia, quorum veritatem nondum sumus assequuti, sed quam speramus nos olim assequuturos: tertia denique sunt, de quibus, ut quid certi sciamus, impossibile est: sive quia nobis principia desunt, quæ ad illorum certitudinem, & veritatem ducant, sive quia mentis nostræ captum superant.

Primum genus omnia complectitur, quæ demonstratione, sive intelligentia cognoscimus.

Secundum genus eorum est, quæ Philosophos quotidie exercent: sed fieri facile potest, ut illi admodum inutiliter operam perdant, si hoc genus a tertio nequeant distinguere, id est, si quæ mens humana potest comprehendere, ab iis non secernant, quorum capiendorum illa capax non est.

Com-

Compendiosissimam ad omne id, quod scientiæ comprehendunt, viam ingreditur, qui ab iis investigandis abstinere, quæ supra nos sunt, & quorum comprehendendorum spes nulla rationabilis subest. Horum ex numero sunt omnes illæ quæstiones de Dei Optimi Maximi potentia, quam ridiculum est brevibus humanæ mentis carceribus velle concludere, ut & generaliter illa omnia, quæ de infinito participant. Nam mens nostra finita cum sit, ad infinitatem cæcutit, pugnantiamque inter se rerum multiplici varietate oppressa fatiscit.

Hinc commodissima, & brevissima solutio peti potest multarum quæstionum, de quibus numquam non disputabitur, quandiu disputandi prurigne inficiemur; quippe de quibus numquam cognitionem adeo claram, certamque adipiscemur, quæ potis sit ad mentes nostras figendas, sistendasque. Possibilisne ab æterno creatura? Deusne corpus magnitudine, motum velocitate, numerum multitudine infinita efficere potest? An numerus infinitus par erit, aut impar, an infinito majus? Qui illico responderit se nescire, se hæc non capere, unico tantum promoverit instanti, quantum qui aliquot annorum lustra neccendo de talibus consequentiis intriverit; unicuique discrimen est, quod simplici ignorantia multo pejor sit eorum conditio, qui de his, similibusque scientiam ambiunt: cum periculum sit, ne hi illud arbitrentur se scire, quod nesciunt.

Innumeræ pariter in Metaphysicis quæstiones sunt, quæ nimis vagæ, nimis abstractæ, atque a principiis claris, & notis nimis remotæ cum sint, solutionem numquam inveniunt: ac proinde tutissimum erit, cum perfunctorie didicerimus tales institui, consilium capere illas libenti animo ignorandi.

Nescire quædam, magna pars sapientiæ.

Hoc pacto postquam desierimus ea investigare, quæ sunt inventu impossibilia, majores in aliis, quæ ad captum nostrum sunt, progressus faciemus.

Sed observandum est, quædam esse, quorum modus essendi incomprehensibilis est, cum tamen existentia sit certissima; quomodo illa esse possint, nequimus concipere, cum tamen, quod sint, clarissime cognoscamus.

Quid Æternitate incomprehensibilius? Quid tamen certius? Adeo ut, qui horrenda cæcitate ipsam Dei co-

gnitionem e mentibus delevere, coacti fuerint materiæ, entium omnium vilissimo, & despiciatissimo, illam attribuere.

Quomodo quibinus concipere, minutissimam materiæ atomum esse in infinitum divisibilem, numquamque ad partem adeo parvam perveniri posse, quin hæc in se habeat, non tantum plures, sed etiam infinitas partes alias? Quomodo comprehendemus, exiguum frumenti granum tot in se partes, proportionaliter scilicet minores continere, quot sint in reliqua creatæ materiæ massa, omnesque illic figuras imaginabiles actu esse, microcosmum scilicet illic esse cum omnibus suis partibus, Sole, Cælo, Stellis, planetis, Terra, idque proportione mirabili, & exactissima? Præterea nullam hujus grani particulam esse, quæ non aliam proportionalem mundum habeat? Quænam potest esse hujus munduli pars tantula, quæ grani illius magnitudini respondeat; quam stupenda exiguitas illa debeat esse, de qua vera possumus dicere, quod talis sit respectu hujus grani, quale ipsum granum est respectu Universi? Nihilominus hæc ipsa pars, nobis incomprehensibilis, alium mundum proportionalem continet, & sic in infinitum: cum numquam ad eam partem perveniri possit, quæ non tot partes proportionales complectatur, quot mundus ipse, quamcumque demum extensionem illi tribueris.

Hæc omnia incomprehensibilia sunt; & vicissim, necessario vera, cum corporis in infinitum divisibilitas demonstrata sit, idque a rationibus a Geometria petitis, quibus certiores nullas habet clarioresve ad alias certissimas veritates demonstrandas.

Quippe docet Geometria, esse aliquas lineas, quarum nulla communis mensura dari potest, & quas idcirco incommensurabiles appellat, quales sunt quadrati linea diagonalis, & latera. Jam vero si hæc diagonalis, & latera componerentur ex quolibet numero partium indivisibilium, aliqua harum partium esset communis mensura illarum linearum; est itaque impossibile, illas lineas componi ex certo numero partium indivisibilium.

Secundo, eadem scientia docet, impossibilem esse numerum quadratum duplum alterius numeri quadrati, cum tamen omnino possibile sit, quadratum extensum duplum esse alterius quadrati extensi. Jam vero, si hæc duo quadrata extensa ex certo numero partium finitarum constarent, majus quadratum haberet duplo plures partes quam minus; & cum utrumque extensum quadratum sit; haberemus num-

rum

rum quadratum duplum alterius numeri quadrati; quod tamen est impossibile.

Denique nihil evidentius, quam extensum, seu quantum fieri non posse ex quantis, omneque quantum partes habere. Jam vero desino harum partium duas, quæ indivisibiles supponuntur, quæroque extensæne sint hæ partes, necne; si extensæ sunt, etiam divisibiles, pluresque partes continebunt; si vero inextensæ, erunt nihil extensionis; ex illa igitur extensum fieri non potest.

Omnis humana certitudo tollenda, si de harum demonstrationum evidentia dubitetur: sed quo melius concipiatur hæc corporis in infinitum divisibilitas, lubet subjungere aliud argumentum eadem opera probans, & infinitam divisionem, & motum in infinitum tardescentem, absque eo, quod ad quietem unquam perveniat.

Etiamsi de extensi infinita divisibilitate possit dubitari, extra tamen omne dubium est illud posse in infinitum augeri, nimirum certum est planities mille stadia longæ, aliam totidem stadiorum adjici posse, & sic in infinitum; jam vero ex hoc extensi infinito agmine probatur ejusdem infinita divisibilitas. Quod ut possit melius comprehendi, concipienda tantum erit æquoris planities, (cujus in infinitum longitudo producat) una cum navi ab hujus æquoris littore continuo in linea recta digredienti. Certum est radium, qui ab hujus navis parte infima ad ejus oculum, qui e portu speculatur, trans vitrum aut aliud corpus pellucidum perveniet, per aliquod hujus vitri punctum transiturum, ut & radium horizontalem per aliud punctum, primo illo puncto nonnihil altius. Jam vero quo longius navis digreditur, eo altius futurum est illud punctum, per quod radius a navis parte infima emissus transibit, spatiumque inter duo prima puncta interceptum in infinitum dividet; & quo longius aberit navis, eo tardius punctum illud ascendet, absque eo, quod umquam vel moveri desinat, vel ad punctum radii horizontalis perveniat: quia cum hi radii, sive lineæ sese in oculo intersecant, nunquam vel parallelæ erunt, vel coibunt in unam lineam. Ac proinde hiæc habemus divisionem infinitam, & motum in infinitum tardescentem, nec umquam quieturum.

Ex hac corporis infinita diminutione, nata ex ejusdem divisibilitate, demonstrari possunt hæc problemata, quæ si terminos spectes contradictoria videntur. *Spatium infinitum in ente, quod sit æquale spatio infinito, vel quod sit media, tertia, &c. pars spatii finiti.* E multis, quibus hæc solvi

poterunt, modis, en unum, ut rudem & crassum, ita etiam admodum facilem: si quadrati medietas, & hujus medietatis medietas, & sic in infinitum sumantur, ac secundum longitudinem conjungantur fiet superficies figuræ irregularis, quæ in infinitum versus extremorum alterum minuetur, sed tamen æqualis erit toti quadrato. Nam medietas, & medietatis medietas, ac demum hujus secundæ medietatis medietas, & sic in infinitum, ipsum totum efficiunt. Ita tertia pars, & partis tertiæ pars tertia, & sic in infinitum, ipsam medietatem efficiunt: item quartæ partes sic sumptæ efficiunt partem tertiam; & partes quintæ quartam; quas demum conjungentes, figuram habebimus, vel medietatem, vel tertiam partem areæ totalis continentem, quæ ex altera parte longitudinis infinitæ erit, latitudinis vero proportionaliter imminutæ.

Harum speculationum utilitas metienda non est ex veritatum demonstratarum, sed potius ex nostri, mentisque humanæ cognitione. Hinc enim palam fit quam arctis illa limitibus conclusa sit, hinc vel inviti cogimur fateri, res plures existere, ad quas illa nequaquam potest intelligentia pertingere: quam ob rem utile erit hisce ingenia subtilitatibus exercere, ad mentis vanitatem depellendam, ad audaciam deprimendam, qua audet lucem suam cæcam, & sublustrem propositis ab Ecclesia veritatibus opponere, quia scilicet has nequit comprehendere. Cum enim mentis humanæ perspicacia, quanta est, ad ea comprehendenda cæcutiat, quæ in atomo minutissima concluduntur, cum illam certissime cognoscat in infinitum divisibilem, ignoret autem, quo modo id fiet; numquid apertissimum rationi bellum indicitur, si mirabilibus Omnipotentis Divinæ, quæ essentialiter incomprehensibilis est, effectibus fides denegetur, non ob aliam rationem, quam quia mentis nostræ captum illi excedunt.

Sed tamen quemadmodum utile nonnumquam est, sætenuitatis, & inscitæ mentem commonefacere, ea contemplando, quæ captum supergressa ipsam dejiciunt & humiliant; ita seligenda ut plurimum sunt ad studiorum quotidiana exercitia, illa alia, quorum veritatem possumus invenire, inventamque comprehendere; sive disquisitio nostra a causa procedat ad effectus, sive ab effectibus ad causas regrediatur, quorum alterum a priori, alterum a posteriori demonstratio dicitur. Amplianda tamen nonnihil est horum terminorum significatio, ut ad illos omnes genus demonstrationum possit revocari. Illos autem hic sufficiat indicas-

dicasse, quo possint utcumque intelligi neque nobis, si in Philosophorum occurrerint vel scriptis, vel sermonibus, insolentes videantur; sed cum genus argumentorum pluribus communiter partibus constet, necesse est, ut possint rem propositam clare evincere, illa quodam ordine, & methodo disponere: & hæc illa methodus est, de qua hujus libri pars maxima aget.

C A P U T II.

De duobus Methodis, Analysis, & Synthesi; Exemplum Analyseos.

Generaliter appellari Methodus potest *Ars bene disponendi seriem plurimarum cogitationum, sive id fiat ad ignoratam veritatem investigandam, sive ad cognitam aliis demonstrandam.*

Methodus itaque duplex est, vel enim veritatem invenit, estque *Analysis, sive Methodus resolutionis*, quæ dici poterit *Methodus inventionis*; vel inventam docet, & est *Synthesis, sive Methodus compositionis*, quæ & appellari potest *Methodus doctrinæ tradendæ.*

Integrum alicujus scientiæ corpus raro analytice traditur, cum analysis in usu tantum sit ad quæstiones solvendas.

Omnis (1) autem quæstio instituitur, vel de nomine, vel de re.

Quæstio nominis hic a me dicitur, non illa, quæ nomina, quibus res possunt significari, venatur: sed quæ ipsis ex nominibus res significatas expiscatur: tales sunt, in quibus solutio cujusdam ænigmatis quæritur; tales, in quibus sensus, quem scriptor aliquis obscuris verborum involucris ambagiose occultavit, dilucidatio quæritur.

Quæstio rei quadruplex est.

Primum genus, cum ex effectibus causas investigamus. Magnetis, exempli gratia, varios effectus novimus, causas, illorum ope inquirimus: diversa, quæ passim vacuitatis horrore adscribuntur phænomena nota sunt, investigatum est, an is horror, metusve eorum causa esset, detectumque illa aliunde produci: notæ sunt maris fluentis, refluentis-

P 4

que

(1) *Maxima pars eorum, quæ hic de Quæstionibus dicuntur, excerpta sunt ex schedis MS. Cartesii, quorum me pro sua humanitate participem voluit Dominus Clercellerus.*

que periodi, quæritur quænam esse possit causa motus tanti, tamque regularis.

Secundum genus, cum ex causis effectus investigamus. Ex. gr. numquam non notum fuit, magnam tum ventorum, tum fluminum vim esse ad motum aliis corporibus imprimendum. Veteres autem cum satis facto examine, non animadvertissent, quos potuerint hæ causæ effectus habere, illis nunquam usi sunt, (quod postmodum in Molen-
dinis factitatum est) ad varia opera perficienda, quæ & humanæ societati perutilia sunt, & hominum labores maximopere imminuunt, qui tamen veræ Physicæ fructus præcipuus est: adeo ut dici possit, primum harum quæstionum genus, in quo causæ per effectum investigantur, totam Physicæ theoreticæ exhaustire; cum alterum, in quo effectus per causas inquirimus, praxim, & mechanicam constituat.

Tertium genus, cum ex partibus ducimur in notitiam totius. Sic datis pluribus numeris, quæritur quænam sit omnium summa, facta additione; vel datis duobus numeris, quæritur quisnam futurus sit numerus, si alter per alterum multiplicetur.

Quartum genus; cum dato toto, & parte alia, quæritur quænam sit pars reliqua. Sic cum numerus datur, & pars ejus quæ auferri debet, inquirimus quænam sit pars ejus quæ auferri debet, inquirimus quænam sit pars reliqua; vel cum quærimus dati numeri, quænam futura sit pars tanta.

Sed notandum est; ut duo hæc ultima quæstionum genera ampliuntur, & ut complecti possint, quæ ad duopriora proprie referri nequeunt, vocem *partis*, generaliter sumi debere pro eo omni, quod in re quomodolibet est, hoc est, significabit rei *modos*, *extremitates*, *accidentia*, *proprietates*, & generatim *omnia attributa*: adeo ut is dicendus sit, ex partibus totum investigare, qui ex altitudine, & basi aream trianguli investigat: qui e contra rectanguli latus quærit ex cognitis area, & latere aliquo, dicendus erit partem quærere ex toto, & aliqua parte.

Quæcumque demum sit quæstionis solvendæ natura, omnium primo dilucide, & distincte animo tenendum est id, quod præcise petitur, id est, ipsius quæstionis apex habendus est præ oculis.

Nam evitandum est nonnullorum vitium, qui præcipiti & inconsulto animi impetu responsa, & solutiones dare conantur, priusquam bene ex circumstantiis, aliisque indiciis constiterit, quid quærat, ex quibus, cum ipsis offertur,
id

id esse, quod quæritur, cognoscere possint: non aliter quam si servus, jubente heros amicum accersiri, protinus se in pedes conjiceret, nondum audito ejus nomine, quem ex amicis heros conventum cupit.

Quamvis autem in omni quæstione aliquid ignotissimum; aliter enim nihil esset, quod quæreretur; oportet tamen illud ipsum, quod ignoratur, quibusdam notis, & indiciis designari, tum ut ad hoc potius, quam aliud quidvis investigandum ducamur; tum ut possimus scire, postquam id invenimus, hoc illud esse, quod quærebatur.

Hæ sunt illæ rei inveniendæ notæ, quas illico considerare oportet, ita ut nec illis alias, quæ in quæstione non sunt admisceamus; nec earum, quæ jam sunt, ullas omitamus: nam peccari utroque modo potest.

Peccabimus primo si ex. c. dum quæritur, quodnam sit illud animal, quod mane quadrupes, meridie bipes, vespere tripes est; arbitremur harum vocum *pedis*, *mane*, *meridiei*, *vespere* obvias, familiaresque significationes esse intelligendas; qui enim ænigma proposuit, hanc conditionem non adjecit, quod hæ voces illo deberent modo intelligi; satis itaque erit si per metaphoram ad aliud possint referri: ac proinde optime quæstioni responderit, qui illud animal hominem esse dixerit.

Insuper, si quærat quonam artificio statua Tantali fieri possit, innitentis columnæ, quæ in medio vase extat, similisque homini procumbenti ad bibendum, ita tamen, ut nunquam possit bibere, quia aqua procumbentis labra quam primo attigerit, protinus subsideret, aufugeretque: peccabimus si conditiones ad quæstionis solutionem inutiles adjiciamus: uti si immoremur nescio cui virtuti mirificæ in ipsa Tantali statua investigandæ, quæ aquam, quam primo ad statuæ labia perveniat abigat: hoc enim ad quæstionem non attinet; cui factum erit satis, si vas efformemus aquæ continendæ aptum, modo infra certam altitudinem impleatur, e quo tamen aqua effluet, si ultra illam altitudinem assurgat: hoc autem factum difficile non est, si siphonem intra columnam abdatur, cujus crus alteram, ita pervium sit, ut infusam in vas aquam admittat; alterum, quod quidem pervium esse debet, & longius, infra vasis fundum propendat: hic etenim infusa aqua quo usque ad siphonis inflexi altitudinem pervenerit, stagnabit; cum tamen illam attigerit, continuo per crus longius infra vasis fundum apertum, ac propendens effluet.

Eodem modo quæri potest, quodnam fuerit arcanum fa-
mosi

mosi illius Hydropotæ, qui viginti ad hinc annis Parisiis visebatur; quæri inquam, potest, quinam ille uno eodemque tempore aquam in quina, senave ex vitro pellucida pocula evomens potuerit hæc aquis variorum colorum implere. Si quis crediderit, has omnes versicolores aquas commixtas in ventriculo fuisse, secretasque, cum evomerentur, arcanum venabitur, quod unquam emicabit, putabitque id factum, quod fieri omnino non potest: si tamen inquirat quomodo aqua eodem tempore, ex eodem ore projecta, diversas in diversis poculis colores induat; veri quam simillimum est, illum ex quodam liquido pigmento (quam Chymici *tingturam* vocant) in imis cyathis delitescente provenire.

Quinimmo fraus illa, qua Ænigmatistæ utuntur, cum, quas proponunt quæstiones cupiunt facere solutu difficiles, versatur in iis multarum futilium circumstantiarum, & ad solutionem nihil facientium nube, & caligine obvolvendis, quo ipsius quæstionis apex non nisi operose cerni possit, quo tempus perdatur, animusque defatigetur in illis rimandis quæ ad quæstionis solutionem nihil omnino conferunt.

Peccabimus secundo modo in quæstione ex indiciis, aliisque circumstantiis cognoscenda, cum id omittamus, quod in illa est præcipuum. Ex. c. inveniendus est motus artificialis perpetuus: (notum est dari in rerum natura motus perpetuos, tales quippe sunt motus fontium, fluminum, syderum) sunt qui credunt, Terram circa axem converteri, illamque grande magnetem esse, hujusque in omni proprietatum genere similes exiguos, quos tractamus, magnetes, *Terrellas* dictos; ac proinde, illos ita collocari posse, ut perenni motu circumvolvantur: quod si effectum dederint, non tamen problemati fecerint satis, quo quæritur motus artificialis perpetuus; cum ille magnetum motus non minus naturalis futurus sit, quam motus rotæ fluminis continuo allapsu circumactæ.

Cum itaque sedulo perspeximus ex indiciis, notisque quid illud sit, quod est in quæstione ignotum; tum demum pervidendum, quid etiam in illa cognoscamus, cum ex hoc in alterius notitiam deducamur. Non enim putandum est, debere nos nova rerum genera excogitare; cum mens nostra ignotis in tantum capiendis par sit, in quantum diversimode illa participant de eorum natura, quæ nobis prius nota erant: frustra enim ex. c. quis desudaret in argumentis excogitandis ad novas in cæco nato colorum ideas excitandas iis similes, quas nos oculorum beneficio habemus: eodem modo si magnes, aliave quorum naturas investigamus,

mus, nova entium species essent, & quorum nihilumquam simile mente comprehendissemus, desperandum nobis æternum esset, eorum nos posse cognitionem ullis argumentis, aut ratiociniis consequi; ad hoc enim nobis opus esset alia mente, aliisque ideis. Ac proinde cogitandum erit, nos quicquid in his ab humana mente cognosci potest esse assequutos, cum eam corporum, motuumque miscelam clare, distincteque perceperimus, quæ nobis omnia, quæ in magnete miramur, phænomena possit exhibere.

Jam vero in ejus contemplatione, quod est in quæstione solvenda præcognitum, præcipue consistit analysis, artisque opus primum est, ex hac præcogniti contemplatione alias veritates eruere, quæ nos possint ad cognitionem ejus, quod ignotum erat, & quærebatur, deducere.

Sic, si quærat an *Anima humana immortalis sit*, in hac quæstione analytice solvenda ita versabimur. Animæ humanæ naturam considerabimus, omniumque primo observabimus, illius proprium esse cogitare, posseque illam ceteris de rebus omnibus dubitare, cum tamen dubitare nequeat, quin ipsa cogitet; hæc enim dubitatio sine cogitatione esse non potest. Deinde examinabimus quidam sit illud cogitare, deprehendemusque nihil in cogitationis idea inclusum, quod habetur in idea substantiæ extensæ, quæ corpus dicitur; deque cogitatione, incolumi, & integra manente ejus idea, id omne negari posse, quod de corpore affirmatur; dici namque cogitatio non potest vel longa, vel lata, vel profunda, quod diversas habeat partes, quod hac, vel illa figura sit terminata, quod divisibilis sit; &c. Hinc gradum ulterius facimus, concludimusque cogitationem non esse modum substantiæ extensæ, quia de essentia modi est quod concipi nequeat, si de illo id negatur, cujus modus est; & ideo cognoscemus alterius substantiæ cogitationem attributum esse, atque substantiam cogitantem, & substantiam extensam duas esse substantias inter se realiter distinctas. Ex quo sequitur si altera destruat, alteram non destrui: nam ipsa substantia extensa nunquam destruitur; quod enim destructionis nomine in corporibus venit, aliud non est, quam mutatio, dissolutio partium materiæ, quæ idcirco in rerum natura non desinit esse; sicuti fractis omnibus cujusdam horologii rotulis, optime dicimus nullam substantiam esse destructam, licet ipsum horologium destructum sit. Quod quidem vel clarissime ostendit, animam nostram, cum indivisibilis sit, nec ullis partibus composita, perire non posse, ac proinde esse immortalem.

En tandem *analysin*, sive *resolutionem*: in qua notandum primo, non minus in hac, quam in illa *compositionis* methodo, progrediendum esse a notioribus ad ea, quæ minus nota sunt. Neque ulla methodus est, quæ hac regula carere potest.

Secundo, hanc a synthesi in hoc differre, quod veritates præcognitas in ipso peculiari examine rei investigandæ consideret, non prout generaliores sint, pluribusque conveniant, quod in methodo doctrinæ fit. Sic in allato exemplo non ordimur a generalibus hisce axiomatis: *Nulla substantia proprie loquendo perit: [quia destructionis nomine audito aliud non est, quam partium dissolutio; ac proinde, quod partibus caret destrui non potest: &c.* Sed gradatim ad has generales notiones ascendimus.

Tertio, axiomata clara, & evidentia tunc tantum proponimus, cum illis opus habemus: cum in synthesi illa omnium primo collocentur, ut inferius dicitur.

Quarto, hæc duæ methodi non aliter differunt, quam via, quæ nos e valle in montem conscendentes ducit, differt ab eadem via deducente nos ex monte descendentes in vallem; vel, quam differunt duo modi, quibus probare quis posset, aliquem esse a Divo Ludovico progenitum: quorum primus est, ostendendo hunc talem habere patrem, qui erat filius talis, qui rursus alium habuit patrem, & sic ad D. Ludovicum usque; alter est, incipiendo a D. Ludovico, & ostendendo, eum tales procreasse filios, & illos alios filios descendendo usque ad personam, de qua agitur. Est hoc exemplum rei propositæ eo magis accommodatum, quod certius est ad genealogiam ignotam investigandam, a generatibus ad majores esse ascendendum: cum tamen, ut illam jam inventam alios doceamus, ab ipso communiter ordiamur stemmate, quo facilius possimus illos omnes commonstrare, qui ab illo processerunt. Quod etiam in scientiis usitatum est, cum analytice veritatem adinvenimus, synthesi utimur ad eam, quæ est inventa, explicandam.

Ex dictis colligi potest quænam sit Geometrarum analysis: en in quo illa sita est. In quæstione v. g. cujus veritas, aut falsitas, si theorema, si vero problema, possibilitas, aut impossibilitas ignoratur, id factum supponunt, quod faciendum proponitur; & tunc inquirunt, quid inde sequatur: si in hoc examine ad veritatem aliquam claram, & evidentem necessario cum re proposita connexa perveniant, illud verum concludunt, quod erat propositum; ac denuo orsi ubi finierant, illud demonstrant methodo, uti

vocant, compositionis: sed si necessariis illationibus trahentibus deducantur ad absurdum, & impossibile, rem propositam pronunciant & impossibilem, & falsam.

Hæ sunt, quæ generaliter tradi possunt de analysi, quæ magis in mentis perspicacia, & ingenii vi sita est, quam in specialibus regulis. Hæ tamen quatuor; quas Cl. Cartesius habet in *dissertatione de Methodo* utiles esse poterunt ad errores evitandos in veritate inquirenda in scientiis humanis, quamvis revera analytices peculiare non sint, sed ad omnem omnino methodum pertineant.

Prima est, ut nihil unquam veluti verum admittamus, nisi quod certo scimus, & evidenter verum esse agnoscimus, hoc est, ut omnem præcipitantiã, atque anticipationem in iudicando diligentissime vitemus, nihilque amplius conclusione amplectamur, quam quod clare, & distincte rationi nostræ patet, ut nullo modo in dubium possemus revocare.

Secunda, ut difficultates, quas sumus examinaturi, in tot partes dividamus, quot expedit ad illas commodius resolvendas.

Tertia, ut cogitationes omnes, quas veritati quærendæ impendimus, certo semper ordine promoveamus, incipiendo scilicet a rebus simplicissimis, & cognitu facillimis, ut paullatim, & quasi per gradus ad difficiliorem, & magis compositorum cognitionem ascendamus; in aliquo etiam ordine illas mente disponendo, quæ se mutuo ex natura sua non præcedunt.

Quarta, ut tum in quærendis mediis, tum in difficultatum partibus percurrendis, tam perfecte singula enumeremus, & omnia circumspiciamus, ut nihil a nobis omitti simus certi.

Verum quidem est, has regulas esse observatu difficiles; utile tamen erit illas semper habere præ oculis, easque quantum fieri potest, observare, cum nobis rationis ope aliqua veritas erit investiganda.

*De Methodo Compositionis, & specialiter de illa, quæ
Geometris in usu est.*

QUÆ capite superiori deduximus in antecessum nos docuere, quæ sit Methodus *Compositionis*, quæ *Analysi* ideo præferenda est, quod hac utamur ad scientias tradendas, atque explicandas.

Hæc methodus in eo præcipue consistit, ut a generalioribus, & simplicioribus orsi, ad minus generalia, & magis composita descendamus. Hinc crebræ repetitiones vitantur; nam si ageretur de speciebus, antequam de genere agatur, quoniam impossibile est exactam specierum habere cognitionem, non cognito genere, sæpius explicanda foret ipsius generis natura in explicatione singularum specierum.

Ut autem hæc methodus evadat omnibus numeris perfecta, & ad finem propositum obtinendum, claram scil. distinctamque veritatis cognitionem, accommodata, bene multa sunt observanda. Sed cum præcepta generalia ab omni materia secreta, intellectu sint admodum difficilia; lubet Geometrarum synthesim considerare, quæ semper creditur est tum ad veritatem demonstrandam, tum ad persuadendum efficacissima. Primo itaque ostendamus quid in illa laudabile sit, ac demum in quo peccet.

Cum itaque Geometris propositum sit nihil prorsus asserere, quod evidentissimum non sit, atque certissimum, hoc se consequi posse arbitrantur, modo hæc tria observent.

1. *Si nihil in terminis ambiguum relinquant*, estque huic ab illis cautum definitionibus nominum, de quibus Parte Prima.

2. *Si ratiocinationes deducant non nisi a certis principiis, & evidentibus*, quæ a nemine, qui sui compos sit, possint in controversiam vocari. Hinc omnium primo, ipso in limine, axiomata collocant, quæ ut concedantur petunt, cum usque adeo clara sint, ut ulteriori probatione obscurarentur.

3. *Si omnem conclusionem demonstrative probent*, ope scil. definitionum præmissarum, axiomatum evidentium, & concessorum, vel propositionum, quæ cum prius fuerint rite demonstratæ, tot principiorum postea vicem gerunt.

Ad hæc tria capita quicquid a Geometris observatur inter

ter demonstrandum revocari potest, atque his quinque regulis utilissimis concludi.

Regule necessariae Definitionum.

Prima. *Nihil in terminis obscurum, & equivocum relinqueri, quod non definiatur.*

Secunda. *In definitionibus terminos usurpare, vel perfecte notos, vel prius explicatos.*

Axiomatum.

Tertia. *Nullum axioma ponere, quod non sit evidentissimum.*

Demonstrationum.

Quarta. *Omnes Propositiones subobscuras probare, ope definitionum præmissarum, axiomatum concessorum, propositionum demonstratarum, vel denique ipsa rei, de qua agitur, constructione, ubi quid faciendum proponitur.*

Quinta. *Numquam abuti terminorum ambiguitate, non suffectis saltem mentaliter definitionibus, quæ illos restringunt, & explicant.*

En quæ Geometræ necessaria duxere ad argumentis vim apodicticam conciliandam; inmo fatendum est, harum accuratam regularum observationem sufficere ad vitandum vitiosas in scientiis tractandis ratiocinationes, quod proculdubio primum est, cum cetera omnia potius utilia dicenda sint, quam necessaria.

C A P U T IV.

Specialior harum Regularum explicatio: & primo illarum, quæ definitiones spectant.

Quanta in nominibus definiendis utilitas sit, Prima Parte declaravimus: illa autem tanta est, ut in ea contemplanda nimis assidui esse nequeamus, cum innumeris quæstionibus elucidandis inserviat, quæ non nisi ob terminorum varie a variis intellectuum ambiguitatem negotium facessunt; adeo ut disputatissimæ controversiæ illico evanescerent, si contententium alteruter clare, & paucis designaret verborum, quæ quæstionem constituunt, sensum.

Ob-

Observatum a Cicerone est, maximam controversiarum partem, quæ veteres Philosophos exercuere, & quæ præcipue Stoicos, Academicosque inter se commiserere, ab ambagiosis hoc genus vocabulis ortas fuisse. Stoici etenim amarunt, quo pluris haberentur, usurpatas in Ethica voces aliter, quam ceteri homines, intelligere, hinc illorum Ethica & austerior habita est, & sanctior, quamvis hæc facta sanctitas in verbis esset, non rebus. Neque enim ipse e Stoa sapiens magis sibi a vitæ voluptatibus temperabat, quam ceterarum sectarum Philosophi, qui remissiones videbantur: neque mala, ac incommoda minus fugiebat: hoc illos inter, & reliquos Philosophos discrimen erat, quod hi usitata boni & mali vocabula usurpabant, illi voluptates, quibus perfruebantur, bonas non dicerent, sed res præferendas προημενα, quæ vero fugiebant mala, eo nomine indigiterent, sed illa, vocarent res rejiciendas, sive αποπροημενα.

Utilissimum itaque erit, id in omni quæstione recidere, quod ex verborum æquivocatione oritur, hæc ita definiendo per alia nomina clare intellecta, ut nullus deinceps error possit subesse.

Huic inservit regularum, quas posuimus prima, qua jubemur, *nihil in terminis relinquere obscurum, aut æquivocum, quod non definiatur.*

Sed ut definitiones hæc evadant quam possunt maxime utiles, secunda regula adjicienda est, qua docemur, *nullos in definitionibus terminos adhibere, qui non sint perfecte noti, vel prius explicati.*

Cum satis clare, distincteque notio alicui addicta nomini descripta non sit, vix fieri potest, quin sensim in aliam notionem labamur, ab illa primum designata diversam, id est nomine aliquo utentes debemus mente designatam a nobis ideam semper substituere, cum e contra nos aliam, quam natura obtrudit, substituamus. Hoc autem facile fieri potest, si in locum definiti ipsam sufficiamus definitionem, hoc enim in propositione nihil debet immutare, si in eadem idea permansum fuerit, quæ tamen omnino mutata videbitur, si ex hac in aliam ideam delusorie transierimus.

Ab exemplis hæc omnia fient clariora. Euclidi angulus planus rectilineus definitur, *Occursus duarum linearum rectarum in eodem plano inclinatarum*: si hic nihil obtrudat præter simplicem nominis definitionem, adeo ut nomen anguli nobis in posterum exhibiturum sit omnia alia signifi-

catione seposita, duarum tantum linearum occursum, non est cur Euclidem criminemur; nam illi licitum fuit hunc linearum occursum hoc *anguli* nomine appellare: sed debuit meminisse, aliam huic nomini ideam non esse in posterum subtrudendam. An vero in hoc ille peccaverit sciri potest, si datam *anguli* definitionem toties substituamus, quoties *anguli* nomine utitur. Quo facto si aliquid absurdi sequatur in eo, quod de angulo tradit, evidens fit, cum ab illa, quam primum designaverat, ideam ad aliam, quam a natura hausit, inconsulto devolasse. Docet ex. ca. quomodo dipartiendus angulus sit, definitionem substitue, & unicuique protinus innotescet, non esse hunc angulorum occursum, qui in duas partes dividitur, qui duo latera habet, & basin, sed hæc omnia comprehensio inter duas lineas spatio convenire, non ipsis linearum occursum.

Evidens est, ideo Euclidem hallucinatum fuisse, eique, quo minus angulum definiret spatium inter duas lineas comprehensum, illud obstitisse, quod cerneret, hoc spatium vel majus esse posse, vel minus pro laterum longitudine, aut brevitate; cum tamen ipse angulus nec major evaderet, nec minor: non tamen hinc concludere debuit, angulum non esse spatium; sed tantum, quod spatium comprehensum inter duas lineas rectas concurrentes esset indefinitum quidem secundum dimensionum alteram, respondentem scilicet linearum longitudini; determinatum vero, secundum alteram per proportionalem partem circumferentiæ, cujus centrum est punctum illud, in quo sibi hæc lineæ occurrunt.

Hæc definitio adeo clare, adeo nitide describit anguli ideam omnibus hominibus innatam, ut simul, & nominis definitio censenda sit, & rei; nisi quod anguli nomen vulgo etiam angulum solidum significet, cum ad angulum planum rectilineum hac definitione determinetur. Et definito in hunc modum angulo, manifestissimum est, quicquid dici potest de angulo plano rectilineo, (qualis in omnibus figuris rectilineis reperitur) de hoc angulo sic definito verificari; nec opus esse unquam semel præfixam ideam mutare, neque absurdi quicquam sequi, si in definiti locum definitio subrogetur. Nam spatium illud, ut superius definitur, est, quod dipartiri, tripartiri, quadripartiri &c. potest; quod bina latera, quibus clauditur, habet, quod ex illa parte, quæ est ex se indefinita, determinari potest linea, quam basin, aut subtensam vocant; quod nec majus, nec minus

censetur, quia brevioribus, aut longioribus lineis comprehenditur; ex illa enim parte, quæ indefinita est, magnitudinis, parvitatise petenda mensura non est. Ex hac definitione cognosci potest, an angulus angulo æqualis, major minorve sit. Cum enim hujus magnitudo spatii determinata sit proportionali parte circuli, cujus centrum punctum illud est, ubi lineæ angulum constituentes occurrunt; quando duo anguli partibus circulorum similibus aliquoties mensurantur, æquales sunt: si vero alter decima parte, alter duodecima mensuretur, cujus mensura pars decima est, major erit illo, quem duodecima dimetitur. Cum ex definitione Euclidæa sciri non possit, in quo angulorum æqualitas sita sit: quod Elementis Euclidæis confusionem invenit quam maximam, ut a Ramo observatur, licet ille felicior in hac tollenda non fuerit.

En alias Euclidis definitiones, iisdem cum anguli definitione vitiis laborantes. *Ratio est habitudo duarum magnitudinum ejusdem generis comparatarum inter se secundum quantitatem. Proportio est similitudo rationum.*

Secundum has definitiones, *rationis* vocabulum completi debet habitudinem, quæ est inter duas magnitudines, cum quantum altera alteram superat consideratur. Negari enim non potest, quin hæc habitudo sit duarum magnitudinum comparatarum secundum quantitatem: ac proinde quatuor magnitudines inter se proportionem habebunt, cum differentia primæ ad secundam æqualis sit differentiæ tertiæ ad quartam. Nec est quod Euclidem de his definitionibus vocemus in jus, modo in iisdem permaneat ideis, quas his verbis designavit, insignivitque *rationis*, & *proportionis* nominibus. Sed permansum ab illo non est; cum ex libri totius serie quatuor hi numeri 3, 5, 8, 20, proportionales non sint, licet illis definitio, qua proportionis nomen definivit, quadret; cum inter numerum primum, & secundum, comparatos secundum quantitatem, habitudo sit similis illi, quæ est inter tertium, & quartum.

Quo itaque se ab hoc lapsu tutum præstaret, observandum illi fuisset, posse magnitudinem dupliciter inter se comparari: primum enim considerare possumus quantum magnitudo magnitudinem superet; secundum quomodo magnitudo in magnitudine contineatur. Et quemadmodum hæc habitudines diversæ sunt, ita diversis nominibus appellari debuerunt: primam itaque habitudinem *differentiam* dixissem, alteri servato *rationis* nomine. Denique definirem *proportionem* ambarum harum habitudinum, id est, *ratio-*
nis,

nis, & differentie æqualitatem. Et cum hinc duæ species resultent, duobus etiam nominibus erunt designandæ, appellandaque æqualitas differentiarum *proportio arithmetica*, rationum vero *proportio geometrica*. Et quia hæc ultima species crebrius occurrit, quam prima, commonendi Lectores sunt, geometricam semper esse intelligendam, cum proportionis, aut magnitudinum proportionalium nomen solitarie ponitur; arithmeticam vero, non nisi cum exprimitur. Quod si effectum fuisset, & omnem obscuritatem, & omnem æquivocationem sustulisset.

Ex his omnibus palam est, temere non esse usurpandum axioma illud, quo asseritur nominum definitiones esse arbitrarias; sed fatendum est, summam diligentiam debere adhiberi ad ideam nominis quod definimus, tam clare, tam distincte designandam, ut in orationis progressu nullus error possit subreperere idea nominis mutata, id est, nomine alio sensu intellecto, quam quo intelligi ex definitione debet, adeo ut semper definitio possit definito substitui, sine ullo subsequuturi absurdi metu.

C A P U T V.

Geometras non semper bene intellexisse discrimen, quod est inter definitiones nominum, & definitiones rerum.

Quamvis præ Scriptoribus ceteris omnibus Geometræ maximo cum emolumento nominum definitiones usurparint; mihi tamen hic arbitror incumbere, ut ostendam illos non semper bene perspexisse discrimen illud, quod inter definitiones rerum, & definitiones nominum ponendum est, nimirum, quod de primis lites moveri possint, non item de alteris: nam video, ex illis aliquos non minori vehementia, ac incitatione de hisce nominum definitionibus pugnare, quam si de ipsis rebus ageretur.

In Commentariis etenim, quos in Euclidem Clavius edit, longa, & pugnacissima inter illum, & Peletarium disputatio extat de spatio, quod est in tangentem, & circum, quod Peletarius angulum non esse contendebat, cum Clavius angulum esse toto nisu contenderet. Sed quis tam parum oculatus, qui non videat, hos animorum motus verbulo potuisse comprimi, si alter ab altero amice petiisset, quid anguli nomine esset intelligendum.

Præterea novimus Simonem Stevinum celebrem Principis

Auriaci Mathematicum, cum numerum definivisset *id*, per quod explicatur *quantitas cujusque rei*; adversus eos, qui negabant, unitatem esse numerum, excanduisse, ad rhetoricas exclamationes usque, quasi de re nimis gravi, & seria ageretur. Verum quidem est, illum huic quæstioni immiscuisse aliam alicujus momenti, an scilicet unitas ad numerum sit, quod punctum est ad lineam: sed erat hic secretio faciendâ, ne res disparatissimæ confunderentur, duæque separatim quæstiones instituendæ, altera, an unitas sit numerus; altera, an unitas ad numerum sit quod punctum est ad lineam; & de prima dicendum, illam esse disputationem de nomine, unitatemque vel numerum fore, vel non, pro varia numeri definitione: si enim cum Euclide definiamus *numerum*, *multitudinem unitatum conjunctarum*, luce clarius erit, unitatem numerum non esse; sed cum Euclidis definitio arbitraria sit, licebit aliam definitionem huic nomini dare, nempe eam, quam Stevinus fabricatus est, per quam unitas numerus erit. Ex dictis habemus solutionem primæ quæstionis, nihilque urgeri potest adversus eos, quibus non placet unitatem numerum esse, sine manifesta principii petitione, uti videre est in examine prætensarum Stevini demonstrationum, quarum prima talis est.

Pars ejusdem naturæ est cum toto :

Unitas est pars multitudinis unitatum; ergo

Unitas est ejusdem naturæ cum multitudine unitatum;
ergo & *numerus.*

Hoc argumentum futile prorsus est. Nam licet pars ejusdem naturæ sit cum toto, non est tamen eodem nomine appellandâ; immo sæpissime accidit e contra, ut alio debeat nomine appellari: miles exercitus pars est, non tamen exercitus: cubile pars ædium, non tamen ædes ipsæ; semicirculus circulus dicendus non est; nec quadrati pars quadratum. Probat itaque ut plurimum hoc argumentum, unitatem, cum sit pars multitudinis unitatum, aliquid habere commune cum omni multitudine unitatum, secundum quod dici possit ejusdem cum illa naturæ; sed non probat deberi idem numeri nomen unitati, & multitudini unitatum; quandoquidem, si ita libitum sit, nomen numeri reservare possumus soli unitatum multitudi-
ni, unitatemque vel nude dicere unitatem, vel partem numeri.

Ne-

Neque in secundo argumento felicior Stevinus, quod tale est.

Si ex dato numero nullus numerus tollatur, datus numerus manebit.

Ergo si unitas numerus non est, sublato e tribus, uno, numerus datus manebit; quod est absurdum.

Sed hic major propositio est ridicula, supponitque quod est in quæstione: Euclides etenim negabit numerum datum manere, si nullus numerus auferatur. Nam, ut alius evadat, quam qui datus erat, sufficit vel numerum auferri, vel numeri partem, qualis est unitas. Præterea, si hoc argumentum valeret, utique probaret, sublato e circulo dato semicirculo, circulum datum manere, quia nullus circulus ablatus est.

Ac proinde omnia Stevini argumenta, tantum probant, numerum ita definiri posse, ut hæc vox, *numerus*, unitati possit convenire; quia unitas, & unitatum multitudo, non tam disparatæ sunt, quin queant uno eodemque nomine significari, nullatenus tamen probant, numerum non posse definiri definitione, solam unitatum multitudinem complectente, ne scilicet unitatem toties cogamur excipere, quoties illæ proprietates sunt explicandæ, quæ omni numero, excepta unitate, conveniunt.

Secunda vero quæstio, an unitas ad numeros sit idem, quod punctum ad lineas, alterius naturæ est, nec de nomine, sed de re instituitur. Nam absolute falsum est unitatem ad numerum esse instar puncti ad lineam: quia unitas addita numero numerum auget, cum a puncto addito linea non augeatur: unitas est pars numeri, cum punctum non sit pars lineæ: sublata e numero unitate, datus numerus tollitur, cum maneat linea sublato puncto.

Creberrime hunc in modum rixatur Stevinus de nominum definitionibus, uti, quando non sine excandescencia probare nititur, numerum non esse quantitatem discretam; numerorum proportionem semper esse arithmeticam, geometricam numquam, omnem radicem cujuscumque numeri esse numerum. Ex quibus palam est, illum penitus non perspexisse, quid esset nominis definitio, illamque pro rei definitione accepisse, cum de hac quæri possit, de illa nefas sit litem movere.

*De Regulis axiomata spectantibus, id est, propositiones
claras, & evidentes.*

SUMMA omnium consensus est, esse quasdam propositiones adeo claras, & evidentes per se, ut ulteriori demonstratione non indigeant, illasque omnes, quæ non demonstrantur, tales esse debere, ut veræ demonstrationis principia evadant. Nam si vel tantillum incertæ sint, & dubiæ, evidens est, illis tamquam fundamentis non posse conclusionem prorsus certam, & indubiam super re extrui.

Sed bene multi non capiunt penitus in quo hæc propositionis claritas, & evidentia sita sit. Nam primo credendum non est, propositionem sua exui certitudine, quia a quibusdam negatur; aut pro dubia esse habendam velsaltem argumentis esse stabiliendam, cum quispiam inventus sit, qui illam in dubium vocarit: si enim ita esset, nihil prorsus certi, & evidents posset proferri; cum Philosophi aliqui ex professo de omnibus generatim dubitarint, cum alii asseruerint, nullam propositionem oppositam esse verisimiliorem. De certitudine itaque, ac claritate statuendum non est ex hominum disputationibus, & rixis; quippe de re omni lites, præsertim verbales moveri possint: sed id demum clarum, & evidens habendum est, quod iis clarum, & evidens apparet, qui in rerum investigatione cum summo studio, & diligentia versati sunt, quique bona fide, & cordate dicturi erunt verbis, quod clam mente cogitarunt. Quapropter gravissima, & verissima Aristotelis sententia est, demonstrationes quidem internum, non externum respicere ratiocinium; quia nihil tam nimis demonstrari rationibus potest, quod negari itidem non possit a vehementi, & obstinato opinatore, qui etiam ea sibi verbo tenus ducet oppugnanda, quæ interius habet perspectissima. Quæ quidem animi indoles pessima est, & menti bene dispositæ prorsus indigna; quamvis verum sit, eam in scholis Philosophorum ut plurimum contrahi; in quibus mos viget de re omni contentiose altercandi gloriæque ducitur numquam cedere, numquam manus dare; cum illic ceteris ingeniois præstare credatur, qui est ad subterfugia detegenda, per quæ pressus evadat oculatissimus; cum tamen candidi cordatique hominis indicium sit vel eminus conspecta veritate, quam etiam in hoste venerabitur, arma deponere.

Secundo, omnes illi Philosophi, qui asserunt, omnem nostram cognitionem a sensibus oriri, sentiunt etiam omnem propositionum evidentiam, & certitudinem ab iisdem esse hauriendam. Nam *axioma hoc*, inquit, *quo non aliud clarius evidentiusve opinari solet, totum est majus sua parte, ideo tantum assensum nostrum meretur, quia a prima infantia particulatim observavimus, omnem hominem suo capite, domum triclinio, sylvam arbore, Cælum sydere esse majora.*

Est hæc opinio non minus falsa, quam illa alia, quam Parte Prima refutavimus, *omnem scil. cognitionem esse a sensibus*. Nam si veritas hujus axiomatis *totum est majus sua parte*, nobis constaret tantum a variis observationibus, quas nos a pueris fecerimus, illa foret solum probabilis; cum inductio tunc tantum veritatis cognoscendæ medium certum sit, quando certum est illam esse perfectam, & integram: cum nihil usitatius sit, quam ejus falsitatem detegere, quod nobis prius verum videbatur ob inductionem adeo generalem, ut nullam dari exceptionem posse arbitrati fuerimus.

Ante duos, tresve tantum annos pro re prorsus indubia habebatur, aquam contentam in vase recurvo, cujus pars altera multo est altera capacior, ad libellam constitutam, non altius in parte exili, quam in re panda ascensuram; quia videbatur, factis innumeris experimentis, id esse competentissimum; quod tamen nuper falsum esse deprehensum est, modo vasis recurvi pars altera, admodum exilis sit; in illa enim altius aqua ascendet, quam in majori. Ex quibus omnibus liquet, nullius nos posse veritatis certos fieri solis inductionibus, nisi certi itidem simus, illas esse generales, & integras, quod est impossibile. Ac proinde nobis probabilis foret tantum hujus axiomatis veritas *totum est majus sua parte*, si illa nobis tantum innotuisset ex eo, quod hominem capite, sylvam arbore, domum triclinio, Cælum sydere majora olim conspexerimus: nam semper erit cur subdubitemus, aliquod totum esse posse parte sua minus, quod oculos, observationemque nostram efugisset.

Non itaque hujus axiomatis veritatem acceptam referre debemus observationibus factis olim a nobis usque ab infantia; immo e contra nihil potest nos in plures errores precipitare, quam nimia illa, quam infantia præjudiciis habemus, fides. Sed illius veritas unice dependet ab eo, quod in claris, distinctisque *totius, & partis* ideis clare, distin-

Etque continetur, nimirum, quod totum est majus parte, & pars minor toto. Quod autem sæpius olim observavimus hominem capite, domum triclinio majores esse, nobis solum occasionem porrigere potuit attentius considerandi ideas *totius*, & *partis*. Nam omnino falsum est illas observationes absolutam illam, inconcussamque certitudinem, quam de illius axiomatis veritate habemus, generare, uti est a me, ni fallor, demonstratum.

Quæ de hoc axioma diximus, ceteris omnibus accommodanda erunt; atque ita arbitror, omnem cognitionis humanæ in rebus naturalibus certitudinem, atque evidentiam ab hoc principio dependere.

Quicquid continetur in alicujus idea clara, & distincta, potest vere de illo affirmari.

Sic quia in idea *hominis*, esse animal continetur; de homine affirmari potest, quod sit animal: quia in idea circuli diametrorum æqualitas concluditur; de omni circulo affirmari potest, quod habet æquales diametros: quia habere omnes angulos æquales duobus rectis, habetur in idea trianguli; id etiam potest de omni triangulo affirmari.

Neque sane in dubium vocari potest hoc principium, nisi simul omnis evidentia cognitionis humanæ tollatur, inducaturque Sceptis deridicula. Alius namque de rebus judicandi modus non est, nisi per rerum, quas habemus, ideas; quia illas percipere nequimus, nisi in quantum sunt in mente nostra, illic autem tantum sunt per sui ipsarum ideas: si autem judicia, quæ formamus, dum has ideas contemplamur, cogitationes tantum nostras, non autem res ipsas repræsentarent, id est, si ex eo, quod nos clare percipiamus, trium angulorum æqualitatem cum duobus rectis contineri in idea trianguli, nobis jus non competeret concludendi, omne triangulum revera habere tres angulos æquales duobus rectis, sed tantum affirmandi, nos ita cogitare; evidens est, nos nullam de rebus habere posse scientiam, sed tantum de cognitionibus nostris; ac proinde rerum illarum omnium ignari essemus, quarum nos credidimus esse certissimos; sed tantum sciremus nos concipere ea esse talia, quod manifestissime omnes omnino scientias destrueret.

Sed periculum non est, ne quis serio arbitretur, nos nullius rei, prout in se est, aut veritatem cognoscere, aut falsitatem: nam aliqua sunt adeo simplicia, adeo evidentia, uti cogito, ergo sum; totum est majus sua parte, ut impossibile sit serio, & bona fide dubitare, an in se ipsa talia

talia sint, qualia illa concipimus. De illis etenim dubitare non possumus, nisi cogitemus; cogitare non possumus, nisi vera credamus; ac proinde dubitare nequimus.

Nihilominus ex hoc uno principio statuere non possumus quidnam sit pro axiomate habendum. Nam quædam in ideis attributa continentur, quæ tamen & possunt, & debent demonstrari; uti in triangulo æqualitas trium angulorum cum duobus rectis; vel in hexagono æqualitas omnium cum octo rectis. Sed videndum est, an mediocri tantum attentione opus sit, ut sciamus, attributum in idea contineri; an vero alia adsciscenda sit idea, cujus ope hanc connexionem detegamus. Nam si ascititia idea opus non sit, propositio axiomatis dignitatem habebit, præsertim si ad hanc connexionem cernendam mediocris attentio, quam vel mediocria ingenia possunt adhibere, tantum requiratur: & si alia idea præter rei ipsius ideam sit in auxilium advocanda, propositio illa debet demonstrari. Poterunt itaque de axiomatis hæc duæ regulæ sanciri.

Regula Prima.

Quando, ut sciamus, attributum aliquod subjecto convenire v. g. toti convenire, quod sit majus sua parte, consideranda est mediocri tantum attentione utraque idea subjecti, & attributi; ita ut hæc mediocris consideratio institui non possit, quin clare innotescat ideam attributi revera contineri in idea subjecti; tunc talis propositio axiomata erit, nec demonstratione indigebit: quia ex se habebit omnem illam evidentiam, quam habere poterit a demonstratione, quæ aliud præstare non poterit, quam ostendere attributum illud subjecto convenire, ope scil. tertiæ ideæ illam connexionem declarantis, quod sine hujus tertiæ ideæ opera, jam factum est.

Sed hic confundenda non est simplex explicatio, (licet speciem præferat ratiocinationis) cum vera demonstratione. Nam quædam axiomata sunt, quæ explicari debent, ut melius cognoscantur, & intelligantur, cum tamen demonstranda non sint. Explicatio etenim est aliis, uberibusque verbis clarior expositio ejus, quod in axiomate continetur; cum demonstratio exigat novum aliquod medium, quod clare in axiomate non habebatur.

Regula Secunda.

Quando sola consideratio utriusque ideæ subjecti, & attributi non sufficit ad clare ostendendum, attributum subiecto convenire; propositio id affirmans axiomatis loco haberi non debet, sed erit ulterius demonstranda, aliis ideis adhibitis ad hanc connexionem declarandam: sic adhibemus ideam linearum parallelarum ad ostendendum, tres angulos trianguli esse æquales duobus reëctis.

Majoris momenti sunt hæc dux regulæ, quam quis primo intuitu crederet. Nam inter omnes hominum errores hic maxime vulgaris est, quod non satis semetipsos consulant, cum aliquid affirmant, aut negant; quod se referant ad ea, quæ ab aliis audivere, aut antea cogitaverunt, nullam rationem habentes ejus, quod ipsi assererent, si majori attentione considerarent ideas in propria mente existentes; quod verborum sonum potius attendant, quam veras rerum ideas; quod pro claris & evidentibus ea vendant, quæ omnino concipi non possunt, eaque pro falsis rejiciant, quorum veritatem impossibile esset non agnoscere, si vel tantisper serio de iis cogitarent.

Exempli causa, qui asserunt præter partes, partium situm, figuram, motum, vel quietem, meatusque partibus interspersos, esse etiam in ligno formam substantialem ab his omnibus distinctam, nihil se credunt pronunciare, quod non sit certum; cum tamen id dicant, quod nec ipsi intelligunt, vel ullus alius umquam intellexit, vel est umquam intellecturus.

Si vero quis conetur illis naturæ phænomena explicare per partes insensibiles, ex quibus corpora componuntur, per partium varios situs, magnitudines, figuras, motus, quietem, & per meatus interspersos, qui alia corpora vel arcent, vel admittunt; continuo arbitrabuntur se somniâ, & nugas audire; cum tamen nihil dicatur, quod non facillime possint concipere: immo, mirabili mentis occæcatione, ob ipsam facilitatem, quam ipsis percipiendis experiuntur, proclives sunt, ut credant eas non esse veras phænomenon causas, quas rentur magis abditas, & mysteriorum scil. pleniores: adeo ut citius auditori sint eos, qui naturam explicant per principia cæca, & non intellecta, quam illos, qui principia adhibent probe illis nota.

Insuper affatim lepidum est, quod cum de partibus insensibilibus sermo instituitur, has summo jure credunt se posse

se rejicere, quia oculis videri, manibusque tangi non possunt: cum tamen illis formæ substantiales, gravitas, attractio, & reliqua qualitatum turba impendio satisfaciant, quæ tamen tantum abest, ut cerni queant, aut tangi, ut ne quidem possint ullo modo mentè comprehendi.

C A P U T VII.

Quenam axiomata valde utilia, & quæ principiorum loco esse possunt ad gravissimas veritates demonstrandas.

IN confesso apud omnes est, admodum utile esse, quædam axiomata, & principia mente, memoriaque tenere, quæ, cum clara sint, & indubia, usui esse possunt ad rerum abditissimarum cognitionem comparandam. Sed illa, quæ nobis passim obtruduntur, tam exiguum habent usum, ut possint sine ullo incommodo negligi. Nam hoc, quod omnis cognitionis principium dicitur, *Impossibile est idem simul esse, & non esse*, clarissimum quidem est, & certissimum: sed prorsus non video, ubinam prodesse possit ad aliquam cognitionem acquirendam. Quæ vero hic subjungo, illis aliis, ni fallor, utilitate præstant. Sit itaque primum illud, quod modo explicamus.

Axioma 1.

Quicquid in alicujus rei clara, & distincta idea continetur, potest de illa vere affirmari.

Axioma 2.

Existentia, saltem possibilis continetur in idea ejus; quod clare, & distincte concipitur.

Nam postquam aliquid clare concipimus, non possumus illi non concedere existentiam possibilem; cum ob solam contradictionem, quæ inter ideas nostras reperitur, negamus aliquid posse existere. Jam vero in ideis nulla est contradictio, cum illæ claræ sint, & distinctæ.

Axioma 3.

Nihil non potest esse alicujus causa.

Ex hoc alia deducuntur axiomata, quæ ipsius dici corollaria possunt, ut sunt, quæ sequuntur.

Axioma

Axioma 4, sive 1 Corollarium 3.

Nulla res, nec perfectio rei existentia potest habere pro causa suæ existentie nihil, sive rem non existentem.

Axioma 5, sive 2 Corollarium 3.

Omnis realitas, sive perfectio rei invenitur formaliter, vel eminenter in causa prima, & totali.

Axioma 6, sive 3 Corollarium 3.

Nullum corpus potest seipsum movere, id est, sibi ipsi motum imprimere, si prius quiescat.

Hoc principium usque adeo ex se evidens est, ut formarum substantialium, & qualitatum gravitatis, & levitatis introducendarum causa fuerit. Cum enim Philosophi hinc viderent impossibile esse, ut corpus immotum seipsum moveret, illinc falso sibi persuaserunt, nihil extra lapidem esse, quo deorsum propelleretur; necessario in lapide duo distinguenda duxerunt, materiam scil. motum impressum recipientem, & formam substantialem gravitate adjutam, motum illum imprimentem: cum tamen non animadverterent, se nequitiam eos laqueos effugere, quos cupiebant evitare, si hæc forma materialis sit, id est, vere materia. Si autem vere materia non sit, omnino necesse est, ut sit substantia a materia realiter distincta: talem autem clare concipi prorsus impossibile est, nisi ad instar mentis concipiatur, id est, substantiæ cogitantis, qualis est forma hominis, non item formæ ceterorum corporum.

Axioma 7, sive 4 Corollarium 3.

Nullum corpus potest aliud movere, si sit immotum.

Nam si corpus immotum semetipsum movere non potest, multo minus poterit aliud movere.

Axioma 8.

Id, quod est clarum, & evidens, negari non debet, quia quod est obscurum, non potest comprehendi.

Axioma 9.

Est de natura mentis finitæ, quod non possit comprehendere infinitum.

Axioma 10.

Testimonium ejus, qui est infinite potens, infinite sapiens, infinite bonus, & infinite verax, efficacius esse debet ad persuadendum, quam argumenta quam maxime demonstrativa.

Nam certius est, quod qui est infinite sapiens, non fallatur, & qui est infinite bonus, non nos fallat, quam quod non fallamur a nobis metipsis, etiam in rebus evidentissimis.

Axioma 11.

Res gestæ, de quibus sensus facile possunt judicare, si confirmentur testimonis multorum hominum, diversarum ætatum, diversarum nationum, diversa consilia prosequentium, si de illis loquantur tamquam a se visis, neque suspicio sit, eos conspiravisse ad mendacium stabiliendum; non minus constanter credi debent, quam si visæ fuissent a nobis propriis oculis.

In hoc axiomate fundatur pars maxima nostrarum notitiarum, cum longe plura sint, quæ hoc modo cognoscimus, quam quæ a nobismetipsos scimus.

C A P U T VIII.

De regulis pertinentibus ad demonstrationem.

Legitima demonstratio duo exigit, alterum, quod in materia nihil incerti, & dubii sit, alterum, quod in forma nullum sit vitium: utrumque autem consequemur, si illæ duæ regulæ, quas præmisimus, observentur.

Nam nihil incerti, dubiive erit in materia, si omnes propositiones, quæ ad alia probanda adhibentur sint:

Vel definitiones nominum jam expositorum, quæ, cum ad libitum sint, sub disputationem non cadunt:

Vel axiomata jam concessa, & quæ neutiquam admitti debuere, nisi ex se clara, & evidentia sint, per regulam tertiam:

Vel

Vel propositiones prius demonstratæ ; quæ proinde ipsa sui demonstratione evaserunt claræ, & evidentes :

Vel rei ipsius constructio, (si quid faciendum proponitur) in quam dubitatio non magis cadit, quam in reliqua, cum illius possibilitas prius demonstrari debeat, si de illa aliquod dubium subsit.

Clarum itaque est, ex primæ regulæ observatione nihil numquam ad propositionem probandam allatum iri, quod non sit clarum, & evidens.

Difficile item non est ostendere, nullum adversus formam demonstrationis vitium admissum iri, si secunda regula observetur, quæ omnem e terminis æquivocationem tollit, definitionesque illos restringentes, & explicantes semper mente substituit.

Nam si umquam adversus syllogismorum regulas peccamus, id tunc accidit; cum nobis termini alicujus æquivocatio imponit, quem varie in diversis propositionibus intelligimus. Hoc autem præcipue contingit in medio termino, qui in præmissis duplicem sensum habens communissimum syllogismorum vitium est: palam autem est, non posse hunc errorem illis obrepere, qui secundam regulam observant.

Non quod sola syllogismorum vitia ea sint, quæ a terminorum æquivocatione oriuntur: sed illa ejusmodi sunt, ut impossibile sit, hominem vel mediocris ingenii, & mente utcumque non destitutum ea labi, præsertim in rebus speculativis; ac proinde inutile erit aut regulas præscribere, aut monere ab illis esse cavendum: immo hoc obeset potius, quia animi ad has regulas supervacaneas applicatio, eum a necessariis distraheret. Ita non videmus, Geometras umquam sollicitos esse de forma suorum argumentorum, aut vel cogitare tantum de iis ad logicales regulas conformandis; cum tamen nunquam in eas impingant, quia hoc naturaliter fit, nullumque desiderat studium.

De propositionibus, quæ demonstrari debent, hæc etiam notatio adjicienda est: illis scil. non esse accensendas, quæ demonstrari possunt sola applicatione regulæ evidentiae ad unamquamque propositionem evidentem: aliter nullum daretur axioma, quod non esset demonstrandum: cum fere omnia demonstrari possint illo axiomate, quo omnis evidentiae basim statuimus, nimirum, *Quicquid clare cognoscimus in alicujus idea clara, & distincta, id potest vere de illo affirmari.* Exempli gratia:

Quic-

Quicquid clare continetur in alicujus idea clara, & distincta; id potest vere de eo affirmari.

Sed in idea clara, & distincta totius continetur, quod sit majus sua parte.

Ergo, vere affirmari potest, totum esse majus sua parte.

Quamvis autem hæc demonstratio validissima sit, necessaria tamen non est, quia major propositio sine ulla speciali attentione ab intellectu suppletur; cui clare, & evidenter apparet, totum esse majus sua parte, quamvis non attendamus, unde nobis hæc evidentia oriatur: nam unum idemque non est, scire quidpiam evidenter, & scire unde sit hæc evidentia.

C A P U T I X.

De quibusdam Defectibus in Geometrarum methodo passim obviis.

Q UOD in Geometrarum methodo bonum est, jam vidimus, ad quinque regulas a nobis reductum, in quibus observandis nimii esse non possumus. Et fatendum quidem est, rem esse prorsus admirabilem, tot occulta & eruta esse, & firmissimis rationibus demonstrata, ope regularum adeo paucarum: ita ut inter omnes Philosophos soli Geometræ sint, qui suis e scholis, & libris disputationes, litesque exterminarunt.

Nihilominus si sepositis præjudiciis dicenda sententia sit, uti ea laude spoliari non debent, quod viam præ ceteris omnibus maxime certam institerunt ad veritatem assequendam; ita negari non potest, quin in aliquos defectus lapsi sint, qui a fine quidem proposito eos non averterunt, sed tamen per devia, & incommodas viarum asperitates circumdlexerunt. Et hoc illud est, quod tractis ab ipso Euclide exemplis, conabor ostendere.

Defectus Primus.

De certitudine quam de evidentia; de intellectu convincendo, quam illuminando magis laborare.

Laudi Geometris dandum, quod nihil proferant nisi certum, & demonstratum: sed videntur non satis animadvertisse, ad perfectam alicujus veritatis scientiam non sufficere illam habere pro vera, & demonstrata, si insuper ratio-

tionibus petitis ab ipsis rei cognitæ visceribus penitissime non pervideamus, cur illa vera sit. Nam quændiu citra hoc genus certitudinis consistimus, animis nostris plene factum non erit satis, altiorem quippe, penitioemque rerum cognitionem concupiscimus; quod indicio est, nos veram perfectamque cognitionem nobis nondum comparavisse. Dici potest, quod hic defectus ceterorum, quos infra perstringemus, causa sit, & origo; ac proinde non est cur illi denudando diutius hoc loco immoremur, cum id in sequentibus fiet.

Defectus Secundus.

Ea probare, quæ probatione non egent.

Fatentur Geometræ non esse probanda, quæ ex se clara sunt, ea tamen sæpissime probant, quia cum ad assensum extorquendum magis, quam ad intellectum illuminandum sese, uti diximus, applicuerint; hoc abundantius crediderunt se fuisse præstituros, si res etiam evidentes probatiunculis stabilirent, quam si easdem simpliciter proponerent, agnoscendamque evidentiam menti committerent.

Hoc illud est, quod Euclidem impulit ad probandum, duo trianguli latera simul sumpta esse tertio majora: quamvis hoc ex ipsa lineæ rectæ notione evidens sit, quæ est earum brevissima, quæ inter duo puncta duci possunt, & quæ est naturalis mensura intervalli, quo punctum a puncto distat; quod tamen non foret, si omnium linearum brevissima non esset, quæ a puncto ad punctum ducuntur.

Hoc etiam illum compulit, ut problema demonstrandum faceret, quod poterat inter postulata reposuisse, scilicet *ducere lineam æqualem lineæ datæ*: quamvis hoc facillimum sit, immo facilius, quam circulum dato radio describere.

Procul dubio hic defectus ex eo ortum duxit, quod Euclides non consideravit, omnem certitudinem, omnemque evidentiam cognitionum nostrarum in scientiis naturalibus huius principio inniti: *Quicquid in clara, & distincta idea alicujus continetur, potest de illo vere affirmari*. Ex quo sequitur, si per simplicem tantum ideæ considerationem, nullis aliis ideis ascitis, cognosci potest, attributum in illa idea contineri; propositionem debere pro evidenti, & clara haberi, quemadmodum superius dictum est.

Novi equidem, esse quædam prædicata, quæ minori negotio cognoscuntur ideis inesse, quam alia: Sed si inesse cognosci possunt mediocri attentione, ita ut nullus, cui sa-

na mens, de eorum connexionē possit serio dubitare, sufficere arbitror, ut propositiones ejusmodi, ex idearum simplici consideratione enatæ, principiorum loco sint, quæ demonstratione non indigeant, sed ut plurimum brevi aliqua explicatione. Ac proinde contendo, neminem, qui vel tantillum ad ideam lineæ rectæ attenderit, non esse perspecturum, non tantum, quod a duobus punctis ejus propositio dependeat; (quod Euclidi postulatum est) sed etiam, idque facile, & clarissime, quod si linea recta rectam secet, sintque in secante duo puncta, quorum unumquodque æqualiter distat a duobus punctis in linea secata, aliud in secante dari punctum non possit, quod non æqualiter distet a duobus punctis in linea secata assignatis. Ex his facile cognosci poterit, quando linea ad lineam erit perpendicularis, sine angulorum, triangulorumque auxilio, quæ tum demum tractari debent, cum multa fuerint demonstrata, quæ non nisi ope linearum perpendicularium demonstrari possunt.

Observatione etiam dignum est, maximos Geometras pro principiis ponere propositiones hæc nostra multo obscuriores. Archimedes etenim pulcherrimas suas demonstrationes huic axiomati inædificavit: *Si due lineæ in eodem plano easdem extremitates habent, & si curvæ, vel cavæ sint versus eandem partem, contenta minor erit continente.*

Fateor equidem, probare id, quod probatione non indiget, vitium videri quam minimum, immo in se nullum: est tamen si ea consideremus, quæ inde sequuntur. Hinc enim illa naturalis ordinis inversio oritur, de quo infra agemus; cum hæc prurigo ea probandi, quæ pro claris ex se, & evidentibus supponi debent, ipsos Geometras adegerit ad illa tractanda, (ut scilicet iis probandis inservire possent, quæ probari non debebant) quæ postea tantum secundum naturalem rerum ordinem essent resumenda.

Defectus Tertius.

Demonstrare per impossibile.

Hoc genus demonstrationum, quo quod demonstratur, non per propria rei principia, sed per aliquod, si res aliter sese haberet, inde subsequaturum absurdum, apud Euclidem frequentissimum est. Cum tamen manifestum sit, tales demonstrationes assensum quidem nostrum extorquerent, non autem intellectum clarigare, qui scientiarum fi-

nis præcipuus esse debet. Animus enim noster tranquillus, quietusque non fit, nisi sciat, & rem esse, & rationem cur ita sit, quod non habetur a demonstratione deducente ad impossibile.

Non tamen omnino rejiciendæ sunt tales demonstrationes: nam adhiberi possunt ad probandas conclusiones negativas, quæ proprie corollaria tantum sunt aliarum propositionum, vel ex se evidentium, vel alias demonstratarum, & tunc etiam hoc genus demonstrationis ad impossibile adigens, explicationis potius loco habendum est, quam novæ demonstrationis.

Tandem dici potest, hæc demonstrationes tunc tantum admittendas, cum aliæ excogitari non possunt, culpa enim non caret, qui illis utitur ad conclusiones positivas probandas. Jam vero multa sunt in Euclide hoc modo demonstrata, quæ tamen facili negotio aliter possent demonstrari.

Defectus Quartus.

Demonstrare per aliena, & remota.

Hoc vitium apud Geometras communissimum est: parum illi solliciti sunt unde probationes accersant, modo convincentes nanciscantur: cum tamen demonstratio imperfectissima sit, quæ instituitur per aliena, & remota, a quibus res demonstratæ secundum naturæ ordinem non dependent.

Dictis lucem ab exemplis fœnerabimur. Euclides lib. 1, prop. 5, probat, triangulum isoscele habere duos angulos, ad basim æquales; latera æqualiter producendo, & nova hinc triangula formando, quæ demum inter se comparat.

Numquid autem credibile est, rem adeo facilem, ac est æc angulorum æqualitas, tantis ambagibus indigere ad sui Probationem? Numquid quicquam magis ridiculum, quam hanc angulorum æqualitatem a peregrinis illis angulis deducere? Cum naturalem ordinem servant, & facillimi, & maxime naturales modi quam plurimi se offerant, illam æqualitatem probantes.

Propositio 47 lib. 1, quæ probat, quadratum basis, angulo recto subtensæ, æquales esse quadratis reliquorum laterum, inter Euclidæas propositiones decantatissima est. Evidens tamen est, adductam demonstrationem naturalem non esse; cum æqualitas quadratorum a triangulorum æqualitate non dependeat, quod tamen est hujus demonstrationis medium; sed a linearum proportionem, quæ facile potest

test demonstrari ope solius perpendiculari, ab angulo recto ad basim demissi.

Euclides totus scatet hujusmodi demonstrationibus a remotis, & alienis.

Defectus Quintus.

Non observare naturalem rerum ordinem.

Maximum Geometrarum vitium hoc est. Nullum enim ordinem sibi observandum rati sunt, nisi quatenus priores propositiones ita disponant, quæ posterioribus possent demonstrandis inservire; ac proinde veræ methodi regulas negligentes, (qua docemur a simplicibus, & maxime generalibus semper ordiri, ut demum ad composita, & particularia descendamus,) omnia confundunt una, lineas, & superficies, triangula, & quadrata commiscunt; figurarum ope linearum proprietates demonstrant, aliaque multa invertunt, unde scientiæ pulcherrimæ labes fœdissima aspergitur.

In Euclidis Elementis creberrimum est hoc vitium: cum quatuor prioribus libris de extenso actum fuerit, quinto agitur de proportione omnimodarum generaliter magnitudinum, sexto extensum resumitur, septimo, octavo, & nono de numeris disseritur, ut de extenso demum agatur in decimo. En præposterum generalem ordinem: sed etiam in particularibus infinities peccat. Primum librum orditur a constructione trianguli æquilateris, & demum post duas supra viginti propositiones, generalem methodum præscribit trianguli conficiendi ex datis tribus lineis rectis; modo duæ sint tertia majores, quod includit constructionem trianguli æquilateris super data linea.

Nihil de lineis perpendicularibus demonstrat, vel de paralellis, nisi per triangula. Superficierum dimensiones cum dimensionibus linearum confundit.

Lib. I prop. 16 demonstrat, producto latere trianguli, angulum exteriorem majorem altero interiorum oppositorum; & inferius post 16 propositiones, probat, hunc angulum esse æqualem duobus oppositis.

Exscribendus nobis esset Euclides, si omnia hujus vitii exempla vellemus adducere.

Defectus Sextus.

Non adhibere divisiones, & partitiones.

Et hujus vitii accusanda Geometrarum methodus: Non quod generum, de quibus agunt, omnes specie non notent; sed quia id faciunt terminos simpliciter definiendo, definitiones tum subjiciendo; cum tamen declarare deberent, & genus tot species habere, & plures non posse habere, quia generalis idea, generis plures recipere differentias non potest; quod multum lucis afferret ad generis, specieique naturas penitus cognoscendas.

Exempli gratia, libro primo Euclidis habentur definitiones omnium specierum trianguli, sed quis non videt, multum claritatis affulsurum, si ita illæ proponerentur?

Triangulum dividi potest, vel secundum latera, vel secundum angulos.

Latera sunt.

(Omnia æqualia, &) (*Æquilaterum*,
vel (Duo tantum æqualia, &) vocatur (*Isoceles*,
(Omnia inæqualia, &) (*Scalenum*.

Anguli sunt

vel (Omnes acuti, & vocatur *Oxygonium*
(Duo tantum acuti, & tunc tertius est

vel (Rectus, &) dicitur (*Rectangulum*
(Obtusus, &) (*Amblygenium*

Quinimo præstat, tum demum hanc trianguli divisionem tradere, cum prius explicatæ, & demonstratæ fuerint generales trianguli proprietates, unde poterit cognosci duos saltem angulos in triangulo debere esse acutos, quia tres junctim duobus rectis æquivalent.

Hoc vitium coincidit cum illo inversi ordinis: non enim debemus de speciebus agere, vel eas etiam definire, nisi postquam probe ipsum genus cognovimus, præsertim si multa de genere dici possunt, & explicari sine specierum mentione.

C A P U T X.

Responsio ad ea, quæ hac de re Geometræ reponunt.

Quidam Geometræ credunt, has se criminationes sibi sufficere, si nihil proferant, quod non firmissimis argumentis evincant; cum hoc pacto certissime noscant, veritatem se esse assequutos, quod illis unice propositum erat.

Fatendum quidem est, tam graves non esse hos lapsus, quin adhuc meritissimo jure laus ea debeatur illis scientis, quæ generali Mathematicarum nomine censentur; quod præ humanis ceteris omnibus optime, & accuratissime traditæ fuerint; solum contendimus etiam aliquid adjici posse, quo evadant perfectiores: & quamvis nihil proferre, quod non sit certum, illis præcipue propositum sit; quidni tamen possint insuper ad modum tradendi maxime naturalem diligentius attendere, quo quæ tradunt altius discentium animis insideant.

Dicant, si lubet, se genuinum ordinem non curare, sibi perinde esse, modo persuadeant, (ad quod unice collimant) idne argumentis intrinsicis, an peregrinis, & asciticis præsent; non tamen hæc dicendo naturam mentis nostræ immutabunt, nec efficiant, ut cognitio a rerum veris causis, veris principiis generata non sit clarior, plenior, perfectior illa, quam ab alienis inventisque probationibus emendicamus.

Præterea extra omnem controversiam est, & addisci multo facilius, & memoria feliciter teneri ea, quæ legitimo ordine docentur; cum idæ, quæ naturaliter sibi quasi catenatim connectuntur, & memoriæ minori cum confusione committantur, & promptius, ubi opus est, seipsas quasi excitent, atque evocent.

Quinimo possumus dicere, ea, quorum notitiam per veras causas comparavimus, judicandi potius, quam reminiscendi facultate conservari, atque in tantum fieri nostra, ut in posterum illorum non possimus oblivisci. Cum e contra, quæ per demonstrationes extraneas cognovimus, & facile excidant, & difficulter cum exciderint in memoriam reducantur; quandoquidem nobis illarum denuo reperiendarum viam mens nostra non possit commonstrare.

Fatendum itaque est, omnino præstabilius esse hunc ordinem servare, quam negligere. Æqui tamen judices hac in parte solum possunt dicere, ferendum quidem exiguum

incommodum, cum illud evitari non possit, nisi in majus incurramus; atque adeo incommodum quidem esse verum ordinem non observare: melius tamen esse ab illo desciscere quam ea, quæ proponimus, invictis, firmisque rationibus non stabilire, quam in errores, & paralogismos incurrare, dum probationes, & argumenta genuina quidem venamur, sed quæ nec demonstrativa sint, nec ab erroris suspitione libera.

Hæc responsio est rationi quam maxime consentanea; immo fateor ceteris omnibus præferendam esse ipsam non erandi securitatem, verumque ordinem negligendum si ille servari non possit, quin demonstrationum vires imminuantur, periculumque sit ne fallamur. Sed illico non dederò impossibile esse, utrumque simul posse haberi; adeo in ea sententia sum, quod possint Elementa Geometriæ ita conscribi, ut in illis omnia ordine naturali tradantur, omnes propositiones modis simplicissimis, & maxime naturaliter probentur, cum tamen nihil non demonstretur, quam clarissime, & invictissime: quod demum factum est in novis Geometriæ Elementis, præcipue in secunda eorundem editione.

C A P U T XI.

Methodus Scientiarum ad octo principales regulas reducta.

EX his omnibus, quæ modo deduximus, concludi potest, ut methodum habere possint absolutiorem illa, quæ Geometris in usu est, duas, tresve regulas quinque illis, quæ Capite tertio habentur, esse superaddendas; adeo ut omnes regulæ ad octo possint reduci.

Harum duæ primæ ad ideas pertinent, primamque hujus Logicæ partem respiciunt.

Tertia, & quarta ad axiomata, & secundam partem spectant.

Quinta, & sexta de ratiocinatione sunt, & ad tertiam partem referuntur.

Duæ vero ultimæ de ordine ad quartam.

Duæ regulæ Definitionum.

Prima. *Nihil in terminis obscurum, vel æquivocum reliquere, quod non definiatur.*

Secunda. In definitionibus terminos usurpare, vel perfecte notos, vel prius explicatos.

Regule Axiomatum.

Tertia. Nullum axioma ponere, quod non sit evidentissimum.

Quarta. Id pro evidenti acceptare, quod mediocri attentione cognoscitur esse verum.

Regule Demonstrationum.

Quinta. Omnes Propositiones subobscuras probare ope definitionum præmissarum, axiomatum concessorum, vel propositionum demonstratarum.

Sexta. Numquam abuti terminorum ambiguitate, non sufficis, saltim mentaliter, definitionibus illos restringentibus, & explicantibus.

Regule Methodi.

Septima. Res tractare quantum fieri potest secundum ordinem naturalem, a generalioribus, & simplicioribus incipiendo, atque explicando quicquid pertinet ad naturam generis priusquam ad particulares species descendamus.

Octava. Dividere quantum fieri potest, unumquodque genus in omnes species, unumquodque totum in omnes partes, unamquamque difficultatem in omnes casus.

Hisce ultimis duabus regulis inserui hæc verba, quantum fieri potest, quia sæpissime accidit, illas non posse rigore observari, sive ob humanæ mentis limites, sive ob illos, quos cogimur unicuique scientiæ assignare.

Ex quo fit, quod explicanda sæpe species sit, non explicato eo omni, quod ad genus spectat. Sic in Geometria communi de circulo agitur, cum nihil in particulari de linea curva, quæ circuli genus est, traditum fuerit, præter solam definitionem.

Aliquando illud omne, quod de genere dici potest, explicari nequit, quia hoc tempus consumeret; & tunc sufficet quæ libuerit pauca dicere priusquam ad species descendamus.

Arbitror tamen, nos scientiam perfectissime tradere non posse, nisi has regulas non minus, quam alias stricte observemus, statuamusque ab illis non discedere, nisi grandi necessitate, nec minori emolumento abducamur.

De iis, qua per fidem cognoscimus, sive illa Divina sit, sive humana.

QUæ huc usque exposuimus, scientias pure humanas spectant, easque cognitiones, quæ rationis evidentia innituntur. Sed priusquam ultimam operi manum imponamus, non abs re erit aliquid de alio cognitionis genere superaddere, quæ nec certitudine, nec suo evidentia modulo aliis scientiis cedit, estque illa cognitio, quam ab auctoritate derivamus.

Duobus modis generaliter quidpiam verum esse cognoscimus, altero per eam, quæ ex nobis ipsis est, cognitionem, sive illam sentiendo, sive ratiocinando nacti fuerimus; quæ cognitio generali nomine *Ratio* vocitari potest, quia ipsorum sensum perceptiones a rationis etiam iudicio dependent; vel *scientia*, latius sumpto vocabulo, quam in Scholis solet, pro omni cognitione rei a re ipsa derivata.

Alter modus est ab autoritate hominum fide dignorum, ita rem esse testificantium, cum ejus nullam nos a nobis cognitionem habeamus. Hæc fides dicitur secundum hanc *D. Augustini* sententiam, *Quod scimus debemus rationi, quod credimus autoritati.*

Sed quemadmodum hæc autoritas duplex est, vel Dei, vel hominum; ita fidei duas species habemus Divinam, & humanam.

In fidem Divinam error cadere non potest, quia Deus nec falli potest, nec fallere.

Fides humana ex se errori obnoxia est, quia ex Sacris literis, *Omnis homo mendax*: fierique potest, quod ille ipse, qui nobis aliquid pro vero affirmat, decipiatur. Nihilominus, prout supra annotatum a nobis est, aliqua, quorum notitiam per fidem humanam habemus, non minus certa, & indubia a nobis credenda sunt, quam si geometricis demonstrationibus essent stabilita. Horum ex numero ea sunt, quæ cognoscimus ex testimoniis continuis, obfirmatisque multorum hominum, quos moraliter impossibile est conspiravisse ad aliquid pro vero testificandum, quod verum non sit. Ex. g. homines naturaliter aversatissimi sunt ab Antipodibus vel concipiendis, vel credendis; attamen quamvis numquam fuerimus, ubi adversa nobis vestigia moventur, nihil.

nihilque cognoverimus, nisi per fidem humanam, emotis mentibus, ut simus oportet, si credamus Antipodas non esse. Citra etiam dementiam affirmari non potest, Cæsarem, Pompejum, Ciceronem, Virgilium, olim nullos fuisse, præter inania in fictis ad voluptatem fabulis nomina.

Verum quidem est, arduum sæpe esse præcise dicere, quando fides humana est hanc certitudinem adeptæ: & hoc ipsum est, quod homines in duas oppositas aberrationes devios abducit, dum hi omni levi rumusculo fidem prostituunt, illi insulse omnem ingenii vim intendunt ad fidem rebus confirmatissimis, modo præjudiciis præconceptis adversentur, abrogandam. Aliqui tamen limites assignari possunt, quos prætergressos, fides hanc humanam certitudinem nanciscetur; alique, citra quos adhuc in incerto vacillabit, spatio intermedio hos inter limites relicto, quod ad certitudinem, incertitudinemve eo propius accedet, quo alterutris hisce limitibus proximus erit.

Si inter duos generales cognoscendi modos, *rationem*, & *fidem*, comparationem instituamus, certum erit, fidem rationem præsupponere. Nam sicut docet D. Augustinus Ep. 122, & alibi sæpe, numquam induci possemus ad ea, quæ sunt supra rationem credenda, nisi ipsa ratio nobis persuaderet, quædam esse, quæ rationabiliter credimus, licet illis comprehendendis pares non simus. Quod præcipue de Fide Divina verum est, cum vera ratio doceat, Deum, qui est ipsa Veritas, non posse nos fallere in iis, quæ de se, Divinisque mysteriis revelat. Ex quo sequitur, quamvis debeamus *captive intellectum in obsequium fidei*, ut loquitur Apostolus Paulus, nos tamen id non facere cæce, & sine rationis adstipulatione, (ex quo defectu omnes falsæ religiones originem habuere) sed per cognitionem causæ, & quia rationi quam maxime consentaneum est, hoc modo Divinæ nos authoritati captivos subdere; cum illa propositis fidem faciat sufficientibus argumentis, qualia sunt miracula aliaque prodigia, quibus fateri cogimur, Deum, quæ credenda proponuntur, hominibus revelasse.

Secundo loco certum est, Fidem Divinam majorem apud nos authoritatem habere debere, quam ratio; idque ob ipsam rationem, quæ dicitur, magis certum præferri debere minus certo: magis vero certum est id, quod Deus dicit, verum esse, quam id, quod nobis ratio persuadet, cum magis a Dei natura adhorreat, quod fallat, quam a nostra, quod fallamur.

Attamen si velimus res accurate trutinare, quod eviden-
ter

ter per rationem, aut sensuum fidem internuncium cognovimus, iis nullatenus opponitur, quæ Divina Fides docet. Sed si in hoc hallucinamur, fit, quia non attendimus, quibus limitibus sit circumscripta nostræ rationis, & sensuum evidentia. Ex. ca. clare in Eucharistia sensus commonstrant, albedinem, & orbicularem hostiæ formam; sed an substantia panis, aliudve in causa sit, cur albedinem, illamve formam cernamus, sensus non docent. Ac proinde fides sensuum evidentia contraria non est, cum docet, quæ oculis subjiciuntur a substantia panis non esse, quæ mysterio Transubstantiationis in Corpus Domini nostri Jesu Christi mutata est; & cum docet panis species tantum, ablata ipsa substantia, remanere.

Pariter ratio dicat, unum corpus simul in duobus locis esse non posse, nec duo corpora in eodem loco; sed hoc intelligendum est de naturali corporum statu: nam adversus ipsam rationem peccaret, qui vane sibi fingeret; posse mentem nostram, quæ finita est, limites Omnipotentia Divinæ, quæ infinita est, vel ponere, vel comprehendere, scireve quosque illa possit contingere. Sic cum Hæretici ad convellenda fidei mysteria, Trinitatem scil., Incarnationem, Eucharistiam, &c. impossibilitates a ratione petitas obtinent, evidentissime deviant, cum arctis mentis suæ cancellis insulse nituntur capere Divinæ Omnipotentia immensitatem. Ac proinde omnibus hujus farinae objectionibus sufficet respondere, quod Augustinus de corporum penetratione circa idem subjectum habet: *Sed nova sunt, sed insolita sunt, sed contra naturæ cursum notissimum sunt, quia magna, quia mira, quia Divina, & eo magis vera, certa, firma.*

C A P U T X I I I.

Quædam Regula ad rationem bene dirigendam in credendis eventibus, qui a fide humana dependent.

Rarus bonæ mentis, ejusque facultatis, qua verum a falso dijudicamus, in scientiis speculativis usus est, quibus pauci tenentur pro vitæ instituto studium, operamque impendere; cum tamen frequentissimus sit, & maxime necessarius ad ea discernenda, quæ passim apud homines fiunt.

Non mihi sermo est de illo judicio, quo determinatur, sitne actio bona, aut mala, laude, aut vituperio digna; hoc

hoc enim ad Ethicam spectat; sed tantum de eo, quo de veritate, aut falsitate humanorum eventuum statuimus, (hoc namque ad Logicam solum potest pertinere) sive illos ut præteritos, cum agitur de fide, quam illis habere debemus: sive ut venturos consideremus, cum scilicet timemus, speramusve, ne accidant ea, quæ spes in nobis, metusque enutriunt.

Certum quidem est, hac de re tradi præcepta posse, quæ forsitan inutilia non erunt, & quæ prodesse possunt ad quosdam errores fugiendos, in quos plurimi cadunt, quia satis ad rationis regulas non attendunt.

Primo itaque latissimum discrimen ponendum est inter duo veritatum genera, quorum alterum ipsas tantum rerum naturas, incommutabilesque essentias, ab existentia abstractas contemplatur, alterum res existentes, & præcipue eventus humanos, & contingentes, qui, quando de futuro agitur, possunt vel accidere, vel non accidere, quando de præterito possunt non fuisse. Hoc autem dictum esto cum relatione ad causas proximas, abstrahendo ab immutabili illo ordine, quo in Divina Providentia inveniuntur, quia hinc ille ordo contingentiam non tollit, illinc, cum nobis ignotus sit, nihil potest in nostris judiciis immutare.

Quemadmodum in veritatibus primi generis omnia necessaria sunt, ita nihil verum, quod verum universaliter non sit; ac proinde concludere debemus, id esse falsum, quod falsum est, in aliquo casu.

Sed si ad eandem amussim fidem nostram de eventibus humanis formemus, numquam non erronee, nisi fortuito, judicabimus, & in millenos paralogismos evagabimur.

Nam cum hi eventus, aut accidentia ex natura sua contingentia sint, ridiculum foret necessariam in iis veritatem quærere; ac proinde is rationis expertus foret, qui nihil vellet de talibus credere, nisi quod ostensum fuerit summa necessitate, ita se habere debere.

Neque minus a ratione aberrabit, qui fidem exigeret nostram de particulari aliquo eventu, de conversione v. g. Regis Sinensis ad Religionem Christianam, ob hanc unicam rationem, quod illa impossibilis non sit: nam alius ob eandem rationem contrarium posset nobis affirmare; ac proinde, nos adhuc non possemus ad alterutrum credendum determinari.

Debet itaque hic loco axiomatis certi, & indubii esse, quod sola rei possibilitas ratio sufficiens non est ad fidem generandam; & quod potest quid rationabiliter credi, quamvis

vis credatur impossibile non esse, contrarium accidisse: a deo ut e duobus eventibus, alter tantum credi possit contigisse, licet uterque possibilis censeatur.

Quomodo itaque assensum ad hoc potius, quam ad illud credendum determinabimus? En regula.

Ut de rei gestæ veritate statuamus, feramurque ad hoc potius, quam illud credendum, unde illa, ac in se pensanda non est, quemadmodum geometricam propositionem tractamus, sed attendendum erit ad omnes circumstantias, quæ rem factam comitantur, tam externas, quam internas. Internas voco eas, quæ ad ipsam rem pertinent; externas, quæ ad eos, quorum testimoniis ad credendum ducimur. Hoc posito, si omnes circumstantiæ tales sint, quales rarissime inveniuntur cum falsitate conjunctæ; mens nostra sponte fertur ad credendum, neque immerito, præsertim in vitæ actionibus dirigendis: hic enim certitudo morali major non exigitur, & sæpissime contenti esse debemus ea probabilitate, quæ haberi potest maxima.

Quod si e contra hæ circumstantiæ tales sint, quæ sæpissime adjunctam falsitatem habent; ratio exigit, vel ut assensum nostrum inhibeamus, vel ut falsum judicemus, quod narratur, cum nullatenus appareat illud verum esse, licet aliunde de illius impossibilitate omnimoda non constet.

Quæritur ex. ca. an historia Imperatoris Constantini per Sanctum Sylvestrum Papam baptizati sit vera? Veram affirmat Illustrissimus Baronius; falsam Cardinalis Perronius, Spondanus, Petavius, Morinus, ceterique inter Scriptores Ecclesiasticos doctissimi. Si rei factæ possibilitati solum immoremur, non video cur debeat rejici: nihil enim habet, quod absolute impossibile sit, immo absolute loquendo possibile omnino est, Eusebium, qui contrarium asserit, in gratiam Arianorum mentitum esse, Patresque illum sequutos, illius fuisse testimonio deceptos. Si tamen regulam modo præscriptam adhibeamus, omnesque discutiamus Baptismi utriusque circumstantias; videbimus, illas, quæ secundum Baptismum comitantur, notas habere veritatis indices, non vero illas, quæ primum. Nam hinc non est cur multam fidamur Scriptori tantillæ fidei, quantillæ censeatur Auctor Actuum S. Sylvestri, qui tamen unicus inter veteres est, qui Constantini Romæ baptizati mentionem facit: illinc omnino verisimile non est, virum gravem, & doctum, qualis Eusebius fuit, vel ausum fuisse mentiri in rei celeberrimæ narratione, qualis est baptis-
mus

mus primi Imperatoris, qui Ecclesiam in libertatem asseruit: notus enim ille Baptismus esse debuit universo terrarum orbi, etiam tum, cum scriberet, quarto nimirum, quintove post Imperatoris mortem anno.

Exceptionem tamen patitur hæc regula de possibilitatis, verisimilitudinisque ad assensum sufficientia: patitur autem, cum res sufficientibus testimoniis confirmata, aliunde tamen difficultates recipit, viderique potest iis contraria, quæ ab aliis Historicis narrantur. Nam in hoc casu sufficit, si solutiones ad has repugnantias tollendas allatæ, posibles sint, & verisimiles: & esset a ratione alienum, probationes positivas postulare; cum enim res ipsa abunde probata fuerit, iniquum erit tantumdem de ceteris circumstantiis expectare: aliter dubitari posset de millenis historiis, iisque certissimis, quarum tamen cum aliis non minus certis confusionem invenire non possumus, nisi per conjecturas, quas impossibile erit positivis probationibus confirmare.

Exempli causa in libris Regum, & Paralipomenon, quæ narrantur de annis, quo varii Reges Judæ, & Israelis regnarunt, ad consensum trahi non possunt, nisi Regum aliquibus duo regnandi initia assignemus, alterum vivis, alterum mortuis parentibus. Si vero quis exigat, ut probeamus, hunc Regem cum Patre Regni societatem habuisse, fatendum quidem est, id nos non posse positive probare, dicendumque sufficere, quod id possibile sit, aliasque sæpius accidisse, ut possit hic jure supponi, tamquam necessaria circumstantia ad historias alioquin certas conciliandas.

Quapropter nihil insulsius quorundam hujus sæculi Hæreticorum conatibus ad probandum, Divum Petrum Romæ numquam fuisse. Negare quippe non possunt, hanc veritatem Scriptorum Ecclesiasticorum omnium, etiam antiquissimorum, ut *Papæ*, *Sancti Dionysii Corinthii*, *Caj*, *Sancti Irenæi*, *Tertulliani* testimoniis firmatam, cum tamen nec unus possit produci, qui id negaverit. Attamen reatur, posse se hanc veritatem solis conjecturis labefactare, cum dixerint, D. Paulum non meminisse Sancti Petri in Epistolis Roma scriptis; & quando audiunt, illum tunc temporis potuisse Roma abfuisse, (neque enim ita sedem illic fixisse dicitur, quin sæpissime digressus alijs in locis Evangelium disseminarit) oggerunt, hoc sine probatione dici, quod affatim ridiculum est; quia cum res gesta, quam nituntur convellere, certissimis, confirmatissimisque

accenseatur, quæ in Historiis Ecclesiasticis narrantur; illorum erat ostendere, ejus cum sacris literis contrarietatem: cum Catholicis sufficiat umbratiles illas contrarietates eluere, quemadmodum eluuntur illæ, quæ in sacris literis reperiuntur, & ad quas tollendas ostensum est sufficere solam possibilitatem.

C A P U T XIV.

Hujus Regule usus in Miraculis credendis.

Regula modo explicata procul dubio utilissima est ad dirigendam rationem, fidemque in rebus particularibus credendis suos intra limites circumscribendam, cum periculum sit, si ab ea tantisper aberremus, ne in perniciofa nimia, vel credulitatis, vel incredulitatis extrema præcipites ruamus.

Sunt, ex. ca. aliqui, quibus religio est de quovis miraculo subdubitare, quia sibi persuasere de omnibus esse dubitandum, si de uno aliquo dubitaverint: & cum norint omnia Deo possibile esse, nihil audiant quod non jure merito sibi videntur credere, si ab ejus Omnipotentia dicatur esse profectum.

Alii e contra absurde rentur, se ingenii vim ostendere, cum omnia omnino miracula in dubium vocarint, non alia impulsu ratione, quam quod aliqua facta inaudiverint, quæ falsa post comperta sunt, neque videant cur hæc potius, quam illa credant.

Fatendum quidem est, hisce illos alios minus malos esse; sed verum itidem est, utrosque ex æquo male ratiocinari.

Utrique namque hinc, & illinc ad locos communes diffugiunt, sed oppositos. Primi ad potentiam, bonitatemque Divinam recurrunt, ad miracula certa, & indubia; quibus autumant dubiis, & incertis fidem posse astrui; & similibus cæcitatem suam exprobrant, apud quos nihil fidem invenit, quod ad ipsorum captum non est. Nihil sane hic habemus, quod in se sincerum non sit, sed tamen id totum maximopere invalidum est ad fidem alicui particulari miraculo faciendam. Neque enim Deus illa omnia facit, quæ potest facere; neque credendum est, hoc miraculum contigisse, quia alias similia contigere. Præterea possumus optime esse dispositi ad aliqua supra captum nostrum credendum, non tamen ideo tenemur credere, quicquid hu-

jusmodi male feriat homines pro libitu finxerint, effutiverintque.

Secundi ad locos communes alterius generis divagantur: *Veritatis*, inquit eorum nonnullus, & mendacii idem vultus, idem incessus, eadem gradationes: nos utrumque eodem intuemur oculo. Ego ipse, hac, qua vivo, tempestate, miracula facta audivi; & quamvis illa inter nascentium evanuerint, non tamen latere nos potest, quam sibi finem fuissent factura, si suam vixissent ætatem. Nam nihil aliud requiritur, quam flaminis extremitatem invenire, divisio ubivis fieri potest, magis a re minima nihilum distare comperies, quam ab hac minime distat res maxima. Jam vero qui cupide insolentis miraculi informem narrationem hausere, illius postea historiam narrando retexentes, ex factis ab incredulis objectionibus discunt, ubinam loci sita sit fidei faciundæ difficultas: quem demum locum abducto fucate cujusdam probabilitatis gypso consolidant, atque complanant. Singularis cujuscumque error, primo fit error publicus, ac tum demum, inversa vice, error publicus evadit error singulorum. Hunc itaque in modum hæc miraculi substructio, ab his composita, ab illis suffulta, & per manus aucta, tandem consurgit; adeo ut testis a re gesta omnium remotissimus, viciniore instructior evadat, & is qui ultimo rem factam audivit, primo narratore fiat magis edoctus.

En sane orationem ingeniosam, nec forte inutilem ad nos sistendos, ne omni famæ rumusculo circumducamur. Sed insolentis dementiæ esset hinc concludere, suspectæ fidei illa omnia esse, quæ de Miraculis narrantur. Nam palam est, quæ hic dicuntur, ea tantum spectare, quæ a communi fama hauriuntur, nulla in ipsam famæ originem, & causam facta inquisitione; & fatendum quidem est, quæ hoc modo noscuntur, stabilem, certamque fidem non mereri.

Sed quis non videt, posse confici locum communem, huic contrarium, qui ad minimum ei probabilitate non cedat? Nam sicut quædam miracula, explorata famæ origine, malæ fidei comperiuntur, ita alia ex hominum memoriis evanescent, vel nullam fidem inveniunt, quia homines illorum certius cognoscendorum curam, laboremque detrectant. Non uni morborum generi mens nostra obnoxia est, pluribus, immo prorsus oppositis distrahitur. Est quædam stolidi simplicitas ea credens, quæ sunt maxime incredibilia; est superbia non minus fatuâ, quæ pro falsis illa pro-

scribit omnia, quæ artis intellectus sui cancellis nequit concludere. Sæpe nugacissimas nugas curiose venamur, cum res graves, & momentosas negligimus: falsæ narratiunculæ passim circumferuntur, & fidem inveniunt, cum verissimæ vix foras egrediantur.

Paucissimis notum est ad *Sanctæ Færæ* Monasterium factum hac nostra tempestate miraculum, cum Sanctimonialis, quæ ita cæca fuerat, ut vix illi oculorum orbis superessent, momento tactis *Sanctæ Færæ* reliquiis visum recepit; ut mihi constat ex viri testimonio, cui utraque cæcæ, videntisque conditio nota erat.

Narrat Divus Augustinus, suo sæculo plurima contigisse miracula certa, & indubia, quæ tamen ad paucorum notitiam perveniebant, quorumque fama, licet stupenda esset, & observata dignissima, vix ex una in aliam urbis regionem spargebatur. Hinc ansam arripuit scriptis mandandi, ac pro concione populo narrandi, ea quæ extra omnem suspicionem certa erant, & indubia. Quinimo Lib. 22 de Civitate Dei observat, intra biennium, ex quo in honorem Sancti Stephani constructum Hipponi sacellum erat, decem supra sexagena contigisse miracula, præter alia plura, quorum mentio in scriptis relata non erat, cum tamen & illa se certo scivisse testetur.

Satis itaque evidens est, nihil esse a ratione alienius, quam ex horum communium locorum dictamine sententiam ferre, cum de omnibus universim miraculis vel acceptandis, vel rejiciendis agitur: sed ad examen vocandæ sunt omnes illorum particulares circumstantiæ, atque ex illis, testiumque fide, & scientia pronuntiandum.

Pietas, Religioque non exigunt, ut quis sanæ mentis omnia miracula credat, quæ in Legenda aurea, vel Metaphrasto narrantur. Tot enim fabulis hi Scriptores referti sunt, ut nihil sit ob solam ipsorum auctoritatem credendum; quod de horum ultimo libere fassus est Eminentissimus Cardinalis Bellarminus.

Contendo tamen, omnem hominem, cui mens sana, pietatis licet expers sit, teneri ad ea credenda, & pro veris miraculis agnoscenda, quæ Divus Augustinus vel in Confessionum libris, vel in illis aliis de Civitate Dei narrat, suis se oculis vidisse, vel quorum notitiam ait se habuisse ab illis ipsis, quibus ea contigere. Tale illud est cæci illuminati attactu Reliquiarum SS. Gervasii, & Protasii inspectante omni populo Mediolanensi. Hujus mentionem facit in Confessionibus, & de eo lib. 22, cap. 8, hæc verba ha-

habet : *Miraculum quod Mediolani factum est , cum illic essemus , quando illuminatus est cæcus , ad multorum potuit notitiam pervenire , quia & grandis Civitas est , & ibi erat tunc Imperator , & immenso populo teste res gesta est , concurrente ad corpora Martyrum Gervasii , & Protasii .*

Tale illud mulieris in Africa sanatæ floribus , qui Reliquias S. Stephani tetigerant , ut eodem loco narrat .

Tale miraculum nobilis Fœminæ a Cancro , ut putabatur , incurabili sanatæ per signum Crucis , quod sibi a recens baptizata imprimi curavit , secundum revelationem hac de re habitam .

Tale miraculum erat pueri sine Baptismatis Sacramento mortui , cujus vitam mater suis a Divo Stephano precibus quodammodo extorsit , eundem vehementi fide abrepta compellans his verbis : *Sancte Martyr , redde mihi filium ; tute nosti , me ejus vitam non aliam ob causam petere , quam ne in æternum Deo careat .*

Si supponatur hæc omnia eo , quo referuntur modo contigisse , nemo sui , rationisque compos poterit in iis digitum Dei non agnoscere : ac proinde ad illorum fidem labefactandam quæstio tantum excitari potest de ipso D. Augustini testimonio , affirmarique , illum veritatem corrupisse ad auctoritatem , venerationemque Christianæ Religioni apud Ethnicos conciliandam , quod ne colorem quidem veri habet .

Primo quia verisimile non est , virum gravem , & prudentem voluisse mentiri de rebus adeo notis , & populo manifestis ; poterat enim illico mendacii infinito testium numero coargui , quod ad Christianæ Religionis dedecus , & ignominiam non poterat non cedere . Secundo , quia nemo unquam Augustino juratior mendacii hostis existit , cum integris libris constanter doceat , non tantum non licere unquam mentiri , sed etiam horrendo crimine non carere eos , qui , etiam ut homines ad fidem facilius alliciant , mentiuntur .

Et hoc illud est , quod nos in ultimam admirationem rapere debet , cum videmus hujus sæculi Hæreticos , (apud quos Divus Augustinus vir est illuminatissimus , & veracissimus) non percepisse , quando Sanctorum cultum , Reliquiarumque venerationem pro rebus superstitiosis , & Idolatriæ proximis traducunt , se machinamenta erigere ad omnem Religionem funditus evertendam . Nam meridiano Sole clarius est , Religionem carituram fulcimento solidissi-

mo, si miracula, ea, quæ ad veritatem confirmandam pol-
lent, autoritate exuantur: Nec minus clarum est miracu-
la hac auctoritate exutum iri, si dicantur a Deo cudi in
gratiam cultus superstitiosi, & idololatrici. Quod quidem
ipsum est, quod Hæretici moliantur, dum hinc cultum,
venerationemque Sanctis, Sanctorumque Reliquiis exhiberi
a Catholicis solum superstitionis insimulant; illinc nequeunt
non agnoscere, Dei amicos quam maxime intimos, qualis
ipsis confitentibus fuit Augustinus, nobis fidem dedisse.
Deum morbos insanabiles curavisse, cæcos illuminasse, mor-
tuos resuscitasse, ad eorum remunerandam pietatem, qui
Sanctos invocabant, eorumque venerabantur Reliquias.

Profecto, vel hæc unica consideratio omni homini sano
prætensæ Religionis Reformatæ falsitatem poterit mani-
festare.

In celebri hoc exemplo deducendo, quo decernitur, quo-
modo de rerum gestarum veritate judicandum sit, uberior
fui, ut illud regulæ loco esset in similibus casibus; quia
in talibus sæpissime erramus. Unusquisque enim credit, ut
de illis recte statuatur, sufficere, si locum aliquem commu-
nem condatur, qui sæpe effatis constat non tantum non ve-
ris universaliter, sed nequidem probabilibus, si ad parti-
culares rerum, quæ sub iudicium cadunt, circumstantias
applicentur. Conjungendæ itaque, & una comparandæ re-
rum circumstantiæ, non seorsim considerandæ sunt, cum
frequenter accidat, ut quod secundum hanc circumstan-
tiam, falsitatis plerumque indicem, minus probabile appa-
ret; secundum alias omnino verum haberi debeat; & e
contra, ut quod verum videtur secundum circumstantiam
aliquam, veritatem ut plurimum denotantem; secundum
alias hanc ænervantes, falsum debeat pronunciari, ut ca-
pite sequenti explicabitur.

C A P U T XV.

*Aliæ observationes circa idem subjectum de fide scilicet
eventibus præstanda.*

DE ea, quæ haberi debet eventibus, fide observatio uti-
lissima restat, scilicet inter circumstantias, quæ ad
examen vocandæ sunt, ut sciamus, fidesne rei gestæ dan-
da, negandave sit, quædam sunt, quas *circumstantias com-
munes* licebit appellare; quia sæpissime occurrunt, & ve-
ritatem ferme semper, falsitatem raro comitem habent.

Si

Si his aliæ circumstantiæ particulares non opponuntur, quæ debilitant, vel tollunt credibilitatis motiva, a circumstantiis hisce communibus oblata, debemus, si non certissime, saltem probabilissime judicare, rem factam esse: sufficit enim hæc probabilitas, quando scil. de talibus tenemur sententiam dicere. Nam sicut nobis satisfacere certitudo moralis debet, ubi metaphysica haberi non potest, ita quando certitudinem moralem plenam assequi non possumus, si sententia dicenda sit, quamoptime fecerimus, si probabilissimam amplexemur; minus etenim probabile sine rationis iudiciiue eversione sequi non possumus.

Si vero hæ circumstantiæ communes, quæ alias fidem facere potuissent, aliis particularibus junctæ sint, quæ, ut nuper diximus, debilitant motiva credibilitatis nobis a circumstantiis communibus oblata, vel saltem tales sunt, quales raro sine falsitate inveniuntur; hoc casu deficit nobis illa ratio; quæ nos ad assensum præstandum ferebat, sed mens nostra vel assensum inhibebit, si circumstantiæ communes tantum debilitentur a particularibus; vel iudicabimus, rem factam non esse, si tales sint, quales ordinario falsitatis indicia sunt. En exemplum, quo hæc observatio illustrari possit.

Plerisque stipulationum, contractuumque instrumentis communis additur circumstantia, *duorum Notariorum signaturæ*, hoc est duorum hominum, qui publice ad hoc munus deputantur, quorum quam maxime interest falsarios non esse, quia agitur non tantum de probitate, & fama, sed etiam de fortunis, & vita. Hæc unica consideratio, si alias contractus circumstantias perspectas non habeamus, sufficit, ut iudicemus, post designatum in instrumento tempus, illud confectum non esse, non quod hac in parte fraus subesse nequeat, sed quia e millenis contractibus certum est, nongentos nonaginta novem sinceros esse: adeo ut longe probabilius sit, hunc, quem præ manibus habeo contractum, e nongentis nonaginta novem esse, quam e millenis illum unicum qui dolo malo tempore quam debuit alio confectus est. Quod si præterea mihi cognita est Notariorum integritas: tum certo certius nihil fraudis arbitrabor intercessisse.

Si vero huic communi circumstantiæ, (Notariorum scil. signaturis) quæ sufficiens erit (modo nullis contrariis circumstantiis labefactetur) ut credamus, contractum sincerum esse, & bonæ fidei, alias adjungamus, ut Notarios in munere turpiter sine ulla conscientiæ, aut famæ cura ver-

vari, illos ex tali fraude insignem quæstum facere potuisse; minuetur sane pondus illud, quod ad animum meum inclinandum habet duorum Notariorum signatura, non tamen prorsus concludam, contractum illum falsum esse; si vero fraudulentæ hujus anticipationis probationes positivæ insuper accedant, uti sunt testes, aliaque argumenta, quale foret, si mihi notum sit, virum illum ullo, quo dicitur, tempore mille aureos mutuo dedisse, centenos non habuisse; judicabo talem contractum mala fide confectum: atque extra rationis aleas evagaretur, qui a me exigeret, ut aliter crederem, fatererque me injuria supponere, alios contractus, in quibus eadem falsitatis argumenta non cernebat, sinceros habendos, quia poterunt, non minus, quam ille alius, falsi esse, & supposititii.

Quod hic dictum est, quibusdam controversiis, quæ Doctores sæpe exercuere, accommodari potest. Quæritur, an is operis alicujus Auctor habendus; cujus nomen hucusque gessit? An hujus Concilii acta legitima sint, an suppositia?

Verum quidem est, inclinari nos debere ad sententiam dicendam pro Auctore, ad quem diutina operis possessio pertinuit; & pro Actorum, quæ quotidie legimus veritate, nec contrarium, nisi ob rationes validissimas esse discernendum.

Quapropter cum vir hoc seculo doctissimus demonstrare conatus fuerit, Epistolam ad Stephanum Papam de Martino Episcopo Arelatensi, quæ Divo Cypriano ascribitur, hujus Patris non esse; nihil potuit apud Eruditos proficere: conjecturæ etenim, quibus utebatur imbecilliores visæ, quam quæ possent Divo Cypriano illud opus eripere, quod hucusque ejus nomen præ se tulit, & quod cum ceteris ejusdem operibus stylo, scriptionisque modo accuratissime quadrat.

Frustra etiam *Blondellus*, & *Salmasius*, cum argumento ex Sancti Ignatii Epistolis petito, quo Episcoporum supra Presbyteros ab ipsis Ecclesiæ nascentis incunabulis superioritas probatur, respondere non possent; frustra, inquam, has Epistolas, etiam prout impressæ extant ab *Isaaco Vossio*, & *Usserio*, ex MS. codice Bibliothecæ Florentinæ, & supposititiis, & spuriis haberi voluere. Quin a suæ etiam factionis hominibus refutari sunt, nec immerito: cum enim nos easdem Epistolas habeamus etiam ipsi fatentibus, quæ ab Eusebio, D. Hieronymo, Theodoro, & ipso etiam Origene citantur; omnino verisimile non est,

veras,

veras, & genuinas Ignatii Epistolas in unum a D. Polycarpo collectas evanuisse, aliasque subdititias intra illud temporis spatium, quod Divum Polycarpum inter, & Origenem, vel Eusebium intercessit, comparuisse. Præterea hæc Ignatianæ Epistolæ ita illam sanctitatem, simplicitatemque referunt, quæ Apostolicorum temporum propria est, ut solæ, & inermes ab omni falsitatis, & suppositio- nis criminatione se facile tueantur.

Denique omnes illæ difficultates, quas Eminentissimus Cardinalis Perronius adversus Epistolam Concilii Africani ad Sanctum Cælestinum Papam de appellationibus ad Sanctam Sedem faciendis proposuit, perficere non potuere, quin etiam tunc, ut antea, illa Epistola credatur ab hoc Concilio scripta.

Accidit tamen aliquando, ut particulares circumstantiæ plus ponderis habeant ad persuadendum, quam hæc diutina possessio.

Sic, licet D. Clementis ad Sanctum Jacobum Episcopum Hierosolymitanum Epistola a Rufino ante annos mille, & trecentos versa fuerit, citeturque a quodam Concilio Gallicano sub Clementis nomine; tamen vix possumus illam subdititiam non fateri. Cum enim ante Divum Petrum Jacobus Hierosolymitanus martyrium passus fuerit; fieri non potest, ut Sanctus Clemens post mortem D. Petri, uti in illa supponitur, hanc ad eum Epistolam scripserit.

Eodem modo, quamvis commentaria in D. Paulum Sancto Ambrosio adscribantur, & citentur a quamplurimis Scrip- toribus sub ejus nomine, uti & opus imperfectum sub no- mine D. Chrysostomi; jam tamen in confesso est apud om- nes, hæc horum Patrum non esse, sed aliorum ex Anti- quis in multos passim errores lapsantium.

Tandem acta Conciliorum Sinnessani sub Marcellino, duorum, triumve Romanorum sub Sylvestro, ac alterius Romani sub Sixto tertio, quæ in manibus sunt, possent nobis horum Conciliorum veritatem persuadere, si nihil incongrui continerent quod in illa non possent tempora ca- dere, quibus celebrata perhibentur: ast tot habent absona, & ab illis temporibus aliena, ut verisimillimum sit, illa falsa esse, & supposititia.

En igitur observationes nonnullæ, quæ prodesse poterunt in hoc genere judiciorum. Sed credendum non est, illa eousque utilia esse, ut omne ubique errandi periculum tol- lant: solum enim utilia sunt ad crassos errores præcaven- dos, mentemque ita componendam, sistendamque, ne com-

munium locorum fallaciis ad iudicandum abripiatur; qui cum vagam, & genericam veritatem contineant, a scopo in particularibus sæpissime aberrant, unde fertilissima errorum seges luxuriat.

C A P U T XVI.

Quomodo de futuris contingentibus iudicandum est?

Quas de præteritis fiximus regulas, ad formanda de futuris iudicia, facili negotio possumus accommodare. Quemadmodum enim rem probabiliter factam iudicamus, cum tales circumstantias cernimus quales ut plurimum rem talem factam comitantur; ita non minus probabiliter pronunciamus, quidpiam eventurum, cum eas circumstantias coram videmus, quas ut plurimum tale quid consequitur. In hunc modum fausta, infausta que Medici ominantur: de futura belli alea Imperatores iudicant; ceterique mortales ceteris de rebus contingenter futuris pronunciant.

Si vero agatur de iis eventibus, qui nos ipsos concernunt, quosque impedire, aut promovere nostro studio, curare possumus; nostrum plerisque accidit, ut in errores ruamus eo dolorosiores, quo magis videntur rationem astipulatricem habere. Quippe vel lucri, quod cupimus, vel jacturæ, quam timemus magnitudinem tantum habemus præ oculis, considerantes quam probabiliter, aut verisimiliter ea nobis obventura sunt quæ timemus, aut speramus.

Sic, cum aliquod grande malum extimescimus, quale est vitæ fortunarumque jactura, prudentiæ partes arbitramur, nullam non adhibere cautiunculam ad illam expellendam. Sic, si bonum ejusmodi sit puta lucrum centiens millenorum aureorum, credimus viri sapientis esse, omnem fortunæ aleam, modo id parvo constet, experiri, licet spes quam minima, verisimilitudo pene ulla sit nos secunda fortuna usuros.

Non absimili ratiocinatione delusa e primariis mulier nobilis, cum audivisset quosdam laqueari casu obrutos misere interiisse, nullas in posterum ædes ingredi voluit quas prius per famulos non exploraverat. Quinimo ita sibi persuaserat, se in hac parte ex ipsissimæ rationis præscripto agere, ut ceteros omnes, qui idem non faciebant, imprudentiæ coargueret.

Hujusmodi etiam argumenti fallacia decepti, quo valetudinem impensius tueantur ad immodicas, intempestivasque cau-

cautiones, & mollitias plures se condemnant. Alii eandem ob rationem evadunt misere increduli: cum enim aliquando ludificati fuerint, credunt in posterum numquam non aliis in rebus se ludificatum iri. Hinc etiam tot eas ad sortes (quæ *Lotteries* Gallice dicuntur) gregatim convolant. Quid? ajunt, unius periculo aurei millenos lucrari, numquid res quæstuosissima est? Unusquisque credit se fortunatum illum fore, cui sors secunda obveniet, qui futurus erit *dives amico Hercule*. Nemo considerat si pro uno v. g. aureo sortes aureos vigecies mille promittant; trigecies mille probabilius esse, quod unusquisque in particulari nihil omnino auferet, quam quod proposito pigrore potietur.

Hujus ratiocinationis vitium est, quod ut decernamus quid faciendum sit, ut bonum assequamur, malum evitemus, non tantum bonum, malumque in se debemus considerare, sed qua votorum spe illud sequimur, hoc fugimus; horumque omnium ad invicem proportionem geometrica accuratatione oportet pensitare, atque comparare. Ab exemplo hæc fient clariora.

In ludo decem viri denos deponunt aureos, singuli singulos; quos omnes unus postea lucratur, ceteris spe frustratis: hic, uti videtur, unusquisque unius aurei periculo ludit, cum poterit novem acquirere. Si lucrum, & jacturam in se solum consideremus, videri possunt omnes non sine sceleris spe ludere. Considerandum tamen est, quemadmodum unusquisque novem aureos lucrifacere potest, atque unicum tantum perdere; ita novies probabilius esse, unumquemque sui aurei jacturam facturum, quam quod novenos lucrabitur: atque ita quemadmodum unusquisque sperat se novem posse acquirere, cum tantum unicum possit perdere, ita probabilitas perdendi novem gradus habet, & illa acquirendi unicum; quod hinc inde lucri, & jacturæ spes, metusque prorsus æquat.

Omnes ludi, in quibus sortes hoc pacto æquiparantur, quantum communis ludorum natura patitur, æqui sunt, & just; qui hanc sortium æqualitatem non habent, manifeste iniqui. Atque hinc palam fit, illa ludorum genera, quæ *Loteries* dicuntur, omnino illicita esse. Cum enim sortium quæstuaris arbiter, & custos ex omni deposito partem, ut plurimum, decimam sibi pro suo jure seponat, fit, ut cetera sortientium turba non aliter pecuniis emungatur, quam si quis in ludo, ubi æqualis utrimque, id est eadem lucrandi atque perdendi spes est, novennis nummis denos opponeret. Jam vero, cum hoc in damnum omnibus luso-

ribus cedat, cedit & singulis; cum hinc eveniat, ut perdendi probabilitas ipsam acquirendi spem plus superet, quam speratum lucrum excedat illud detrimentum, (jacturam puta depositi) cujus periculum ludens exponitur.

Aliquando tam parum verisimile est, aliquid eventurum, ut quantumvis magnum sit, quod proponitur, & exiguum, quod periculo exponitur ad illud obtinendum; præstet tamen fortunam non experiri. Dementis enim esset, vel viginti denarios deponere spe acquirendi decies centena librarum millia, aut Regni cujuscumque comparandi, eo casu, quo, puerulus formas litterarum typographicas tali protinus ordine fortuito disponderet, qualis nobis viginti priores Virgilianæ Æneidos versus describeret. Quinimo paucissima effluunt momenta, quibus non pluris perdendi periculum subimus, quam Rex hac, quam dixi, conditione Regnum in ludo oppignorans.

Poterunt quidem hæ considerationes minutulæ, atque inutiles videri; quinimo tales revera sunt, si hic gradum figamus: ast si ulterius progrediamur, possunt illæ in rebus maximis usui esse quam maximo; idque præcipue ad spes, metusque nostros intra rectæ rationis limites coercendos, atque moderandos. Sunt ex. gr. plurimi, qui audito tonitru misere pallent, trepidantque: quod si hic Cœli fragor Dei, mortisque meditationem inducit, eja bene est; neque sane in his meditandis nimii esse possunt: si vero solius mortis a fulmine periculum illud sit, quos eos tanta formidine exanimat, difficile non erit ostendere, quantum illi desipiant. Nam e vigecies centenis hominum millibus insolens est, ut vel unus de Cœlo tactus intereat; immo affirmare possumus; inter neces violentas vix ullam fulminatione infrequentiore. Cum itaque timor mali crescere, minuique debeat, tum secundum magnitudinem mali, tum etiam secundum probabilitatem, ut ita dicam, futuritionis, quemadmodum fulmen inter causas mortis rarissimum, ita ex omnibus quam minime timendum; cum insuper ille timor nihil conferat ad vitam in illo articulo suspirandam.

Hinc non tantum rationes peti possunt ad illorum errores corrigendos, qui in valetudine curanda morose, & intempestive cauti sunt; (docendi quippe erunt hanc cautionum farraginem majus malum esse quam mali ipsius tanto distantis intervallo periculum) sed etiam ad tot alios in rationis orbita reducendos, qui non aliter ceteris in rebus discurrunt. Periculi hoc, ajunt, plenum est, ergo & malum; illud quæstuosum, ergo & bonum. Non enim ex pericu-

riculo, & spe quæstus, sed ex horum ad invicem comparatione pronuntiandum est.

Ea est finitorum natura, ut possint quantumvis magna superari a minimis, si hæc quantum sufficit, multiplicentur, vel si hæc parva, eventus verisimilitudine plus magna superent, quam ab illis magnitudine superantur. Atomus quippe minima rem maximam superare potest, si multiplicetur, & bonum, quod prosequimur, si ita sit obtentu difficile, ut parvum minus superet magnitudine, quam a parvo superatur facilitate: Idem dicendum de malis, quæ timemus, idest, malum minimum etiam maximo malo (si infinitum illud non sit) gravius esse potest, si parilis inter illa proportio sit.

Solis infinitis, qualia *æternitas, æternaque salus*, nulla temporalia possunt æquiparari, & quæ proinde in eadem bilance pensitari non debent: quapropter minimus facilitatis gradus ad æternam salutem consequendam omnibus bonis temporalibus certissime præferendus est; minimumque damnationis periculum præ omnibus hujus vitæ infortuniis, si solum ut mala considerentur, studiose cauteque declinandum.

Atque hoc quosque prudentes, sapientesque ad hanc, qua Logicam nostram finiemus, conclusionem poterit deducere: *Nihil scilicet stultius, nihil insensatius esse, quam vitam, vitæque datum spatium aliis rebus conquirendis prodigere, cum quæ prodesse possunt ad aliam vitam interminabilem assequendam.* Quandoquidem bona, malaque hujus vitæ nihil sint respectu bonorum, & malorum alterius; cum insuper & periculum, ne in hæc mala ruamus maximum sit, nec minor bonorum horum acquirendorum difficultas.

Qui hanc conclusionem eliciunt, illamque in vita regenda sequuntur prudentes sunt, sapientes sunt, licet in rebus ad scientias pertinentibus indocte ratiocinentur; qui vero hanc non eliciunt, quamvis ceteris in omnibus oculatissimi sint, & sapientissimi; tamen a Sacris literis pro stultis, & insensatis habentur, atque in malos usus Logicam, rationem, & vitam pervertunt.

F I N I S.

I N-

INDEX

DISSERTATIONUM,

PARTIUM, ET CAPITUM.

L ectori.	pag. III
Interpres Lectori Latinus Latino.	VI
Auctoris Monitum.	X

DISSERTATIO PRIMA PROÆMIALIS.

<i>In qua novæ hujus Logicæ conscribendæ consilium explicatur.</i>	XVI
--	-----

DISSERTATIO SECUNDA.

<i>In qua iis objectionibus occurritur, quæ contra hanc Logicam factæ sunt.</i>	XXIII
LOGICA, sive Ars Cogitandi.	pag. I

P A R S P R I M A.

<i>In qua habentur considerationes circa Ideas, sive circa primam mentis Operationem, quæ Apprehensio dicitur.</i>	3
Caput Primum.	
<i>De Idearum natura, & origine.</i>	ibid.
Caput Secundum.	
<i>De Ideis ratione Objectorum suorum consideratis.</i>	10
Caput Tertium.	
<i>De decem Categoriis Aristotelis.</i>	13
Caput Quartum.	
<i>* De ideis rerum, & signorum.</i>	15
Caput Quintum.	
<i>De Idearum compositione, & simplicitate, in quo de modo cognoscendi per abstractionem, seu præcisionem.</i>	17
Caput Sextum.	
<i>De Idearum universalitate, particularitate, & singularitate.</i>	19
Caput Septimum.	
<i>De quinque Ideis universalibus, Genere, Specie, Differentia, Proprio, & Accidente.</i>	21
	Ca-

Caput Octavum.

De terminis complexis, & eorumque universalitate, & particularitate. 26

Caput Nonum.

De Idearum claritate, & distinctione, earundemque obscuritate, & confusione. 31

Caput Decimum.

Idearum confusarum, & obscurarum quædam exempla ex Ethica desumpta. 36

Caput Undecimum.

De alia confusionis in cogitationibus, & ratiociniis causa, quod scilicet ideæ verbis sint alligatæ. 42

Caput Duodecimum.

De remedio confusionis in cogitationibus, & ratiociniis nostris ex nominum confusione nascentis. De nominum definiendorum utilitate, deque differentia inter definitionem rei & definitionem nominis. 45

Caput Decimum Tertium.

Quædam magnopere observanda circa definitiones nominum. 49

Caput Decimum Quartum.

De definitionibus nominum alterius generis, per quas significationes notantur secundum usum communem. 51

Caput Decimum Quintum.

* De ideis, quas mens illis adjungit, quæ per verba significantur. 57

P A R S S E C U N D A.

Continens Considerationes ab hominibus factas circa propria Judicia. 60

Caput Primum.

* De Verbis relatis ad Propositiones. ibid.

Caput Secundum.

De Verbo. 65

Caput Tertium.

Quid sit propositio, de quatuor generibus Propositionum. 69

Caput Quartum.

De propositionum idem subjectum, idemque prædicatum habentium oppositione. 72

Caput Quintum.

De propositionibus simplicibus & compositis; Esse propositiones, quæ compositæ videntur cum non sint, quas comple-

<i>plexus licet appellare. De complexis tum subjecto, tum attributo.</i>	74
Caput Sextum.	
<i>De natura Propositionum incidentium, quæ partem propositionum complexarum constituunt.</i>	77
Caput Septimum.	
<i>De falsitate, quæ tum in terminis complexis, tum in propositionibus incidentibus invenitur.</i>	80
Caput Octavum.	
<i>De propositionibus complexis secundum affirmationem, & negationem, deque harum propositionum specie, quas Philosophi Modales vocant.</i>	83
Caput Nonum.	
<i>De diversis Propositionum compositarum generibus.</i>	85
Caput Decimum.	
<i>De Propositionibus sensu compositis.</i>	90
Caput Undecimum.	
<i>Observationes quædam ad prædicata, & subjecta investiganda in quibusdam Propositionibus, quæ modis minus usitatis efferuntur.</i>	95
Caput Duodecimum.	
* <i>De Confusis subjectis æquivalentibus duobus Subjectis.</i>	97
Caput Decimum Tertium.	
<i>Aliæ observationes ad investigandum an Propositio sit universalis, aut particularis.</i>	100
Caput Decimum Quartum.	
<i>De Propositionibus in quibus rerum nomina tribuuntur signis.</i>	106
Caput Decimum Quintum.	
<i>De binis Propositionum generibus ad scientias comparandas maxime necessariis; Divisione scilicet & Definitione, & primum de Divisione.</i>	110
Caput Decimum Sextum.	
<i>De ea Definitione, quæ Definitio rei dicitur.</i>	113
Caput Decimum Septimum.	
<i>De Conversione Propositionum; ubi penitus inquiritur in naturam negationis, & affirmationis, a qua hæc conversio dependet; & primo de natura affirmationis.</i>	116
Caput Decimum Octavum.	
<i>De Conversione Propositionum Affirmatarum.</i>	119
Caput Decimum Nonum.	
<i>De Natura Propositionum Negatarum.</i>	121
Caput Vigessimum.	
<i>De Conversione Propositionum Negatarum.</i>	122

P A R S T E R T I A .

- De Discursu, sive de Ratiocinatione. 124
 Caput Primum.
- De natura Ratiocinationis, deque diversis ejusdem generibus. ibid.
 Caput Secundum.
- Divisio Syllogismorum in simplices, & conjunctivos, & simplicium in incomplexos, & complexos. 127
 Caput Tertium.
- Regulæ generales Syllogismorum simplicium incomplexorum. 128
 Caput Quartum.
- De Syllogismorum Figuris, & Modis generatim: non posse esse plures Figuras, quam quatuor. 133
 Caput Quintum.
- Regulæ, Modi, & Fundamenta Figuræ primæ. 136
 Caput Sextum.
- Regulæ, Modi, & Fundamenta Figuræ secundæ. 139
 Caput Septimum.
- Regulæ, Modi, & Fundamenta Figuræ tertiæ. 141
 Caput Octavum.
- De Modis quartæ Figuræ. 143
 Caput Nonum.
- De Syllogismis complexis quomodo possunt ad Syllogismos communes reduci, examinarique per easdem regulas. 146
 Caput Decimum.
- Principium generale, cujus ope sine ulla ad figuras, aut modos reductione statui potest de omni Syllogismo legitimusne, an vitiosus sit. 151
 Caput Undecimum.
- Applicatio hujus generalis principii ad varios Syllogismos, qui videntur intricatiores. 154
 Caput Duodecimum.
- De Syllogismis Conjunctivis. 157
 Caput Decimum Tertium.
- De Syllogismis, quorum conclusiones sunt hypotheticæ. 161
 Caput Decimum Quartum.
- De Enthymemate, & propositionibus Enthymematicis. 165
 Caput Decimum Quintum.
- De Syllogismis compositis ex pluribus, quam tribus propositionibus. 166
 Ca-

- De Dilemmate. Caput Decimum Sextum. 168
- Caput Decimum Septimum. 170
- De Locis, sive de Methodo inveniendi argumenta; & quam inutilis sit hæc Methodus. 170
- Caput Decimum Octavum. 174
- Divisio Locorum in Grammaticos, Logicos, & Metaphysicos. 174
- Caput Decimum Nonum. 179
- De diversis vitiosarum ratiocinationum generibus, quæ Sophismata nuncupantur. 179
- Caput Vigiesimum. 195
- De vitiosis Ratiociniis in vita civili, sermonibusque communibus. 195

P A R S Q U A R T A.

- De Methodo. 223
- Caput Primum. 223
- De scientia; illam dari; quæ mente cognoscuntur, certiora esse, quam quæ sensu; quædam esse, quæ mens humana capere non potest: de utilitate ex hac necessaria ignorantia enascente. ibid.
- Caput Secundum. 231
- De duabus Methodis, Analysis, & Synthesi. Exemplum Analyseos. 231
- Caput Tertium. 238
- De Methodo Compositionis, & specialiter de illa, quæ Geometris in usu est. 238
- Caput Quartum. 239
- Specialior harum Regularum explicatio: & primo illarum, quæ definitiones spectant. 239
- Caput Quintum. 243
- Geometras non semper bene intellexisse discrimen, quod est inter definitiones nominum, & definitiones rerum. 243
- Caput Sextum. 246
- De Regulis axiomata spectantibus, id est, propositiones claras, & evidentes. 246
- Caput Septimum. 251
- Quædam axiomata valde utilia, & quæ principiorum loco esse possunt ad gravissimas veritates demonstrandas. 251
- Caput Octavum. 253
- De Regulis pertinentibus ad demonstrationem. 253

Caput Nonum.

*De quibusdam Defectibus in Geometrarum methodo passim
obviis.* 255

Caput Decimum.

Responsio ad ea, quæ hac de re Geometræ reponunt. 261

Caput Undecimum.

Methodus Scientiarum ad octo principales Regulas redacta.
262

Caput Duodecimum.

*De iis, quæ per fidem cognoscimus, sive illa Divina sit,
sive humana.* 264

Caput Decimum Tertium.

*Quædam Regule ad rationem bene dirigendam in credendis
eventibus, qui a fide humana dependent.* 266

Caput Decimum Quartum.

Hujus Regule usus in Miraculis credendis. 270

Caput Decimum Quintum.

*Aliæ observationes circa idem subjectum, de fide scil. even-
tibus præstanda.* 274

Caput Decimum Sextum.

Quomodo de futuris contingentibus judicandum est. 278

FINIS INDICIS.

